

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА БІБЛІОТЕКА, ФОНД ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ

А. М. Годлюк

**ПРОФІЛІ ІСТОРИЧНИХ ПОРТРЕТІВ «РЕЙГАНІЗМУ»
(ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ)**

Монографія

Науковий редактор
доктор історичних наук, професор,
доктор політичних наук, професор політології
І. А. Хижняк

Київ 2023

УДК 94:327](73:100)"1981/1989"

Г59

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 3 від 02.05.2023)

Рецензенти:

О. П. Борчук, д-р іст. наук, проф., професор кафедри всесвітньої історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;
І. А. Коляда, д-р іст. наук, проф., заслужений працівник освіти України;
В. М. Удовик, канд. іст. наук, директор Фонду Президентів України

Годлюк А. М.

Г59 Профілі історичних портретів «рейганізму» (зовнішньополітичний контекст) : монографія / А. М. Годлюк ; наук. ред. І. А. Хижняк ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2023. – 300 с., 36 арк. іл.

ISBN 978-617-14-0088-7

Монографія присвячена вивченню нової глобальної ситуації у контексті дослідження «рейганізму» як зовнішньополітичного, так і безпекового феномену. У роботі концептуально підкреслюється факт історичних і політико-системних змін у глобальній політиці, детально досліджуються змістовні ознаки глобального курсу адміністрації Р. Рейгана, у результаті здійснення яких світ став менш конфронтаційним, із конкретно означеним переходом американо-радянських відносин у русло співробітництва і, певним чином, навіть кооперації (надто, коли йшлося про безпековий аспект). Поданий у роботі авторський підхід обумовлює зворотний бік глобальної ситуації, яка практично до цього не прогнозувалась, і тим паче не висвітлювалась ані в історичній, ані в політичній науці. Йдеться про те, що потенціал міцності радянської імперії виявився неспроможним вистояти в умовах зіткнень з існуючою на той час суспільною демократією, проте вже зовсім іншого типу. Остання ж складалася зі світ-системи інших держав, різних за розмірами, відмінних із точки зору ідеологій і релігійних віросповідань, а головне – радикально неспівставних за рівнем якості й рівня життя звичайних громадян.

Книга розрахована на студентів, аспірантів, викладачів, наукових співробітників, а також на широке коло читачів, які цікавляться історією США.

УДК 94:327](73:100)"1981/1989"

Всі права захищені.

Повне або часткове відтворення матеріалів книги можливе тільки за письмової згоди правовласника.

ISBN 978-617-14-0088-7 (друк.)
ISBN 978-617-14-0089-4 (електрон.)

© А. М. Годлюк, 2023
© Національна академія наук України,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
------------------------	---

ЧАСТИНА А. ПРОФІЛЬ КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНИХ СТУДІЙ «РЕЙГАНІЗМУ». ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ № 1

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ АКЦІОНАЛІЗМУ ПРАКТИЧНОГО ВИМІРУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПРЕЗИДЕНТА Р. РЕЙГАНА

1.1. Політико-філософські засади базових імперативів зовнішньої політики президента Р. Рейгана	13
1.2. Прелюдія парадигмальної прем'єрності рейганівського постмодерну ...	22
1.3. Особливості стилістики зовнішньополітичного курсу Р. Рейгана в історіографічному інтер'єрі США	32
1.4. Методи узагальнення положень історіографічного аналізу	42
1.5. Українська історіографія повоєнної американістики	46
1.6. По той бік «холодної війни»: американістика та «рейганізм» у російській історіографії	52
1.7. Огляд джерельної бази монографії	59

ЧАСТИНА Б. ПРОФІЛЬ ВИТОКІВ «РЕЙГАНІЗМУ».

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ № 2

**РОЗДІЛ 2. «РЕЙГАНІЗМ» ЯК ПРОВІСНИК МАЙБУТНІХ
БАГАТОМІРНИХ ЗМІН У США НА ТЛІ 70–80-х РОКІВ ХХ ст.
(СТАДІЇ ІСТОРИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ)**

- 2.1. Історичні аспекти розрядки: участь США
у міжнародних конфліктах (перша половина 1970-х років –
стадія зародження нового історичного феномену)66
- 2.2. Передумови «рейганоміки» – економічна основа
виникнення і становлення «рейганізму» (стадія формування
економічного базису нового типу для удосконалення дії
зовнішнього суверенітету США в нових умовах)74
- 2.3. Пріоритети у підборі варіантів зовнішньополітичних доктрин
США (1970-ті – початок 1980-х років): попередні і тогочасні
підходи до нової перфекції (стадія доктринальних трансформацій
у зовнішньополітичних парадигмах, адекватних потребам часу).....82
- 2.4. Інкорпорованість зовнішньополітичних інтересів
бізнес-структур США у контекст об’єктивно-історичного
становлення «рейганізму» (стадія створення нових виробничих
відносин для виробничих сил інститутів бізнесу).....93
- 2.5. Політико-ціннісна гойдалка президента: від моралізму
до джингоїзму (стадія постановки балансу єдності
викликів, інтересів та загроз відповідно до їх
аксіологічних протилежностей)102
- 2.6. Ідейні сигнали «правого ухильництва»
в американському консерватизмі (стадія пошуку шляхів вибору
ідейно-політичних орієнтирів і орієнтацій) 110
- 2.7. Емоційна і дослідницька складові у прийнятті
зовнішньополітичних рішень (стадія пошуку і розробки
нової формули зовнішньополітичної досконалості) 116

**ЧАСТИНА В. ПРОФІЛЬ СУТНОСТІ ЗАТОЧЕНОСТІ «РЕЙГАНІЗМУ»
НА ЗДІЙСНЕННЯ ВЛАСНИХ СТРАТЕГІЧНИХ НАКРЕСЛЕНЬ.**

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ № 3

**РОЗДІЛ 3. «РЕЙГАНІЗМ» ЯК НОВА МОДЕЛЬ ЗОВНІШНЬОЇ
ПОЛІТИКИ (ІСТОРИЧНИЙ БЕКГРАУНД І ЗАСАДИ ПОТЕНЦІАЛУ
НАСТУПНОСТІ)**

- 3.1. Дуалізм конституційних повноважень і практичних рішень президента США в царині зовнішньої політики 129
- 3.2. Контекст інновацій у політичних поглядах Р. Рейгана: дефініції й осмислення..... 143
- 3.3. «Рейганізм» як продовження «ревізійністських» підходів до історико-політичних і концептуальних засад зовнішньої політики США 154
- 3.4. Актуалізація позиції 40-го президента США в питанні національної і міжнародної безпеки 171

**ЧАСТИНА Г. ПРОФІЛЬ АКТИВІЗМУ І НАСТУПАЛЬНОСТІ СИЛОВОЇ
СКЛАДОВОЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ МОДЕЛІ «РЕЙГАНІЗМУ».**

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ № 4

**РОЗДІЛ 4. ДОКТРИНАЛЬНИЙ І ПЕРСПЕКТИВНИЙ КОНТЕКСТИ
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ Р. РЕЙГАНА**

- 4.1. Історико-аналітичний і праксеологічний виміри антикомуністичного активізму Р. Рейгана (на прикладі підтримки нікарагуанських контрас)..... 192
- 4.2. Боротьба з прокомуністичними режимами в регіонах і державах третього світу (на прикладі Анголи) 213
- 4.3. Дихотомія «відносини з авторитарними режимами – проекти глобальної демократизації» та акціоналізм зовнішньополітичної моделі «рейганізму» 231

ПІСЛЯМОВА.....243

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ247

ФОТОДОКУМЕНТИ

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І ЛІТЕРАТУРА.....277

ПЕРЕДМОВА

Актуальність положень, що внесені в дослідницьку базу цієї монографії, визначається багатьма факторами і чинниками, серед яких первинними вважаємо такі:

1. В історичній і політичній науці дотепер належним чином не з'ясовані причини зовнішньополітичної стратегії Р. Рейгана, передусім механізми розробки, ухвалення, реалізації чи ігнорування відповідних нормативно-правових рішень, що наразі знаходять широку підтримку серед американських громадян та у світовій громадській і політичній думці. Зокрема, це проявляється в постійному перебуванні нині покійного 40-го президента США серед лідерів існуючих рейтингів глав глобальної держави, відтворенні складових його зовнішньополітичної доктрини в позиції трьох наступників 40-го президента від Республіканської партії в Білому домі (принаймні так можна стверджувати про президентство батька і сина Бушів відповідно 1989–1992, 2001–2008 рр.) а також і про президентство республіканця Д. Трампа, яке почалось у 2017 р., та в систематичній появі серйозних монографічних досліджень із проблематики «рейганізму». Принагідно зауважимо, що вже у 2008–2009 рр. побачили світ монографії на цю тему Дж. Манна «Повстання Рональда Рейгана: історія завершення “холодної війни”» [1], Дж. Фойєр «Погляд у вісімдесяті: телебачення і рейганізм» [2], К. Хатчісона про вплив «рейганізму» і «тетчеризму» на суспільну думку [3], були фільмовані відомі промови 40-го президента США [4], опубліковані його щоденники [5].

Дещо пізніше, протягом 2016–2018 рр., також були опубліковані студії монографічного рівня Я. Вейсберга «Рональд Рейган» з бібліотечної підбірки «Американські президенти» [6], Дж. Розенбуша «Справжній Рейган: що зробило Рональда Рейгана дійсно великим і чому все ще має значення» [7], Б. Бейєра та К. Уїтні «Три дні в Москві: Рональд Рейган та падіння радянської імперії» [8], Е. Едвардс «Сімейство Рейганів: портрет життєвого шляху подружжя» [9] тощо.

2. Водночас поняття «рейганізм», яке є надзвичайно популярним у світовій політичній думці, по-різному, часом із протилежних позицій, тлумачиться нею. Через відсутність консолідованої оцінки зовнішньополітичної доктрини і стратегії Р. Рейгана в українських політичних дискусіях та протистояннях і до цього часу допускаються спотворені тлумачення причин розпаду СРСР та контрольованої ним соціалістичної системи, а також впливу подій 1991 р. на дво- і багатосторонні відносини між новими незалежними державами так званого пострадянського простору та між Сполученими Штатами Америки і Російською Федерацією.

3. З іншого боку, окремі наукові школи неправомірно – у сенсі наповнення Доктрини Рейгана – вбачають новизну лише в економічній складовій діяльності цього президента, при цьому не надто аргументовано асоціюючи окремі вкраплення кейнсіанства в тогочасну економічну стратегію адміністрації США з доктринальною революцією, яка нібито радикально змінила сутність американської версії капіталізму. Скажімо, у відомій науковій школі американістики Інституту США й Канади РАН «рейганізм» розглядався здебільшого в рамках консервативного наповнення в ідеологічному вимірі та революційної економічної стратегії, що підтверджується новітньою (відносно сьогодення) публікацією 2008 р. заступника директора цієї установи В. Гарбузова [10].

4. В Україні навіть тепер доволі популярною є помилкова, на думку автора представленої монографії, теза про те, що головною метою адміністрації 40-го президента США було розчленування СРСР, навіть попри той факт, що відповідний постулат на серйозному рівні історичної аргументації цілковито заперечується й досі єдиною за часи незалежної України дисертацією на здобуття вченого ступеня доктора історичних наук із проблематики політики США щодо нашої держави Є. Камінського «Політика США в українському питанні (1917–1990 рр.)» [11]. При цьому наведена в ній аргументація не здобула практично жодного належного заперечення у вітчизняній науці.

5. В українській історичній і політичній думці переважає оцінювання зовнішньополітичної Доктрини Рейгана і його стратегії на міжнародній арені здебільшого в рамках продовження стратегії стримування СРСР та відриву від нього його сателітів у Східній Європі. Хоча де-факто, як свідчать оцінені у рамках праксеологічної парадигми багатий документальний емпіричний матеріал та проаналізовані американські наукові розробки, у 1980-ті роки у зовнішній політиці США мав місце новаторський комплекс планів і дій, спрямованих на руйнацію

радянської політичної системи і зупинку радянського ідеологічного експансіонізму в третьому світі.

6. Додатковий значущий аспект актуальності визначаємо в рамках суперечностей в історичних і політологічних оцінюваннях причинно-наслідкових зв'язків між окремими складовими політики Сполучених Штатів щодо країн так званого третього світу, особливо коли йшлося про встановлення постійних і змінних цілей американської стратегії на міжнародній арені та механізмів її реалізації.

7. Окреслені вище періодичні відтворення проблематики зовнішньої політики Р. Рейгана та спроби її актуалізації в американській історичній і політичній науці на початку ХХІ ст. і далі супроводжуються протилежними оцінками, положеннями і висновками, чим також буквально диктується цілісне критичне переосмислення відповідних напрацювань.

8. В Україні в дисертаційних працях за спеціальностями 07.00.02 і 23.00.04 та у цілісних монографічних дослідженнях поки що не знайшла відображення тематика, пов'язана з оцінкою причин і наслідків реальної ефективності зовнішньої політики Р. Рейгана, попри окремі практично відверті й підтвержені в цій монографії порушення американського законодавства і міжнародного права. Тому окремий аспект актуальності бачиться у тому, що американська дипломатія епохи президентства Р. Рейгана насправді демонструвала приклад високої ефективності національної дипломатії та застосування потенціалу спеціальних служб.

З огляду на це, автор монографії суттєву увагу в роботі приділила принципівому розгляду проблеми через історико-політичний аналіз функціональних повноважень виконавчої і законодавчої влади у сфері зовнішньої політики, а також ступеню залучення президентською гілкою влади потенціалу Державного департаменту і ЦРУ для реалізації ухвалених рішень.

Хронологічні рамки роботи охоплюють два показових етапи в розвитку зовнішньої політики США перед розпадом СРСР, пов'язаних із двома президентствами Р. Рейгана (1981–1984, 1985–1988 рр.). Такий підхід зумовлений і тим, що реалізація зовнішньополітичної Доктрини «рейганізму» і самої стратегії Р. Рейгана спричинила революційні зміни в самій системній суті міжнародних відносин. Ідеться про фактичне завершення «холодної війни» і політико-системного протистояння між очолюваним СРСР соціалістичним блоком і західними демократіями та поступовий перехід до становлення одновимірного американського глобалізму, характерного для останнього десятиліття ХХ ст.

Мета монографічного дослідження – виявити і розкрити особливості зовнішньополітичної складової Доктрини 40-го президента США Р. Рейгана з урахуванням впливу її практичної реалізації на глобальні зміни політико-системного характеру, завершення «холодної війни» та спроби становлення однополюсності в міжнародних відносинах.

Реалізація поставленої мети здійснювалася шляхом розв'язання взаємозв'язаних і взаємозумовлених завдань:

- вивчити й систематизувати стан наукової розробки теми, на аналітичному рівні представити джерельну базу, аргументувати доцільність вибору методу історичного і політичного аналізу в сукупності з праксеологічним підходом до вивчення доктринальної спадщини адміністрації Р. Рейгана;

- розробити й подати авторське уточнення до існуючих дефініцій «рейганізму» з наголосом на зовнішньополітичному вимірі Доктрини 40-го президента Сполучених Штатів;

- довести, що центральні ідеї Доктрини Рейгана полягали в руйнації ідеологічної основи радянської політичної системи та зупиненні ідеологічного наступу СРСР у так званому третьому світі;

- критично проаналізувати, розробити і на основі праксеології, як науки про політичну дію, подати авторську оцінку відомого в історичній і політичній науці концепту про обов'язковість для президентів США дотримання демократичних заповітів батьків-засновників американської держави у сфері міжнародної стратегії;

- виявити рівень відповідності популярної в західній політичній думці тези про виняткову ефективність зовнішньої політики адміністрації Р. Рейгана у її основному зрізі – курсі на знищення комуністичної системи та її експансії на країни третього світу, а також поширення євро-американської моделі демократії на інші регіони світу;

- уточнити причинно-наслідкові зв'язки між такою складовою зовнішньополітичної Доктрини Рейгана, як демократизація зовнішнього світу та підтримкою відносин і наданням допомоги окремим авторитарним режимам у третьому світі;

- спробувати актуалізувати базові постулати «рейганізму» як зовнішньополітичної доктрини.

Теоретико-методологічна основа дослідження ґрунтується на системному оцінюванні сучасних міжнародних відносин та врахуванні чинника особистості лідера великої держави з президентською формою правління і пріоритетними повноваженнями керівника адміністрації США у сфері зовнішньої політики. Тож ав-

тор монографії обрала для власного дослідження двоєдиний методичний підхід, який полягає у застосуванні:

а) методу історико-політичного аналізу у формі деталізованого розгляду окремих складових у системі зовнішньої політики адміністрації Рейгана з наступним виходом на синтезовані уявлення, висновки і прогнози;

б) праксеологічного підходу, який базується на системному баченні світової політики видатним французьким дослідником Т. Монбріалем і передбачає обов'язковість урахування фактора зовнішньополітичної дії на філософському і практичному рівнях. Контекстуально застосовується метод конкретно-історичного та історико-порівняльного аналізу.

Наукова новизна тематики цієї монографії базується на авторському тлумаченні актуальності, презентованої розвідки, присвяченої новаторській зовнішньополітичній доктрині «рейганізму» глобальної держави, якою стали Сполучені Штати в епоху «холодної війни», посиливши таку позицію в останнє десятиліття ХХ ст. і зберігши суттєвий потенціал для продовження такої ролі у видимій історичній перспективі розвитку міжнародних відносин. Концентрація існуючих досліджень зовнішньої політики США напередодні розпаду біполярної системи міжнародних відносин на двосторонніх відносинах із Радянським Союзом призвела до доволі одностороннього бачення тогочасних реалій світової політики, чим пояснюється наукова новизна авторського підходу, базованого на історико-політичному аналізі та праксеологічному вимірі американо-радянського протистояння в різних регіонах і державах планети. У представленому дослідженні розширено й уточнено існуючі уявлення про причинно-наслідкові зв'язки між реалізацією зовнішньополітичної Доктрини Рейгана, наступним розпадом СРСР і сутнісними змінами в міжнародній системі, внесено корективи в розуміння терміну «рейганізм», що зберігає практичну значущість у сучасному світі й набуває нового сплеску зацікавленості в умовах чергової глобальної фінансово-економічної кризи, що насувається. Автор монографії через історико-політичний аналіз практичної діяльності адміністрації 40-го президента США вносить нові підходи до оцінювання ефективності зовнішньої політики, базованої на певних ідеологічних пріоритетах. Наукова новизна монографії також визначається критичним переосмисленням популярних в історичній і політичній науці концептів і конкретних положень, автори яких недооцінюють або перебільшують стратегічний вплив зовнішньополітичної стратегії адміністрації Р. Рейгана на перспективи світового розвитку. У роботі здійснено актуалізацію оцінок тогочасної політики США щодо країн так званого третього

світу на основі політичного аналізу дій цієї держави, зокрема для розв'язання ангольської та нікарагуанської проблем, пов'язаних з історичним і політико-ідеологічним протистоянням між Радянським Союзом і Сполученими Штатами, тобто боротьбою між консервативно-ліберальною і марксистсько-ленінською моделями суспільного розвитку, з одного боку, та боротьбою наддержав за регіональне і глобальне лідерство – з іншого. Окремим аспектом наукової новизни є критичне оцінювання концепту про зовнішню політику адміністрації Дж. Буша-молодшого, а також 45-го президента США Д. Трампа (2017–2021 рр.) як продовження і розвиток зовнішньополітичної Доктрини Рейгана в докладанні до специфічних умов сучасної міжнародної системи.

Виходячи з існуючої і сталої для США традиції, при підготовці історичних і суспільно-політичних досліджень там доволі часто використовують певний, суто американський лексико-понятійний формат для зображення життя й діяльності найбільш знаних і визначних історичних персоналій [12, 13]. У цей формат зазвичай включаються такі мовні одиниці, як «портрет» і «профіль» (до речі, перша з них увійшла в число вже поданих нами публікацій, присвячених «рейганізму» протягом 2016–2018 рр.). Інша лінгвістична одиниця «профіль» має дещо іншу, більш ширшу семантику і одним з її значень є «*concise biographical sketch*» (компактний виклад біографічних даних) [13]. Ось чому поняття «профіль» і було використано як ключове визначення в заголовку цієї монографії. Тим більше, що за своїми етимологічними ознаками і базовим лексичним навантаженням вказана одиниця найбільш адекватно й образно відображає як жанрову, так і країнознавчу (історичну) специфіку цього поняття.

ЧАСТИНА А. ПРОФІЛЬ КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНИХ СТУДІЙ «РЕЙГАНІЗМУ». ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ № 1

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ АКЦІОНАЛІЗМУ ПРАКТИЧНОГО ВИМІРУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПРЕЗИДЕНТА Р. РЕЙГАНА

1.1. Політико-філософські засади базових імперативів зовнішньої політики президента Р. Рейгана

У сучасній науці категорія «імператив» надто часто зустрічається в різних дослідженнях і через доволі велику кількість різноманітних приводів. А для того, щоб краще зрозуміти такий незвичний плуралізм у його застосуваннях, варто серйозно зануритись у незвідане коло необхідностей для такої частоти означеної вживаності і долучити до цього ще і простір філософсько-політичних перепитій, що саме зумовлюють таку широку гамму затребуваностей на неї.

Категоричний імператив І. Канта належить до числа найбільш загадкових плодів людської думки. Уявляється, що ніхто з філософів – як минулих, так і сучасних – не оскаржуватиме таке твердження; ні в кого не викличе подиву нескінченість спроб коментувати або інтерпретувати саме поняття категоричного імперативу, і особливо його формулу: «Дій тільки згідно з такою максимою, керуючись якою, ти в той же час зможеш побажати, щоб вона стала загальним законом» [1, с. 195].

Подібне чергове звернення до категоричного імперативу навіяне переконанням, що теоретична мотивація, яка надихнула І. Канта на створення подібної неординарної конструкції, несла в собі зародок політико-філософського підходу. Можна навіть ризикнути стверджувати, що про політичну філософію до цього часу мало хто знає і навіть має уявлення, що вона насправді означає. Це переконання переносить запропонований авторський

аналіз із розряду спроб кантознавчого дослідження в розряд робіт, що мають за мету показати значення ідей І. Канта для становлення нових (або таких, що є відносно новими) теоретико-філософських напрямів в історіографічній студії зовнішньополітичної «рейганістики».

При цьому дослідницький інтерес також підсилюється не тим фактом, що людині властиво зраджувати власне почуття обов'язку (як раз для цього, згідно з доказами І. Канта, у кожного є більш ніж достатньо резонів), а також і те, наскільки часто поняття, що зраджується, виявляється все ж незламним і невичерпуваним. І завдяки цьому суспільство загалом ніколи не скочується до стану «війни всіх проти всіх» і, перебуваючи навіть на краю прірви, все ж уникає за допомогою уявлень про обов'язок остаточного свого розпаду.

Зробити поняття обов'язку менш загадковим саме і покликана теорія, що постулює існування різних типів примусу індивідуальної волі, найпотужніша з яких має позадосвідне походження; власне цьому виду примусу волі відповідним є «поняття безумовної і крім того об'єктивної і, значить, загально визначеної необхідності» [1, с. 190]. А випадки вказаного примусу якраз і підводяться І. Кантом під поняття категоричного імперативу.

Про масштаби революції, скажімо, в етиці, що була здійснена І. Кантом, можна судити хоча б з того факту, що опонентом кеніксберського мислителя бачиться не хто інший як сам Аристотель, який уособлював у собі панування в моралі принципів евдемонізму¹.

До цього ж додамо, що по І. Канту «якщо під мотивом...розуміють об'єктивні засади волі істоти, чий розум не є необхідно погодженим з об'єктивним законом вже в силу його природи, то звідси, перш за все, випливає що... мотиви людської волі... ніколи не можуть бути нічим іншим, ніж лише моральним законом» [2, с. 459]. У людей, підкреслює І. Кант, розум є недосконалим за визначенням, але до цього є ще й людська воля, що мотивується моральним законом. І саме їй, власне, людській волі й адресований категоричний імператив.

¹ У політичній теорії подібна «двополюсність» (амбівалентність) (Аристотель-Кант) була затверджена в роботах Х. Арентс.

Тут очевидно й прихована головна важкість усієї післякантівської (яка не використовує апріорні підстави) політичної теорії, а закладає основи поняття політичного визнання свободи індивіда.

І дійсно, кантівське розуміння свободи не змогло б виступати в ролі парадигми сучасного політичного мислення, якби за частоколом правових обмежень кенігсберзький мислитель не розгледів частоколу поля свободи, що є винагороджуване ним самим. Крім того, в ситуації «розколоти» розуму прагнення до «максими» індивідуальної волі не тільки не втрачають актуальності, але й являють світу власний до певного часу прихований політичний вимір. А воля сама по собі як річ у собі абсолютна, вільна і як така безпосередньо дана нам. У той же час у складі емпіричного світу воля, згідно з А. Шопенгауером, виявляється лише одним із множини об'єктів цього світу і подібно до інших об'єктів не є вже досить вільною. Очевидно, що відносини людини з настільки амбівалентно позиційованою волею просто не можуть не бути проблематичними.

При цьому воля вимушена трансформуватись у світі об'єктів, що впливають на неї; проте серед останніх виділяються об'єкти особливого роду – інші волі. Взаємовідносини воль як «емпіричних об'єктів» створюють унікальну реальність, не враховану ані в теорії А. Шопенгауера, ані в теорії І. Канта. Це реальність політичного простору.

Наведене дає змогу визначити простір політичного як сферу зіткнення не розумів, а вільних воль. Для цієї сфери така річ як «зміна настанов», не є епохальною подією, як у науці, а «буднями», що складаються з нескінченних і, як правило, мікроскопічних просувань, які стають відповідними до переходів на точку зору нового суб'єкта. Мікроскопічність змін дає змогу *post factum* з'єднувати розриви в тканині раціонального обґрунтування в єдиний наратив. І тільки в епохи значних політичних катаклізмів розриви досягають масштабів, що потребують заміни одного типу раціональності іншим. У такі моменти ми виразно бачимо, що Розум не є єдиним, і від цього не може відігравати роль точки відліку.

Представлена картина, що зображує політичний вимір повсякденного світу, звичайно, відкрита для критики. Проте для нашої студії все ж головним уявляється шлях своєрідного повернення до кантівського визначення моралі як автономії індивідуальної волі! А фантазія Ф. Ніцше про надлюдину не була марною: вона зробила можливим перехід від шопенгауєрів-

ської «волі до життя» до більш сучасної ідеї – волі до влади. Цим переходом Ф. Ніцше жорстко поставив філософську думку перед фактом вичерпаності традиційних уявлень про джерело моралі і свободи як головних ознак людського в людині. І це все через те, що, якщо прочитати приховане за ніцшеанським епатажем серйозне філософське послання, невичерпаність ані першої, ані другої сумнівам не підлягає. Кінцевими є лише історично задані форми розуміння того чи іншого.

Наведене філософське підґрунтя і його характеристики дають змогу спробувати сформулювати базові імперативи сутності практичного виміру зовнішньої політики Р. Рейгана. При цьому будуть використані наступні теоретико-методологічні положення вже знайомого нам категоричного імперативу. Насамперед ми застосуємо підхід І. Канта, згідно з яким імператив як явище зазвичай інтерпретується як такий, що містить об'єктивний примус до вчинку певного виду і виділяє: означений попередньо категоричний імператив, який у підсумку розглядається як безумовне етичне розпорядження про належну поведінку людини як розумної істоти, що володіє вільною волею [3]. Інший протагоніст означеного підходу формулюється як гіпотетичний імператив, під яким треба розуміти вимоги, яких варто дотримуватись *як необхідних умов*, аби досягти поставлених цілей.

Тут вже справа нашої студійної зацікавленості почала переноситись у низку ключових структурних імперативів, що визначають напрями та методи вдосконалення досліджень суспільних явищ, історію розкриття закономірностей та розвитку, скажімо, зовнішньої політики США часу перебування в Білому домі адміністрації Р. Рейгана. А сукупність історичних і політичних студій, що з'явилися у вказаний хронологічний відрізок і присвячені періоду перебування при владі команди Р. Рейгана, разом у кінцевому підсумку саме і становлять основу досліджуваної історіографії.

Для чіткішої диференціації базових імперативів практичного виміру зовнішньої політики президента Р. Рейгана визначимо структурну парадигму її сутності, інституційності та інституціоналізації. При цьому співставимо їх розподіл згідно з внутрішнім змістом і специфікою поля функціонування разом із дуєтом уже вказаних імперативів зовнішньополітичного акціоналізму Р. Рейгана (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Структурні елементи імперативів зовнішньої політики президента Р. Рейгана

Елементи інституціалізації зовнішньої політики президента Р. Рейгана	Сутність зовнішньої політики президента Р. Рейгана	
Імперативи по типу (функціонування)	Категоричний	Гіпотетичний
1	2	3
Імперативи	<p>✓ Цільове опрацювання власного зовнішньополітичного світогляду Р. Рейгана у поєднанні з його вдачею, сприйняттям громадськістю, а також комплексом твердо переконаного антикомуніста, американського лібертатиста, позбавленого фанатизму і орієнтованого на модель національної зовнішньої політики;</p> <p>✓ відсутність постановки за мету остаточну ліквідацію Радянського Союзу як ядерної держави, а також передбачення його виключної трансформації шляхом економічного, політичного та військового впливу та тиску.</p>	<p>✓ Не надто струнка, але міцна конструкція зовнішньополітичних уявлень Р. Рейгана у допрезидентський період в обрисі безкомпромісно критичних поглядів на СРСР та його союзників;</p> <p>✓ непохитність віри в неоконсервативну ідеологічну платформу суспільного життя та її сприйняття самим Р. Рейганом;</p> <p>✓ схвальне розуміння суспільством США виходу зі стану «в'єтнамського синдрому»;</p> <p>✓ жорстке підтримання адміністрацією Р. Рейгана курсу на відновлення військової переваги США у світі з метою проведення переговорів з позиції сили;</p> <p>✓ ефективне поєднання зміцнення оборони США та послаблення позицій СРСР шляхом втягнення його в гонку озброєнь;</p> <p>✓ продовження курсу США та їх союзників на досягнення технологічної переваги над СРСР;</p> <p>✓ вольовий розпочаток перебудови американського силового поля та схвалення розвитку нової військової доктрини;</p> <p>✓ геополітична необхідність орієнтації на політику «стримування» та міцність намірів США та їх союзників переформатувати стратегічний баланс на свою користь;</p>

		<ul style="list-style-type: none"> ✓ свідомі зусилля визначити як досягнення першої адміністрації Р. Рейгана, здійснення нею стратегії спрямованого впливу на звуження діапазону світового впливу СРСР та успішне для США закінчення «холодної війни»; ✓ відхід від моделі політики «стримування» як такої, що має здебільшого оборонну позицію; ✓ виразний розрив Р. Рейгана з традиційністю такого підходу на користь все ж неприпустимості зісковзування в прірву конфлікту з СРСР; ✓ постійне пояснення Р. Рейганом використання ним поняття «відродження лідерства в коаліції вільного світу»; ✓ свідоме звуження Р. Рейганом застосування поняття «стримування» і надання йому в антикомуністичній риторичі вже певного другорядного значення; ✓ пошук «нового початку» і «національного відродження» в традиціях минулого; ✓ нав'язування внутрішніх аспектів принципів свободи підприємництва та ослаблення ролі держави у зовнішньополітичній стратегії в тому сенсі, що вона має стати домінуючою в тих країнах, з якими Сполучені Штати поведились як із традиційними суперниками аспектів принципів свободи підприємництва та ослаблення ролі держави у зовнішньополітичній стратегії у тому сенсі, що вона має стати домінуючою в тих країнах, з якими Сполучені Штати були суперниками.
Інституційність (базові тренди реалізації)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Формування суспільного лідера нового типу, який віддалявся від класичної ново-англійської моделі; ✓ досягнення верифікованих домовленостей щодо реального скорочення озброєнь на вигідних умовах для США; 	

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ перегляд Р. Рейганом класичної концепції «стримування» в частині обмеження комуністичного впливу в інших країнах шляхом надання фінансової, політичної та військової допомоги антикомуністичним організаціям і рухам; ✓ підтримка Р. Рейганом силових дій правої опозиції в центральноамериканських країнах поряд з перевагою підтримки ненасильницьких дій опозиції в Центральній країнах Європи, відмова від характерної для республіканців «реалполітік»; ✓ перехід Р. Рейгана на обмеження гонки озброєнь і недопущення війни, у якій не буде переможців; ✓ необхідність відновлення американської армії як дієвого інструменту після фіаско у В'єтнамі; ✓ спрямування Радянського Союзу на дистанційований у часі початок реформ; ✓ посідання США позиції гаранта міжнародної безпеки, а також єдиної наддержави. 	
<p>Інституціоналізація</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ наявність у Р. Рейгана самостійної і по-своєму досить оригінальної платформи суспільного сприйняття у широкому суспільному загалі США; ✓ трансформація курсу на дестабілізацію СРСР під час другого терміну президентства Р. Рейгана в конструктивні дипломатичні відносини, що були викликані приходом до керівництва радянського лідера-реформатора М. Горбачова; ✓ продовження політики на економічне виснаження Радянського Союзу у поєднанні з виразним послабленням традиційного диктату КПРС всередині країни; ✓ визначення однієї з найголовніших політичних настанов другого президентського терміну Р. Рейгана – обмеження стратегічних озброєнь з використанням СОІ як одного з інструментів тиску на СРСР непосильними для нього військовими витратами; 	

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ реформування політики стратегічного «стримування» СРСР у рамках Доктрини Рейгана, яка мала звузити межі радянського впливу шляхом підтримки антикомуністичних рухів; ✓ трансформування протягом двох президентських термінів американської «великої стратегії» і відмова від класичної політики «стримування» СРСР і заміна її на спроби «відкинення Радянського Союзу на згарище історії»; ✓ позбавлення СРСР впливу в будь-якій частині світу шляхом обрання американською адміністрацією активної позиції contra; ✓ послідовне проведення політики («лінкідж»), законами якої США погоджувались йти на поступки лише в разі здійснення зустрічних кроків Радянським Союзом; ✓ неспроможність перенесення політики Р. Рейгана відносно СРСР, що проводилася протягом 1980-х років щодо інших держав; ✓ нульова результативність впливу Доктрини Рейгана на антидемократичні, ліві та антизахідні режими, що залишилися незмінними, тоді як дружні для Америки авторитарні, праві режими стали відкритими для реформ. 	
--	---	--

Як видно з наведених у представленій класифікації прикладів політичних кроків і настанов, саме через елементи інституційних встановлень чітко проглядається беззаперечна закономірність того, що в політиці взагалі, а в зовнішній зокрема, більшість спонукальних мотивів (якщо практично не всі) вибудована виключно на емоційних складових або емоційному ресурсі. Саме це у кінцевому підсумку визначає можливості зовнішньополітичної діяльності держави (у нашому випадку США) і її особливої активності для встановлення ієрархії пріоритетів у тих або інших напрямках для постановки й реалізації базових зовнішньополітичних цілей. Таким чином, з погляду причинно-наслідкових зв'язків, історіографічний аналіз якраз виступає в цьому контексті вже як результат дії емоційних настанов, що ма-

ють у той чи інший момент певні політики або партії, які вони представляють. А елементи інституалізації зовнішньої політики Р. Рейгана вказують насамперед на організовану систему зв'язків, яка об'єднує значущі політичні цінності і процедури, що задовольняли першу і другу адміністрації Білого дому за часів Р. Рейгана. Адже політичний вибір насправді є скоріше естетичним або етичним, ніж ідеологічним. І кордон там між добром і злом проходить фактично через серце людини, а зовсім не між людьми. Крім того, політик – це тип і спосіб мислення. Якщо людина – політик, цього вже не приховаєш. Політик не потребує ніяких технологій, він діє згідно з власним натхненням, інтуїтивно. І як вийти до народу і що сказати – вирішує він сам. Тут можна знову вдатися до практично ідеального прикладу політичної поведінки. Президент Р. Рейган, коли у 1981 р. на нього було скоєно замах, практично забезпечив собі як восьмирічний термін спокійного перебування у Білому домі, так і беззаперечну підтримку більшості населення США доволі, на перший погляд, простим кроком. Коли пораненого привезли до лікарні, перші його слова до бригади лікарів, які його зустрічали, були такі: «Сподіваюсь, панове, ви республіканці?». На що одержав відповідь: «Ми тут всі республіканці!». А потім, коли його після операції вивезли на візку до величезної кількості журналістів, усі забажали послухати, що скаже найспроможніший у світі політик відразу після замаху на нього. Крім того, до нього також звернулися з проханням зробити з цього приводу важливу політичну заяву, очевидно очікуючи звинувачень у цьому міжнародного тероризму або, за звичкою того часу, наміри Радянського Союзу. На що Р. Рейган зауважив, що хоче зробити важливу політичну заяву, наголошуючи, що це звернення буде до дружини: «Ненсі, пробач мені, я не встиг пригнутися» [4].

Між іншим, Д. Трамп, який досить часто згадував Р. Рейгана як приклад для власного взорування, серед широкої, і особливо молодіжної аудиторії, висловлювався лексикою останньої, тож вважався нею достатньо «прикольним». І все тому, що сорок п'ятий президент США весь час з'являвся перед глядацькою спільнотою (і також потенційними виборцями) як «напівпророк» консерваторів початку 1990-х років Р. Лімбоу або напівцирковий комік. А це приваблює певну частину електорату.

Водночас зазначимо, що сам політик Д. Трамп частіше виступав у ролі прагматика, а не ідеологізованого персонажа партійного осередку. Для пе-

ресічної аудиторії, яка просто нудилася від обридлих і тьмяних лідерів, від яких аж тхнуло сірістю і політичним нафталіном, Д. Трамп вбачався як справжній лідер: жорсткий, послідовний (принаймні у висловах). І головне – позбавлений політкоректності, що для багатьох і являло собою вже не стільки вітрину, скільки реальність того часу, і не тільки у США.

Д. Трамп мав вигляд світової фігури по відношенню до істеблішменту Республіканської партії. Крім того, всім відомо, що більша частина впливових політиків із середовища республіканців, включно з колишніми президентами Дж. Бушем-старшим і Дж. Бушем-молодшим та державними секретарями США К. Райз і К. Пауелом, підтримали на виборах 2016 р. саме Х. Клінтон.

Очевидно, це не є вирішальним «лівим» або «правим» поворотом у політиці. Це має означати лише те, що люди, обличчя, конструкції, що вже просто занадто емоційно надокучили, повинні поступитися тепер уже свіжим людям, обличчям і конструкціям, яким ще можна вірити і на яких ще можливо сподіватися.

Таким чином, роль і місце власне емоційної складової (емоційного ресурсу), що наразі є фокусом нашого розгляду, все ще продовжують беззаперечно домінувати на теренах великої міжнародної політики.

Представлена класифікація відтворення імперативів зовнішньої політики Р. Рейгана та сегментів, що забезпечують її функціонування, буде підтверджена в подальшому історіографічному викладі як базові напрями, закономірності розвитку і вся сукупність студійних розробок його практичного виміру, що мали місце протягом всієї історичної каденції своєї практичної реалізації.

1.2. Прелюдія парадигмальної прем'єрності рейганівського постмодерну

Постмодернізм як форма рефлексії виник у результаті осмислення розвитку західного суспільства за останні два-три століття, які тепер називають сучасністю. Відповідно до позначення епохи, що змінила сучасність, поряд із терміном «постмодернізм» можна використовувати й інші: «постмодерн», «постсучасність», «пізня сучасність» тощо. Щоправда,

поняття «постмодернізм» і «постмодерн» більше підходять до культурно-естетичної сфери, тоді як інші мають ширший зміст, охоплюючи глобальні, суспільні, політичні та цілу низку аналогічних процесів.

Загалом можна стверджувати, що у XIX–XX ст. людство йшло від одного розчарування до іншого, марно намагаючись наблизитись якщо не до самої істини, то хоча б до якогось світлого майбутнього. А від того і внутрішня криза парадигми модерну ставала все очевиднішою.

Відносно специфічності самої його природи, то для постмодернізму властиві такі особливості:

По-перше, виступає як ідейний супротивник модернізму, філософського і світоглядного плину, що проповідує нестримний, лінійний розвиток науково-технічного прогресу.

По-друге, він бачить раціоналізм як феномен, позбавлений моральних засад, як основну трагедію XX ст. У цьому сенсі постмодернізм піддає критиці і переважно технологічну парадигму розвитку суспільства з її антигуманною, детерміністською і трагічною наслідковістю для суспільства.

По-третє, якщо в методологічному плані раціоналізм спирається на принципи системності, цілісності, детермінізму, закономірності єдності сутності, чітких, кількісних методів дослідження, то постмодернізм, віддає перевагу розпаду, транзиторності, стихії, плюралізму, релятивізму, додатковості, якісним підходам до осмислення різноманіття проявів сутностей реальності. Для постмодернізму особливо властивим є принципове, інше розуміння цілісності, коли частина і ціле розглядаються як суверенні сутності. Надзвичайно важливою його особливістю є також його когерентність, точніше синхронність у погодженні дій і процесів. Якщо модерністська технологія виступає як суворо детерміністична складова при формуванні ланцюжків причинно-наслідкових зв'язків, то підхід постмодернізму передбачає інші форми взаємодії, а саме зв'язок станів, їх кореляцію тощо.

З погляду національної специфіки постмодернізм зовнішньополітичної парадигмальності Р. Рейгана має свою, відмінну від європейських аналогів своєрідність. Насамперед, згідно з визначеннями відомого американського дослідника С. Ліпсета [5], політична культура США заснована на ліберальних цінностях. В її основі лежать уявлення про необмежені можливості людини і потенціали вільного співробітництва між ними. Культурно-циві-

лізаційній обумовленості діяльності людей надається в ній відносно невелике значення. Тому щодо інших політичних культур американці, як дійсні громадяни своєї країни, виступають відвертими нігілістами. Вони бачать свою місію у світі аналогом специфічного світського месіанізму, що також тісно пов'язаний із протестантською культурою.

Водночас, на думку того ж самого С. Ліпсета, принципи ліберальної американської традиції є досить стабільними і створюють перешкоди новим ідеям і віянням значно більшою мірою, ніж консервативна культура Великої Британії вдавалася до аналогічних проявів в її власних домінах [5].

Політична культура США характеризується надто високим ступенем прагматизму. А рефлексія щодо цього визначається рівно в тій мірі, у якій вона приводить до чітких рецептів, що обумовлюють її дію. З огляду на потребу для розробки сценарію відповідних зовнішньополітичних акцій необхідне певне спрощення загальної картини світу, а не її ускладнення. Тому переважаючим стилем історичного і політичного аналізу стає стереотипізація ситуацій, що виникли. Наприклад, дискусії щодо радянського вторгнення в Афганістан, починаючи з 29 грудня 1979 р., показали, що суспільна думка США значно спокійніше ставиться до застосування насильницьких дій у зовнішній політиці, ніж її європейська достойниця.

В основі картини світу, що домінує в представленій політичній культурі, лежить також уява про Америку як про особливе місце, де іммігранти із Старого світу можуть побудувати новий і прекрасний світ, реалізувати «американську мрію» (до речі, колишній президент США Д. Трамп намагався знівелювати останню тенденцію). Подібне продовжувалось у спробах розриву зі старим світом, намагання дистанціюватись від нього реалізувались у зовнішній політиці США протягом ХІХ ст. (виразом чого стала Доктрина Монро). У той же час цей комплекс уяв вже початково містив у собі і месіанські ідеї (тут Доктрина Монро саме і почала відноситися до всієї Америки, а не тільки до території США). У подальшому ці ідеї реалізувались в колоніальній стратегії США, у мотивуваннях утягування у Першу світову війну, у планах В. Вільсона зі створення Ліги Націй.

При всій складності відтворення парадигмальності в історіографії зовнішньої політики Р. Рейгана автор навмисно бере до уваги той факт, що як у вітчизняній, так і зарубіжній історичній думці й досі існують помітні різнотлумачення щодо впливу зовнішньої політики сорокового президен-

та США (1981–1988 рр.) на розпад соціалістичної системи і Радянського Союзу. Розходження мають місце й у висвітленні етимології прем'єрності рейганівського постмодерну.

Указаний підхід зумовлений насамперед практичною доцільністю сучасності. Це особливо важливо з погляду на необхідність адекватного відтворення і врахування вказаних проблем при виборі рішень державного керівництва України при врахуванні ступеня зовнішнього впливу США, який вже став де-факто постійним фактором як внутрішньої, так і зовнішньої політики України.

Водночас зовнішньополітична стратегія самих Сполучених Штатів як цілісність значною мірою детермінована якраз стабільними чинниками (базовим серед них може бути визначений через категорію «національний інтерес»). Історично концепція національного інтересу завжди пронизана ціннісними нормами та ідеологічною спрямованістю тієї чи іншої адміністрації Білого дому. При цьому далеко не останню роль відіграють сам зміст ідеологічно орієнтованої парадигми, принципи зовнішньополітичної стратегії, а також *особисті переконання самого* президента і членів його команди. Ключовою серед наведених засад, що вперше була цілком відверто покладена в основу офіційно проголошеної стратегії Білого дому якраз адміністрацією Р. Рейгана, стала саме концепція *американської особливості*. У рейганівському поданні ця складова набула ознак суміші **лібералізму, неолібералізму, консерватизму і неоконсерватизму**. А в представленому симбіозі це якраз і означало «плюралізм, додатковість, якісні підходи до осмислення різноманіття прояву сутностей в їх реальностях».

Тому зазначене, власне, і склало базову основу парадигмальної прем'єрності рейганівського постмодерну. І, як відомо, саме на період перебування Р. Рейгана в Білому домі фактично перепадає каденція парадигмального плюралізму, що являє собою один із сегментів парадигмальної еволюції в галузі міжнародних відносин. А в результаті саме це й почало наповнюватися вже визначеною нами «прем'єрністю» початкової фази постмодернізму сорокового президента США.

Зауважимо, що в політичному лексиконі державних діячів цієї країни ключове поняття *«американської особливості та глобального місіонерства»* як фундаментальної зовнішньополітичної складової, з'явилося у середині ХІХ ст. Як легітимізований цей термін у вигляді концептуальної

основи політики був задіяний президентом Дж. К. Полком (1845–1849 рр.) у формі поняття, ідеї та мети «очевидного накреслення» (*manifest destiny*) американської нації [6]. Поступово саме цей підхід до формування концепції національного інтересу та його реалізації засобами зовнішньополітичної стратегії набув відверто домінуючих ознак. Однак тільки в період 1980-х років після появи Р. Рейгана за кермом державної влади у США саме доктрина «очевидного накреслення» і одержала статус парадигмальної прем'єрності рейганівського постмодерну.

Риси еволюційних змін у розумінні цього ж принципу «очевидного накреслення» треба обов'язково врахувати також і при застосуванні його на різних історичних етапах розвитку США. Один з епізодів цього процесу свідчить про екстенсивне розширення територіального ресурсу, яке було гаряче підтримано попередником Дж. К. Полка на посаді президента США Дж. Тайлером: «Під впливом нашої вільної системи державного управління нові республіки покликані найближчим часом перейти вже на береги Тихого океану, інтенсивно поширюючи туди принципи громадянських і релігійних свобод» [7].

Розглядаючи також зміни опцій у визначенні пріоритетів у стані адептів концепту «очевидного накреслення», спостерігається встановлення його відвертого закріплення в позиції постійно зростаючої домінації. Особливо це відчувалось у періоди загострення міждержавних системних суперечностей. А з початком розкручування гостроти протистояння в періоди «холодної війни» категорія національного інтересу особливо чітко була вмонтована у систему норм і засад встановлення світового порядку за лекалами, встановленими у США. Історичний апогей такої організації почав припадати саме на період перебування Р. Рейгана на позиції першої особи країни.

Історіографічний акцент у виникненні політичної парадигми очевидного накреслення був закладений у фундаментальній праці «Очевидне накреслення і місія в американській історії» і представлений професором Гарвардського університету Ф. Мерком [8]. У дослідженні особливої уваги заслуговує судження про те, що «англосакси як раса буквально приречені на природжене верховенство, суть якого полягає в тому, що християни-протестанти є хранителями ключів від Небес. Крім того, тільки республіканський формат політичного устрою і є дійсною свободою. А майбутнє, якщо

навіть накреслене наперед, можна створити тільки людськими руками» [8]. У політичному ж розумінні позиція автора не залишає сумнівів, що такі руки можуть і повинні стати лише американського походження.

Справедливо фіксуючи предметне поле визначення американського місіонерства вже постбіполярної доби, професор С. Шлостейн в авторській монографії «Кінець американського століття», зокрема, підкреслює: «Америка повинна залишатися домінуючою потугою як *перша серед перших* у масштабах більш плюралістичного світу. І це має бути відтворено у такий спосіб, щоб глобальна політика і надалі керувалася цінностями свободи і справедливості». Самому ж патерну Пакс Американа («Американський світ»), як основоположному глобальному полюсу, можуть стати як альтернативний хаос і нестабільність, з одного боку, а також Пакс Японіка, як кон'юктурно-історична опозиція – з іншого. Сама ж Японія, як визнаний у світі бренд патерналізму, лояльності, ієрархічності, слухняності і вірності взятих на себе обов'язань – є уособленням цінностей, що співзвучні з такими ж країнами, у яких вони становлять основу подібних культурних засад і принципів, і до того ж ще сповідають й аналогічні моральні установки. Хоча, зрештою, всі вони все ж не забезпечують постійний режим власної необхідної присутності в просторі зовнішньої аудиторії [9].

Відносно контексту акціоналізму зовнішньої політики адміністрації Р. Рейгана, то його спрямованість очевидна – пряме розповсюдження виключно американських цінностей у межах інших регіонів і держав світу. Зауважимо, що у хронологічний відрізок 1980-х років Білий дім зробив все залежне від нього для можливого максимального розповсюдження ідеї домінації саме власного набору специфічних цінностей у сфері глобального виміру.

Тут треба звернути особливу увагу на важливість відслідковування наступності відносно започаткованої Р. Рейганом тенденції відвертого проголошення намірів забезпечення для США верховенства у встановленні формату «нового порядку» у світі, вдаючись до заходів з ліквідації «комуністичної імперії зла». При цьому не менш знаковим має стати і прийдешне розуміння наслідків від появи нових рис подібних інтерпретацій уже в період президентства його наступників Дж. Буша-старшого, Б. Клінтона, Дж. Буша-молодшого і особливо Б. Обама та Д. Трампа.

З точки зору громадської думки, що переважає у США, про сприйнятність нею ідейної парадигми «очевидної накресленості», остання, безумов-

но, вважається повністю «своєю». І тому формування та імплементація на її основі раніше апробованих сегментів, що відповідали запитам вже нового зовнішньополітичного курсу, очевидно, не викликало жодних заперечень.

Більш того, на такому фоні досить відверто підкресленою виглядала історична відносність значущості парадигм «очевидної накресленості» для створень доктрин стримування комунізму, «визволення поневолених комунізмом народів» разом із концептом «тотальної відповідальності» США, що попередньо були внесені в поле активної політичної задіяності адміністраціями Г. Трумена і Д. Ейзенхауера. Подібне сталось і за президентства Дж. Кеннеді при розробці стратегії «нових рубежів». А Л. Джонсон при формуванні власних підходів у сфері міжнародних відносин свідомо виходив із принципу нагальної доцільності залучення США в бойових діях повсюди, де тільки виникала загроза життєвим інтересам американців. Особливий політичний резонанс у світі викликали стратегія розрядки міжнародного напруження (відома ще під назвою детант) і запроваджена Р. Ніксоном, введення в міждержавний обіг зовнішньополітичної новації його наступника Дж. Форда (Доктрина Зонненфельда), а також зовнішньополітичні задумки Дж. Картера щодо різних випадів стосовно певних третіх країн, що прагнули отримати провідні позиції в регіоні Перської затоки. При цьому через практично всі афілійовані ЗМІ була розгорнута також надзвичайно активна кампанія забезпечення та дотримання прав людини, що була ініційована безпосередньо Білим домом воістину у світових масштабах.

Вагомим внеском у парадигмальну прем'єрність рейганівського постмодернізму також стало використання в зовнішній політиці таких засобів, як прагнення збалансувати те, що, на перший погляд, взагалі не може бути збалансованим. Насамперед ідеться про умови забезпечення верховенства США у глобальному вимірі відправити головного конкурента (СРСР) на «згарище історії». Прикметно, що чи не вперше в історії людства такого роду мета мала реалізуватися шляхом невоєнних факторів США.

Безумовно, постмодернізм, що почав також запроваджуватись і у сфері зовнішньої політики, особливо в цей період у США, мав у своєму арсеналі такі інструменти: міф, страх, хаос, маніпулювання. Усупереч загальноприйнятній практиці, він намагався сформувати позитив до наведених визначень не торкаючись їх (принаймні в публічній сфері), також

не застосовувати їх відкрито (у публічному просторі). Зростання ж ролі факторів раціональності почало дещо змінювати (принаймні про людське око) істинний характер указаних намірів. У цьому сенсі техніка реалізації такої політики вже набувала зовсім іншого ціннісного вигляду та почала формуватись як чи не найдемократичніший прояв встановлення глобальної злагоди з моральним обґрунтуванням відіслати ідеї комунізму і державні суб'єкти, що породжені ними, на задвірки світової історії. Іншими словами – зробити те, на що не спромоглися попередники Р. Рейгана, тобто послабити соціалістичний табір і його ключовий стрижень – Радянський Союз – до такої межі, за якою настав період не просто знесилення, а й невідворотного колапсу.

Між тим парадигмальна прем'єрність постмодернізму в зовнішній політиці рейганівського зразка дедалі активніше стала набирати оберти в плані власної залученості до поширення неоконсервативних ідей суто американської ідентифікації. І тут, на думку автора цієї монографії, тенденції постмодернізму в зовнішньополітичній сфері США стали набувати вигляду, який і до сьогодні все ще залишається непоміченим дослідниками вказаної проблеми.

Ідеться про симбіоз ліберальних і консервативних традицій, що були зумовлені цілою низкою історичних обставин того часу:

- образливим для міжнародного іміджу США фіаско в Ірані;
- скептицизмом, особливо у США, щодо наслідків детанту та помітне зростання впливу СРСР на розвиток міжнародних справ;
- розчаруванням громадської думки США у нездатності адміністрації Дж. Картера запропонувати симетричну відповідь на радянське збройне втручання в Афганістані;
- помітним посиленням економічних і торговельних зв'язків СРСР із країнами Латинської Америки, які історично до цього, згідно з Доктриною Монро від 1823 р., відносилися до зони впливу США;
- демонстрацією підкресленої незалежності Організації країн експортерів (ОРЕС) від спрямовуючого і керівного впливу США;
- надто відчутним дисбалансом в американо-японських торговельних зв'язках на очевидну користь Токіо;
- підкресленим приниженням ідеологічної парадигми «очевидного призначення» режимом аятоли Р. Хомейні.

І як показує набір також і конкретно-історичних мотиваційно-емоціональних міркувань, саме парадигма рейганівського постмодерну і склала концептуально-біхевієристичну основу зовнішньополітичної доктринальності як на рівні її практичного виміру, так і в межах імплементації її історіографічного аналізу.

Під час підготовки до своїх «праймеріз» наступний сороковий президент США презентував для електорату особистий проєкт «повернення контролю за власним призначенням Америки». В її основній частині був закладений бекграуд (першооснова) створення моделі нової, диференційованої і разом з тим цілісної зовнішньої політики з яскраво усвідомленими глобально-цивілізаційними цілями. Адже з погляду подальшого історичного розвитку подій наслідки міжнародного курсу його адміністрації (неочіковано навіть для його недоброзичливців), очевидно, одержали справді цивілізаційну спрямованість. І традиційні базові засади парадигми «очевидного призначення» результативно трансформувались у принципово нову конфігурацію глобальної побудови світової архітекτονіки іншого порядку – постбіполярний або уніполярний світ. А це, відповідно, привело до американізації як внутрішньої, так і зовнішньої політики в країнах регіону пострадянських держав, а також до беззаперечного (принаймні на першій фазі) лідерства США в глобальній системі міжнародних відносин.

Підсумовуючи рефлексії зовнішньої політики США 1980-х років загалом та появу в ній відчутної присутності практичного виміру рейганівського постмодерну зокрема, результативно фіксуємо виникнення в її просторі вже зовсім іншого набору нових якостей:

- активізацію вже нової стратегії глобального розвитку та її практичну реалізацію навіть без створення передумов для виникнення прогнозованого багатьма політиками та експертами збройного конфлікту між СРСР і США;
- реальну політичну результативність чинників успіху дипломатичних зусиль адміністрації Білого дому по відношенню до СРСР;
- незвичне для загальноприйнятої практики попередніх адміністрацій (особливо повоєнного періоду) поєднання ідеї консервативної традиції основних різновидів американського неоконсерватизму 70–80-х років ХХ ст. та своєрідного супер-лібералізму з претензіями надання цим ідеям всеохоплюючого характеру;

– кінцеву результативність діяльності команди експертів, що створила концепт «рейганізму» з розробки базових тенденцій міжнародного розвитку другої половини ХХ ст. під кутом зору та в контексті поглиблення загострення основних суперечностей та «конфлікту свободи і тоталітаризму», «добра і зла», визначених у протистоянні США та СРСР;

– прем'єрність у міжнародній політиці США, відверте й безкомпромісне формування і проголошення основ зовнішньополітичної стратегії свого сорокового президента, в основі яких була закладена жорстка антикомуністична риторика в поєднанні з вкрай радикальними та далекосяжними цілями;

– визнання серед комплексу інших та як одну з ключових і зовнішню причину прискорення розпаду соціалістичної системи та розчленування Радянського Союзу та її пряму зумовленість активними діями в політико-ідеологічній сфері адміністрації Р. Рейгана;

– ініціативи із запуску системних змін у країнах соціалістичного блоку і СРСР та запровадження Р. Рейганом тези про «мир силою», що стало основою зусиль його адміністрації до примусу визначення Радянським Союзом своєї другорядності й усунення себе як наддержави, спроможної впливати на тенденції розвитку;

– об'єктивну неспроможність адміністрації Р. Рейгана все ж після реалізації своєї головної мети – подолання комуністичної системи – виробити чітку лінію поведінки на міжнародній арені, котра б відповідала ідеї «хрестового походу проти комунізму», тобто демократизації системи міжнародних відносин, відмови від підходів силового порядку, переходу до поступового творення й справді глобального багатополюсного світу.

Крім того, розуміючи всю специфіку природи й очевидної неоднозначності постмодернізму та його остаточного впливу на зовнішньополітичний курс періоду перебування в Білому домі Р. Рейгана, також варто звернути увагу на певний *водорозділ* в історіографії США, який у такий спосіб виступав якщо не прямим доповненням, то в усякому разі певною мірою супутнім елементом для глибшого та уточнюючого розуміння складних і винятково важливих проблем глобальних контраверсій двох, що існували у той час, принципово відмінних різнополярних систем.

Зокрема, як інклюзивний підхід до аналізу системного протистояння періоду «холодної війни», а також як приклади додатків до дій течії по-

стмодерну та таких, що прилучилися до неї – корпоративізму і модернізованого асоціалізму (в процесі змін концептуальних парадигм в американській зовнішній політиці) – можуть бути використані статті М. Шульмана і Дж. Геддіса про походження і еволюцію механізмів конфронтації та подолання негативних наслідків у період їх постійного протистояння [10, 11]. Зокрема, з позиції М. Шульмана сам факт запровадження і втілення плану Маршалла (у практиці американських студій він розглядався багатьма як єдине найвище досягнення дипломатії США у повоєнний час) був викликаний не стільки необхідністю «відбивання» радянської загрози, а саме цю ідею обстоювали чимало з істориків-«реалістів», скільки прагненням врятувати матеріальні та ідейні цінності глобальної системи відносин вільного ринку, позиції якого у той же період почали помітно ставитися під сумнів.

Крім того, окремий аспект рефлексії саме зовнішньої політики США на рейганівський постмодерн для встановлення його подальшої присутності в ній як постійних і діючих елементів, нас певно зацікавить для точнішого розуміння саме сучасної участі цієї провідної держави в міжнародних справах, особливо після обрання Д. Трампа на посаду президента. Адже після вступу України в певний вид стратегічного партнерства з нею і, того ж на сьогодні перебування нашої країни де-факто під її безпосереднім зовнішнім впливом, керівництву Української держави конче необхідно враховувати всі несподіванки та непередбачуваності такої взаємодії для адекватної орієнтації і прийняття відповідних рішень у галузі міжнародних відносин.

1.3. Особливості стилістики зовнішньополітичного курсу Р. Рейгана в історіографічному інтер'єрі США

В історіографії зовнішньої політики Р. Рейгана, як у предметі, можна окремо виділити найхарактерніші загальні позиції і підходи американської історичної і політичної думки до аналізу й оцінок його зовнішньополітичної стратегії. Тут, безперечно, не йдеться про деталізований виклад концепцій певних шкіл та конкретних дослідників і, звичайно, не переказ змісту їх монографій чи статей. Йдеться передусім про узагальнення теоретичних аспектів та виділення сутнісних особливостей, притаманних американській історичній «рейганістиці» в цілому.

У цьому сенсі насамперед йтиметься про конкретно-історичні, предметні підходи до визнання і підтвердження того факту, що історичні і політичні цілі, проголошені й здійснювані Р. Рейганом на двох етапах його президентства, були передусім безпрецедентними за всю історію США. А зовнішньополітичний курс, надто в післявоєнні роки, постійно спрямовувався на забезпечення гегемонії цієї країни як наддержави у виробленні та практичній реалізації власних регіональних та планетарних завдань.

Таким чином, у представленій студії буде показаний *конкретно-історіографічний контекст зовнішньополітичної «рейганістики»*, а також її місце у загальноісторіографічній стадіальності зовнішньої політики США в повоєнний період.

Починаючи з розгляду стилістики конкретно-історіографічного контексту, необхідно вказати на одну з особливостей зовнішньополітичного курсу США 1980-х років. Ідеться, насамперед, про те, що адміністрація Р. Рейгана часто діяла всупереч ідеям, розробкам і пропозиціям державного департаменту Центрального розвідувального управління та інших спецслужб США [12]. Проте настільки показовим з погляду на прагнення президента діяти на власний розсуд є твердження, до якого найчастіше вдаються дослідники історії США, що саме за час перебування Р. Рейгана в Білому домі спецслужби США і особливо їх розвідувальна діяльність досягли найвищого ступеня розвитку.

У спецлітературі з цього приводу зазначається: «Деяко “здавши” позиції за часів адміністрації Дж. Картера (1977–1981), склад ЦРУ та їх афілійовані офіси знано посилилися на початку 1980-х, збільшивши свій штат майже на третину. І це відбувалося під час перебування на посаді його директора, і крім того, ще й агентури самого Рейгана – Уільяма Кейсі» [13]. Знаний у США експерт із питань діяльності спецслужб США Д. Моррісон також звертає увагу на те, що «протягом тривалого часу протистояння обох держав-близнюків тільки в ЦРУ було заангажовано 125 аналітиків, які безпосередньо були задіяні в обробці всієї інформації, що стосувалася радянської мілітарної могутності» [13].

Проте в центрі нашої уваги постійно залишається розробка проблем глобальної американської зовнішньополітичної стратегії, основні позиції якої були чітко зафіксовані одним із метрів американської політології Р. Даллеком. Контент його пілотної у цій сфері монографії «Американська

стилістика зовнішньої політики: політична культура і зовнішні справи» [14] переконливо свідчить про пріоритет емоційного ресурсу в прийнятті базових політичних рішень часом навіть на шкоду загальноприйнятій у політичній практиці США політичній раціоналізації і прагматизму. До того ж, згідно з твердженнями автора, Р. Рейган проявив себе як завзятий і майстерний мотиватор створення політичної символіки. Хоча загалом у цей період практика політичної діяльності хазяїна Білого дому та декларовані ним принципи були чомусь значно співзвучнішими з домінуючими настроями саме американців, ніж із порадами, що містилися в аналітичних розробках, підготовлених різними як державними, так і недержавними аналітичними службами [15].

Варто підкреслити, що концептуальність зовнішньополітичного «рейганізму» і особливо його конкретно-історіографічний контекст від самого початку перебували під впливом «ревізійністського» тренду вивчення зовнішньої політики США (поняття, що є загальноприйнятним в американських історіографічних студіях, присвячених міжнародним проблемам) [16].

Ревізіонізм і в подальших своїх різновидах завжди містив у собі зображення засобів впливу на політику і надто на її ідеологічну складову в історичних витоках зовнішньої політики США, коріння яких беруть початок з ХІХ – або ХХ ст., якщо не раніше. Тому, мабуть, є підстави стверджувати, що «радянський, комуністичний тоталітаризм» послужив де-факто приводом для запровадження вищезазначених установок у практику і міждержавних відносин.

Щодо політичної символіки, про яку йшлося вище, ще під час передвиборної кампанії Дж. Форда 1976 р. та під час власних праймеріз 1980 р., ревізіонізм Р. Рейгана виявив свою символічність не стільки в прагненні сподобатися виборцям (воно було однозначним), скільки в бажанні ще раз підкреслити політичну лояльність «до ідейних основ нації», тобто ідеологічних засад «очевидного накреслення». Щоправда «обгорткою» для цього, на його думку, була обрана «надмірна обмеженість і нерішучість у захисті прав людини» за часів президентства Дж. Картера, які де-факто стримували (у вказаному форматі) саму покликаність місіонерства і як вже «відпрацьований політичний матеріал», звісно, могло принизити авторитет самих США у всьому світі [17].

Одвічний пошук ревізіоністами джерел реальної могутності та визначення ступеня її впливу як на все суспільство всередині, так і за межами США надто підійшли під масть до сутнісної амбівалентності неоконсерватизму, з одного боку, покликаності США зробити світ кращим, а з іншого – традиційного прагматизму, що базувався на верховенстві і економічних міркувань.

Проте головним пріоритетним зняряддям планетарної перемоги капіталізму американського зразка Р. Рейган визначив поняття «гроші». Показово, що як приклад найбільшого успіху в реалізації елементів глобальної стратегії антикомунізму Р. Рейган до кінця свого терміну перебування в Білому домі називав всіляке стимулювання, насамперед матеріальне, і вже як доповнення – віртуальний порядок антикомуністичного руху в Польщі та активність профспілки «Солідарність» 1981 р. У спеціальному листі до Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва очільник Білого дому навіть особливо наголошував: «Останні події у Польщі не є “внутрішньою справою”. І я пишу це Вам, як голові радянського типу правління, тому що не помилився у виборі адресата. Ваша країна неодноразово втручалась у польські справи і морально і матеріально протягом місяців, що передували трагічним подіям... (ідеться про введення військового стану в країні – А. Г.). Спроби придушити польський народ, напевне не принесуть довготривалої стабільності Польщі. Вони можуть лише спричинити процес, який вийде як із під Вашого, так і нашого контролю». Щоправда, замість аналітичної відповіді Л. Брежнєв обмежився висловлюваннями, повними звинувачень на адресу США [18].

Не відходячи від уже традиційно встановленого ревізіоністами рівня аналітичної зацікавленості: нація – держава, останні досить часто навіть у полемічному завзятті зовсім не наполягали на застосуванні сили в тій чи іншій формі. До того ж, пояснюючи публічно свій глобалізм, Р. Рейган був не менш чітким і зрозумілим: метою свого уряду він тоді назвав не фізичне знищення СРСР, а «сприяння демократичному розвитку». Залишаючи ж марксизму-ленінізму місце на згарищі історії, президент вказав, що пов'язує такий підхід із неприйняттям будь-якої тиранії та прагненням забезпечити всім людям свободу самовираження [19].

У суперечках про багатолікості ревізіоністів у тлумаченні дипломатичної історії відбувся досить плавний перехід від обмежених, і аж надто на-

ціоналістичних її пояснень, до більш зважених і доступних для інших дисциплін підходів, що мали навіть етапне значення для всієї американської історіографії повоєнного періоду. Ішлося про появу більш прийнятних для формулювань і таких висновків, що легше сприймалися для розуміння нових напрямів відтворення історичних досліджень зовнішньої політики США. У практичному вимірі міжнародної політики епохи Р. Рейгана це знайшло подібне відтворення відразу в декількох ракурсах.

Першочергове місце тут мала зайняти стилістика «власної жертвовності», що визначалась у двох площинах. Президент США, з одного боку, називав головною метою загальновідомої СОІ не стільки її повну реалізацію, скільки військово-політичне послаблення СРСР та спроби змусити Москву відмовитися від глобальних ідеологічних підступів [20]. З іншого – відмовитися від використання терміна «імперія зла», побачивши в новому радянському Генеральному секретареві ЦК КПРС М. Горбачові людину, «здатну відвернути Радянський Союз від історичного мандату поширення зла на планеті» [21].

Якщо ж розглядати американську конкретно-історіографічну, предметну «рейганістику» в її еволюційному вимірі, то варто зауважити, що «хрестовий похід проти комунізму» Р. Рейгана вона подає як вершину поступової відмови лідерів цієї держави від традицій військово-політичного ізоляціонізму. На цьому тлі заслуговує на увагу монографія Дж. Амброуза, відомого своїми фундаментальними працями з періоду історії від Р. Ніксона і до Д. Ейзенхауера «Підйом до глобалізму» [22]. Не менше значення мав і певний історичний порядок подачі матеріалу в ній, завдяки якому саме вона, зовсім не випадково, і сьогодні періодично видається з деякими доповненнями. Зважаючи на текст цієї книги, зауважимо, що в практиці історіографічних студій не є звичним робити висновки з конкретних напрямів. Однак, з огляду на суттєві потреби, що виникли останнім часом, усе ж дозволю собі певну авторську вольність зробити це:

1. Онтологічно, з поступовим втягуванням США в антигітлерівську коаліцію, ідея «очевидного накреслення» починає вкладатися в основу американських зовнішньополітичних стратегій повоєнного періоду.

2. Апогеєм такого піднесення стала рейганівська стратегія відкинення СРСР на згарище історії та забезпечення Сполученим Штатам ролі та функ-

цій наступного історичного шляху від Р. Рейгана до глобальної мультиполярності.

3. Як історичне прийдешне «нової прийнятності в продовженні американської «рейганістики» зовнішньополітичного аспекту» треба розглядати й інноваційні підходи до світової *мобократії*, що лише почала формуватись із погляду сутнісної специфіки і методологічних особливостей «гібридно-го» *ізоляціонізму* 45-го президента США Д. Трампа [23, 24, 25, 26].

Повертаючись знову до роботи Дж. Амброуза, зауважимо, що в Доктрині Трумена не узгоджувалися між собою військова політика і міжнародний курс [22, с. 79]. Як і більшість інших дослідників, Дж. Амброуз робить особливий акцент на тому, що за Р. Рейгана адміністрація Білого дому була більш схильна до «певним чином різких заяв». Хоча при цьому робить застереження, що вона вдається до таких кроків тільки для того, щоб підкреслити «твердість і рішучість республіканців відновити підірваний престиж Америки та її позицію у світі» [22, с. 315].

У такий спосіб спостерігається деяке поєднання в конкретних підходах зовнішньополітичних аспектів «рейганістики» з четвертим етапом досліджень зовнішньої політики США, що почав з'являтися і поширюватися з кінця 70-х і на початку 90-х років та одержав там специфікацію «інтернаціоналістських трендів» [16, с. 199].

Певні відвертість і бажання бути в ранзі спрямовуючої сили глобального розвитку, що характерні для наукових досліджень четвертого періоду загальноамериканської історіографії зовнішньої політики США, знайшли пряме вираження і в конкретно-історіографічних студіях практичного виміру зовнішньополітичної «рейганістики». Це торкалося передусім уже раніше визначених нами ревізіоністів й інших напрямів історичних досліджень – традиціоналістів, реалістів, постревізіоністів – як представників головних наукових шкіл американської історіографії міжнародних відносин, що традиційно вбачали у США та в її громадянах унікальні риси антропоцентризму і в різних формах зводили їх до економічного прогресу та демократичної стабільності. Сам же Р. Рейган додатково вклав у цю ідею всеохоплюючий характер, надавши вектору її розвитку ще й право на заданий нею варіант як регіонального, так і глобального світового устрою. У синтезованому вигляді це мало таку конфігурацію:

– школа традиціоналістів, що була доповнена і розвинута Е. МакНейлом [27], засновувалася на тому, що Америка має бути «ключовим захисником світової кооперації і принципів самовизначення» як базовим способом виходу із загальноприйнятої формули балансу сил;

– школа реалістів, біля джерел якої стояв відомий на весь світ Г. Моргантау [28], а у сфері практичної реалізації була презентована Дж. Кеннаном [29], очевидно виступала проти невиразного симбіозу «легалізму і моралізаторства» при здійсненні зовнішньої політики, яка, на їхню думку, лише «викликала негатив» у всіх недоброзичливців США у світовому масштабі. Вони були прихильниками ідеї «наступального ізоляціонізму» (offensive isolationism) як найбільш прийнятної варіанту захисту національних інтересів. Останнє, за версією конкретно-історіографічної студії зовнішньополітичної рейганістики, досить виразно окреслено в доктрині стримування;

– відгалудженням від уже відомого нам ревізіонізму стала школа постревізіонізму, започаткована В. Уільямсом [30]. Вона була закладена у фундаментальній історичній студії «Трагедії американської дипломатії» і дала більш уточнюючу конотацію традиційному підходу, базованому винятково на засадах американської самобутності і до того ж унікальності, що має специфічні риси власного прояву за умов ядерного протистояння. Крім того, префікс «пост» у цьому тренді вже одержав значення нововведеної в міжнародний обіг концепції «звичайності» і навіть «буденності» архетипу американців, які не мають незалежних підстав для нав'язування решті світу своїх підходів до тлумачення дії системи міжнародних відносин. Прибічники школи «постревізіонізму» йшли за принципом «роби як я» (do it my way), тобто вдавалися до дій, характерних своєю більш м'якою силою для досягнення бажаних глобальних скерувань.

У подальшому, у процесі всесвітньої історії, Сполучені Штати Америки після Другої світової війни виявилися долученими до справ Старого світу в досить активному режимі. Тому несення тягара наддержави базувалося на захисті світу від експансії як нацизму, так і комунізму. Після закінчення ж періоду «холодної війни» США знову опинились уже в позиції лише однієї у світі тієї ж самої наддержави. Ось чому процеси глобалізації, що відбувались одночасно, і привели до зовнішньополітичної альтернативи: американське лідерство у світових справах при опорі на міжнародні

інститути (неолібералізм) або глобальне доброзичливе (benevolent) домінування всеохопного характеру (неоконсерватизм).

Саме вказана дилема і спричинила появу нової хвилі в дослідницькому просторі зовнішньополітичної «рейганістики» США. Специфіка останньої у так звані нульові роки і особливо в другій декаді ХХІ ст. набула відвертої нестандартності, що може підпадати під визначення тренду наявного зближення і навіть певної «гібридизації» існуючих уже до цього шкіл ідеалістів і реалістів. І це почало відбуватися також у режимі особливого впливу симбіозу неоліберальних акцентів на міжнародні інститути разом із спорядичними спробами знову звертатися до сюжетів дій неоконсервативних сил, якими й досі оперують США як на глобальному, так і регіональному рівнях при здійсненні власної репутації зовнішньополітичними процесами.

Найбільш примітним маркером історіографічної «гібридизації» зовнішньополітичної «рейганістики», але вже ХХІ ст., відзначилася своєрідна її риса, що вже стала ознакою постійності, – незмінне любування переможними звитягами 40-го президента США [31, 32, 33]. І в цьому певного прогресу досягло зображення його зусиль, головним чином, щоб змусити Кремль розщедритися на гроші для непомірних військових витрат. Водночас всіяко підкреслюються характерні для Р. Рейгана власні твердість, непохитність і рішучість у поступовому розоренні злочасної радянської економіки. До цього додається також й оціночна його неперевершеність у результативній планетарній декомунізації, яку він почав здійснювати, починаючи вже з перших днів свого президентства [34, 35].

Тому для подальшого уточнення позицій подібна ідентифікація зовнішньополітичної «рейганістики» має розглядатись у межах окреслення ряду піднапрямів традиційної школи реалізму, якій характерні окремі розбіжності й наукові дискусії між різними гілками існуючої її нецілісності. Тому в цьому контексті можна виділити принаймні сім дискусійних позицій, що певною мірою ідентифікують частину американських дослідників, які розробляють указану проблематику.

Перша полягає в підкресленні вирішальної ролі Р. Рейгана в закінченні «холодної війни», а також активізацію ним же неухильного тиску на СРСР засобами різного порядку: через вербальний вплив, економічну війну, сприяння зростанню підтримки антикомуністичних сил у світі, відмову від політики стримування та розрядки [36, 37, 38, 39].

При цьому продовження зображення картинки подальшого любування і схвалення зовнішньополітичних ініціатив Р. Рейгана поряд із привнесением певної долі критики в неї та одночасним поєднанням уміння опинитись у потрібному місці й у потрібний час, особливо підкреслюється в другій позиції школи американського реалізму [40, 41, 42].

Третя позиція пов'язана з пошуками національних відповідей на постановку Р. Рейганом чіткої проблеми істотної зміни американської зовнішньої політики щодо комуністичного режиму, а також до скорочення озброєнь та ракетної оборони. Хоча фундаментальну працю Дж. Арквілли, що загалом іде в руслі зазначеної позиції, деякі автори відносять до ревізійоністського напряму [43].

Четверта позиція стосується проблем формування зовнішньополітичних настанов адміністрації Р. Рейгана в руслі окреслених нею теоретичних основ використання ідеологій неоконсерватизму для обрання її Білім домом як пріоритетного інструменту в створенні особливої моделі відносин із СРСР [44, 45].

П'ята позиція визначається оцінкою шляхів реалізації мети перемоги над комунізмом на фоні посилення глобальної домінації США [43].

Шоста позиція має відношення до зміни позиції Р. Рейгана відносно СРСР після приходу до влади М. Горбачова [49, 50].

Сьома позиція характеризується прямим зв'язком наслідків економічного та фінансового тиску США, що призвели до реального послаблення СРСР, а також зведенням до мінімуму засобів його стратегічного захисту і обмеження рівня ядерних озброєнь у рамках програми СОІ взагалі, і тієї її частини, що стосувалася скорочення потенціалу ракет малої і середньої дальності зокрема [46, 47, 48].

Щоправда, це так і не привело як до кінцевого повернення, так і до остаточних результатів у запереченнях щодо теорії консенсусу між реалістами та ідеалістами, дебати яких продовжуються й досі. А вже в сучасній постбіполярній, і до того ж ще й певною мірою «гібридній» історіографічній спрямованості предметної зовнішньополітичної «рейганістики», досить відчутним стає тренд на утвердження так званого постревізійоністського синтезу (іноді його іронічно визначають ще як і «беззубий ревізійонізм»), у межах якого все ще спостерігаються зусилля на поєднання традиційних

поглядів і спроб «сполучення» останнього з елементами радикальних підходів [51, 52, 53].

При цьому зауважимо, що представники школи постревізійоністського напрямку, як правило, використовують значно ширше коло джерел, ніж їх попередники, які вивчали коріння «холодної війни» у 50-ті роки. Сюди ж відносяться й власні архіви багатьох державних діячів, у тому числі й записані на плівку, але ще не опубліковані виступи, промови, чисельні інтерв'ю, що становлять інтерес для дослідників тощо [54, 55].

Наступна ознака історіографії зовнішньополітичної «рейганістики» сьогодення впливає зі своєї рідної не стільки реінкарнації, скільки з очевидного розширення присутності в ній достатньо стійких рис постмодернізму рейганівського «розливу», які, як уже зазначалося вище, посідають у ній досить стійкі позиції. Суть цього феномену, з одного боку, полягає в прямій залежності відношення до нього, до самої історичної дійсності минулого, що має стати предметом поглибленого аналізу й наукового осмислення, а з іншого – виступити в ролі певних концептуальних нарбок, згідно з якими все теоретичне підґрунтя зовнішньополітичного курсу адміністрації Р. Рейгана могло переважно базуватися на головних ситуативних парадигмах, запропонованих у той чи інший період найбільш прийнятними форматами тогочасного порядку денного і не здійснювали основоположного впливу на розвиток політичної ситуації у світі [56, 57, 58].

Іншими словами, ідеться про аналітичні підходи до співвідношення між джерельною базою історичних досліджень та її концептуальним забезпеченням.

Звичайно, неможливо ані нехтувати, ані обійтися без концептуальної основи при інтерпретації і викладі результатів наукових розвідок у дослідницьких роботах. Проте в кінцевому підсумку результати від концептуального забезпечення мають бути приведені до чіткої відповідності з тим, що було первісно виявлено в самих джерелах, а не навпаки.

Переважна ж кількість сучасних досліджень у галузі зовнішньополітичної «рейганістики» все ж виходить із метафізичних підходів зображення фактично самої природи об'єкту досліджень, що в принципі є явищем, що об'єктивно зумовлене існуючими обставинами [59]. Це підтверджується не тільки самим змістом опублікованих робіт, а тими анотаціями рекламного характеру, що обов'язково їх супроводжують [60].

Справжні ж глибокі історичні студії варто очікувати лише тоді, коли з'явиться більш широка, різноманітна і мультипрофільна першоджерельна база, яка через різні обставини поки що не доступна для відкритого використання. Тому в сучасному практичному вимірі як конкретно-історичній, предметній, так і загальнонаціональній історіографії зовнішньої політики США, також притаманний основний конфлікт, подібний до аналогічних студій країн Європи і Америки: контраверсія між метафізичним підходом (постмодернізмом або постструктуралізмом) і дійсним, справжнім історизмом.

1.4. Методи узагальнення положень історіографічного аналізу

Існує ціла низка засобів систематизовуючого характеру, що застосовуються в процесі історичних досліджень. Найперше це стосується тих його видів, які в доступному для адекватного аналізу вигляді дають змогу донести до аудиторії самотні риси карти світу як подібностей, так і відмінностей різнопорядкових стилів історичного мислення й опису, що є притаманними для різних регіонів світового евентуального ландшафту.

Через це невдаваний інтерес у процесі історіографічного розгляду практичного виміру предмета зовнішньополітичної «рейганістики» США в період, що розглядається, викликає саме *підкреслено персоніфікована манера* підбору методів стадіальності досліджуваного явища. Серед них варто виділити такі:

1. Дослідження, здійснені *в режимі online* (тобто в умовах реального часу).

Спеціальні ж видання в США атрибутують його як *контент-аналіз*. Тому зважаючи на це, пропонується вид наукових розробок застосовується до таких проблем:

а) пошук головних причин посилення більш правих тенденцій у ключових типах суспільної думки у 80-ті роки ХХ ст.;

б) підбір певних теоретичних аспектів формування і використання в протистоянні зі світовою системою соціалізму ідеології неоконсерватизму та причин їх пріоритетності в активному арсеналі засобів впливу Білого дому на глобальну спільноту;

в) аналіз особистих якостей президента, як політичного діяча, який діє в інтересах своєї країни і який заради цього пішов на ризик поставити на карту фундаментальну мету свого уряду – остаточне подолання «імперії зла» в особі Радянського Союзу та витіснення «комуністичної пошесті» з різних регіонів і держав світу;

г) визначення історичних і політичних обставин, за яких відбулися радикальні зміни в стратегії відносин США з СРСР після обрання Генсеком ЦК КПРС М. Горбачова;

д) оцінка можливостей і рівнів фінансово-економічної мобілізації ресурсів США як провідної світової потуги для стратегічного послаблення Радянського Союзу.

При цьому певна частина досліджень у США відзначається особливою схильністю до застосування *персоніфікованих форм аналізу*. Тут переважає аналітичний метод у підході до кожного досліджуваного явища, процесу чи події. Для прикладу наведемо декілька назв спеціалізованих публікацій у профільних виданнях: «Журнал американської історії», «Американський журнал політичних наук», «Журнал дослідження прикладних комунікацій», «Перспективи, ретроспективи і раціоналізм: банкірська модель розгляду президентських постанов», «Пояснення президентської публічної діяльності: центрально-президентська модель і центрально-президентство», «Динаміка розробки зовнішньополітичних планів» тощо [109, 110, 111, 112, 113, 114].

2. Методологічні ж студії підходів до теорії зовнішньополітичної «рейганістики» американських дослідників М. Поттера і Л. Даннерстайна безпосередньо стосуються «умотивованості і достовірності постановки концептуального плану дослідження і мають розглядатися по-різному згідно з множиною форм і змісту, а також наявності численних варіантів використання теорії» [115].

Досить цікавим можна вважати контент-аналіз, що здійснений на основі подій, якими можна пояснити явища й зумовленість закономірностей, що мають до них безпосереднє відношення. До того ж цінність історичного контент-аналізу також підтверджується фактичною глибиною його проникнення в саму сутність явищ повсякденного життя, у тому числі й у сферу політики і міжнародних відносин. Через призму контент-аналізу можуть бути пропущені як аналітика або синтез подій, що відбулися, так і структурно-логічні зв'язки сумнівних зовнішньополітичних рішень, а також пояснення

несподіваностей і навіть загадкованостей подій, що відбуваються. При цьому дослідники віддають перевагу таким підходам, де присутній більш зважений розрахунок щодо ступеня емоційного забарвлення та рівень мотиваційного афекту при здійсненні певних дій, відмову від буквального розуміння сприйняття існуючої дійсності. До речі, аналогічні прояви спостерігаються і при виборі та дотриманні певного комплексу визначальних імперативів у зовнішньополітичній «рейганістиці». Методологічний бік подібної студійності вже сприймається, як правило, через призму особистих відчуттів [116].

3. Безпосереднє вмонтування в дослідницьку методологію більш детального і фундаментального опису методів як історичної, так і політичної науки особливо підкреслюється в сучасному загальносвітовому історіографічному середовищі. На стадіальність, що має бути доступною в загальній методологічній рамці сучасних історичних досліджень, особливо наголошує в колективній монографії один із класиків сучасної історіографічної думки Г. Іггерс [117]. А на палких прихильників постмодернізму в дослідженні подібного калібру взагалі чекають декілька досить приємних відкриттів [117, с. 339].

Утім аналогічне відбувалось і в царині політичних наук, передусім коли йшлося про відтворення «зв'язку між статистикою і політичною наукою» та їх зближенням. А один із провідних авторів кварталника «Політичний аналіз», котрий після свого заснування тривалий час мав назву «Політична методологія», Д. Гоу вважає закономірним той факт, що з кожним десятиліттям фінансово-економічний вимір зовнішньої політики ставав дедалі впливовішим при виробленні політичних рішень уряду [118]. Цікаво, що подібні підходи стали особливо популярними в політичній думці США фактично за часів президентства Р. Рейгана.

На цьому тлі зауважимо, що моменти дискусійного характеру присутні в спробах пов'язати історію і політичну науку із залученням статистичних матеріалів та розрахунків. В одному з випусків журналу «Політична методологія» за 1985 р. була опублікована редакційна стаття, у якій зазначалося: «З середини 70-х років методологія частіше починає виступати в ролі хобі, ніж професіоналізму. Жоден політичний журнал не вітає методологічних статей, а чимало журналів і просто відкидають їх... Джон Салліван і Георг Маркус вдаються до кроків, що саме створюють «Політичну методологію»... І наслідком їхніх зусиль на посаді ви-

давців стало повноліття і швидкий розвиток (такої методології) в останні кілька років» [119].

У такому разі, виходячи із зазначеного, варто зосередити особливу увагу на досить незвичні обставини, що мають безпосередній зв'язок із проблемами, які пов'язані з чинниками історіографічних студій. Справа в тому, що після закінчення Другої світової війни інтелектуальні досягнення періоду між обома війнами були піддані серйозній критиці, насамперед через утопізм у наукових розвідках, які не справили надій Ліги Націй на існуюче в той час міжнародне співробітництво. А створені вже в період існування Організації Об'єднаних Націй (ООН) декілька спеціалізованих установ, у тому числі й ЮНЕСКО, провели у 1948 р. у Парижі міжнародну конференцію «Методи у політичній науці», на якій саме і було визначено *предметне поле політичної науки*. І в ньому до сфери міжнародних відносин віднесено: *міжнародна політика (international politics), міжнародні організації і управління, міжнародне право* [120].

Як бачимо, згідно з класифікацією ЮНЕСКО, дослідження міжнародних відносин становлять суттєву частину політичних наук (політології) як наукового напрямку. Для США такий підхід є повністю адекватним і до тепер. Тому **розглядати історіографію зовнішньополітичної «рейганістики» у відриві від політичних наук**, на думку автора монографії, є повністю **не тільки безпідставним, а ще й шкідливим**.

Ось чому дослідниця зупинила свій вибір на розумінні і концептуальному баченні історіографії всесвітньої історії – тут ідеться про головний акцент на самостійних авторських преференціях як історіографічних побудов, так і підборі методологічних опцій на засадах загальної опори на розмаїтий міжнародний інтелектуальний досвід. Особливість такого підходу також визначається його сприйняттям певного накопичення світопоглядних позицій у процесі роботи над архівними матеріалами, джерелами та науковими розробками.

Водночас при здійсненні історіографічного аналізу автор і в подальшому схильна переважно зосередитися на двох із п'яти історіоописів всесвітньої історії, запропонованих Г. Іггерсом та Е. Ваном, що стали розвиватися з кінця ХХ ст.: третьому – новому союзу між історичними і соціальними науками та п'ятому – підйомі Всесвітньої історії та відмінної від неї історії глобалізації [117, с. 394–395].

Дослідниця також поділяє позицію тих українських учених, які віддають певну перевагу моделі історико-системного аналізу, розроблену всесвітньовідомим істориком зі США Д. Істоном [121]. У цьому дослідженні особливо важливою є можливість розглянути міжнародну стратегію США в контексті вибору певних імперативів для взаємодії владної, системної, функціональної, міжнародно-договірної та інших складових, що використовувалися для практичного впровадження ідей, вимог та цілей адміністрації США під керуванням Р. Рейгана. А тематичну специфіку елементів моделі Д. Істона варто сприймати в подвійному розумінні. Згідно з логікою, це впливає з існування певних двох протилежностей «політичних систем», багатовимірного «зовнішнього середовища», двозначних «надходжень», «продуктів» діяльності тощо.

Обраний підхід пояснюється прагненням дослідниці якомога краще й оптимальніше поєднати й узгодити як теоретичні, так і прикладні положення, а також висновки і рекомендації передусім при здійсненні їх у царині історіографічних досліджень.

1.5. Українська історіографія повоєнної американістики

В умовах сучасних глобальних трансформацій зовнішньополітична діяльність України виводить питання визначення і забезпечення її як концептуального, так і теоретичного потенціалу на рівень надзвичайної актуальності. Міжнародна практика показала, що зовнішня політика будь-якої держави не може бути ефективною і раціональною без забезпечення її теоретичними знаннями та системним аналізом історичних і соціальних процесів, у просторі яких вона здійснюється. Тому, оцінюючи стан дослідження сучасних міжнародних відносин, зокрема їх прогностичний рівень, зазначимо, що ця сфера міждержавної комунікації поки не стала для української історичної науки предметом системно-історичного аналізу, результати якого могли б мати визначальне значення для практичного застосування. Було б також перебільшенням наполягати на наявності фундаментальної теоретичної бази вітчизняних досліджень у сфері історіографії світополітичних процесів у контексті їх вивчення в окремих країнах.

Особливістю сучасного стану української історіографічної науки в галузі міжнародних взаємовідносин взагалі, і в українській американістиці зокрема, є все ще недостатній рівень її ідентифікації в межах окремих шкіл, а також недостатня її присутність у ґрунтовних напрацюваннях у галузі методології досліджень міждержавних відносин і місця в них зовнішньої політики України. Така ситуація зберігається через доволі незначну кількість опублікованих останнім часом монографій, підручників, навчальних посібників і захищених дисертаційних робіт із предмета всесвітньої історії, присвячених різній тематиці, і у яких має обов'язково бути історіографічний аналіз проблем, що розглядаються.

Крім того, сучасні трансформації в українському суспільстві не створюють умов сприяння й розширення теоретико-методологічного арсеналу для вітчизняної історіографічної науки. Проблема також ускладнюється досить вузьким діапазоном саме досліджень у полі предметної когнітивності сфери вітчизняної американістики. А в українській історичній науці як академічного, так і університетського рівнів поки не спостерігається необхідний прогрес для відтворення великої методологічної парадигми в галузі наукових розробок у руслі історіографічної студійності.

І все ж, для останньої характерною сучасною рисою є пошук нових ідей у рамках ліберального світогляду, який має тенденцію до активного сприйняття його сферою історіографічного поля американістики. У результаті цього розвиток вітчизняних розробок історіографічного спрямування саме в цій площині має тенденцію позначатися появою власних неолібералів, неореалістів і постмодерністів.

Взагалі ж природа і прем'єрна специфіка трансформацій у сфері історіографії української американістики пояснюється кількома обставинами.

По-перше, у радянський період при домінації марксистсько-ленінської ідеології розвиток в Україні фундаментальних досліджень у галузі міжнародних відносин не мав жодних перспектив. Це було спричинено ситуацією пануючої «методологічної вторинності» на користь лише класового підходу, що була притаманна науковим школам, а також особливим відповідним типам: національної свідомості і політичної культури.

По-друге, самі дослідження міжнародної проблематики мали первісно звужений, переважно заданий набір тем, обов'язково погоджений і затверджений російськими установами академічного або університетського рівня,

оскільки Москва просто не давала змоги виходити за межі встановленої для республік колишнього СРСР квоти особливого діапазону науково-дослідної діяльності в галузі американістики.

По третє, факт визначення предметного поля, а також проведення безпосередньо самих досліджень у галузі як теорії і історії міжнародних відносин, так і власне історіографії цієї сфери цілком належали до компетенції відповідних інститутів «останньої імперії».

Проте початок розвитку української американістики, на відміну від аналогічних розробок в інших напрямках наукового пошуку, був покладений ще в другій половині 1980-х років і продовжився протягом 1990-х. Саме тоді з'явилися перші ґрунтовні студії в галузі зовнішньополітичних проблем США, а також і дослідження їх культурної політики, типології їх культури, ціннісної орієнтації духовно-естетичної сфери. Це були монографічні роботи і докторські дисертації вже сучасних українських учених-американістів Б. Гончара, А. Дашкевича, Є. Камінського, О. Потехіна, І. Хижняка, С. Шергіна [61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72]. У так звані нульові роки вже ХХІ ст. і в перших його декадах, дослідження зовнішньополітичної сфери отримало подальше продовження в більш розширеному складі. Була також розпочата ґрунтовна наукова розвідка проблем історії і соціології патрунування сфери культури США з боку провідних її інститутів. Крім того, вперше не тільки у вітчизняній, а й європейській американістиці були розкриті сутнісні характеристики культурної демократії США [73].

Таким чином, на початковій стадії та її продовженні в перші десятиріччя ХХ ст. українська американістика отримала цілу низку певних рис, що відрізняли її від інших аналогічних галузей дослідницького простору України. Насамперед протягом цього етапу відбулося започаткування власних теоретичних студій, окреслення їхньої межі та визначення власного предметного поля досліджень.

На цьому ж етапі спостерігався відносний гетеронізм у відборі тематики в більшій частині історичних досліджень загалом по країні. При цьому українська американістика також вже мала власні окремі відмінності в диференціації її різними науковими дисциплінами, тобто вона використовувала у сфері наукового пошуку інші науки як результат їх спеціалізації – так званий мультидисциплінарний підхід. З'явилися декілька цікавих наукових

студій, авторами яких були І. Дудко, І. Коваль, І. Погорська, М. Рижков [74, 75, 76, 77].

Відповідно до зазначеної класифікації українська американістика в її чисто теоретичному вимірі перебуває в першій фазі другого етапу свого розвитку. Визначальною характеристикою цього моменту є початок виокремлення об'єктів дослідження, предметної спеціалізації й формування референтних наукових шкіл. Такий етап студій не виключає необхідності її ретельного вивчення, систематизації та з'ясування особливостей розвитку.

Указані ознаки й ідентифікують появу та подальший розвиток саме в цей період такого напрямку в українській американістиці як зовнішньополітична «рейганістика». У цій царині на особливо увагу заслуговує дисертація А. Овчаренко, а також її брошури, у яких ширше подана аналітика зовнішньополітичної стратегії Р. Рейгана (1981–1988 рр.). Крім того, дослідниця підкреслює, що серед засобів реалізації основних цілей зовнішньополітичної стратегії американський президент віддавав перевагу їх силовим різновидам. Тому найфундаментальнішим викликом Радянському Союзу було втягнення останнього в гонку озброєнь [78, 79, 80].

Логічним продовженням попереднього дослідження стала дисертаційна розвідка А. Годлюк «Зовнішньополітичний та безпековий феномен рейганізму». У цій роботі автор зосередила основну увагу на висвітленні доктринального і перспективного контекстів зовнішньополітичної стратегії Р. Рейгана, а також запропонувала погляд на «рейганізм» як на модель зовнішньої політики і безпеки для наступних президентів США.

Здобутками цієї праці є акцент на концептуалізацію одного з найбільш активно задіяних у дослідницьку практику напрямів зовнішньополітичної історіографії США повоєнного періоду – ревізйонізму, а також і на розстановку нетрадиційних наголосів у питаннях актуалізації позиції 40-го президента США щодо національної і міжнародної безпеки. Остання стає особливо привабливою в розрізі специфічних пріоритетів зовнішньополітичного вибору, що були визначені вже пізніше 45-м президентом Сполучених Штатів Америки Д. Трампом [81, 23].

Істотним досягненням іншого дослідження в предметній історіографії зовнішньополітичної «рейганістики» стала дисертація О. Рудюк. Тут слід звернути увагу на поглиблену, коли порівняти з аналогічними студіями цього ж напрямку, задіяність історіографічного сегмента в науковий пошук

проблематики, що розглядається. Дослідниця представила своє бачення по-стремізіоністського підходу в історіографічній частині роботи, а також залучила до аналізу розширену джерельну базу наукових розвідок внаслідок розсекречувальних документів американських архівів [82].

Наступний блок низки публікацій із різних проблем, що є досить співзвучним тематиці авторської роботи з окремими епізодами дисертацій, що стосуються історіографічних студій української зовнішньополітичної «рейганістики», очевидно сприяє розширенню методологічного плюралізму та ще істотніше окреслює поле його інформаційно-аналітичного забезпечення. Крім того, це збагачує також і змістовні параметри нової вітчизняної школи історіографічних досліджень української американістики [83, 84, 85, 86, 87].

Одна з останніх і цікавих наукових рефлексій інформативного порядку була зафіксована в спробі стислої подачі картини всієї палітри як внутрішньої, так і зовнішньополітичної діяльності 40-го президента США у форматі захоплюючого перформенсу зі звичним більш для американської аудиторії «хеппі ендом». При чому останнє в ціннісно-гносеологічному контексті позначено досить відчутно ще й домінантами раціоналізму та позитивізму [88].

Сьогодні теоретичні традиції і наукові парадигми історіографічних досліджень, щоправда, все ще не відповідають вимогам необхідної присутності в них домірного рівня високого професіоналізму. І відбувається це найімовірніше тому, що наукові традиції історичних студій і відповідні їм теоретичні парадигми є результатом кропіткої роботи кількох поколінь учених, які відбирають і систематизують імперичний матеріал, спостерігають і досліджують окремі явища чи сукупність явищ, що становлять об'єкт досліджень. Крім того, ці традиції і парадигми формуються в тривалому процесі як історичного, так і соціального досвіду, що й дає змогу дійти висновку про те, які наукові проблеми слід віднести до пріоритетних і як їх розв'язувати.

Епістемологічний зміст простору, що підвладний музі Клію саме в Україні, має іманентний зв'язок з її історичним минулим і сучасним політичним розвитком. Крім того, специфіка розвитку суспільних наук загалом і історичних зокрема, полягає в тому, що вони просто не можуть плідно розвиватися без існування раціональних і перевірених соціальним і науковим

досвідом політико-культурних традицій. А це має безпосереднє відношення до сучасного періоду, у якому кількість досліджень у галузі всесвітньої історії і особливо її історіографічного сегмента очевидно є недостатнім. Значною мірою така ситуація пояснюється двома базовими причинами: якісним станом цієї науки та скрутними фінансовими умовами, у яких перебувають й інші суспільні науки в Україні.

До того ж високий ступінь парадигмальної і методологічної гомогенності має значний вплив у процесі формування наукових шкіл. У теперішній реальності сам факт існування наукових шкіл підміняється наявністю чисельних дослідницьких центрів і груп, які дотримуються скоріше апріорних уподобань політичного порядку, ніж дійсної системно-історичної оцінки емпіричного матеріалу. А вже наслідком такої ситуації є незадовільний стан розвитку наукових шкіл історичного спрямування.

Натомість присутність приватних центрів, що задіяні в історичних дослідженнях, обслуговують інтереси українських провладних структур і певних політичних угруповань, відверто не сприяють розвитку теоретико-концептуальної бази як у галузі всесвітньої історії, так й її історіографії.

Тому наш приклад історіографічної студії проблем зовнішньополітичної «рейганістики» з погляду науково-теоретичного та праксеологічного значення має також аналітичне і методологічне спрямування. А подолання гострого дефіциту досліджень необхідного рівня тільки через налагодження проблем організаційного і фінансового порядку не може стати вирішальним. Створення ж «стрижневої парадигми», що оптимально об'єднує теоретико-концептуальний і праксеологічний напрями дослідження, а також заповнює «теоретичний вакуум» за допомогою методологічного плюралізму, можуть сприяти одержанню позитивних результатів у всьому спектрі історичних студій: від конкретно-історичних до історіографічних.

У цьому контексті цілком доречними виступають аксіологічні міркування відомого українського історика і політолога-міжнародника Є. Камінського, який вказував, що «...переважно тільки через пізнавально-накопичувальний етап вітчизняна міжнародно-політична та історична думка здатні поступово вийти на рівень особистого внеску у світову теоретичну думку в галузі...міжнародних відносин» [89, с. 162].

Отже, не зростання самої кількості наукових досліджень у галузі всесвітньої історії або предметної історіографії окремих її проблем, а їхня теоретична спрямованість на пошук раціональної методології має бути головним в аналітичних розвідках актуальних світу політичних проблем і викликів. Тим більше, що результати вказаної діяльності досить відчутно зачіпають ключові проблеми політичного, економічного та соціокультурного розвитку України.

Ось чому стислий аналіз ситуації, що пов'язаний із чинниками та умовами розвитку як всесвітньої історії, так і її окремих історіографічних сегментів в Україні показує, що базовий підхід до визначення цього предметного поля дослідження проблем загальносвітового розвитку наразі перебуває на стадії формування і професійної викристалізації. Відносно концептуальної ідентифікації історіографічної складової всесвітньої історії на теоретичному рівні очевидним є також і те, що вказаний вид діяльності поки що не дає переконливих результатів.

Тож, на думку автора, відбувається практичне стримування і навіть певне гальмування процедури оформлення розвинених і сталих шкіл історичних студій у галузі всесвітньої історії.

При серйозному підході до вивчення історіографії з будь-якого питання варто зважувати на те, що кожний історичний процес, який відбувається в режимі реального часу, тобто (online), все одно завжди залишається в стані лише політичного або метафізичного виміру.

1.6. По той бік «холодної війни»: американістика та «рейганізм» у російській історіографії

Стан сучасної російської історіографії міжнародних відносин у загальному обрисі можна охарактеризувати як такий, що має певний власний спектр теоретико-методологічної уніфікованості, предметної диференціації та структурної визначеності. Відносно його предметної спрямованості у царину зовнішньополітичної «рейганістики», то тут можна побачити окреме коло конкретних проблем, що мають особливі масштаби і стан опрацювання як російською академічною спільнотою, так і студіями, що представлені університетським науковим середовищем. Згідно з об'єктивними оцінками,

а саме відповідно до загального обсягу теоретичних, а також навчально-методичних розробок та їх кількісної наявності, дослідження у сфері історіографії, що здійснюються в Росії, посідають провідні позиції серед інших країн пострадянського простору.

Загалом, виходячи зі спільної тональності російських розробок у сфері міжнародно-політичних студій, там не розглядають їх існуючий стан як визначальний щодо інших національних шкіл історичного дослідницького цеху.

Крім того, беззаперечною перевагою російської історичної спільноти є наявність все ж великої кількості високопрофесійних і підготовлених фахівців, які представляють різні наукові школи. Навіть після розпаду СРСР і деяких трансформаційних змін, що зазнала російська наука взагалі, а історична зокрема (і до того ж при відомому переході на комерційні рейки), все ж остаточний вплив її наробок на російський істеблішмент, а також на процес прийняття зовнішньополітичних рішень у підсумку так і не був втрачений. Хоча після 2014 р. цей процес почав швидко набувати зворотного характеру. І найперше це торкнулося тієї нової теоретичної парадигми, що була створена в період розгортання так званої російської демократії. Ідеться про чисельні впливові профільні академічні інститути, що проводили дослідження за кошти різного роду фундацій окремих спонсорів, а також таких, як Фонд Карнегі, Фонд Макартура, Інститут «Відкрите суспільство» під егідою Фонду Сороса тощо.

Незважаючи на це, протягом «нульових років» та початкового періоду другої декади XXI ст., російська історична наука про міжнародні відносини та у сфері всесвітньої історії була поповнена рядом цікавих і ґрунтовних робіт. А серед науковців, які успішно поєднують історичні дослідження з роботами політичного виміру у цій же сфері наукових студій, можна визначити О. Богатурова, К. Гаджієва, В. Іноземцева, А. Маникіна, А. Торкунова, А. Уткіна, П. Циганкова, А. Циганкова.

Домінуючим (до моменту початку агресії Росії проти України) в російській науковій історичній і політичній спільноті, що працює в площині нашого інтересу, був напрям ліберально-демократичного спрямування. Його прихильники дотримувалися позиції «повернення (самої Росії) до світової цивілізації» і безпосереднього залучення до європейських інтеграційних процесів. Перебуваючи також на позиціях неолібералізму, їх бачення струк-

турних механізмів управління сучасної міжнародної системи зводилося до постулатів уніполярності або до різного роду їх девіацій.

Опонентами цього напрямку є прибічники національно-державного тренду, а після 2014 р. подібні характеристики можна ще довершити визначенням «з яскраво окресленою проімперською орієнтацією». Адепти такої концептуальної опції дотримуються поглядів на подвійну природу походження «держави російської» і бачать її через призму належності останньої до цивілізаційної матриці країн євразійського вибору з усіма наслідками, що з цього витікають: чітко визначене антизахідне позиціонування поряд з яскраво визначеним антиглобалістським трендом.

З погляду ретроспекції періодизація розвитку моделі загальнонаціональної, вже пострадянської доби, а також її конфігурація можуть мати такий вигляд:

1) відхід і «перезавантаження» обов'язкової попередньої належності до «керівної і спрямовуючої» марксистсько-ленінської методології;

2) період дискусій та засвоєння загальносвітових методологічних і парадигмальних засад;

3) імперативи концептуально-теоретичного вибору і ціннісного самовизначення відносно офіційного спрямування політичного курсу власної країни.

Перший період характеризувався ретельним вивченням, осмисленням і систематизуванням методологічних надбань західної науково-історичної думки, а також її відповідну транспонацію у тональність традицій і напрацювань, що існували в арсеналі російської наукової спадщини. Відбулося своєрідне впровадження і масштабна «інвентаризація» методологічних і концептуально-теоретичних засад, на яких базується сучасна західна історична і політична наука. Хоча цей процес відбувався не одномоментно. Остаточний відхід від запрограмованих, жорстких компартійних настанов відбувся після доволі широкомасштабних інформаційних розповсюджень найбільш вдалим теоретичних наробок наукової спільноти країн Західної Європи та США. Тут найбільшу активність проявили як академічні установи Інститут США і Канади (ІСКРАН), Інститут світової економіки і міжнародних відносин (ІСЕМВ), Інститут загальної історії РАН, так і провідні ВНЗ Росії: МДУ ім. М. В. Ломоносова, Московський державний інститут міжнародних відносин (МДІМВ – Університет МЗС РФ) та чимало інших

академічних і навчальних закладів Санкт-Петербурга, Новосибірська, Іркутська та інших обласних центрів РФ [90, 91, 92, 93].

Другий період має безпосередню пов'язаність з аналізом історіографічних проблем міжнародних відносин і почав свій відлік приблизно із середини 1990-х років. У його основу були закладені риси належності до традицій політичного історизму та державного реалізму, які сповідували вчені Інституту загальної історії та Інституту російської історії РАН. Поєднання досліджень науковців Інституту загальної історії з їх колегами у ВНЗ, які працювали у сфері історії міжнародних відносин, дало поштовх до появи інноваційної комплексної методології вивчення сучасних процесів, що відбуваються у міждержавних відносинах. Саме в межах водорозділу між зазначеними напрямками і запрацювала велика група дослідників, в основі зусиль яких лежало широке поле історичних досліджень, що й стали відтворюватися в уже сучасних історіографічних аналогах. А етапною подією у сфері «вищого пілотажу» історіографічних студій – історіографії – стало видання навчального посібника «Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки». У цій публікації показано основні історіографічні напрями і школи, творчість провідних істориків окремих країн, їхній внесок у розвиток світової історичної науки. Значна увага приділена становленню і розвитку нової наукової історії, її основним рисам і особливостям. Охарактеризована проблематика історичних розвідок, історичні центри, установи і періоди їх функціонування. Видання є продовженням навчального посібника «Історіографія історії нового часу країн Європи і Америки», що побачив світ ще за радянських часів у 1990 р. Воно було підготовлено колективом кафедри нової та новітньої історії історичного факультету МДУ ім. М. В. Ломоносова [94].

Саме публікацію цього видання і треба вважати етапним явищем у пошуку конкретно-історичних підходів до певних предметних досліджень історіографічного порядку, серед яких ми, власне, розглядаємо проблеми зовнішньополітичної «рейганістики».

У межах вказаної царини стадіальності як домінантної парадигми фактичного вивчення проблематики, що нас цікавить у російській історіографії, треба розглядати тренд *реалізму*, який містить у собі різні групи і течії. Серед них, зокрема, вирізняється *системно-історичний* напрям, який представлений в аналізі чотирьох блоків перемовин із питань обмеження

озброєнь у 1985 р., а також проблеми доктрини «нового глобалізму» або ще відомої як Доктрина Рейгана щодо Нікарагуа.

Окремі моменти наведених сюжетів прямо відносяться до предметної палітри історіографічних досліджень зовнішньополітичної «рейганістики», що відображені в «Системній історії міжнародних відносин», яка у 2006 р. була видана у двотомній версії [95, с. 435–449, 96].

Науковці, які сповідують тренд *російського структуралізму*, пропонують для розгляду варіант власного сприйняття різних аспектів моделі рейганівського зовнішньополітичного бачення світу. У межах запропонованих підходів дослідницьке поле вибудовується за лекалами їх методології і засновується на зіставленні аспектів внутрішньо- і зовнішньополітичного характеру, характеристиках їх цілісності і функціональності. Базовим для себе завданням «структуралісти» вважають з'ясування сутності різнопорядкових величин системно-політичного походження і рівня їх впливу як усередині, так і ззовні Сполучених Штатів, ролі й місця останніх у формуванні, з одного боку, глобального порядку денного, а з іншого – підбору найбільш раціональних моделей пошуку шляхів здійснення зовнішньої політики. І як доповнення до базової мотивації вони визначили своєю метою кончу затребуваність зовнішньополітичного інструментарію з «меню» особливого набору засобів «рейганістики» для конкретизації ступеня їх придатності, щоб у подальшому адекватно бути вмонтованими в глобальний зовнішньополітичний процес. Крім того, незвично акцентованим подається також подається бренд «рейганізму» з пропозиції фрондерзької звияги в протистоянні світовій «комуністичній імперії зла» [97, 98, 99, 100, 101, 104].

Суто російська самоідентифікація у середовищі прихильників *західного структуралізму (неореалізму)* відчутно проглядається у визначенні характеристик тогочасної міжнародної структури. Особливо це помітно з аналізу діяльності сорокового президента США, у його постійних спробах все ж таки добитися кардинальної зміни архітектоніки міжнародно-політичної системи. Іншими словами, надати їй замість існуючої тоді біцентричної окресленості вигляд зовсім іншої конструкції, тобто такої, що, можливо, може бути лише передбаченою світобудові моноцентричного або поліцентричного зразка [102, 103].

Детермінація **третього періоду** обумовлена специфічними питаннями парадигмальної задіяності і відповідним вибором тематики, її політико-державної орієнтації в історіографічних дослідженнях, що виникла після 2014 р. Щоправда, світова практика аналізу такого виду наукових розвідок показала, що вплив на неї різних різких змін політичних преференцій дістається безпосередньо до поля її діяльності з певним запізненням. На практиці це не завжди має вирішальне значення для вибору відповідних методологічних засад студійності, і далеко не відразу, і зовсім не обов'язково визнає їх єдино правильними й основоположними. Все залежить від типу політичного устрою держави, у якій це відбувається.

Проте орієнтація саме Росії на примат застосування силової складової для легітимізації власної присутності в просторі світової політики наклала відчутний відбиток на відповідну інтерпретацію предметних ознак вивчення конкретно-історичного напрямку історіографічних досліджень зовнішньополітичної «рейганістики».

Зокрема, базовий вектор окреслення російської зовнішньої політики, починаючи приблизно з 2007 р., а саме з промови В. Путіна на Мюнхенській конференції, спрямував її на первісну невизначеність і непередбаченість, а також спричинив появу інерційного (тобто, свідомо скерованого відповідно до заданого в Кремлі) курсу силового примусу світу до визнання Росії як рівноправного і провідного учасника управління глобальними процесами. Такий підхід спричинив появу вже дещо інших явищ і в історіографічних дослідженнях. Тож зрозумілим стало виникнення ознак інноваційної течії з елементами суто російського радикалізму зі сталими рисами путінського персоналістського авторитаризму. У ній підкреслювалася виняткова, лідерська роль керівника держави і його доленосний вплив на прийняття особливо важливих зовнішньополітичних рішень. Останнє автоматично ставало практичною настановою для тлумачення головних зовнішньополітичних ініціатив тепер вже сорокового президента США: «Рейган визволив дух свого народу і вдався до активного використання власного золотого запасу ініціатив і впевненості в собі як видатного керівника... в той час як Горбачов повністю втратив зв'язок зі своїм суспільством» [105, с. 9]. І далі наводиться цитата з ще більш вражаючим одкровенням: «Поворотним пунктом історії (йдеться про розпад СРСР. – А. Г.) послужило саме

перебування Рейгана на посту президента. Рейган поводить себе тоді просто приголомшливо...» [105, с. 10].

Безумовно, означена тенденція, що вже відбувалась у сучасній російській історіографії, віддає перевагу авторитарній традиції, яка все далі стає відверто націоналістичною, хоча потенційно все ж обмежує масштаби та інтенсивність діалогу між трансатлантичною і російською науковими спільнотами. Рушійною силою цих протилежностей за напрямом, але взаємообумовлених по суті, згідно з політичною спрямованістю є штучно привнесена зі сфери елітних преференцій російського зразка імперативна альтернатива. Остання спроможна лише апіорно вказати на певні «відчайдушні голови, які здатні на авантюру, смертельний ризик, включно з воєнною конфронтацією з радянським блоком: президент США Рональд Рейган (з 1981 р.) і прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер (з 1979 р.)... Краще бути мертвим, ніж червоним» [106, 107, с. 6].

Крім того, тут стає очевидною також присутність ще наступних нюансів особливого позиціювання чисто російського радикалізму з його експансіоністською світоглядною позицією в межах напряму конкретно-історичної історіографії зовнішньополітичної «рейганістики». Тут ідеться про продовження ідеї протистояння навіть у постбіполярний період не тільки політичних, а й соціокультурних ідентичностей, а також наявність геополітичної конфронтації як східної, так і західної цивілізацій [108].

Наведене дослідження розвитку російських наукових шкіл через предметний розгляд зовнішньополітичної «рейганістики» показує їх діапазон від класичних до постмодерних парадигм, при цьому йдеться також і про їхню візуальну фрагментарність і недостатньо реалістичну саму ідентифікацію. Останнє, очевидно, посилюється ще й надмірним структурним дотриманням питань національних інтересів, тільки тепер уже з євразійською самоідентифікацією стратегічного російського зовнішньополітичного курсу.

Відносно європейського і американського вектора, то з точки зору більш широкого геополітичного і соціокультурного виміру – орієнтація на західні моделі суспільної модернізації значною мірою поки перебуває поза «офіційним трендом» у середовищі російських істориків «реалістичного спрямування». Відносини ж з Європейським Союзом і США в контексті входження до європейських політичних і економічних структур та налагодження нормальних відносин із заокеанськими візаві виявилися надто

складними навіть за умов внутрішніх трансформацій у самій Росії і у ЄС, особливо після брекзиту 2016 р., а також і після обрання Д. Трампа на посаду президента Сполучених Штатів Америки.

При визначенні параметрів когнітивної моделі, що наразі є домінуючою в російській історіографії, варто мати на увазі особливості настанов одновекторності євразійського спрямування, яке значно ускладнює розвиток як реалістичного напрямку, так і фактичну трансформацію теоретико-методологічних аспектів у плюралістичну і поліцентричну модель інтерпретації міжнародної світоісторичної і політичної проблематики.

1.7. Огляд джерельної бази монографії

Значна частина документів і джерел, що використані при підготовці цієї монографії, були люб'язно надані з особистого архіву доктора історичних наук, професора і доктора політичних наук, професора політології І. Хижняка. Ці матеріали він отримав під час роботи на посадах *guest-professor* (запрошеного професора) і *visiting professor* (професора, ангажованого з іншої установи) відповідно в університетах США «Боулінг Грін» (штат Огайо) і «Іст Ленсінг» (штат Мічіган).

Працюючи над монографією, автор, насамперед, досліджувала офіційні урядові документи:

- 1) Протоколи засідань Конгресу США та його профільних підкомісій.
- 2) Збірники президентських документів.
- 3) Матеріали слухань у палаті представників Конгресу США з питань здійснення зовнішньої політики.
- 4) Публікації поточних документів зовнішньополітичного характеру під егідою базової зовнішньополітичної установи американського уряду – Державного департаменту. Були також використані довідкові матеріали, що відбиралися та готувалися різними дослідницькими організаціями при Конгресі США.

Протоколи засідань і слухань у Конгресі США були розглянуті за 1981–1988 рр.

Документи цього джерела можна поділити на декілька підрозділів: звіти конгресменів, відповідальних за певні ділянки напрацювань, що входили

в зону їх політичної відповідальності. Крім того, до них долучалися різного роду аналітичні і соціологічні огляди та звіти, бібліографії основних статей та довідок із різних категорій проблем, що мали дотичність до зовнішньополітичних справ, тексти звернень окремих громадян, але здебільшого, певно, все ж пролобійованих різноманітними зацікавленими угрупованнями при Конгресі, тексти виступів конгресменів як у Палаті представників, так і в Сенаті (United States Congress, House Committee on Foreign Affairs, Congress and Foreign Policy). Робота з цією категорією документів найбільш доцільна за індексом персоналій. Поряд із публікацією протоколів засідань Конгресу (Congressional Records) та їх індексів, існує також кумулятивне видання всіх вказаних джерел зі зведеним каталогом, який значно полегшує роботу дослідників.

Збірники президентських документів були проаналізовані за 1980–1989 рр. Їх також варто підрозділити на окремі напрями. Перший із них становить великий обсяг джерел і документів, що пов'язані з державною діяльністю президента США Р. Рейгана. Цей комплекс документів має окрему цінність. У нього входять офіційні папери президента, призначені для публічного використання і не містять закритої інформації або інформації конфіденційного характеру. Це насамперед тексти виступів по телебаченню і різного роду радіозвернення, стенограми пресконференцій, меморандуми, а також звіти про зустрічі з лідерами парламентських комісій Конгресу з окремими конгресменами, чия думка на той час мала вагомий вплив на формування громадської свідомості. Сюди також відносяться дані про зустрічі з представниками Республіканської партії і губернаторами окремих штатів. Весь цей промовистий і переконливий обсяг матеріалів міститься у фундаментальному виданні «The Public Papers of the Presidents of the United States. Ronald Reagan» у 15 томах і 29 окремих книгах.

Для розширення палітри відомостей про громадську діяльність президента США у монографії також були використані його чисельні виступи про поточний стан справ у країні, окремі звернення до членів Палати представників Конгресу США, а також Сенату (President Reagan's Speeches to the House of Representatives and Senate). Сюди також треба віднести чисельні виступи Р. Рейгана безпосередньо всередині США та за кордоном, наприклад, виступ 8 червня 1982 р. про проголошення СРСР «Імперією

зла» або звернення до Парламенту Великої Британії у 1982 р., виступ перед студентами Московського державного університету 31 травня 1988 р. тощо.

Історична цінність аналітичної обробки публічних виступів президента США, що містяться в урядових публікаціях «Weekly Compilation of Presidential Documents», полягає у тому, що такі операційні дії дають змогу чіткіше окреслити як емоційну, так і дослідницьку складову в процесі і прийнятті зовнішньополітичних рішень. До того ж вони розкривали логіку мислення Р. Рейгана з погляду найбільш доцільного підбору необхідної моделі зовнішньої політики «рейганізму».

Особливу цікавість також викликають тематичні підбірки окремих виступів президента по роках «“A Time for Choosing” The Speeches of Ronald Reagan, 1961–1982», що дають змогу ретроспективно прослідкувати зміни в підходах до прийняття найбільш важливих рішень у сфері зовнішньої політики. Важливе місце в категорії збірників урядових документів займали публікації матеріалів і окремих бюлетенів Державного департаменту США. Специфіка їх використання мала досить широкий спектр задіяності. З одного боку, у них був відображений повний спектр кон'юнктури порядку денного в питаннях зовнішньої політики (American Foreign Policy: Current Documents), а з іншого – досить детальні аналітичні подання з найбільш нагальних питань зовнішньої політики, що вимагали термінового вирішення. Скажімо, прикладом може слугувати (U. S. Department of State. Economic Sanctions against Nicaragua//department of State Bulletin). Крім того, пропонувалися матеріали дослідницького характеру, що стосувалися політичної діяльності топ-селебритіз того часу: (Brezhnev Doctrine та Reagan Doctrine), що публікувались у США під егідою того ж Державного департаменту.

Певної пікантності до дослідницької «буденщини» додавали матеріали «напіввідкритого вжитку». Тут ідеться про документальні джерела, які досить активно використовувалися відповідними службами Державного департаменту і продовжували застосовуватися згідно із зовнішньополітичною моделлю «рейганізму», проте на той час у своїх країнах були закриті грифами «таємно» та «цілком таємно», а у Сполучених Штатах вже були у відкритому доступі (Minutes № 64 from an expanded meeting of the PZPR CC Secretariat of held on June 5, 1989. Document № 57. Secret), а також (Memorandum of Conversation between M. S. Gorbachev and Karoly Grosz, General Secretary

of the Hungarian Socialist Workers Party. Moscow, 23–24 March 1989. Excerpt. Hungarian Workers Socialist Party. Central Committee. Top secret).

Певна частина з усієї вражаючої кількості документальних матеріалів була взята з аналітичних досліджень і оглядів, що містились у публікаціях Конгресу США «Congressional Quarterly Weekly Report» і «Congressional Quarterly Almanac». Вони були підібрані на основі офіційних урядових документів і представлені у вигляді стенограм засідань обох палат, відомостей і протоколів, що робились під час слухань в їх підкомітетах, текстів резолюцій і законів, що приймалися та були відповідно оброблені різними недержавними організаціями, що працювали при Конгресі. Обробка усіх документів проводилася співробітниками аналітичного апарату при Конгресі з обов'язковою умовою по можливості уникати прив'язки до будь-яких політичних трендів.

Особливий інтерес також становили аналітичні, довідкові та фактологічні матеріали, що були підібрані й проаналізовані фахівцями Центрального розвідувального управління Сполучених Штатів. У книзі вони представлені щорічним виданням «The World Factbook», що було опрацьовано за 1995–2001 рр. Ця публікація щорічно готується для користування державними службовцями, які працюють на уряд США. Її контент відповідає специфічним вимогам, що ставляться перед урядовим персоналом такого рівня. Інформація, що міститься в цьому збірнику, забезпечується, крім власних джерел самого управління, ще й матеріалами, що надаються державною картографічною службою, державним департаментом, Національним фондом науки, розвідкою військово-морських сил США, службою берегової охорони тощо.

Були також використані інформаційні записки, аналітичні звіти та оціночні подання спеціалістів ЦРУ щодо можливих радянських відповідей на американські стратегічні оборонні ініціативи, що були підготовлені в межах програми оглядів найбільш знаменних подій в історії США, що здійснювалася за ініціативи керівництва ЦРУ (Possible Soviet Responses to the US Strategic Defense Initiative. Interagency Intelligence Assessment. CIA Historical Review Program).

При роботі над темою систематично вивчалися газетні публікації, матеріали періодичних видань та спеціалізованих наукових журналів за хронологічний період 50–80 рр., а також вибірково за наступні роки. Незамінною допомогою при підборі періодичних матеріалів служило фундаменталь-

не комплексне й узагальнювальне видання «Readers Guide to Periodical Literature», яке виходить у форматі місячних публікацій, кварталних, піврічних видань і щорічних збірників. Уся необхідна періодична література представлена в ньому за тематичними розділами, наприклад: «foreign policy», «sports and games», «arts and humanities», або проблемно-професійних напрямках: «outdoor recreation», «drugs control», «medical care». Цінність цього видання також підтверджується тим, що воно охоплює практично всю періодичну літературу, що публікується в Сполучених Штатах Америки, а також деякі публікації на вибір, що надходять навіть із-за кордону.

При підготовці монографії важливу історичну цінність становили чимало матеріалів, що не були опубліковані й зберігаються в секції рукописів Бібліотеки Конгресу США. Серед них неабиякий інтерес становлять архівні матеріали з особистих документальних зібрань деяких провідних селебритіз епохи Р. Рейгана, які володіли приватною інформацією, що не була включена до публікацій в офіційних урядових, державних документах або не висвітлювалась у періодичних виданнях та на сторінках преси. У когорті цих персоналій найперше виокремимо Д. Т. Рігана. В адміністрації Р. Рейгана він обіймав посади міністра фінансів США (1981–1985) та керівника апарату Білого дому. Його матеріали у вигляді систематизованої архівної колекції були передані до фондів Бібліотеки Конгресу у 1994 р. Ця підбірка містить близько 78 тис. одиниць зберігання. До них входять чисельні аналітичні матеріали, листування приватного характеру, службові записки, особиста і державна кореспонденція, стенограми засідань, офіційні заяви, листування з президентом і членами Конгресу. Оригінальний матеріал, що міститься у цьому зібранні, є дійсно надзвичайно цінним для наукового дослідження, насамперед через відсутність цензурних обмежень і притаманної для офіційних документів США традиційної політкоректності. Тому це значно полегшує остаточне розуміння дійсних мотивів для прийняття тих або інших рішень у галузі реалізації як фінансової, податкової і бюджетної політики Білого дому, так і особистої ролі президента Р. Рейгана в прийнятті важливих рішень у царині зовнішньої політики.

Не менш важливою та цікавою для студії є підбірка офіційної документації й архів персонального характеру сенатора Г. Бейкера-молодшого. Саме він протягом 1980–1985 рр. обіймав посади лідера республіканської більшості у Сенаті, а у 1987–1988 рр. був ангажований до виконання

обов'язків керівника апарату Білого дому. З 1990 р. вказана підбірка була передана сенатором у сховища Бібліотеки спеціального фонду Університету Теннесі м. Ноксвілл. Правда, після спеціальної обробки і систематизації відкритий доступ до неї був дозволений лише навесні 1997 р. Особлива студійна цінність цих матеріалів (переписка Г. Бейкера з президентами США Р. Ніксоном, Дж. Фордом, Дж. Картером і Р. Рейганом, лідерами обох палат Конгресу, конгресменами), а також тексти чисельних виступів, доповідей, меморандумів, службових записок – дають змогу прослідкувати і певним чином зрозуміти не тільки позиції представників політичного істеблшменту США того періоду щодо базових моментів внутрішньої політики. Вказана колекція також дає багатий матеріал для роздумів та усвідомлення дійсної їх ролі і впливу на процес руйнації біполярного світу та початку дезінтеграції СРСР як світової наддержави, що тоді активно розпочався.

Цінним доповненням до формування цілісної картини відносно появи феномена «рейганізму» послужили документи, записки і особисті нотатки сенатора Р. Пеквуда. Протягом 1980-х років він працював на посаді голови сенатських підкомітетів Конгресу США з малого бізнесу, торгівлі і фінансів. Матеріали з його колекції були приватно передані науковому консультанту цієї монографії І. Хижняку одним із провідних професорів університету «Боулінг Грін» штату Огайо, професором У. Роні, який у 1980-ті роки був одним із політичних радників президента Р. Рейгана. Вказані документи і їх ксерокопії дали змогу скласти уявлення не тільки про вимушені зміни у фінансово-кредитній політиці адміністрації Р. Рейгана, а й про фінансове забезпечення цілої низки зовнішньополітичних проєктів, ініційованих самим президентом.

Ідеологічним обрамленням усієї низки неопублікованих джерел і документів із приватних колекцій стало зібрання архіву колишнього власника провідного видання консерваторів США «National Review» У. Рашера. Повна підбірка з його одиниць зберігання і матеріалів також була передана до фондів Бібліотеки Конгресу США у 1989 р. Така значуща і промовиста концентрація архівних джерел налічує більш ніж 78,5 тис. примірників зібрання з відповідним хронологічним терміном охоплення з 1940 по 1989 р. Левова частка презентованих тут архівних одиниць безпосередньо відноситься до періоду 1968–1988 рр. і повністю присвячена історії діяльності консервативного руху США того періоду. Найбільший дослідницький інтерес викликає збірка

документальних свідчень та окремі моменти з обмінного особистого листування У. Рашера з провідними персоналіями консервативної ідеологічної орієнтації, представниками тогочасного політичного істеблішменту, знаними особистостями з гільдії і спільнот творчої й художньої інтелігенції і самим Р. Рейганом. Наявне у зібранні листування служить промовистим матеріалом для вивчення змісту та спрямованості розвитку концепцій, доктрин і настанов, що визначились у новому розумінні завдань інституту держави і впровадження цього розуміння в її практичну діяльність у комплексному аналізі всього набору теоретичних настанов американських консерваторів. І весь зазначений масив документації містився в доповідних записках, текстах промов і меморандумах, що мали відношення до одноосібного в США, протягом тривалого хронологічного періоду, видання консервативної спрямованості.

Джерельну базу монографії також становили матеріали з фондів бібліотек Інституту наукової інформації із суспільних наук (ИНИОН) РАН, Інституту США і Канади РАН (ИСКРАН) (Москва, Росія), Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, бібліотеки Київського національного університету ім. Тараса Шевченка і бібліотеки ДУ «ІВІ НАН України».

Використання документів і джерел, а також різноманітних матеріалів зі сховищ і фондів вищевказаних бібліотечних установ дали змогу автору монографії значно розширити діапазон власного світобачення і поглибити розуміння широкоформатності ролі, місця і глобального впливу появи феномену «рейганізму».

ЧАСТИНА Б. ПРОФІЛЬ ВИТОКІВ «РЕЙГАНІЗМУ». ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ № 2

РОЗДІЛ 2 «РЕЙГАНІЗМ» ЯК ПРОВІСНИК МАЙБУТНІХ БАГАТОМІРНИХ ЗМІН У США НА ТЛІ 70–80-х РОКІВ ХХ СТ. (СТАДІЇ ІСТОРИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ)

2.1. Історичні аспекти розрядки: участь США у міжнародних конфліктах (перша половина 1970-х років – стадія зародження нового історичного феномену)

Протягом 70-х років в умовах процесу розрядки міжнародної напруженості (детанту), що розвивався, відбулися досить радикальні зміни у підходах США до міжнародних конфліктів проти попередніх десятиріч. Найперше ці зміни стосувалися проблеми застосування сили в конфліктах, що були пріоритетною формою здійснення зовнішньополітичного курсу в попередні роки.

Вони стали також частиною феномену, що дістав назву «післяв'єтнамського синдрому», хоча головна суть його не обмежувалася лише наслідками поразки США в Індокитаї.

Загалом сутність змін полягала в намаганнях Вашингтона запобігати прямому втягуванню його в такі міжнародні конфлікти, які погрожували довготривалим залученням збройних сил США.

Треба також зауважити, що вказані зміни такої залученості були спричинені складним комплексом зовнішніх і внутрішніх факторів, що стосувалися насамперед елементів зовнішньополітичної стратегії, у яких формулювались основи застосування сили в конфліктах з погляду їх дотичності до поразок в Індокитаї. І робилося це, найімовірніше, тому, що саме в такій стратегії в особливо доступній і показовій формах був відображений ре-

зультат концентрованого впливу як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів їх остаточного неспрацювання. Вказані фактори настійливо вимагали відмови від застосування воєнної сили на міжнародній арені або хоча б суттєвого обмеження тих силових ескапад, які у Вашингтоні розглядали як законну форму власної поведінки в кризових ситуаціях. А логічним висновком із «після в'єтнамського синдрому» мала стати повна відмова від політики сили в міжнародних конфліктах. Указане зіткнення двох тенденцій вже само по собі було спроможне визначити доволі різнобарвну картину як зовнішньополітичного курсу США у кризових ситуаціях, так і саме теоретичне забезпечення цього курсу. Складне ж переплетення таких часом взаємодіючих або протидіючих, а іноді й факторів, що взаємовиключали одне одного, і визначали поведінку США в міжнародних конфліктах середини 70-х років.

Домінуючою ж на той час залишалася тактична лінія, що була викликана «після в'єтнамським синдромом», хоча і до неї були внесені певні корективи. Зокрема, почала проглядатися готовність США рахуватися з реаліями того періоду і не зловживати інтервенціонізмом зразка 50-х або 60-х років, який фактично проявився під час стрімкого краху навесні 1975 р. маріонеткових режимів у Південному В'єтнамі і Камбоджі та вигнання проамериканської агентурної мережі з Лаосу. Крім того, давалася взнаки ще й поразка втручання у справи Народної Республіки Ангола. До цього додалася стриманість США щодо ситуацій у Європі, Латинській Америці, на Близькому Сході і в Африці, у яких ще 10–15 років тому міг бути знайдений привід для прямої інтервенції збройних сил США.

Результатом дії реалістичних тенденцій стали бурхливі дебати в Конгресі США навколо висилки 200 американських спеціалістів для обслуговування постів раннього виявлення згідно з єгипетсько-ізраїльською угодою від 4 вересня 1975 р. відповідно до другого етапу роз'єднання військ цих країн на Синайському півострові [1]. Ще рішучішими були дії Конгресу, спрямовані проти масованого американського втручання у справи Народної Республіки Ангола. Сенат 54 голосами проти 22 19 грудня 1975 р. прийняв поправку до законопроєкту про воєнні асигнування, а також щодо припинення підривної діяльності в Анголі. До того ж це рішення було прямо охарактеризовано в Конгресі як продовження його позиції щодо «інтервенцій на кшталт в'єтнамської» [2].

Протягом 1969–1974 рр. було здійснено скорочення звичайних озброєнь збройних сил США – сухопутних військ, військово-морського флоту і тактичної авіації. Тобто це стосувалося тих їх компонентів, що використовувались американською стороною для організацій інтервенціоністських акцій, для прямого застосування сили в міжнародних конфліктах. Зокрема, з 1968 по 1974 р. число активних дивізій сухопутних військ було зменшено з 19 до 13, активних дивізій морської піхоти з чотирьох до трьох (це скорочення практично не стосувалося резерву, у якому знаходилось у 1974 р. вісім дивізій сухопутних військ і одна дивізія морської піхоти). Отже, разом із резервними з'єднаннями США у 1974 р. мали 25 дивізій сухопутних військ та морської піхоти). Була зменшена кількість суден для транспортування в райони міжнародних конфліктів (морських «сил мобільності»). Усе вказане стало частиною скорочення збройних сил США за цей період з 3547 тис. до 2161 тис. чоловік (без резерву) [3].

Подібна перебудова збройних сил США була зумовлена низкою причин: переходом до найманої армії, переозброєння та технічне переоснащення, в тому числі модернізація резерву і загальне підвищення боєздатності, впровадження нових концепцій, що понижують «ядерний поріг», розвиток сил союзників та загальний перегляд основ зовнішньополітичної стратегії США.

Ознаки коректив 70-х років. Виходячи з наведених вище тенденцій, для цього періоду стали характерними досить наполегливі спроби в керівних ешелонах влади США обмежити подальший розвиток курсу на обачність і обережність у прийнятті рішень відносно застосування сили в міжнародних конфліктах, скоректувати вказаний напрям так, щоб залишити лише окремі шпаринки для можливого застосування сили в тих чи інших конкретних ситуаціях. Яскраві приклади цього – приведення в стан підвищеної бойової готовності збройних сил США під час Жовтневої війни на Близькому Сході у 1973 р., напад на камбоджійські острови і порти у відповідь на затримання збройними формуваннями Камбоджі американського судна «Майагез» (літо 1975 р.) у територіальних водах цієї країни (з 1 січня 1976 р. – Демократична Кампучія) [3]. Крім того, невдалі спроби адміністрації США втрутитись у справи Анголи з доволі сумним для неї кінцем, що в результаті свідчило про наполегливі спроби переломити дію «післяв'єтнамського синдрому».

Сутність корекції офіційної лінії в питаннях застосування сили в міжнародних конфліктах уже в другій половині 70-х років полягала у тому, що здійснювалися спроби провести межу між ситуацією, що склалася в результаті агресії в Індокитаї (вона була визнана неприйнятною), та іншими можливими інтервенціями США. Інакше кажучи, проглядалася тенденція винести за дужки багатомірні форми застосування сили, а всередині дужок залишити як нераціональне в тих умовах, масоване втручання збройних сил США у міжнародний конфлікт, що могло призвести до «нового В'єтнаму». Як зазначав колишній очільник Пентагону, «у той час як дехто з нас міг за-суджувати дії США десятиліття тому в окремому віддаленому місці», наразі ж не можна допустити «нездатність застосування сили, і до того ж вельми швидко, в будь-якому іншому місці» [4]. Хоча при цьому він же визнавав «невизначеність» в оцінці того, якими саме можуть бути подібні ситуації. Траплялися навіть здійснені окремі певні демонстрації з метою не створювати ілюзій, ніби США і в майбутньому не застосують силу для забезпечення власних інтересів у тих чи інших ареалах світу. Такою, скажімо, була влітку 1974 р. загроза США нанести удар по регіону Перської затоки у випадку, якщо арабські країни вирішать встановити ембарго на поставки нафти Сполученим Штатам й іншим країнам Заходу.

Потім доволі широких масштабів набули спроби здійснювати щось на зразок «превентивної політики» в міжнародних конфліктах. Ішлося про цілу систему заходів, метою яких ще до початку конфліктів було забезпечення їх розвитку в найбільш вигідному для США напрямі або, навпаки, запобігти їм, якщо такий розвиток не відповідав американським інтересам. Серед низки цих заходів для нас (з точки зору історичної зумовленості появи феномена «рейганізму») найбільшу зацікавленість викликала така складова змін у зовнішній політиці Вашингтона того часу, яка дістала назву «човникової дипломатії». Саме вона стала тоді найрозповсюдженішим способом впливу на обидві сторони в локальному міжнародному конфлікті для його врегулювання у вигідний для США бік. Класичний приклад – перемовини держсекретаря США з керівництвом Ізраїлю і Єгипту, у результаті яких було підписано угоду від 4 вересня 1975 р. про другий етап роз'єднання військ. Іншим же прикладом «човникової дипломатії» були перемовини Г. Кіссінджера на півдні Африки, під час яких США робили спроби реалізувати англо-американський план врегулювання ситуації в Родезії.

Зміни підходів США до застосування сили в міжнародних конфліктах поширювались і на відомі тоді зміни в їхніх збройних силах. Хоча загальна чисельність згідно з вказаними вище причинами була практично незмінною (2102 тис. наприкінці 1976 р.), до 1977 р. число активних дивізій сухопутних військ збільшилось до 16. Це було досягнуто за рахунок збільшення бойового складу, а також розширення небойового компонента частин забезпечення і підтримки [5]. Також відбулося зростання числа морських «сил мобільності». Пентагон таке рішення виправдовував досвідом надання військової допомоги Ізраїлю під час Жовтневої війни 1973 р. Міністерство оборони США стверджувало, що «повітряне транспортування є незамінним для швидкої передислокації обмеженого тоннажу критичних вантажів, а морські перевезення мали бути використані для того, щоб доставити основну масу важкого і громіздкого спорядження» [6].

Таким чином, корекція в підходах США до застосування сили в міжнародних конфліктах загалом відповідала концепції селективності, що була сформульована низкою американських політиків, ученими та експертами на початку 70-х років.

Загальна ж конфігурація системи коректив та балансів у підходах США до застосування сили в міжнародних конфліктах, що доповнювала в той період головну тактичну лінію у цій царині, відчутно вказувала на тенденцію до певної стриманості, обережності, а також прагнення уникати ситуацій, схожих на індокитайську. Щодо питання про застосування або незастосування сили в міжнародних конфліктах, як і загалом проблема ставлення до міжнародних конфліктів та криз, то остання фактично перетворилася в одну з головних версій можливого вибору в межах майбутнього жорсткого протистояння за її усвідомлення та дотримання.

Відносно необхідності предметніше розуміти співвідношення між появою феномену «рейганізму» і самим детантом постала потреба вказати на низку політичних контрадикцій, що існували на той момент у США.

Пресинг противників розрядки. Загалом детант як явище в середині 70-х років привів до активізації його опонентів у цілій низці окремих секторів американського соціуму – у військово-промисловому комплексі, який був занепокоєний долею своїх прибутків і перспективами втрати власних позицій, правих та ультраправих кіл, що спеціалізувалися на поширенні ідеології печерного антикомунізму, негативно налаштованих до розрядки

засобів масової інформації, профбюрократів, які посідали керівні позиції в профспілках США, а також представників наукових установ, що були ангажовані для обслуговування «холодної» та підготовки «гарячої» війни. А директор програми міжнародних відносин Аспенського інституту, колишній заступник держсекретаря США Х. Клівленд підрахував, що за післявоєнні 30 років у світі відбулося близько 100 малих війн [7]. При цьому противники розрядки очевидно розраховували на можливість прямого або опосередкованого залучення великих держав у такі локальні конфлікти.

Неабияке місце в планах опонентів розрядки займав тодішній близькосхідний конфлікт. Невдала спроба торпедувати детант під час Жовтневої війни 1973 р. на Близькому Сході їх зовсім не знітила. Вони продовжували робити ставку на широкомасштабну залученість США до проблем Близького Сходу. А спорадичні ситуації загострення у тому регіоні розглядали як міну сповільненої дії, що здатна зруйнувати розрядку. «Вибуховими» районами також вважалися південь Африки та Європи, Корейський півострів, басейн Карибського моря тощо.

Паралельно йшла посиленна і широкомасштабна негативна обробка з боку наполегливих прихильників інтервенціонізму всього простору впливу на громадську думку США. У ролі особливо активних рупорів виступали сенатор Г. Джексон, учені, які зробили власний кар'єрний вибір на користь тісної пов'язаності з військово-промисловим комплексом (Г. Кан) або із сіоністськими колами (Г. Моргентау), реакційні профспілкові боси (на зразок Дж. Міні) тощо. Аналогічне відбулося, зокрема, і з адміралом Е. Замолтоном, який у 1970–1974 рр. обіймав посаду начальника штабу воєнно-морських сил США і публічно виступив із мемуарним опусом, що одержав широку пресу в країні під багатообіцяючою назвою «На вахті». При цьому рішучий автор заявив, що в дилемі вибору між гнучкою позицією перемовин і домовленостей із СРСР, якби готувалися до гострих відносин ворожнечі з росіянами, то він би обрав другу позицію. Хоча при цьому вимушено зазначив, що «перша позиція більш реально відповідає настроям та почуттям американців, ніж заклик до нового хрестового походу» проти Радянського Союзу [8].

До того ж прихильники жорсткого курсу та посилення інтервенціонізму не обмежувалися лише войовничою риторикою. Згідно з їхніми розрахунками, що проводилися джерелами Пентагону, США повинні були

мати 30 активних дивізій сухопутних військ замість 16, щоб «гарантувати мінімальний ризик для своєї безпеки», і відповідно п'ять дивізій морської піхоти замість трьох [9].

У підсумку вказана активізація опонентів розрядки мала досить далекоглядний розрахунок – постійно спонукати уповноважені інститути у Вашингтоні піти якомога далі в плані більш жорсткого реагування на всілякі виклики, ніж того вимагали ситуації, що виникали на той час.

Позитивні риси впливу детанту. Безперечно, процес розрядки в цілому (в той період) здійснював стримуючий вплив на підхід США до застосування сили на міжнародній арені. Характерним у цьому зв'язку став один із головних напрямів діяльності противників розрядки, що був представлений у радянсько-американських документах «Основи взаємовідносин між СРСР і США», який намагалися презентувати як взагалі нічого не вартий клаптик «паперових гарантій» [9].

Безсумнівним також виявилось і те, що проблема запобігання втручанню США в міжнародні конфлікти була однією з найскладніших чинників процесу розрядки. За визнанням Г. Кіссінджера, «у сфері конфліктів у периферійних регіонах детант не приніс великих успіхів ані в контролі над озброєнням, ані в місцях прямої конфронтації. Ось чому в цих ареалах необхідні подальші зусилля та взаємна витримка» [9].

У той період також спостерігалась і активізація не тільки недоброзичливців розрядки. Існуюча поляризація захопила і тих, хто їм протистояв, – впливові сили в керівних, політичних і громадських колах США. Як зауважив професор Колумбійського університету Р. Хилсмен, у минулому заступник держсекретаря США, «просування до подальшої розрядки у відносинах із Советами здійснювалося зі значно підвищеною уявою і енергією, ніж це було в минулому» [10]. Пропонувалося також, щоб у сфері міжнародних конфліктів відмова від застосування сили і пошук шляхів «справжнього запобігання і стабільного урегулювання конфліктів» на базі розрядки, а також «відмова від воєн» стали, нарешті, явищами постійного використання [11].

Професор університету ім. Дж. Гопкінса Е. Равенал у серії власних статей досить образно сформулював позиції прибічників конструктивного підходу щодо концепції «істотного залучення». Як колишній урядовий чиновник – директор відділу управління з аналізу нових систем озброєння

Міністерства оборони США, він гостро розкритикував втручання США в міжнародні конфлікти й запропонував здійснювати «суттєву політико-воєнну незалученість» [12]. Виходячи із своїх конструктивних антиінтервенціоністських поглядів, Е. Равенал критикував концепцію селективності. На його думку, вона містила спробу зберегти, навіть після поразки у В'єтнамі, «здатність і волю до подальших інтервенцій» [12].

На той час прибічники конструктивного підходу пропонували США мати «мінімальні, а не максимальні сили стримування» [13]. Е. Равенал вважав, що вони повинні складати шість активних дивізій сухопутних сил, дві дивізії морської піхоти, шість авіаносців. За його розрахунками, загальна кількість збройних сил США могла б бути знижена до 1350 тис. чоловік, а воєнний бюджет – до 50 млрд дол. І все це без будь-яких втрат для справжньої безпеки США [14].

Тобто ті, хто стояв за активне заохочення просування США по шляху розрядки і справжнього міжнародного співробітництва, вважали запобігання міжнародним конфліктам та їх якнайшвидше врегулювання на справедливій основі важливим елементом процесу оздоровлення міжнародної обстановки.

У такий спосіб, виходячи з характеру конкретно-історичного співставлення наявності процесу розрядки і подальшого розвитку історичних подій у країні, на думку автора цієї монографії, початковим поштовхом до появи «рейганізму» як окремого і визначного для США маркера став саме детант. З нього, власне, і треба вести відлік у визначенні фактично базової позначки *стадії історичного перевтілення* існуючого консервативного трансфера в первісно наступально-активну домінуючу форму як суспільної свідомості, так і свідомості певних політичних і професійних спільнот із характерним для них неоднозначним, суперечливим і одночасно політико-прагматичним відношенням до подій світового масштабу. Адже саме вони і знайшли вже власний, самостійний вихід на концептуальне створення нових моделей як внутрішньої, так і зовнішньої політики США на прийдешні 80-ті роки. Хоча при цьому необхідно завжди виходити також із презумпції прем'єрності матеріально-економічної бази в майбутніх кардинальних перетвореннях у межах постійної зв'язки взаємозалежності внутрішньо- і зовнішньополітичних сфер.

2.2. Передумови «рейганоміки» – економічна основа виникнення і становлення «рейганізму» (стадія формування економічного базису нового типу для удосконалення дії зовнішнього суверенітету США в нових умовах)

То була мить сходження через терни існуючих на той час реалій до зірок прийдешності визнання значення консерватизму як цілого комплексу «політико-академічних» рушійних сил своєї майбутньої респектабельності. Навіть Р. Рейган, який мав сталу репутацію антиінтелектуала, змушений був віддати належне всім тим, хто вніс власний концептуально-методологічний вклад у формування консервативного руху у США в повоєнні роки.

Так, наприклад, виступаючи 20 березня 1981 р. на конференції Консервативного комітету політичних дій, Р. Рейган згадав тих інтелектуалів, які сформуvalи консервативний тип мислення (а заодно й мали певне відношення до створення основ «рейганоміки»): Р. Кларка, Ф. фон Хайека, Г. Хезліта, М. Фрідмена, Дж. Бернхема і Л. фон Мізеса. Особливо новий президент відзначив одного з ідеологів американського лібертаризму, редактора журналу «Нешнл рев'ю» Ф. Майера, який, за його словами, «вирвав себе з рук Господа, що зазнав поразки», а потім сформулював нову ідею, що являла собою синтез традиційного підходу і вільнодумства, синтез, який тепер називають сучасним консерватизмом». Саме він, як стверджував Р. Рейган, нагадав нації, що «здоровий американський індивідуалізм був частиною течії західної науки і культури... підкреслив необхідність поваги до закону і традицій, а також соціального консенсусу, який забезпечує стабільність наших суспільних устоїв» [15].

Таким чином, до кінця 70-х років у Сполучених Штатах, за визначенням одного з зарубіжних дослідників «рейганівської революції», оформилась «надто різномірна, аморфна, достатньо рухлива, але водночас могутня і впливова консервативна (рейганівська) коаліція. Не дивлячись на різномірність і організаційну автономію, для всіх її складових були характерні висока ступінь погодженості, взаємодія і часом замасковане співробітництво, і навіть злиття одне з одним. Основними елементами і рушійними силами цієї коаліції були: 1) новий правий рух; 2) молодий капітал півден-

но-західних штатів; 3) активно підтримане правоконсервативне крило Республіканської партії; 4) праві демократи; 5) неоконсерватори-інтелектуали, що були тісно пов'язані зі ЗМІ та академічною спільнотою, в числі яких особливої уваги заслуговували «фабрики думки» [16].

Отже, «рейганоміка» виявилася дітищем «мозкових центрів» консерваторів («think tanks»), які устами нового президента США оголосили ситуацію в країні початку 80-х років як національну катастрофу [17, 18]. При цьому сам Р. Рейган відмовився від застосування, що стали певним чином традиційними після Великої депресії 30-х років, важелів оздоровлення економіки, включно з асигнуваннями на суспільні роботи. Відновлення країни цього разу було запропоновано, як вже тепер відомо, на базі концепції «економічної теорії пропозиції» (supply-side theory), що й було покладено в основу економічної філософії «рейганізму». Нагадаємо, що її найважливішими складовими були: загальне зниження прибуткового податку, надання нових фінансових пільг великому бізнесу під приводом необхідності звільнення приватної ініціативи від пут державного регулювання, скорочення федеральних витрат за рахунок асигнувань на соціальні потреби. На думку авторів «рейганоміки», яку також стали іменувати в США як економічну стратегію нової адміністрації, все це в сукупності призначалося для стимуляції особистих накопичень, притоку інвестицій, підвищення продуктивності праці і у такий спосіб подолання господарської недолугості [19, 20].

Для самих американців серед числа проблем, що, безсумнівно, мали бути вирішеними і при тому нагально, завжди в пріоритетах було безробіття. Це соціальне зло і воно не без підстав завжди мало сталі визначення – масове, хронічне, а останнім часом – таке, що весь час зростає. І дійсно, якщо протягом 60-х років, за офіційними даними, у США середньомісячна чисельність безробітних або «резервної армії» становила 3,5 млн чоловік, то у 70-х роках – вже 6,1 млн [21].

Безробіття у США завжди зачіпало практично всі верстви населення. Проте від нього, як правило, найбільше потерпали молодь і національні меншини. Це переконливо показали зміни в картині безробіття, що відбулися протягом одного року (див. табл. 2.1).

Не мали роботу; % від загальної кількості зайнятих

По категоріях:	Квітень 1980 р.	Квітень 1981 р.
Всі робітники та службовці	6,9	7,3
Дорослі чоловіки	5,8	5,8
Дорослі жінки	6,2	6,6
Білі	6,1	6,5
Чорні	13,5	14,5
Американці іспанського походження	9,8	9,1
Молодь (16–19 років), білі	16,4	19,1
Молодь (16–19 років), кольорові	31,8	36,1
По галузях:		
Громадянське будівництво	14,5	14,4
Переробна промисловість	7,9	7,4
Транспорт	4,7	5,7
Торгівля	7,0	7,3
Фінансові установи	5,1	5,9
Підприємства сфери послуг	5,1	5,9
Урядові установи	4,3	4,9

До середини 1981 р. число осіб, що лишилися без/або ніколи не мали роботи, наблизилося до 8 млн, а рівень безробіття досяг 8% позначки. Це лише не набагато нижче відповідного показника, що був зафіксований у 1975 р., на який прийшовся пік однієї з найбільш глибоких за останні чотири з половиною десятиріччя економічних криз [21].

До того ж загальна кількість людей, що потерпала від безробіття протягом року, зазвичай суттєво перевищувала середньомісячні дані, що були

одержані згідно з офіційно прийнятим методом підрахунку. В оглядах Бюро статистики не враховувалися, наприклад, випадки повторної втрати роботи однією особою, безробіття серед сезонних робітників мексиканського походження тощо. «У дійсності, як зазначав орган АФТ-КПП журнал «Американ федерейшеніст», з 1959 р. у країні щорічно без роботи було у 2,7–4,2 раза більше людей, ніж оголошувалося. Так, у 1979 р. при середньомісячній чисельності безробітних, що дорівнювала шести мільйонам чоловік, фактично в той чи інший час протягом року не мало роботи близько 20 млн. Ось чому безробіття зачепило у тому році близько 20% самодіяльного населення. У 1980 р. загальна кількість людей, які переживали безробіття, склала відповідно 20–25 млн. Протягом 1981 р. жертвами безробіття стали від 20 до 25 млн чоловік, тобто кожен четвертий, працюючий по найму» [22].

Однією з характерних рис економічної специфіки того часу стала переважна концентрація новітніх технологічних новацій у ключових галузях промисловості і сільського господарства, що давали найбільшу долю валового національного продукту країни. Це знайшло своє реальне вираження також і в хімічній, металургійній, автомобільній і електротехнічних галузях, у машино- і приладобудівництві, а також у всій обробній промисловості в цілому [23]. При цьому, за даними журналу «Форчун», надій на повернення і відновлення на роботі власне людського ресурсу практично не було [24].

Стримуючим фактором зростання армії «зайвих людей» стало збільшення числа тих, хто працював у сфері послуг. Іншим фактором, що стримував зростання безробіття, виступало уповільнення приросту числа осіб, які вперше виходили на ринок праці. Протягом усього попереднього десятиріччя середньорічний приріст трудових ресурсів становив 2,5%. Головним чином він забезпечувався за рахунок молоді та жінок (частка останніх на той час наближалась до 50% від усіх, хто працював за наймом). На початку 80-х років темпи виходу на ринок нових робітників скоротилися до 1,5% на рік [24].

Адміністрація Р. Рейгана пішла на виділення монополіям тільки у 1982 р. більш ніж 50 млрд дол. До того ж, надаючи монополіям підвищену норму амортизації устаткування і прискореного списання основних виробничих фондів, економічні експерти правлячої Республіканської партії презентували великому бізнесу своєрідний режим найбільшого сприяння.

У результаті в розпорядженні останнього опинилися немалі кошти для здійснення структурних, технологічних і організаційних перетворень. Багато компаній у низці провідних галузей промисловості вдалися до розширеного впровадження автоматизованого обладнання, яке витіснило ручну працю навіть із поточно-конвейєрного виробництва. За деякими оцінками, у США у 80-ті роки кількість промислових роботів кожен рік зростала на 60%. Тільки в автомобільній промисловості внаслідок автоматизації до 1985 р. було ліквідовано одне з кожних п'яти робочих місць [25].

Не викликає сумнівів, що заходи уряду у сфері матеріального виробництва сприяли суттєвому оновленню машинного та верстатного парку застарілого устаткування. Та найголовніше в цих змінах те, що значне «доларове вливання» різко підвищило темпи зростання процесу, що почався ще в другій половині попереднього десятиріччя. Цей процес отримав назву «реіндустріалізація». Цільовою ж настановою була потреба в скороченні як поточних, так і потенційних потреб американської економіки в робочій силі.

Реалізація ж програми «повного оновлення виробничого потенціалу» країни на період до середини 90-х років, згідно з підрахунками того часу, вимагала не менше 1,5–2 трлн дол. [26].

Козирною картою адміністрації Р. Рейгана стала також тенденція скорочення протягом перших трьох років суми збирання прибуткового податку. Номінальні ставки податків скоротились на 5% наприкінці фінансового року, що закінчився в 1981 р., а потім по 10% в 1982 і 1983 р. Такий досить незвичний для США захід став поштовхом для зростання особистих накопичень, що, найімовірніше, оживило і розширило споживчий попит [27].

Як відомо, одним із найважливіших положень економічної програми нової адміністрації стало скорочення федеральних витрат. Вона містила такі статті: освіту, охорону здоров'я, оплату праці державних службовців, допомогу безробітним, продовольчу допомогу малозабезпеченим і дітям із бідних сімей тощо. Всього політика «скорочення бюджетних асигнувань по всіх статтях» розповсюджувалася на майже 250 федеральних програм, що вступили в силу з 1 жовтня 1981 р. [28]. Щоправда, тут також варто зауважити, що підтримка соціального балансу в суспільстві певною мірою перемістилася на нові програми допомоги малозабезпеченим, що стали також прерогативою соціальної відповідальності інститутів приватного бізнесу. Однак це інша історія.

Наголосимо, що у своїй програмі адміністрація Р. Рейгана виходила з того, що передбачені скорочення не повинні були торкнутися тих, хто дійсно потребував допомоги з боку держави: пенсіонерів, основної частини безробітних, ветеранів, бідняків. Рейганісти гарантували збереження системи соціальної безпеки («the social safety net») [29].

Крім того, подальші кроки Р. Рейгана свідчили про те, що в той історичний період він виявився останнім із сучасних президентів США, хто реально дбав про збереження середнього класу в країні.

Переважна частина витрат уряду (75%) йшла на так звані незаперечні програми обов'язкової дії. Асигнування на них залежали від того скільки грошей запитає президент або яка частина від суми запиту буде затверджена Конгресом. Витрати на ці програми («medicaid», «medicare», допомога для безробітних, програми допомоги студентам і підтримка фермерів) визначалися кількістю осіб із певним економічним і демографічним статусом, тобто вони були націлені на одержання цих виплат незалежно від того, який бюджет приймався законотворцями. Виплати по цих програмах залежали від стану американської економіки [30].

У підсумку, економічна теорія пропозиції, яку дуже швидко охрестили «рейганомікою», підносилась спочатку правими консерваторами і консервативною пресою як програма радикального злому, демонтажу всієї системи державного регулювання, що складалася протягом десятиріч, і повернення до основ капіталізму вільної конкуренції. Навіть виборча платформа Республіканської партії, що була прийнята на її з'їзді в Детройті 14 липня 1980 р. і загалом була поміркованою, недвозначно підкреслювала, що «найкращим регулятором системи вільного підприємництва» необхідно визнати вільний ринок [31].

«Рейганізм». Процеси, що проходили в США протягом декількох десятиріч, починаючи з 30-х років, через низку обставин наприкінці 70-х років призвели до кризової ситуації, а також зрушення вправо. Зазначене свідчило про необхідність модифікації і навіть зміни самої моделі державного управління. З'явилася потреба в появі нової теорії, що була здатна не тільки пожвавити економіку, а й змінити традиційний характер управління соціально-економічними відносинами. Крім того, з'явився запит на зміну духовного стану американської нації, а також потребу вдихнути в неї нову атмосферу, повернути традиційний престиж Америки у світі. І філософією,

що претендувала на це, став саме *«рейганізм»*, який являв собою один із варіантів консервативної ідеології і політики, що був сформований у середині 60-х років. Він також став розглядатись американським істеблішментом як дієвий інструмент реалізації його політичних намірів. Починаючи з початку 80-х років «рейганізм» був домінуючою формою ідеолого-політичної моделі в США протягом майже всього десятиріччя.

Поняття «рейганізм» стало широковживаним у самих США і за їх межами. Ним активно послуговувалися вчені-історики, політологи, соціологи та журналісти. У повсякденний вжиток він увійшов практично з моменту приходу Р. Рейгана до влади. Причому чимало авторів тлумачили це поняття неоднаково. У різних контекстах його згадували і вітчизняні дослідники: А. Овчаренко, А. Годлюк, О. Рудюк, М. Сайчук. Їхні роботи вже були описані нами в попередньому історіографічному розділі.

З власних позицій щодо цього поняття виступила і сучасна російська американістика. Так, А. Мельвіль розглядав «рейганізм» через призму як ідеологічних настанов зовнішньополітичного курсу Р. Рейгана, так і як загальну стратегічну лінію тих правоконсервативних угруповань політичного класу США, які, власне, і забезпечували його промоцію до Білого дому. На його думку, вказане явище є практичною спробою реалізувати в життя соціально-філософські концепції, а також політичні програми американських консерваторів. Крім того, А. Мельвіль розглядає «рейганізм» як феномен, що виступає симбіозом базових різновидів ідеології американських консерваторів. І вже в цьому сенсі його можна розуміти не тільки як ідейний, а й певним чином ціннісний продукт, який має власне обличчя в різних течіях ідеології консерваторів США [32].

Безумовно, «рейганізм» як явище в історії уособлює в собі дійсний процес зрушення вправо всієї консервативної парадигми у Сполучених Штатах. І синтез цих компонентів знайшов власний вихід у базових рухах і політичних інститутах американського соціуму у 80-ті роки.

Суттєво від зазначеного не відрізнялася й позиція С. Поршакова. Він особливо підкреслював представницький характер явища, що наразі ми розглядаємо. Ним також були окремо виділені базові складові консервативних течій «нових правих» – лібералізму, неолібералізму, протестантського фундаменталізму, ортодоксального католицизму. Важливу увагу автор приділив ролі правих консерваторів у переродженні ідеологічної

основи американського прогресизму. Цікавим є і підсумок, який зробив С. Поршаков під поняттям «рейганізм», що, на його думку, виявив такі нові якості консерватизму, які з часом можуть бути навіть важко пояснені якимись певними традиційними теоретичними концептами [33].

Інший погляд на проблему «рейганізму» запропонував В. Савельєв. Підхід цього дослідника передбачав одночасне застосування його змістовної частини як у широкому, так і звуженому смислах. Розуміння розширеного тлумачення «рейганізму» передбачало, насамперед, наступність політики державної необхідності, що являла собою зміну головних її тенденцій, що брали початок ще з часів президента Дж. Картера. Остаточне окреслення оновленого стратегічного курсу проходило за участі різних угруповань та інститутів панівного політичного класу консерваторів. Хоча, безумовно, остаточне слово в процесі прийняття кінцевих рішень було за президентом і Конгресом. Крім того, базовою настановою означеного курсу була довгострокова перспектива, що закладалася на роки без особливої прив'язки до якихось певних персоналій.

Звужене тлумачення «рейганізму» зводилося до визначення конкретного формату державно-монополістичного регулювання, що було окреслене специфічними рисами каліфорнійської аури, привнесеної туди самим Р. Рейганом та його найближчим оточенням. Останнє, зрештою, і сформулоvalo своєрідну «каліфорнійську модель» «рейганізму» [34].

І все ж, зважаючи на всю різноманітність наведеного вище, як зауважував В. Гарбузов, обрана стратегічна лінія і пов'язані з нею методи керівництва, що доволі успішно застосовувалися на практиці під час перебування Р. Рейгана на посту губернатора Каліфорнії в 1966–1974 рр., заклали певну основу власної неповторності в базові засади «рейганізму». А необхідним додатком до цього стали особисті риси характеру, а також погляди і переконання майбутнього президента. Без них, безсумнівно, вся «консервативна революція» Р. Рейгана носила б дещо інше забарвлення [35].

Щоправда, на цій стадії свого історичного становлення саме поняття «рейганізм» ми розглядаємо поки що з погляду виконання ним попередньої соціально-підготовчої функції у вигляді однієї з історичних передумов встановлення майбутньої власної домінації у переорієнтації (принциповій зміні моделі) консервативного державного регулювання. У подальшому, у межах цієї ж монографії, розглядатиметься дещо інший контекст

феномена «рейганізму», але який реально здійснюватиметься Р. Рейганом і «рейганістами» вже після приходу до влади.

2.3. Пріоритети у підборі варіантів зовнішньополітичних доктрин США (1970-ті – початок 1980-х років): попередні і тогочасні підходи до нової перфекції (стадія доктринальних трансформацій у зовнішньополітичних парадигмах, адекватних потребам часу)

Доктрина національної безпеки як арбітр в останній інстанції

Ставлення до воєнної сили як до найважливішого засобу зовнішньої політики являє собою незмінну доктринальну настанову практичних дій США в міжнародних справах. У політикумі США різноманітні варіації на тему про забезпечення позиції сили проходили червоною ниткою практично в усіх виступах політичних діячів, які належали як до Республіканської, так і Демократичної партії [36].

Силова орієнтація в зовнішній політиці США, згідно з традицією, має і власну відповідну філософсько-теоретичну базу. Представники наукової школи політичного реалізму, що займала провідні позиції в *аналітичному забезпеченні* порядку денного в зовнішній політиці США того періоду, свій базовий підхід базувала на твердженні, що основу міжнародної політики становило протистояння між державами, а головною її метою було затвердження власної переваги в силових компонентах. А відповідним орієнтиром у зовнішній політиці, як на те вказував один із засновників цієї школи Г. Моргентау, мало бути обов'язково поняття інтересу, що визначалось у термінах сили [37]. Відповідно до цього «сила, яка застосовується з певною метою в зовнішній політиці й у зовнішніх відносинах – продовжували думку Г. Моргентау його послідовники Н. Паделфорд і Дж. Лінкольн, – і складає головну суть світової політики» [38]. Цей погляд фактично розділяли й інші американські автори зі школи стратегічного аналізу та різних модерністських течій. Різниця між ними полягала лише в тому, що в деяких випадках вони настільки розходились у підходах і оцінках, наскільки поняття «сила» було наповнено мілітарним сенсом [39].

У суто історичному плані Доктрина національної безпеки, що була прийнята для реалізації керівництвом державного апарату в другій половині 40-х років, містила в собі прямий взаємозв'язок воєнної міці і зовнішньої політики, виходячи при цьому з примату воєнних інтересів над політичними. Організаційно ця доктрина була закріплена створенням у 1947 р. спеціального механізму формулювання і прив'язки зовнішньої та воєнної політики – Ради національної безпеки (РНБ), у якій вирішальна роль відводилася військовим.

Крім того, якщо згідно з Доктриною національної безпеки встановлювалась особлива роль воєнної сили як дієвого фактора американської зовнішньої політики, то конкретні параметри використання сили змінювалися відповідно до оцінок американських практиків і теоретиків, а також об'єктивних і суб'єктивних факторів у конкретній міжнародно-політичній обстановці, що виникала. Протягом усього періоду після Другої світової війни американський підхід до застосування сили в зовнішньополітичних акціях зазнавав значних змін, який являв собою складний і суперечливий процес, що розвивався зигзагами. І головною його «фішкою» став пошук оптимальних шляхів пристосування його базового компонента – авіаційно-атомного, а пізніше – від ракетно-ядерної зброї до практичних потреб зовнішньої політики.

У підході до ролі воєнної могутності США в міжнародних справах, контури якої накреслились на рубежі 70-х років, інститути виконавчої влади продовжили керуватися Доктриною національної безпеки, хоча на той період вона була трансформована відповідно до нових реалій як у світі, так і у самих США та стосувалась основних цілей і взаємодій воєнної міці і зовнішньої політики. До того ж в умовах того часу воєнній силі відводилася роль «суттєвого елемента» в забезпеченні національної безпеки, завдання якого були неабияк пов'язані з претензіями керівництва США на «історичну відповідальність» у глобальному протистоянні двох соціально-економічних систем. Провідні американські експерти зі стратегічної аналітики Б. Блекман, Р. Берман, М. Бінкін і Р. Вейнленд стверджували: «Воєнний істеблїшмент надає велику допомогу в створенні іміджу США як великої держави. Факт же існування потужних збройних сил свідчить про здатність держави грати важливу роль у міжнародних справах. А те, що саме США виділяють значну частину власних ресурсів на воєнні потреби демонструє

їх здатність, а головне *готовність здійснити вказану історичну місію у світі* (курсив наш. – А. Г.)» [40].

Одночасно в підходах до питань використання сили в міждержавних відносинах стали виникати модифікації і видозміни, що були внесені в Доктрину національної безпеки на початку 70-х років. Якщо в період ядерної монополії США забезпечення національної безпеки тодішнім порядком денним здійснювалося за допомогою наявності «необмеженого інтервенціонізму» або «вседозволеності сили», то вже в першій половині 70-х років виконання такої задачі і відповідно застосування сили все більше співвідносилось зі змінами, що з'явилися між обмеженнями зовнішнього і внутрішнього порядку. «“Національна безпека” – це широкий термін, що містив у собі більш ніж просто фізичне виживання – писав тоді знаний американський теоретик (“think tanks”), – держави не діють у вакуумі, добиваючись і прагнучи забезпечити власну національну безпеку. Те, до чого вони прагнуть, частково залежить від характеру міжнародної системи і розподілу можливостей всередині неї» [41].

З урахуванням зовнішніх і внутрішніх умов, що змінились і призвели до розширення діапазону загроз безпеці США, з якими не може впоратися воєнна міць, у сучасному варіанті Доктрини національної безпеки воєнна сила уже не розглядається як єдиний засіб її забезпечення [42].

Досить показовою виглядала й позиція одного з теоретиків американської стратегії генерала М. Тейлора, колишнього голови Комітету начальників штабів, одного з авторів стратегії гнучкого реагування. «Хоча більшість із нас через силу звички схильні були розглядати національну безпеку в основному як захист національних цінностей від воєнних загроз і до того ж воєнними засобами, тому наразі ми маємо суттєвий надлишок доказів того, що вказана концепція не відповідає дійсному стану речей» [42].

Ще перебуваючи на посту Держсекретаря США, Г. Кіссінджер на конференції з питань зовнішньої політики 8 жовтня 1973 р. так підсумував сучасне на той час розуміння політичних цілей як фактора могутності, і у тому числі і воєнної сили: «Найвражаюча риса сучасного періоду – це радикальна зміна в характері могутності... Сьогодні поняття сили значно складніше. Воєнна сила ще не гарантує наявності політичного впливу. Економічні гіганти можуть бути слабкими у воєнному відношенні, а воєн-

ній міці може стати не до снаги приховати економічну слабкість. Держави здатні здійснювати політичний вплив навіть тоді, коли в них відсутні як достатня воєнна, так і економічна сили... Однак важливішим є таке: яким би не було мірило сили, її політична роль змінюється. Протягом історії збільшення військової міці, нехай навіть і досить незначне, можна перетворити в конкретну політичну перевагу. Проте наявність приголомшливих арсеналів ядерного віку робить пошук переваги одночасно як марним, так і самовбивчим. Коли ж ступіть достатності може бути хоч трохи досягнутим, додаткове збільшення могутності не перетворюється в політичну силу, що використовується. А спроби досягти тактичних вигод можуть призвести до катастрофи» [43].

Основною ідейно-теоретичною платформою для тверджень про неминучість примату сили в доктрині національної безпеки продовжувала бути концепція «рівноваги страху» або «балансу жахів». Вона була предметом спеціального розгляду в роботах знаних політологів США А. Волстера, Г. Кана, Г. Кіссінджера, У. Кінтера, Ф. Ікле та багатьох інших [44, 45, 46, 47].

Зауважимо, що концепція «рівноваги страху» й досі є «рівновагою взаємного атомного залякування» між Сходом і Заходом. Її теоретики ще тоді стверджували, що створення ядерної та інших типів зброї – тотального засобу масового знищення і руйнування практично необмеженої сили – автоматично ставить межу самій можливості їх застосування в боротьбі проти одне одного і тим самим усуває небезпеку війни.

Концепція «рівноваги страху» виходила з непохитності розколу світу на ворожі воєнно-політичні блоки і збереження напруги між державами з різним соціальним ладом. Відповідно до тверджень прибічників цієї концепції мир – це у кращому випадку мир із негативною конотацією: стан, що характеризується відсутністю ядерного конфлікту, а не одна з форм відносин між державами, яка передбачає не просто відмову від війни, але й встановлення певного взаєморозуміння і довіри, розвитку співробітництва на основі повної рівності та взаємної вигоди.

Підхід до питань національної безпеки демократичної адміністрації Дж. Картера, як і республіканських адміністрацій, що їй передували – Р. Ніксона і Г. Форда – наочне свідчення продовження орієнтації на силу в тогочасній стратегічній ситуації у світі.

У підготовленому для президента Дж. Картера оглядовому меморандумі PRM-10 [48, 49, 50, 51]² і схваленому як президентська доктрина № 18 [52] тодішня адміністрація оцінювала стратегічну ситуацію як принципову ядерну рівновагу, що характеризувалася стабільністю.

Концепція «рівноваги страху» за часів президентства Дж. Картера виходила з того, що національна безпека містила заходи не тільки по зміцненню оборони, а й з «контролю над озброєннями» [53]. Проте акцент було зміщено на сильну оборону, в результаті чого досить помітною стала преференція більше науково-технічного, ніж політичного забезпечення національної безпеки.

Найбільші корективи були внесені в розуміння тих питань національної безпеки, що були пов'язані з національною оборонною стратегією, а також мали безпосереднє відношення до підвищення ефективності воєнної могутності. Характерно, що в офіційних документах демократичної адміністрації воєнна міць характеризувалась як важливий фактор у вирішенні міжнародних питань як у воєнний час, так і в стані миру [54].

Не змінюючи підходів попередньої адміністрації щодо необхідності ділити відповідальність США зі своїми союзниками по воєнних блоках, адміністрація Дж. Картера робила акцент на іншому – на власній історичній відповідальності та її готовності у разі необхідності брати безпосередню участь у воєнних діях у тих регіонах, які вона вважає для себе стратегічно важливими.

Певна еволюція відбулась і в концептуальних підходах до проблем будівництва стратегічних сил. Як першочерговий критерій розглядалась «істотна еквівалентність», що передбачала, по-перше, курс на забезпечення американської науково-технічної переваги в галузі розробки нових систем озброєння; по-друге, закріплення американської домінації в тих напрямках і у тих системах озброєння, де перевага США вже досягнута; по-третє, збереження приблизної рівності в галузях, де вона має місце [55].

При цьому зауважимо, що супроводжуючі корективи оборонної стратегії на фоні практичних дій США, що були спрямовані на розгортання

² Президентський оглядовий меморандум PRM-10 був підготовлений групою експертів на чолі з професором Гарвардського університету С. Хантінгтоном, який працював в апараті З. Бжезінського консультантом з питань національної безпеки: він характеризується американською пресою як прибічник проведення жорсткої воєнної політики.

новітніх систем стратегічних і звичайних озброєнь, уже на той час мали подвійну конотацію: з одного боку, проголошення курсу для спрямування акцентів на забезпечення національної безпеки США шляхом перемовин, обмеження гонки озброєнь і поглиблення розрядки, а з іншого – курс на подальше технологічне удосконалення мілітарної складової.

То була практика попереднього досвіду в апробації дієвості зовнішньо-політичних доктрин 70-х років і їх придатності для створення майбутніх інститутів «рейганоміки».

Концепції дипломатії між Доктриною Трумена і Доктриною Картера: ефект продовженої домінації

Зовнішня політика США завжди мала власну метафоричну забарвленість – особливої історичної місії Америки, винятковий характер американської демократії, приреченість на домінування у світі, теологічні переконання «місії особливого призначення», історична сакральність Доктрини Монро тощо.

Становище дещо змінилось у першій половині і в середині 70-х років, коли під час процесу розрядки почала спостерігатися тенденція риторичних закликів до ділових перемовин для пошуку розв'язання проблем, що на той час були в пріоритеті порядку денного.

Хоча в черговому посланні до Конгресу «Про становище країни» вже в січні 1980 р. знову з'явилися подібності до звичної риторики попередніх традицій, що увійшли в історію США як Доктрина Трумена, Доктрина Ейзенхауера, Доктрина Джонсона тощо.

Насправді, зовнішній розвиток подій у США багато в чому став нагадувати аналогічні історичні сюжети, які були супутніми до появи низки зовнішньополітичних доктрин на зразок Доктрини Трумена, що, як відомо, була проголошена в березні 1947 р. і поклала початок широкому розгортанню «холодної війни».

Згідно з фавбулою її практичного втілення, вона була сформульована на основі окремої ситуації, що склалась у країні середньоморського регіону – Греції. Її політичний режим загруз у боргах, корупції, неефективності управління та економічному хаосі. У результаті в країні розгорнулася громадянська війна, одночасно з якою був намічений вивід із Греції англійського окупаційного корпусу. У таких складних умовах уряд США пішов на крок, який тоді розцінювався як втручання у внутрішні справи цієї

країни, і надав їй, а заодно і Турції, воєнну і економічну допомогу на загальну суму 400 млн дол. [56]. Зрештою американські військові і цивільні радники взяли під контроль ведення громадянської війни, а також місцеву Вищу раду оборони для якнайшвидшого наведення порядку в країні. Відносно цієї, як тоді здавалося локальної акції, один з авторів Доктрини Трумена і водночас її принциповий критик, відомий американський дипломат і історик Дж. Кеннан зауважував, що він був вражений «очевидною відразою американців до прийняття конкретних рішень із конкретних проблем та їх схильністю до пошуку універсальних формулювань і доктрин, у які можна було б “одягнути” будь-що, і за допомогою яких можна було б виправдати будь-які окремі дії» [57].

Наступна американська зовнішньополітична доктрина, а саме Доктрина Ейзенхауера, була впроваджена в дипломатичну практику США як відповідь на утвердження самостійного курсу в зовнішній політиці Єгипту і націоналізацію Суецького каналу у 1956 р. Являючи собою по суті формальний акт розповсюдження Доктрини Трумена на країни Близького і Середнього Сходу, вона передбачала здійснення воєнної допомоги, а у випадку необхідності навіть застосування воєнної сили проти збройної агресії з боку будь-якої країни, яка контролюється міжнародним комунізмом (тут, мабуть, ішлося про Єгипет. – А. Г.) за умов, якщо будь-яка країна проситиме про це Сполучені Штати [58].

Схожий месіанський дух був притаманний і Доктрині Джонсона 1965 року, яка сьогодні практично багатьма забута. А тоді вона була націлена на те, щоб не допустити в західній півкулі ще однієї (після Куби. – А. Г.) комуністичної держави [59]. При цьому Г. Моргентау вбачав у Доктрині Трумена неправильну відповідь на тодішні виклики Сполученим Штатам за кордоном, і закликав до того, щоб запобігати огульному отожднюванню будь-якої революції з так званою комуністичною агресією. Це, на його думку, могло призвести до небажаних колізій і провалів у зовнішній політиці США [60].

Загалом основні постулати повоєнних зовнішньополітичних доктрин США 70-х років виявилися неадекватними запитам як тогочасного політичного розвитку зовнішньополітичних настанов власних інститутів законодавчої і виконавчої влади, так і належної економізації зовнішньоекономічних затребуваностей до нагального перелаштування всього механізму

економічних відносин у країні. Суперечливою виявилась і нова Доктрина Ніксона, яка, як відомо, з одного боку, робила ставку на перемовини і співробітництво, а з іншого – закликала до опори на партнерство і силу. Партнерство означало розрахунок на зміцнення як союзників США деяких регіональних держав, зокрема Іраку. Приголомшенням для американців виявився непередбачений вир революційного пафосу в цій країні, що спростував усі їхні попередні підрахунки [61].

З власною зовнішньополітичною доктриною виступив і Дж. Картер. Її зміст загалом зводився до такого: «Будь-яка спроба будь-якої країни ззовні встановити контроль над районом Перської затоки розглядатиметься як наступ на життєво важливі інтереси Сполучених Штатів, і такий наступ буде відбитий усіма доступними засобами, включно з воєнною силою» [62].

Хоча зовнішня самовпевненість у досягненні «ситуації сили» стала обов'язковим атрибутом у заявах практично всіх представників адміністрації Дж. Картера, все ж нотки сумнівів і зниклої звучали у зверненнях президента від 23 січня 1980 р. щодо застосування сили в районі Перської затоки: «Не зовсім правильно стверджувати, що наразі або в майбутньому США сподіваються зберегти достатню воєнну міць і достатню власну присутність із тим, щоб здійснювати оборону для цього району в односторонньому порядку» [63].

До того ж уже наприкінці 70-х років долар США не був єдиною світовою валютою і його курс став різко падати, золоті та валютні резерви виснажилися, платіжний баланс почав зводитися з великим дефіцитом, а економіка США попала під серйозний вплив інфляційних процесів. У 1977–1978 рр. дефіцит платіжного балансу досяг десятків мільярдів доларів. Щоправда, у 1979 р. Вашингтону ледь-ледь вдалося ліквідувати пасивне сальдо цього балансу. Проте в січні, і особливо в лютому 1980 р., американський платіжний баланс знову різко став дефіцитним через ріст цін на нафту й збільшенням її ввозу із-за кордону [64].

На думку ж багатьох експертів, тільки радикальне розв'язання енергетичної проблеми США могло посприяти подоланню кризи американського платіжного балансу. Дж. Кеннан у доволі різкій формі навіть заперечував базові постулати Доктрини Картера. Він особливо підкреслював той факт, що адміністрація сама створює небезпеки, реальність яких було надто важко розгледіти: «Замість того, щоб сконцентрувати всю увагу на можли-

востях посилення ефективності здійснення інтервенції, уряду треба було ініціювати розробку нової програми, яка б зменшила залежність США від іноземної нафти» [65].

«Коктейль» мультивекторних намірів. «Новий континенталізм» – варіант доктринального виклику США на 1980-ті роки

Особливо гострій критиці була піддана Доктрина Картера через її надмірну опору на ідеї і концепції «Тристоронньої комісії» [66, 67]. Причому це робилося відразу з різних позицій як із право-консервативних, так і відносно тверезих і виважених.

Критика «тристоронності» мала доволі глибоке внутрішньополітичне коріння у США. Значна частина провладного політичного класу розглядало цей орган як недостатньо представницький інститут, у якому найбільше домінували окремі монополістичні угруповання і політична еліта Східного узбережжя США. Зокрема, у «Тристоронній комісії» практично не брали участь керівники потужних енергетичних монополій, які були економічно і політично пов'язані з півднем країни (лише найбільша з енергетичних монополій «Ексон» брала участь у фінансуванні діяльності «Тристоронньої комісії» на початковому етапі). Це багато в чому пояснювало ті нападки на концепцію «тристоронності», з якими виступав Дж. Коннеллі, представник енергетичних монополій Техасу, Р. Рейган, який мав тоді активні позиції в середовищі великого бізнесу і політичної еліти Каліфорнії, а також майбутній президент США Дж. Буш-старший, який згодом також відмовився від членства в цій організації.

Пізніше, вже в період президентських перегонів 1980 р., на противагу сукупності концепції «тристоронності» (або «трилатеризму»), що були висунуті ідеологами «Тристоронньої комісії», інша система пріоритетів, що вже була запропонована республіканцями, стала відома під назвою «новий континенталізм».

Головними ж радниками Р. Рейгана з цілого комплексу зовнішньополітичних і міжнародно-економічних проблем стали Р. Аллен, який був провідним зовнішньополітичним помічником Р. Ніксона у 1968–1969 рр. (потім його досить швидко відтиснув на задній план Г. Кіссінджер), У. Кейсі (член «Комітету з безпеки, що існує»). Останній в адміністрації Р. Ніксона також обіймав посади голови Комітету по контролю за операціями з цінними паперами, заступника держсекретаря з економічних питань, президента Експортно-імпортного банку США. Серед членів Ради з розробки

зовнішньої політики, що була створена Р. Рейганом, впливовими особами, можна вважати У. Роджерса, колишнього міністра оборони в адміністрації Дж. Форда Д. Рамсфелда, колишнього міністра фінансів (при Дж. Форді), вагомого бізнесмена У. Саймона – співголови право-консервативної організації «Коаліція за мир із позиції сили» [68].

«Нові континенталісти», відкидаючи багато з позицій «Тристоронньої комісії», виступали проти того, щоб у своїй системі союзів США найперше спирались би на відносини в межах трикутника Сполучені Штати – Західна Європа – Японія. Фокусом політики по закріпленню американських позицій, згідно з їх задумами, мали стати відносини в західній півкулі. Зокрема, висувалась ідея створення «Північноамериканського загального ринку» за участі США, Канади і Мексики, а також деяких інших країн регіону. При цьому вони виступали не просто за більш швидкий розвиток відносин із Канадою, країнами Центральної і Південної Америки, Карибського басейну, а й за відновлення в цих районах домінуючих економічних, політичних, ідеологічних і воєнних позицій, які значною мірою були втрачені Сполученими Штатами останнім часом.

Серед передумов, на яких будували свої рекомендації нові федералісти щодо нової системи пріоритетів зовнішньої політики США, відмічались, з одного боку, економічні і політичні інтереси самих Сполучених Штатів, а з іншого – Японії і Західної Європи. Проте розходження між ними почали зростати все більшими темпами. Наприклад, один із найближчих співробітників Дж. Коннеллі Дж. Уоттон підкреслював, що Західна Європа на початку 80-х років мала майже такий обсяг торгівлі з СРСР, як і зі США, а Японія одержувала щоразу більшу частку необхідної сировини із Сибіру. Тому розсудили так: вони більше не були надійними партнерами, а намагалися проводити власний незалежний зовнішньополітичний курс. При цьому в доктринальних позиціях нових федералістів значною мірою не враховувалися величезні американські капіталовкладення, а також феномен бурхливого зростання західноєвропейських і японських інвестицій у самі США. А це посилювало взаємозалежність трьох головних тогочасних центрів сили Західного світу [69].

Нові федералісти виходили з того, що у фінансовій системі Заходу, яка і тоді базувалася на гегемонії долара, все залишиться під контролем Міжнародного валютного фонду. Крім того, антизахідноєвропейські і анти-

японські настрої нових федералістів особливо посилювалися через особливі позиції щодо провідних держав Західної Європи по відношенню до ірано-американської кризи, афганських подій після введення туди 29 грудня 1979 р. обмеженого контингенту радянських військ, а також по відношенню до подій у Польщі. До вказаного також додавались яскраво визначені негативні настрої серед республіканців, рівень яких значно перевищував сентименти адміністрації Дж. Картера до всього, що було вищезазначено. Негатив «нових федералістів» значно підігрівався також і небажанням союзників США повністю рухатися у форватері американської доктрини кризової дипломатії [70].

Північноамериканський спільний ринок значною мірою розглядався новими федералістами як нова коаліція проти радянського експансіонізму. І попередити його подальший розвиток вони думали передусім воєнно-політичними заходами. Тож провідні лідери та ідеологи республіканців вважали, що зростання витрат на оборону мають становитиме не 5%, як планувала адміністрація Дж. Картера, а – 10% [71].

Головний радник Р. Рейгана з питань національної безпеки Р. Аллен в одному зі своїх виступів влітку 1980 р. навіть намагався переконати аудиторію у тому, що президент-республіканець (у випадку приходу в Білий дім) *не прагнучиме нав'язувати Радянському Союзу гонку озброєнь і величезні воєнні витрати, що мали б його виснажувати (!!!)* Водночас він не заперечував того факту, що серед прихильників «суперництва з росіянами у воєнних витратах Москва відмовиться від реалістичних обмежень на виробництво і розгортання озброєнь».

Коментуючи подібні думки, Р. Рейган згодом в одному зі своїх виступів 19 червня 1980 р. дав власні пояснення щодо відносин із СРСР. Зокрема, він наголосив на тому, що *«досі ще не вирішив (курсив наш. – А. Г.) чи варто Сполученим Штатам добиватися переваги над СРСР у ядерних озброєннях, чи вважати достатнім збереження паритету»*. Проте в прийнятій на з'їзді в Детройті 14–19 липня платформі Республіканської партії завдання було поставлено однозначно: добиватися воєнної переваги США над СРСР [72].

Чимало з елементів доктрини нового федералізму вже на тому етапі для провладної політичної еліти виглядали досить привабливими, що певною мірою позначилося і на майбутніх розробках зовнішньополітичного курсу Р. Рейгана при виконанні ним уже офіційних обов'язків 40-го президента США.

2.4. Інкорпорованість зовнішньополітичних інтересів бізнес-структур США у контекст об'єктивно- історичного становлення «рейганізму» (стадія створення нових виробничих відносин для виробничих сил інститутів бізнесу)

У межах студії саме цього напряму історичного становлення феномену «рейганізму» ми не маємо наміру жорстко детермінувати зовнішню політику лише економічними факторами, а також прямо пов'язувати економічні і політичні інтереси олігархічних груп із зовнішньою політикою такої країни, як Сполучені Штати Америки, що має складну політичну систему і конституційно закріплену структуру стримувань і противаг. Безумовно, було б також невиправданим шукати економічне пояснення в кожній окремо, навіть серйозній політичній акції американської держави на рівні світових міждержавних відносин. Проте саме хронологічний відрізок 70-х – початку 80-х років, використовуючи узагальнені показники, дав змогу насамперед окреслити роль і місце економічних чинників, а також ступінь їх реального впливу на підходи і погляди провладних кіл різних секторів американських бізнес-структур на міжнародні відносини та на підбір певних моделей при здійсненні зовнішньої політики США.

Під терміном тогочасної бізнес-структури США ми розуміємо наявність різних монополій, підприємства немонополістичних бізнес-структур, підприємницькі асоціації, компанії і групи, що мали специфічні зовнішньоекономічні і зовнішньополітичні зацікавленості, енергетичні монополії, які посідали важливе місце в ієрархії американського капіталу або в компаніях агробізнесу, найбільші транснаціональні монополії, які тоді входили в перші три десятки надгігантів «Дженерал моторз», «Американ телефон енд телеграф», «Ай-Бі-Ем» та інші. І хоча вказані представники бізнесу не входили до базового ядра основних підрядників ВПК США, доля їхньої воєнної продукції була невисокою – всього лише декілька відсотків (у деяких – до 20%), їх функції у тогочасній економічній і політичній системі США були значно ширшими і багатоплановішими. До того ж підходи цих монополій до зовнішньої політики разом з їх зацікавленістю у воєнних замовленнях відігравали неабияку роль [73, 74].

Тому аналіз економічної і політичної діяльності вказаних інститутів американського бізнесу дав нам змогу визначити *три основні напрями їх діяльності*.

Перший – монополії, що формували ядро військово-промислового бізнесу (до нього була залучена верхівка і певна частина політичних діячів, що були пов'язані з інтересами воєнного бізнесу).

Другий – корпорації, що продукували невоєнну продукцію, володіли великими зарубіжними капіталовкладеннями та проводили у вражаючих масштабах експортно-імпортні операції.

Третій – це компанії, які, з одного боку, мало пов'язані із суто військовим виробництвом, а з іншого – орієнтовані практично на внутрішній ринок.

Відносно складу тогочасного американського бізнесу варто зауважити, що межі між ними часом були окреслені не досить чітко, мали місце чисельні перетини і накладки. Особливо це було характерно для перших двох напрямів діяльності американського бізнесу. Хоча при цьому ядро кожного з вищезазначених трендів мало власні специфічні інтереси.

Корпорації *першого напрямку*, що формували ядро військово-промислового комплексу і були переважно орієнтовані на випуск воєнної продукції з обсягом по воєнних підрядах, який становив до 90%. Це – «Боїнг», «Дженерал дайнемікс», «Грумман», «Локхід», «Макдонелл Дуглас», «Нортроп», «Рокуелл інтернешнл», «Юнайтед текнолоджиз» та інші. Вони займали провідні місця в списку 500 найбільших монополій США – від 32-го («Юнайтед текнолоджиз») до 185-го («Грумман»), проте за незначним винятком, не належали до надгігантів. У середньому у 100 найбільших підприємств міністерства оборони на воєнну продукцію приходилось 40%, а на цивільну – 60% усієї продукції [75]. Контракти, що були отримані від Пентагону, становили для більшості компаній джерело особливо високих прибутків: приріст підприємств, які були задіяні до виробництва зброї, у середньому на 20–30% перевищував прибутки, які надходили від продажу невоєнної продукції [76].

Важливим аспектом діяльності монополій воєнно-промислового комплексу в ті роки треба вважати обсяг зовнішньої торгівлі зброєю, що різко збільшився. Для 10 головних підприємств Пентагона доля зарубіжного продажу воєнної техніки, запчастин, спорядження та технічних послуг

у 1976 фінансовому році досягла 30,5% загального обсягу від їх продажу. Усе значнішим джерелом отримання надприбутків для цієї категорії монополій стало використання ними угод про спільне виробництво військової техніки, а також ліцензованих угод [77].

При оцінці цієї групи монополій у структурі політичної і державної влади США необхідно підкреслити, що в неї склалися найбільш усталені зв'язки зі значною частиною держапарату (у першу чергу з апаратом міністерства оборони) і порівняно стійкою групою політичних діячів (сенаторів, конгресменів, губернаторів окремих штатів). Саме характер таких розгалужених та усталених зв'язків дав змогу вести мову про сполучення воєнних і приватних корпорацій, відповідних угруповань політичних діячів як про комплекс – ВПК.

Наявність подібних утворень в економічній і політичній структурі США насамперед визначає ту обставину, що питома вага воєнно-промислових монополій у формуванні американського зовнішньополітичного курсу помітно перевищувала тоді їх питому вагу в економіці країни.

Транснаціональні корпорації (ТНК) США – це і тоді була, насамперед, еліта з еліт американського бізнесу. Найбільші (за обсягом), наймогутніші й найдинамічніші промислові компанії та банки посідали одночасно позиції лідерів у *другому напрямі* приватної підприємницької діяльності. За версією журналу «Форбс», у списку провідних транснаціональних монополій фігурувала вся верхівка американського підприємницького бомонду – 150 промислових і торговельних компаній і банків: «Ексон», «Мобіл», «Тексако», «Форд», «Дженерал моторз», Ай-Бі-Ем, «Сіті корп», «Дженерал електрик», «Бенк оф Америка», «Дюпон де Немур» тощо. Місце цих корпорацій в ієрархії ТНК не завжди співпадало з їх місцем в ієрархії 500 найбільших компаній всередині США. Скажімо, «Форд моторз» у списку ТНК стояв вище за «Дженерал моторз» через те, що перевищував останню за обсягом закордонних інвестицій і закордонних операцій, хоча й поступався за загальном обсягом капіталу і продажу [78].

Найпаче вражаючими темпами розвивалися, зокрема, закордонні операції американських банків. Число банків США, що мали закордонні філіали, збільшилось з 13 у 1965 р. до 137 у 1978 р. За той же період кількість самих філіалів збільшилась з 211 до 761, а активи зарубіжних філіалів – з 9,1 млрд дол. до 270 млрд дол. (!) [79, 80, 81]. Доля прибутків від зарубіж-

них операцій у загальних прибутках 13 найбільших банків США збільшилася з 18,8% у 1970 р. до 49,6% у 1976 р., або на 164% [82].

З переліком компаній, що займали провідні позиції за обсягом закордонних капіталовкладень, певною мірою збігався список фірм, що здійснювали левову частку американських зовнішньоторговельних операцій; на корпорації, що входили в перші 200 найбільших фірм США, припадало понад 80% зовнішньоторговельного обігу країни [83]. Середні, а тим більш дрібні американські компанії, на відміну від західноєвропейських країн та Японії, брали незначну участь у зовнішній торгівлі. Так, з 252 тис. компаній в обробній промисловості США в зовнішній торгівлі брало участь лише 30 тис. фірм із верхніх ешелонів американського бізнесу [84].

Третій напрям діяльності американського бізнесу – це компанії, що оперували тільки на внутрішньому ринку. Строкатість їх складу також вражала. Кількість – найбільш представницька. Тут були також і великі промислові корпорації, хоча за своїми ресурсами вони дещо поступалися транснаціональним і провідним військовим монополіям, проте були близькими до верхівки монополістичної ієрархії. До їх складу також входили й аморфні конгломерати, що склалися з промислових компаній і підприємств сфери послуг, які об'єднувалися лише персоною власника конгломерата. У ту групу входили і тисячі компаній середніх розмірів, мільйони фірм дрібного бізнесу (за деякими оцінками, до 15 млн фірм) [85].

Таким чином, визначаючи специфічні зовнішньополітичні інтереси кожного з вищевказаних трендів як похідні від їх місця в економічній і соціально-політичній структурі США, виділимо такі обумовленості і твердження.

Перша накресленість – це монополії, що безпосередньо зацікавлені в забезпеченні великого обсягу військових замовлень і відповідних прибутків для підтримання значного напруження в міжнародних відносинах, військово-політичного протистояння: сюди відносилась і наявність локальних та регіональних збройних конфліктів, що виправдовували в очах суспільної свідомості високий рівень оподаткування і військових витрат.

Друга накресленість – це група монополій, які свою головну зацікавленість бачили в забезпеченні сприятливого інвестиційного клімату, тобто умов, за яких можна було найбільш вигідно здійснювати як короткострокові, так і довгострокові закордонні капіталовкладення для здобуття

максимальних прибутків. Транснаціональні монополії добивалися цього будь-якими шляхами, включно з прямим і посереднім застосуванням воєнної сили США й місцевою реакцією на перевороти тощо. Але при цьому в них не було чітко визначеної зацікавленості в постійному підтриманні міжнародного напруження, як у монополій, що являли собою саме ядро воєнно-промислового комплексу. Крім того, збройні конфлікти, що затягувалися в окремих регіонах світу, потрясіння, які були викликані кризовими ситуаціями у світовій валютно-фінансовій сфері, доволі часто спричиняли чималі втрати для транснаціональних монополій. Треба зазначити, що із середини 60-х років чимраз більша кількість ТНК США почали показувати значну зацікавленість до науково-технічного і торговельно-економічного співробітництва навіть із СРСР та іншими країнами Східної Європи [86].

Зовнішньополітичні інтереси компаній *третьої накресленості* мали не настільки очевидне вираження в порівнянні з монополіями воєнно-промислового комплексу або транснаціональними корпораціями. Тож їхні претензії протягом тривалого часу повоєнного періоду (йдеться про весь термін з 1945 р. аж до кінця 60-х років) практично ніде не проявлялися. Проте роль цього самого тренду почала досить відчутно даватися взнаки в критичні моменти для американської економіки, а також її політичної і соціальної систем. Це відбувалося на порозі 70-х років у зв'язку з агресією США у В'єтнамі або на порозі 70–80-х років.

Об'єктивно активізації діяльності внутрішнього бізнесу в питаннях зовнішньої політики сприяла якісно і внутрішньо підвищена за останні 12–15 років задіяність американської економіки в цілому (не тільки через ТНК) в міжнародні економічні відносини.

На початку 70-х років взаємовідносини між трьома векторами накресленості діяльності американського бізнесу почали носити найбільш конфліктний характер. Інтереси значної частини американського бізнесу увійшли в контрадикцію з інтересами відносно невеликої її частини, що входила у військово-промисловий комплекс. Наприбутки, що одержувались у період сплеску воєнних витрат і поглинали понад 9% ВВП країни і понад 40% федерального бюджету, частково формувалися за рахунок зменшення прибутків компаній, не задіяних безпосередньо у воєнному бізнесі. Для багатьох американських підприємців ставало очевидним, що надмірні воєнні витрати стали однією з головних причин як погіршення економічної

ситуації в США загалом, так і виявилися джерелом небезпечного інфляційного процесу [87].

Для більшості американських підприємців уже й тоді стало зрозуміло, що високі воєнні витрати означали послаблення їх конкурентних позицій щодо Західної Європи і Японії. Під час спеціальних слухань у підкомісії Об'єднаної економічної комісії Конгресу США бізнесмен Л. Томас, який очолював тоді компанію середнього розміру «Вермонт-Американ», свідчив: «...Станкобудівній промисловості Японії і Європи допомогло те, що американські компанії були не спроможні одночасно задовольняти наші потреби... Наразі японські і західнонімецькі станки і кращі, і дешевші. Це не передвіщує нічого хорошого станкобудівній промисловості США» [88].

Подібне ставлення до воєнно-промислового комплексу було досить важливою причиною того, що на певний час його економічні, ідеологічні і політичні позиції в США ослабли, а уряд навіть пішов на скорочення воєнних витрат. Доля сукупних воєнних витрат у ВВП США в середині 70-х років знизилася приблизно до 5–5,2%, а у федеральному бюджеті – до 21–22% [89], що зачіпало кровні інтереси воєнно-промислового комплексу і його монополістичного ядра.

Хоча, звісно, основні позиції воєнно-промислового комплексу все ж залишилися недоторканими, що дало змогу його лідерам підготувати, а потім і розгорнути дієвий контрнаступ на відновлення власних позицій в американському соціумі.

У другій половині 70-х років почався новий етап підвищення воєнних витрат як в абсолютному, так і у відносному вираженні. Так, воєнний бюджет адміністрації Дж. Картера на 1981 р. був презентований у сумі приблизно 150 млрд дол., у такий спосіб зрівнявшись (у перерахунку на ціни 1961 фінансового року) з воєнним бюджетом США, що був напередодні ескалації участі США у В'єтнамі [90]. Ця тенденція посилилася адміністрацією Р. Рейгана, п'ятирічна програма якої на 200 млрд дол. перевищила плани, що раніше були виголошені Дж. Картером [90].

Успіх контрнаступу воєнно-промислового комплексу багато в чому був зумовлений змінами в підходах до феномена розрядки, до міжнародних відносин і до зовнішньої політики з боку двох інших трендів підприємницької діяльності бізнес-структур США.

Американські підприємці рівня ТНК зустріли в штики вимоги країн, що розвивалися, про встановлення «нового міжнародного економічного порядку», і особливо рівень націоналізації власності ТНК у різних регіонах світу, який ставав занадто частим. І хоча закордонні інвестиції та їх масштаби серед міжнародних зовнішньоторговельних монополій цього напрямку продовжували збільшуватись у 70-ті роки, загалом міжнародна обстановка на початку 80-х інтерпретувалася більшістю представників цього напрямку як несприятлива і така, що вимагала надзвичайних політичних заходів.

Зокрема, значно послабленими виявилися позиції восьми провідних ТНК (з яких п'ять американських) у загальному обсязі видобутку нафти в тодішньому капіталістичному світі (з 80% у 1963 р. до 30% у 1975 р.). Скоротилась їх доля і в реалізації нафтопродуктів, хоча й у помітно менших обсягах, ніж у видобутку нафти [91].

Подією, що без перебільшення потрясла транснаціональні ділові кола в США, було повалення у 1978 р. монархії в Ірані. Незалежно від неоднозначності цієї події для подальшого історичного розвитку Ірану, можна констатувати, що тоді по економічних інтересах ТНК США був нанесений сильний удар. Перед поваленням монархії на Іран припадало до 2% американського експорту. Причому чисельні поставки, особливо військової техніки, здійснювалися за вищими цінами, ніж, скажімо, американські поставки в Західну Європу [159].

Під впливом цілого комплексу міжнародних і внутрішніх подій наприкінці 70-х років змінилось і відношення багатьох ТНК до цілої низки окремих бізнесових напрямів, їх економічних і науково-технічних зв'язків. Певну роль у цьому зіграло, зокрема зближення США і КНР, що підсилювалося наслідками радянського вторгнення в Афганістан наприкінці грудня 1979 р.

Наприкінці 70-х років у великому бізнесі почала превалювати ейфорія щодо перспектив його діяльності на китайському ринку, чому всіляко намагалися підіграти в Пекіні. У КНР стали спрямовувати свої зусилля майже всі ті ж компанії, які раніше, до введення радянських військ в Афганістан, намагалися укладати контракти в СРСР. Це пояснювалося тим, що наприкінці липня 1979 р. у Китаї було прийнято закон про змішані компанії, згідно з яким іноземному капіталу надавали можливість створювати змішані товариства в обробній і видобувній промисловості з правом на володіння переважною (понад 50%) частиною акціонерного капіталу; також іноземні

інвестори могли одержати митні пільги, а також пільги в отриманні сировини й необхідних матеріалів [92] (цікавий досвід для сучасної України).

Американський бізнес третього вектора накресленості у 70-ті – на початку 80-х років найбільш гостро почав відчувати погіршення стану економіки США і це викликало панічні настрої. Одночасно для тієї групи досить складним для ментального засвоєння виявився факт якісної залежності Сполучених Штатів від зовнішнього світу, який ставав усе очевиднішим: за останні 10–12 років удвічі зросла доля зовнішньої торгівлі в економіці США, стрибкоподібно збільшувалися не тільки американські капіталовкладення за кордоном, а й іноземні інвестиції у США, різко виросла потреба в імпортній сировині тощо.

Найбільш гостро внутрішній бізнес зреагував, зокрема, на вторгнення на американські ринки товарів з Японії, Тайваню, Південної Кореї, Гонконгу, Сингапуру, країн Західної Європи (очевидні ознаки розширення економічної глобалізації того періоду), що найперше почали витісняти продукцію дрібних і середніх фірм, для яких – через те, що вони не мали виходу на міжнародні ринки – це часто оберталось елементарною катастрофою. Чимало з компаній вказаного напрямку почали аналогічно ставитися також і до бурхливого зростання останніми роками іноземних капіталовкладень у США (відбулося дедалі більше входження японських і західнонімецьких капіталів в їх банківську систему, інтенсивна скупка земель і нерухомості арабськими шейхами і бізнесменами з нафтодобувних країн тощо).

Неабияку роль у формуванні зовнішньополітичних поглядів цієї категорії бізнесу США відіграли дві енергетичні кризи (1973–1974 рр. і 1979 р.), стрибкоподібне зростання цін на імпортовану нафту при збереженні значної залежності США від імпорту нафти (у 70-ті роки ціни на нафту зросли більш ніж у 20 разів, що становило на початок 80-х років понад 60 млрд дол.) [93].

І якщо монополії ТНК в умовах багатократного підвищення цін на нафту і створення її дефіциту на світових ринках поряд із країнами-членами ОПЕК одержали додаткові величезні прибутки, то переважна більшість американських компаній, які оперували *на внутрішньому ринку*, від цього лише постраждали. (За оцінками Брукінгського інституту, сукупні збитки американської економіки від різкого підвищення цін на імпортовану нафту вже до середини 70-х років становили понад 100 млрд дол.) [94].

Енергетична криза в США, дії країн-експортерів нафти – це були досить важливі чинники загострення націоналістичних настроїв у середовищі американського великого, а також дрібного і середнього бізнесу. Відчутний внесок у стимулювання подібних підходів внесли не тільки монополії воєнно-промислового комплексу, а й нафтові корпорації ТНК, які прагнули відволікти суспільну увагу американського соціуму від власної не зовсім, коректної ролі в кризових ситуаціях, що складались.

До спалахів шовінізму в чисельному середовищі немонополістичного бізнесу призвело також захоплення іранськими студентами заручників у посольстві США у Тегерані в листопаді 1979 р. Почуття враженого національного самолюбства, національного приниження охопило тоді десятки мільйонів американців не тільки в середовищі бізнесової спільноти, але й в інших прошарках американського соціуму. Обиватель у США навіть не намагався розібратись у передумовах фабули цього питання; все обурення було спрямовано на голову нового іранського режиму. Захоплення іранцями заручників певною мірою каталізувало всі зазначені вище тенденції в настроениях і поглядах різних соціальних груп бізнесу США. Крім того, значно був нейтралізований конструктивний компонент «в'єтнамського синдрому». Адже, власне, саме це і було метою правих, мілітарних елементів американського соціуму того історичного періоду.

Усе наведене вище фактично й дало змогу зрозуміти джерела і причини повороту вправо в зовнішній політиці президента Дж. Картера та ще більшу мілітарну орієнтацію зовнішньополітичного курсу, який активно стала проводити прийдешня адміністрація Р. Рейгана. У різних бізнесових групах США за останні два-три роки (приблизно з 1979 по 1981 р.) спостерігалось значно більше співпадінь інтересів і поглядів на міжнародні відносини, ніж це було в попередні роки. І це співпадіння вже мало очевидний правий, промілітарний характер.

2.5. Політико-ціннісна гойдалка президента: від моралізму до джингоїзму (стадія постановки балансу єдності викликів, інтересів та загроз відповідно до їх аксіологічних протилежностей)

Як відомо, моральний фактор завжди відігравав значну роль у політиці та ідеології, особливо при прийнятті зовнішньополітичних рішень та обґрунтуванні різних способів політичної діяльності. Політика, мораль і ідеологія в практичному житті зазвичай мають декілька функцій. Як правило, вони відображають об'єктивні тенденції, суперечності і проблеми конкретно-історичного розвитку, динаміку відтворення суспільно-історичних формацій, визначають інтереси різних соціальних груп і прошарків, мають у власному становленні відносну самостійність і вступають між собою в активну взаємодію. Без урахування фактора моралізму і його ідеологічного обрамлення неможливо було зрозуміти всю технологію мотивації і цілеспрямування тих або інших політичних кроків і вчинків у зовнішньополітичній царині США другої половини 70-х років.

Проблема морального фактора в політиці в повоєнні роки, і особливо після поразки у в'єтнамській війні, стала у Сполучених Штатах предметом окремих досліджень.

У спільноті американських політологів та істориків панувала думка, що моралізм – це характерна особливість зовнішньої політики США. Американський дослідник Дж. Гуінтер навіть вирізняв провідні фігури і дійові особи в американській політиці. Ними, на його думку, були *мораліст і менеджер*. Згідно з його оцінками, менеджери завжди схильні вважати позицію уряду щодо моралі нейтральною, а сферою діяльності останнього – лише економіку і реальну політику. Зі свого боку, моралісти обстоювали ідею обов'язкової присутності моралі у сфері політики і до того ж наполюгали на диктаті моралі, на принципах поведінки й оцінки різноманітних селебритіз у сфері політики [95]. А відомий у США вчений і представник консервативного напрямку Д. Белл зазначав: «При тому, що ми, американці, стаємо більш толерантними у сфері традиційної моралі, ми ще перетворюємось у моралістів і екстремістів у галузі політики» [96]. Не менш знаний дослідник С. Ліпсет вважав, що американці значно більше, ніж європейці, «розглядають політику за допомогою термінології, що часто надто тісно

межує з моралізмом» і свідомо схильні до морального екстремізму. І як апофеоз наведеного – головний редактор журналу «Коммонвіл» П. Стайнфелс стверджував, що моралізм являє собою відмінну особливість такої форми ідеології США останніх років, як неоконсерватизм [97].

В історії зовнішньої політики Сполучених Штатів мали місце різноманітні комбінації моралізму і прагматизму «по-американськи». Деякі політичні фігури з адміністрації Р. Ніксона і Дж. Форда стверджували, що вони прагнули очистити зовнішню політику від моралізму для того, щоб, за словами Г. Кіссінджера, «мати можливість реально і тверезо подивитись у вікно реальності» [98]. Тодішня ж адміністрація Дж. Картера проголосила принцип моралізму основою власної зовнішньої політики, декларуючи принцип «примата моралі» у системі міжнародних відносин. Саме в цьому напрямі й почалося створення іміджу Дж. Картера як президента.

Підкреслимо, що моралізм, який і раніше використовувався як слоган у зовнішній політиці США, не мав нічого спільного з духовністю і мораллю як такою. Це визнавалось і цілою низкою американських авторів. Зокрема, Е. Лефевр, визнаний експерт у цій царині, стверджував: «Моралізм – це підробка під мораль, його часткова етика, що фактично являє собою ритуалістичне використання символів моралі, підробка під неї, що насправді є театральною драматизацією у сфері політики, а не шляхом до розв'язання дійсних проблем... Мораль – це синонім відповідальності, а моралізм – це усвідомлена або неусвідомлена втеча від відповідальності» [99].

Дж. Картер не випадково звернувся до подібного моралізму, зробивши з нього політичну платформу ще в період передвиборних перегонів. Він прийшов у Білий дім тоді, коли через скандал «уотергейт», а також війну у В'єтнамі довіра американців до провладних інститутів була ґрунтовно підірвана. Це призвело до втрати престижу президентської влади, недовіри до урядових установ, а також у моральність самої політики. Враховуючи ці умови, Дж. Картер і виступив з обіцянками морального очищення, апелюючи до «традиційної системи цінностей».

Ці його міркування почали сприйматися в американському політикумі як типовий зразок передвиборної риторики, у якій вже були накреслені базові принципи моралізму як його «особистої політичної програми». Вони були засновані на наступних трьох постулатах: 1) підтримання престижу США у світі й відновлення довіри до уряду всередині країни; 2) кампанія

щодо захисту прав людини; 3) реставрація традиційних національних цінностей, відродження «американської мрії». «Я не збираюся сьогодні – наголошував Дж. Картер у своєму виступі з нагоди вступу на посаду Президента США (20 січня 1977 р.), – проголошувати якусь нову мрію, а скоріше хочу закликати заново повірити в нашу стару мрію». Новий президент не випадково зробив акцент на «старій мрії», підкреслюючи консервативний характер своєї програми, її зв'язок із традиційною системою цінностей, яку він не хотів реформувати, а лише відродити [100].

Проте, як показали подальші події, самого Дж. Картера турбував не тільки його особистий імідж як президента. Не менше його турбувало і зміцнення національного іміджу країни. Для цього були опитані політичні лідери у Західній Європі (Італії, Франції, ФРН, а також у Великій Британії), Південній і Північній Америці (Канаді, Мексиці, Бразилії) і Японії. Кожний з опитаних міг висловити свою думку про позитивні і негативні сторони зовнішньої політики США, які сумарно мали визначити дійсний зовнішньополітичний імідж країни. У результаті були висловлені такі оцінки (див. табл. 2.2, 2.3) [101].

Таблиця 2.2

Позитивний імідж

	Західна Європа	Південна і Північна Америка	Японія
Зовнішня політика			
Боротьба за мир, обмеження озброєнь, послаблення міжнародної напруженості	17	5	4
Бажання створити собі позитивний імідж, прагнення допомагати іншим країнам	12	14	17
Захист свободи, бастион проти комунізму, захист власної країни, союзників або інший регіон світу	4	2	3
Політична і економічна міць	6	4	1

Продовження табл. 2.2

Піклування про інтереси свого світу	2	3	9
Інші позитивні риси	7	4	3
Внутрішня політика			
Демократична країна, захист прав людини	20	23	10
Індустріальна та технічна могутність	18	20	6
Високий рівень життя та добробуту	6	6	1
Ефективність політичної і соціально-економічної системи, здатність до дискусії і співробітництва	15	16	8
Характер американського народу: добрий, м'який, практичний тощо	7	10	3
Інші позитивні риси	6	12	2
Все у США мене захоплює	12	9	4

Таблиця 2.3

Негативний імідж

	Західна Європа	Південна і Північна Америка	Японія
Зовнішня політика			
Політичний експансіонізм, світовий поліцейський, прагнення бути лідером	25	5	4
Економічний експансіонізм, експлуатація інших націй	12	17	9
Агресивність, страх перед комунізмом, залежність від воєнної міці	6	5	10
Недосвідченість і незрілість у галузі міжнародної політики	7	7	4

Інші негативні риси	7	10	2
Внутрішня політика			
Расистська країна, дискримінація афроамериканців, мексиканців та інших меншинств	19	19	5
Неефективна соціальна і політична система, нездатність упоратись із внутрішніми проблемами	13	11	11
Корумпована політична система	14	10	1
Прагматизм, культ долара	10	2	3
Ріст злочинності, замахів, цін	6	4	2
Негативні риси американського характеру: егоїзм, самовдоволеність, цинізм	8	4	1
Інші негативні риси	3	4	1
Нічого не подобається у США	5	9	8
Не знаю, немає думки	9	7	37

Аналізуючи представлені позитивні і негативні оцінки, комісія дійшла таких висновків: у цілому зовнішньополітичний імідж США у 1974 р. був негативним.

Цьому негативному іміджу відповідав і негативний самоімідж (self-image), що пов'язувався з уявою американців про самих себе, про власну країну. Один із відомих публіцистів США того часу М. Лернер прямо вказував: «Імідж США, що був сформований у більшості народів, містив у собі конвульсії і конфронтації 60-х років, культуру хіппі, злидні, бомбардування В'єтнаму, політичну корупцію, що знайшла вираження у справі про “уотергейт”. Аналогічні судження розповсюдилися по всьому світу і містили в собі вже усталені переконання, що Америка загубила власне обличчя якраз у той час, коли вона, згідно з іронічним співпадінням, у 1976 р. вже мала святкувати свій 200-річний ювілей – подібне судження базувалося на самоіміджі Америки, що вщент був наповнений жалем та ненавистю

до себе» [102]. Наведені дискрипції були характерними й для цілої низки інших видань того часу [103].

Щоб вивести країну з такої кризи і ввести в оману світову громадську думку про дійсні тренди в зовнішній політиці США, Дж. Картер проголосив політику захисту прав людини. Він стверджував, що саме «у цій царині лідерство поверне нам моральний престиж, який ми колись мали».

До того ж на цьому тлі яскраво проявилися нетипові до цього тренди *нового політичного глобалізму* в зовнішній політиці США і спроби *представити його як зразок не тільки для політичного або економічного, але й морального наслідування*. Не випадково у виступі 29 грудня 1977 р. Дж. Картер заявив: «Ми є лідером на світовій арені». А моралізм тут не був проявом якоїсь відірваної, абстрактної філософії, проте слугував певним практичним цілям, тобто цілям обґрунтування керівної ролі США у світі [104].

Деякі вчені у самих США оцінювали моралізм у зовнішній політиці США Дж. Картера не тільки як пропагандистську риторичку, але, насамперед, як інструмент ціннісної експансії. Згідно з критичними оцінками одного з дослідників цієї проблеми Дж. Пераса, «моралізм у зовнішній політиці – це ефективний камуфляж гострих проблем у себе вдома... Нова мораль Картера не є такою ж новою. Її мета – консолідувати американську гегемонію, нейтралізувати критику за кордоном і одержати нову підтримку для нової конфронтації з ліберально-демократичними силами світу» [105].

З очевидною пропагандистською метою Дж. Картер, починаючи з 1978 р., здійснив серію поїздок по країнах Азії і Європи. Відповідно до обраного іміджу, він прагнув використати ці поїздки для зміцнення власного престижу та престижу США.

Виступаючи у Конгресі 19 січня 1978 р., Дж. Картер почав стверджувати, що завдяки політиці захисту прав людини США вийшли з моральної кризи і відновили власний престиж.

У тому ж виступі президент торкнувся і теми «американської мрії», на яку посилався ще під час вступу на посаду в Білому домі для підтвердження своєї вірності традиційним американським цінностям. Однак, якщо перед цим йшлося про «стару мрію», то тепер вже йшлося про «перебудову старої мрії», хоча суть і вектор цієї перебудови він тоді так і не вказав.

В інтерв'ю 30 липня 1978 р. для керівників провінційних газет і телевізійних компаній Дж. Картер, зокрема, заявив: «Наша країна стабільна, наша країна сильна... Наша країна є все ще наймогутнішою на земній кулі, найкращою на цій планеті».

У цьому ж виступі президент дав пояснення відносно дійсного ідеологічного сенсу власної політики «захисту прав людини», яка тоді складала основу базової риторики моралізму. А далі, вже у приватній бесіді з одним із журналістів, залишивши на певний час моралістику, він прямо вказав на завдання Сполучених Штатів у «конкурентній боротьбі з комуністичними країнами за серця і душі людей», у протистоянні за перетягування на бік США держав, що не приєднались.

Тут особливо відверто проявився прагматизм, що був властивий моралізму Дж. Картера. А сам контент-аналіз дешифровки моральних понять показав, що кампанія «на захист прав людини являла собою не щось інше як вправне аксіологічне маскування втручання у внутрішні справи інших держав» [106].

Крім того, *моралізм* був доповнений ще однією рисою президентської стурбованості, яка, за його словами «зачіпала саме серце, душу і дух нашої національної волі». Власне вона побачила «кризу у сумнівах, що зростали, і стосувались сумнівів у смислі нашого життя, втрати єдності нашого народу. А підриг нашої *віри* (курсив наш. – А. Г.) у щасливе майбуття є загрозою знищення самого соціального і політичного ладу Америки» [106].

Хоча при цьому нескінченні запевнення у вірності «американській мрії» зовсім не рятували від зростаючої інфляції, безробіття, енергетичної кризи і, що було особливо важливо, – від кризи віри.

Апофеозом же розчарування в намаганнях Дж. Картера розповсюдити морально-ціннісні настанови в американському соціумі стала книга відомого у США публіциста Р. Рінгера, де він описав реакцію суспільної думки на аксіологічну риторику президента: «Картер жодного разу не посміхнувся, коли намагався запевнити американську публіку, що інфляція – містична сила, яка потрапила на Землю з якоїсь іншої планети і що ніхто й гадки не має як протистояти цьому неземному лиху» [107].

Тоді ж постало далеко не риторичне запитання: а що ж далі? І, судячи з подальший подій у провладних коридорах влади і Білого дому, там активно заходилися шукати передумови позитивних змін на теренах проведення

нових виборчих перегонів, а також у просторі активного задіяння особливого феномена трансфера від **моралізму** до більш радикальної форми шовінізму – **джингоїзму**.

За визначенням ще радянського дослідника В. Шестакова, «...джингоїзм являв собою форму вкрай агресивно налаштованого шовінізму, що був пов'язаний із пропагандою сили імперіалістичною експансією і інтервенціонізмом. Джингоїзм ще здавна вважався імперіалістичними ідеологами чудовим засобом для “згуртування нації навколо лідера”. Термін “джингоїзм” виник ще у 70-х роках XIX ст., коли в англійському парламенті дискутувалося питання про інтервенцію у Турцію. Войовничі мотиви цієї дискусії знайшли вираження у шовіністичній пісні тих років, у якій прославлялася готовність воювати з благословення Джинго (викривлене – Jesus). У результаті термін “джингоїзм” став синонімом шовінізму і імперіалістичної експансії» [108].

В історії США джингоїзм пов'язували з політичною платформою президента Т. Рузвельта. Біографи приділяли велику увагу його характеру, у якому особливо наголошували на таких рисах, як захоплення диким Заходом, ковбоями, мисливцями, рейнджерами, які встановлювали власні закони за допомогою кольта. Насправді джингоїзм Т. Рузвельта був не стільки проявом особистих рис його преференцій, скільки виразом його експансіоністських поглядів. У цьому сенсі не можна не погодитися з одним із його біографів – І. Білявською, яка зазначала: «Не інстинкт, а свідоме переконання, те, що зазвичай є прийнятним називати ідеологією (у цьому випадку ідеологією експансіонізму і мілітаризму) в поєднанні з загостреним почуттям расової переваги крайнього націоналізму – ось що рухало Рузвельтом» [109].

І тому очевидно, що навіть у той час «джингоїзм» почали пов'язувати з принципами зовнішньої політики, які особливо в останні роки перебування в Білому домі стали пропагуватися самим президентом Дж. Картером. Означений принцип він проголосив на зустрічі з представниками студентських братств американських університетів 19 лютого 1980 р.: «Ми країна, що вірить у силу і насправді є наймогутнішою на Землі у воєнному, політичному і морально-аксіологічному плані» [110].

Дж. Картер апелював тоді не стільки до «американської мрії», скільки до корпусів швидкого реагування. При цьому він проголошував право

Вашингтона надсилати їх у будь-яку точку планети, яку в Білому домі тоді могли розцінювати як простір, що становив життєві інтереси для країни.

Найбільш виразно джингоїзм Дж. Картера проявився у зв'язку з іранською кризою, а саме через спробу висадити в тій країні американський спецназ для порятунку заручників. Ця акція, що провалилась, коштувала життя кільком «морським котикам» і чітко позначила, наскільки далеко відійшла політика президента від риторики справжнього моралізму.

Моралізм «по-американськи» і джингоїзм «по-картерівськи» не тільки не суперечили одне одному, але й чудово уживались у його політиці. Він став джингоїстом у власному моралізмі, у спробах нав'язувати усьому світу свою мораль, і він же став напрочуд моралістичним у ролі тепер уже завзятого джингоїста. Не випадково квітневу силову авантюру в Ірані 1980 р. президент охрестив тоді «гуманною». Хоча, як показала історія, така політико-ціннісна гойдалка для Дж. Картера виявилась останньою у його політичній кар'єрі. Щоправда, для подальшого становлення наступної зовнішньополітичної моделі рейганізму це знаменувало собою стадію початку прийдешнього торжества останньої. А поки, навіть із погляду підходів того часу, існуюча на той момент картерівська зовнішньополітична модель моралізму сприймалася тоді як надто суперечлива. Утім, історично зовнішня політика США завжди була заповнена суперечностями.

2.6. Ідейні сигнали «правого ухильництва» в американському консерватизмі (стадія пошуку шляхів вибору ідейно-політичних орієнтирів і орієнтацій)

Виступаючи 20 березня 1981 р. на Конференції політичної дії консерваторів, Р. Рейган поздоровив усіх присутніх із перемогою на виборах і урочисто сповістив, що «консервативний рух в Америці у 20-тому столітті проніс через всі нелегкі і скрутні часи своє прагнення до істини, до невичерпних джерел її сакральної невмирущості» [111].

Зауважимо, що навіть і в той період уже фактично відчувалися серйозні розбіжності між різноманітними угрупованнями консервативного спрямування, які всіляко приписували собі вирішальну роль у наслідках

президентських виборів і виборів у Конгрес. При цьому ейфорія від власної політичної неповторності в політикумі США, що займав позиції «правіші за центр», продовжувала залишатись у зеніті. Не відчувалася також і нестача у передбаченнях у народженні нової ери консерватизму, яка мала продовжуватись ще 50 років, а може й більше, щоб, нарешті, знов привести Америку на звичну позицію «великої, процвітаючої держави, від поваги до якої мав би схилитися весь світ». У середовищі ЗМІ та академічних виданнях мейнстрімом нового порядку денного стало твердження про те, що ідейний вектор американського соціуму різко посунувся вправо і як результат – початок справжнього відродження консерватизму.

Тому тоді знову постало далеко не риторичне питання – яке ж дійсно місце займав консерватизм в ідейно-політичній ситуації, що виникла в США в той період? За таких обставин, як суттєве доповнення, також необхідно було враховувати і надзвичайну активізацію організацій консервативного політичного блоку, спектр яких був тоді вельми широким – від неконсерваторів до нових правих. Спостерігалось також і зростання ідейного впливу консерватизму, підвищення його, так би мовити, інтелектуальної поважності, шановності і солідності – особливо у середовищі еліти. Останнє було пов'язано з ідеологічною модою на залучення всіяких дослідницьких установ і наукових фондів правоконсервативного напрямку, з ангажуванням до їх діяльності знаних «брендових» академічних професорів. Значна кількість високопрофесійних виконавців із вищевказаних організацій у період виборчої кампанії Р. Рейгана працювали політтехнологами і радниками; багатьох із них було мобілізовано (were recruited) на особливі державні посади з допусками на дозвіл працювати з документами з грифами «секретно», «надзвичайно секретно» і «особливої важливості» (приблизне порівняння з грифами секретності, що існували у Радянському Союзі); були призначені на офіційні посади в республіканській адміністрації тощо.

Із самого початку вже першої каденції перебування в Білому домі Р. Рейгана правоконсервативні організації і групи почали здійснювати значний вплив на всі сфери ідейного життя Америки – від питань зовнішньополітичної стратегії до соціальних проблем культури, релігії, освіти. Чималу роль відіграла тоді щедра фінансова підтримка цілої низки провідних сімейств (родина Куртіс (Curtis) – засновники корпорації Universal Pictures, родина Ноубл (Knoblauch) – власники мережі супермаркетів

Knoblauch Food Markets, сім'я Кох (Koch) – власники Koch Industries, найбільшої приватної компанії в США, сім'я Річардсон (Richardson) – власники корпорації Richardson-Vicks Inc., яку в подальшому придбала компанія Procter & Gamble, сім'я Олін (Olin) – власники корпорації Olin Corporation, що займається хімічним виробництвом і зброєю та ін.). Крім того, до тогочасного ажіотажу захоплення консерватизмом приєдналась і ціла плеяда найбільших корпорацій: «Уейерхаузер», «Форд», «Потлан», «Мобіл», «Кока-Кола», «Консолідейтед фрутс», «Ешленд ойл», «Ексон», «Дженерал Моторз», «Ай-Бі-Ем» та ін. [112].

Разом з тим все-таки ще не було достатньо резонів погоджуватись із твердженнями багатьох консерваторів відносно самої реальності існування як доконаного факту «тотального зрушення вправо» у громадській свідомості американського соціуму. Безумовно, у практичній реальності насправді спостерігалось посилення позицій правоконсервативних тенденцій у політиці та ідеології, проте більш ретельне ознайомлення з динамікою масових настроїв створювало вже чітку і багатомірну картину справжніх процесів, що відбувались у суспільній свідомості США того часу.

Опитування, що були проведені в країні відразу після президентських виборів 1980 р., і пізніше показали, що перемога Р. Рейгана пояснювалася *не стільки загальним зрушенням вправо у масових настроях американців, скільки, власне, розчаруванням, невдоволенням політикою попередньої адміністрації, прагненням до змін*. Із таким підходом загалом були вимушені погодитись і ряд політтехнологів Республіканської партії, зокрема Р. Уіртлін та інші фахівці, які були залучені «всією королівською раттю» Р. Рейгана до питань вивчення громадської думки [113].

І все ж, згідно з проведеними опитуваннями, практично суттєвих змін ні в ідейно-політичних самоідентифікаціях американців (у листопаді 1980 р. 32% опитаних визначили власну позицію як консервативну, або принаймні таку, що знаходилася «правіше центру», проти 31% у 1976 р.) [114], ні в їхній партійній орієнтації (у 1980 р. 26% опитаних зараховували себе до республіканців і 48% до демократів, у 1976 р. це становило 26% і 48%) так і не відбулось. Аналогічне спостерігалось і в тих соціальних питаннях, що у США служили приводом для розмежування лібералів і консерваторів. Тут ішлося про їх відношення до федеральної допомоги злиденим, збалансованості бюджету, обов'язкової реєстрації вогнепальної зброї,

смертної кари, абортів, конституційні поправки про рівні права для жінок тощо. Під час виборчих перегонів Р. Рейган більш сприймався не тільки громадською думкою у США як кандидат із позиціями, що були дещо *«правіші»*, ніж у Дж. Картера, але й у переважної більшості його прихильників у самому середовищі його виборців. А фахівці, що обробляли результати опитань, ще тоді дійшли висновку, що не консервативне зрушення у масових настроях і не консервативна політична філософія республіканського кандидата, а розчарування, що наростало відносно президента-демократа виявилось вирішальним фактором у визначенні позицій виборців [115].

На наслідки виборів щодо підтримки Р. Рейгана суттєво вплинула незвична активність блоку консерваторів, якому все-таки вдалося залучити на свій бік значне число тих виборців, які раніше або утримувались від участі в голосуванні або традиційно віддавали голоси демократам.

Особливо активну роль у такому розкладі політичних сил відіграли такі специфічні організації, як «Американський консервативний союз», «Національний консервативний комітет політичної дії», «Комітет за збереження вільного Конгресу», «Консервативний корпус». Поряд із ними також чималу роль відіграла низка правих релігійно-фундаменталістських організацій, переважно протестантського спрямування («Моральна більшість», «Християнський голос» та ін). Однак, зауважимо, фактично переважна більшість американців аж ніяк не схвалювала ідеї і позиції цих організацій (лише 8% опитаних погоджувались із програмою «Моральної більшості») [116]. «Навіть за наявності тенденції прихильності до консерватизму на рівні суспільної політики і в настроях еліти, яка є безперечною, все ж необхідно бути обережним, приписуючи всій громадськості зрушення у вказаному векторі» [117], – вимушено визнав у той період відомий у США фахівець з вивчення громадської думки Е. Ледд, який і сам був завзятим прихильником консервативних поглядів.

Тодішній стан громадської думки щодо внутрішньої і зовнішньої політики США характеризувався не тільки визначеною різноспрямованістю. Якоюсь мірою йому була характерна і прямо протилежна направленість. А це вже вказувало на певну нестабільність у країні [118].

Протягом майже пів століття традиційно вважалося, що головним критерієм відмінності консерватизму і лібералізму було відношення до функцій держави в суспільному житті: ліберали виступали за активну регулюю-

чу роль держави, а консерватори продовжували дотримуватися принципів вільного ринку та невтручання у справи бізнесу. Починаючи з періоду «нового курсу», громадськість США у суспільній масі підтримувала лібералів.

Виступаючи проти подальшого посилення ролі федерального уряду, американці аж ніяк не бажали відмовлятися від традиційно активної ролі держави, що вже відбулася за вказаний період. Авторитетний дослідник громадської думки Л. Харріс навіть дійшов висновку, що «у мисленні американців, що засноване на філософських засадах епохи «нового курсу», не відбувалося буквально ніяких змін» [119].

Проте навіть вже й на той момент зміни відбулись, і до того ж достатньо глибокі. Вони не вкладались у звичну формулу «лібералізм-консерватизм». Згідно з результатами опитування, уява американців щодо консерватизму виявилася досить приблизною. Так, 52% опитаних не бачили «великої різниці між поглядами лібералів і консерваторів»: 15% були переконані, що їхні відмінності закладені в складі розуму і темпераменті» [120].

Водночас у настроях громадськості США до міжнародних проблем спостерігалось помітне посилення жорстких антирадянських, шовіністичних позицій. Загалом цьому процесу були характерні подвійність і суперечливість. До того ж в останньому поширювалися настрої недовіри і сумнівів: а чи спроможні США упоратись із нагальними міжнародними проблемами. Відомі фахівці в царині громадської думки Д. Янкелович і Л. Коган визначили позиції громадськості з міжнародних проблем як «синдром самоствердження Америки, повернення престижу та переваг, що були втрачені, й відновлення активної ролі країни у світі, повернення міжнародних позицій, що пішли в забуття» [121]. Згідно зі свідченнями, зафіксованими в опитуваннях, 76% американців тоді вважали, що Америку на міжнародній арені стали поважати значно менше [122]. Причому 64% хотіли, щоб країна знову повернулася на важливі ролі у світових справах, а 72% американців висловилися за значне підвищення воєнних витрат для досягнення воєнної переваги над СРСР [123].

«Уроки В'єтнаму» також у жодному разі не пройшли безслідно. Переважна більшість американців вважали можливим використання воєнної сили тільки в разі крайньої необхідності. Своєрідна вибірковість щодо використання збройних сил США і суперечливість зовнішньополітичних настроїв простежувалися на прикладі реакції американської громадськості

на події у Сальвадорі. Згідно з даними опитування, 29% (проти 28%) вважали, що США не повинні втручатись у внутрішні справи цієї країни, причому 26% (проти 28%) засуджували політику Р. Рейгана щодо Сальвадору [124]. Дві третини опитаних відверто побоювалися перетворення ситуації у цій країні для США «другим В'єтнамом» [125].

На цьому тлі у ставленні американців до СРСР зберігалась очевидна подвійність. З одного боку, 74% погоджувалися з формулою, що США «повинні були не допустити захоплення комуністами всього світу», а з іншого – 60% опитаних виступали за досягнення угод про обмеження озброєнь, 66% – проти розміщення нейтронної зброї у Європі. Загалом підтримуючи «жорстку» позицію Р. Рейгана щодо СРСР, 54% опитаних все ж вважали, що вона збільшувала ризик війни [125]. Одним словом, як у питаннях внутрішньої, так і зовнішньої політики тогочасні настрої американців відзначилися глибокою суперечливістю.

Звертає на себе той факт, що особливістю стану суспільної свідомості того періоду в США було специфічне «розмивання» традиційних критеріїв різниці між позиціями лібералів і консерваторів. У такий спосіб масова свідомість у США виявилася певно «розсіяною» або «дифузною» (згідно з термінологією американських авторів). Вона повна хитросплетінь, часом протилежних ідейних позицій і настанов.

Зрозуміло, що ті або інші могли захоплювати лише певний сегмент суспільних настроїв. Крім того, зрушення, що відбувались у суспільній свідомості, здійснювалися досить повільно. Це мало місце за рахунок асиміляції тих або інших поглядів, що спочатку виникали на ідейно-політичній периферії і лише потім масово поширювалися.

Саме на цьому наполягав у своїх дослідженнях вже відомий нам Д. Янkelович. Періоди чередування лібералізму і консерватизму входили в гіпотези історика А. Шлезінгера-старшого, а пізніше перейшли в праці А. Шлезінгера-молодшого [126]. Та все ж, на наш погляд, для кращого розуміння *джерел виникнення феномену «рейганізму»* треба уважніше придивитися саме до тих консервативних тенденцій, що стали проявлятися в ідеології і масовій свідомості США на початку 80-х років. Уважаємо за потрібне також підкреслити, що, з одного боку, критичне відношення консервативної критики до політики лібералів було далеко не голослівним, а з іншого –

виділити різноманітні рівні цієї критики, враховувати їх внутрішню неоднорідність.

Свого часу ліберальний економіст Дж. Гелбрейт запропонував три напрями консервативної критики. Перші два – спрощення і романтизм – свідомо заплющували очі на реальну складність розв’язання соціальних проблем уже давно застарілими засобами. Проте третій, реальний, напрям консервативної критики мав під собою певні підстави, насамперед тому, що реально фіксував увагу на дійсно вразливих моментах ліберально-центристського підходу до соціально-економічних проблем Америки [160]. Функція консерватизму, на його думку, зводилася тоді лише до стану суцільного заперечення, і в цьому був її смисл: не маючи змоги запропонувати певну конструктивну альтернативу суспільного розвитку, він все ж привертав увагу до тих соціальних проблем, які лібералізм або не бажав «помічати», або просто не міг розв’язати.

Іншими словами, консерватизм того часу в ідейно-політичному житті США був «функціональним» у тому сенсі, що реально вказував на дійсно кризові явища в економічній і соціально-політичній системі та американському соціумі. Він також фіксував найгостріші проблеми, які просто було неможливо розв’язати традиційними ліберальними методами. І таким чином, підйом і далеко не фантомне «ухильництво» у правий бік консерватизму в той історичний відрізок виступило своєрідним показником кризи лібералізму і серйозного порушення життєдіяльності, або дисфункції всієї американської соціально-політичної. У такий спосіб з’явилися нові можливості для справжнього відтворення теоретичних основ та ідейних настанов «рейганістів», які дали останнім уже реальні можливості прийти до влади на рубежі 70–80-х років.

2.7. Емоційна і дослідницька складові у прийнятті зовнішньополітичних рішень (стадія пошуку і розробки нової формули зовнішньополітичної досконалості)

Визначена в попередньому розділі як закономірність у політиці взагалі, а в зовнішній зокрема, емоційна складова (або емоційний ресурс) зазвичай виступає в цьому контексті першоосновою всіх спонукальних мотивів при

прийнятті ключових рішень як дійовими особами державного рівня, так і виконавцями (співробітниками дипломатичних установ).

Важко назвати інші проблеми, які викликали б у повоєнній історії США настільки значну увагу вчених різних спеціальностей і шкіл, такий потік індивідуальних і колективних досліджень на міждисциплінарному рівні як процес прийняття зовнішньополітичних рішень. Вивчення цього процесу зайняло особливо серйозне місце, об'єднуючи при цьому зусилля політологів, істориків, економістів, соціологів, спеціалістів із системного аналізу та кібернетиків [127].

У повоєнній американській спеціальній науковій літературі можна виділити три основні напрями у вивченні процесу прийняття зовнішньополітичних рішень на рівні емоційної складової. Кожен із них обумовлений певними історичними обставинами, специфічними міжнародними умовами і завданнями зовнішньої політики, внутрішнім становищем країни, еволюцією державного апарату і розвитком самої наукової сфери.

Перший напрям – це традиційний, фактологічний виклад процесу прийняття конкретних рішень у руслі дипломатичної історії або міжнародно-правової практики США. Цей підхід був головним до Другої світової війни, а після залишився присутнім лише у низці студій, так є і досі.

Другий напрям пов'язаний зі спробами вибудувати довершену теорію зовнішньої політики і міжнародних відносин. Спроби внести певну теоретичну упорядкованість у сферу прийняття зовнішньополітичних рішень не тільки не вивели на перший план розгляд об'єктивних, у тому числі і системних умов здійснення цього процесу, але й перенесли акцент у дослідженнях на його раціонально-нормативні сторони.

Третій напрям досліджень і практичної розробки процесу прийняття зовнішньополітичних рішень у США пов'язаний з інтересом як до конкретних особистостей, які перебували на вищих сходинках державного механізму, до специфіки прийняття ними цих рішень у конкретно-історичних ситуаціях, так і до «загальноприйнятих норм» індивідуальної і соціальної психології. Адже останні, на думку американських фахівців, саме й стали проявлятися під час прийняття цих самих рішень.

Студії емоційних або ще політико-психологічних складових ресурсів у США, у тому числі й з прийняття зовнішньополітичних рішень, почалися ще у 20-ті роки ХХ ст. Проте становлення американської політичної

психології як особливої гілки психологічної науки у США відносилось до 70-х років. Пізніше, саме наприкінці ХХ ст. і в перші десятиріччя ХХІ ст., через зміни у специфіці міжнародної обстановки різко зросла питома вага робіт американських фахівців у студіях, присвячених удосконаленню процесу прийняття зовнішньополітичних рішень.

Тож можна стверджувати, що об'єктом аналізу періоду становлення і вивчення емоційних складових при прийнятті зовнішньополітичних рішень тоді стали найвищі ланки державного механізму США – від президента і його оточення, різних політичних угруповань, урядових установ – аж до Конгресу і «груп тиску», кожній з яких були властиві психологічні характеристики.

Основні дослідження емоційної складової або політичної психології США у сфері прийняття зовнішньополітичних рішень певним чином умовно можна було поділити на декілька окремих напрямів: дослідження динаміки групових процесів, вивчення пізнавальних процесів, аналіз процесів сприйняття. За визначенням на той момент ще радянської дослідниці О. Єгорової інші, психоаналітичні (фрейдистські) і необіхевіористичні (вивчення поведінки) напрями були втілені переважно в дослідженнях про особистості політичних діячів і лише попередньо відносилися до самого процесу прийняття рішень [128].

Серед досліджень динаміки групових процесів при прийнятті зовнішньополітичних рішень інтерес викликав підхід відомого фахівця у царині психології, професора Йельського університету І. Джейніса [129]³.

Американський науковець серед інших випадків особливо ретельно проаналізував казуси чотирьох поразок у зовнішній політиці США протягом 40–60 років ХХ ст.: рішення адміністрації Ф. Рузвельта щодо ситуації навколо Перл-Харбор у грудні 1941 р.; рішення адміністрації Г. Трумена про участь у війні ЗС США у Кореї; рішення адміністрації Дж. Кеннеді про висадку десанту у Затоці Кочинос (Куба), і, нарешті, рішення адміністрації Л. Джонсона про ескалацію війни проти В'єтнаму.

³ І. Джейніс понад 20 років досліджував проблеми групового прийняття рішень. У 1977 р. він у співавторстві видав книгу «Прийняття рішень. Психологічний аналіз конфлікту, вибору і групової задіяності». У наведеному дослідженні було продовжено вивчення групового прийняття рішень, визначення стратегії прийняття рішень, емоційні аспекти цього процесу.

Висновок І. Джейніса щодо групового прийняття зовнішньополітичних рішень був досить негативним: лідер під час дискусій про остаточне рішення не вимагав від членів команди висловлювань. А останні досить часто приховували власну думку або сумніви. При готовому груповому рішенні виникала колективна недооцінка серйозності ризику, що мав місце. За визначенням автора, вказані тенденції виступали формами тимчасових психічно-емоційних розладів, по відношенню до яких групи, що приймали рішення, не мали імунітету [130].

Центральним поняттям у роботі І. Джейніса було «групове згуртування», тобто, загальна позитивна оцінка групи її членами і мотивація зберігання в ній свого членства. Феномен такого групового згуртування у свій час широко досліджував К. Левін, який здійснював серйозний вплив на психологічну науку у США. Він переважно був схильний до позитивної оцінки впливу групової згуртованості на діяльність групи [131]⁴.

Намагаючись зрозуміти як зароджувався в адміністрації конкретний зовнішньополітичний промах, І. Джейніс звертався до процесів, що відбувались у малій групі, яка брала участь у державному механізмі впливу на зовнішньополітичні рішення.

Усі провали в зовнішній політиці США з точки зору емоційної складової І. Джейніс вибирав на основі двох важливих критеріїв: у кожному випадку група мала бути згуртованою, і разом з тим всі прийняті рішення в підсумку виявилися вельми дефективними. Згідно з його гіпотезою існувала ймовірність, що однією з причин помилкового рішення була «сильна тенденція членів групи» до «взаємного погодження» і що така емоційна налаштованість давала підстави для розгортання всіх симптомів так званого групового мислення. Саме тому, найімовірніше, і було прийнято дефективне рішення. Аналогічний висновок щодо нетипової політичної згуртованості був підтверджений і аналітиками однієї з найбільш знаних силових структур США – Центральним розвідувальним управлінням [132].

Саме тоді І. Джейніс заявляв, що був шокований безпрецедентним ступенем зазначеного виду згуртованості в групах прийняття рішень, а також масштабами групових норм тиску, що паралельно існували в тих же групах.

⁴ Точка зору К. Левіна про позитивність групового прийняття рішень підтримувалась аж до 80-х років багатьма соціальними психологами США.

І. Джейніс виявив шість головних недоліків у рішеннях, що були прийняті в «згуртованих групах». По-перше, у групових дискусіях обмежувалися лише обговоренням декількох альтернативних напрямів дій. По-друге, група недооцінювала ризик і недоліки в тому напрямі, який спочатку чимала кількість її членів вважали більш преферентним. По-третє, група зневажала аналіз напряму дій, який перед цим більшістю її членів оцінювався як незадовільний. По-четверте, члени групи майже не вдавалися до спроб одержати інформацію від експертів, які могли б дати додаткові оцінки втрат та вигод від альтернативних напрямів, які можна було передбачити. По-п'яте, члени групи охоче сприймали факти і думки, що первісно підтверджували обрану ними політику, витрачали дискусійний час на їх обговорення, але при цьому були схильні ігнорувати факти і оцінки, що суперечили їхнім позиціям. По-шосте, члени групи належним чином не брали до уваги те, що бюрократична інертність, супротив політичних опонентів і тимчасові труднощі могли завадити здійсненню обраного політичного курсу.

Іншим прикладом поглядів на психологічні аспекти емоційної складової при прийнятті рішень служила концепція провідного американського вченого Ч. Хермана, тодішнього керівника «Мершон центр» в університеті штат Огайо [133]⁵. Він намагався розглянути у взаємодії діяльність різноманітних ланок державного механізму США, який приймав рішення, а звідси й впливала зовнішньополітична поведінка.

Ч. Херман виділяв загальні типи одиниць або структур, що приймали політичні рішення. Учений навіть запропонував їх класифікацію. В основу він поклав три властивості одиниць, або структур: фізичні розміри групи (малі групи й асамблеї); ролі членів групи (чи є вони представниками якихось організацій, тобто чи є делегатами; чи вільні в тому, щоб зайняти власні позиції). Три групи визначалися, на думку автора, переважною кількістю тих або інших учасників.

При вирішенні певних практичних завдань, а також коли потрібно було діяти у визначених ситуаціях (навіть через обмеженість у часі), автор

⁵ Протягом багатьох років у «Мершон центр» проводилися дослідження з деяких проєктів, що стосувалися політичних процесів всередині країни і міжнародній арені. У цих проєктах досліджувалися проблеми політичного лідерства, міжнародних криз і групового прийняття зовнішньополітичних рішень.

концепції волів формувати групу-штаб на чолі з лідером, яка позитивного підкреслювала думки того самого лідера. Це було потрібно тому, що для прийняття рішень було занадто мало часу порівняно з усіма іншими видами груп. У випадку, якщо виникала необхідність розробки принципово нового для уряду політичного курсу, на думку автора концепції, треба було використовувати групу з «автономним лідером», яка мала тенденцію частіше за інші групи приймати рішення, що були відмінні від попередньої позиції уряду.

Одним із найпопулярніших напрямів в американській емоційній складовій, що почала бурхливо розвиватись у 70-ті роки, став тренд вивчення пізнавальних (когнітивних) процесів. У ньому активно застосовувалися когнітивні карти на осіб, які приймали рішення. Очолив цей напрям професор Мічиганського університету Р. Аксельрод.

Дослідження пізнавальних механізмів у поєднанні з математичною теорією графів певною мірою спонукало Р. Аксельрода і його колег до нового підходу. За його редакцією 1976 р. вийшов збірник статей «Структура рішення» [134]. Головна тема цієї добірки – «як люди приймають рішення і яким чином вони могли б приймати ці рішення краще, ніж тепер». Були проведені дослідження в середовищі політичної еліти США, яка була дотична до процесу прийняття рішень. Автори збірника виходили з припущення, що хоча людям доводиться досить часто спрощувати складність обставин, щоб діяти відповідно до реальних умов, все ж типи і число таких спрощень не повинні бути настільки значними, якими вони існували насправді. Тому Р. Аксельрод виклав основні моменти когнітивних карт, цінностей та переконань політичних лідерів США [135].

Когнітивісти намагалися створити формалізовану систему, яка відображала індивідуальний спосіб, напрями оцінок складних альтернатив, з яких і здійснювався вибір. А головними елементами цієї системи служили поняття, що використовувалися конкретною особою. Основним же її здобутком було те, що в ній досить легко було простежити у який спосіб кожне поняття та пов'язані з ним причинні відносини були логічно поєднані одне з одним. І таким чином можна було зобразити відносно повну структуру або принаймні весь набір існуючих уявлень.

Для створення когнітивних карт США застосовувалися методи контент-аналізу та інтерв'ю. Проте інтерв'ю політичних лідерів часто було немож-

ливим через високу вірогідність невідвертих відповідей. Метод панельного опитування також не можна було вважати повністю задовільним через порівняння когнітивної карти з тією, що була створена вченими і опрацьована експертами. Там мав бути еталон, що міг влаштовувати всі зацікавлені сторони. Крім того, самі експерти були представниками тих самих груп й організацій, що і сам політичний лідер. Тому вони не могли або не хотіли критично оцінювати причинні зв'язки явищ, що мали ідеологічний і соціально-політичний характер.

На основі когнітивних карт, як вважали автори цього методу, можна було розробити рекомендації, що деякою мірою допомагали б в аналізі процесів прийняття зовнішньополітичних рішень різними ланками державного механізму США, навчити самих політичних діячів аналізувати власний процес прийняття рішень. На практиці цей метод у США активно використовувався лише з застосуванням математичного моделювання.

Протягом 70-х років в емоційній складовій політичної психології США окреме місце стали займати студії Р. Джервіса із Каліфорнійського університету в Лос-Анджелесі [136, 137], який прагнув дослідити такий важливий об'єкт як сприйняття (перцепція) у процесі прийняття зовнішньополітичних рішень.

Р. Джервіс доводив, що багато з помилкових кроків адміністрації були спричинені, насамперед (або навіть виключно), «неправильним сприйняттям» дій інших держав та їх політичних діячів. Він прагнув виявити причини і наслідки такого хибного сприйняття, загальні типи перспективних помилок, що виникали в процесі прийняття рішень, характер формування політичних переконань і образів, шляхи їх змін під впливом нової інформації, процедури формування висновків в осіб, які приймали зовнішньополітичні рішення безпосередньо з інформації. Особливо це стосувалося тих моментів, коли в розпорядженні була специфічна інформація, що суперечила їхнім власним поглядам.

Автор вказував на низку недоліків в існуючих емоційних підходах до стадії вивчення процесу прийняття зовнішньополітичних рішень. Він справедливо зазначив, що держава – це не просто сума індивідів, а складне утворення, і тому психологічні методи в поясненні процесів перцепції і помилкового їх сприйняття необхідно застосовувати дуже обережно.

Дослідник особливо наголошував на труднощах визначення «правильного сприйняття» і запропонував по-іншому підходити до проблеми інтерпретації такого типу перцепцій. На його думку, доцільно було б проводити студії «системи переконань» і так званого операційного коду, яким мала постійно керуватися будь-яка особа, що брала участь у державному механізмі зовнішньополітичних рішень (цей підхід раніше був розроблений А. Джорджем [138]).

Практично в усіх цих розвідках простежувалися спроби виділення груп, а також умов, за яких рішення могли б бути прийнятті «найбільш оптимально і відповідати найкращим якісним характеристикам». У більшості робіт через призму емоційних перцепцій аналізувалися невдалі конкретні зовнішньополітичні рішення урядів США та вказувалися загальні типи недоліків і помилок, що містились як у структурі групи, так і у самому процесі прийняття рішень.

Вивчаючи дослідницьку складову самого процесу прийняття зовнішньополітичних рішень, треба звернути увагу на таке. Згідно з положеннями діалектики про необхідність при аналізі складних явищ виділяти особливе із загального, варто наголосити, що процес прийняття зовнішньополітичних рішень – специфічний вид більш загальної категорії процесу прийняття рішень. У сумарному вигляді він являє собою діяльність особи, яка приймає рішення та спрямована на створення ситуації як проблемної і вимагає обов'язкового її вирішення; на вибудову набору можливих варіантів розв'язання цієї проблеми, а також вибору єдиного рішення, що відповідає певним критеріям.

Специфіка зовнішньополітичних рішень, яка виділяла їх із цієї загальної категорії, полягала в тому, що подібні рішення зазвичай приймалися на державному рівні і визначали дії держави на міжнародній арені. Вони включали політичні, воєнні, економічні й інші аспекти. Розглядаючи процес прийняття зовнішньополітичних рішень як невід'ємну складову формування зовнішньої політики держави, дослідники могли виділити в ньому два аспекти. З одного боку, у цьому процесі відбувалось усвідомлення і вирішення, а також пошук шляхів для реального втілення конкретного рішення. Іншими словами, цей бік відображав суть зовнішньої політики. З іншого – процес прийняття зовнішньополітичних рішень містив низку організаційних і процедурних заходів, що були пов'язані з підготовкою, прийняттям

і виконанням зовнішньополітичних рішень, тобто ця сторона відображала вже сам механізм реалізації зовнішньої політики.

Формування різних дослідницьких підходів американських науковців до вивчення процесу прийняття зовнішньополітичних рішень визначалося процесом розвитку міжнародних відносин у післявоєнний період. У межах історичного періоду, що розглядається, у фокусі цих підходів опинилися питання прийняття рішень із проблем американо-радянських відносин, відносин США зі своїми союзниками і нейтральними державами, а також проблеми управління величезним бюрократичним механізмом, що був створений для розробки і використання зовнішньополітичних заходів [139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147].

В американській дослідницькій складовій використовувалося декілька основних методологічних концепцій: раціонального рішення, бюрократичної поведінки в організаціях, мотиваційно-нормативної спрямованості. Різноманітні модифікації цих концепцій, на думку їх авторів, повинні були виступати зняряддям певного роду зразків або так званих парадигм аналітичних досліджень зовнішньополітичних рішень. При цьому найбільше місце в їхніх роботах займала концепція «раціонального рішення», незважаючи на те, що протягом двох останніх десятиліть (ідеться про 60-ті і 70-ті роки ХХ ст.) її нищівно критикували ті представники американської політичної науки, які претендували на створення ніби більш адекватних парадигм. Водночас мали місце спроби застосування останніх досягнень політології та теорії управління складними організаціями.

Суть застосування *концепції раціонального рішення* полягала у спробах пояснити зовнішню політику тільки як результат серйозних розрахунків уряду. Його представляли єдиним центром, що ніби холоднокровно, за допомогою універсальних терезів зважував ті або інші наслідки зовнішньополітичних рішень. Недолугість такого пояснення крилася в тому, що інститут держави фактично розглядався, як моноліт, а іноді навіть – як одна особа. Досить часто будь-яке рішення можна було оголосити раціональним, підібравши лише відповідну інтерпретацію мотивів, що стояли за ним. Можна було знайти значну кількість засобів раціонального пояснення зовнішньої політики США, проте не всі з них відповідали об'єктивній історичній реальності. До того ж раціональний підхід далеко не завжди можна було застосувати в умовах жорсткого міжвідомчого протистояння.

У явному чи неявному вигляді концепція раціонального рішення використовувалась у дослідженнях уже відомої нам з історіографічного аналізу школи політичного реалізму для обґрунтування теорії залякування, ескалації тощо. На погляд деяких американських фахівців, інтерпретація цієї концепції об'єднувала роботи таких різнопланових авторів, як Г. Моргентау, Р. Арон, Т. Шеллінг, Г. Кіссінджер, Г. Кан [144]. Так, представники політичного реалізму вважали, що результати прийнятих рішень разом із раціональністю заснованої на них зовнішньої політики, треба було розцінювати лише згідно з одним критерієм: наскільки ці рішення сприяли збільшенню могутності нації. При цьому категорія «могутності нації» служила тими універсальними терезами, на яких, за їхніми оцінками, можна було зважити різні наслідки прийнятих зовнішньополітичних рішень. Проте «могутність нації» не могла виступати раціональною універсальною одиницею хоча б через те, що в самих американських авторів у той час існувало чимало непорозумінь у визначенні терміну «могутність» [148]⁶.

Найбільш видимо концепція раціонального рішення проявилася у так званих аналітичних методах, за допомогою яких експерти зі стратегічного аналізу намагалися час від часу пропонувати зовнішньополітичні рішення з актуальних на той момент для США міжнародних проблем.

Спроби звернення до концепції раціонального рішення були характерні для тих американських досліджень, що безпосередньо присвячувалися змісту зовнішньої політики США, обґрунтуванню домінуючих зовнішньополітичних доктрин, пошуку тих рішень, що могли б найкраще забезпечити інтереси провладної політичної еліти.

Питання, пов'язані з вивченням роботи зовнішньополітичного механізму, підготовкою та обробкою інформації для прийняття зовнішньополітичних рішень розглядалися і в дослідженнях описового напрямку. У 70-ті роки серед авторів цього вектора спостерігалася заміна *класичної концепції раціонального рішення* її різноманітними модифікаціями або взагалі відмова від неї. При цьому вона почала все більше витіснятися концепціями

⁶ Один із засновників школи політичного реалізму Г. Моргентау виводив прагнення «могутності» із невід'ємної, на його думку, передумови про природню пристрасть людини володарювати над іншими людьми. Жвава дискусія навколо поняття «могутність» і його роль у прийнятті зовнішньополітичних рішень не вщухала у науковій спільноті США протягом тривалого часу.

бюрократичної поведінки у складних організаціях і мотиваційно-нормативної спрямованості [149].

Основні положення концепції бюрократичної поведінки у складних організаціях були розроблені Дж. Мерчен, Х. Саймоном, Ч. Ліндбломом, Р. Снайдером, Р. Нейштадтом та іншими. Х. Саймон, один із найвідоміших американських авторів у дослідженні процесу прийняття рішень, замінив концепцію *раціонального рішення* ідеєю поведінки, *що задовольняє*. Вона передбачала, що діячі, які прийняли рішення, насправді не розглядали всі можливі альтернативні варіанти. Іншими словами, рішення, що їх не задовольняли, відкидалися аж поки не з'являлося «щось таке», що відкривало для них перспективу наступних дій [150].

Прибічники цієї концепції Ч. Ліндблом і Д. Брейбрук ввели поняття *«поступового рішення»*. Вони дотримувалися погляду, що бюрократичний механізм прийняття зовнішньополітичних рішень США був мало схожий на раціональну розробку стратегії політики. Чиновник, що приймав рішення, менш за все був схильний відхилитися від розробленого стереотипу. Він намагався запобігати якісно новим рішенням, мав преференції розчленити проблему і шукати її рішення поступово, без ризику, крок за кроком, щоб це не викликало надто серйозного відхилення від звичних стереотипів [151].

Р. Снайдер і його послідовники зводили всю зовнішню політику до рішень державних чиновників, які ґрунтувалися на їх суб'єктивному сприйнятті зовнішньополітичних проблем і цілей. Їхня діяльність, на думку Р. Снайдера, визначалася взаємодією трьох головних факторів: компетентністю чиновника; каналами комунікацій та інформації в організації; двома типами мотивованості самого чиновника. Один тип чиновника був пов'язаний із розумінням своїх функцій у забезпеченні інтересів організації, у якій він служив; другий – виражав мотиви, що відображали індивідуальні риси його особистості [152].

Організаційним аспектам процесу прийняття рішень особливо велику увагу приділяла бюрократична школа зовнішньої політики, що виникла на основі критики концепції раціонального рішення. До цієї школи належали Г. Аллісон, М. Гальперін, Дж. Стейнбрюнер та інші. Як один із найяскравіших прикладів негативного впливу бюрократизації державного апарату на зовнішньополітичний процес у США послідовники цієї школи

завичай наводили епізод періоду ракетно-ядерної кризи восени 1962 р., коли всупереч прямому розпорядженню президента Дж. Кеннеді не були виведені американські ракети з Туреччини [153, 154]. Щоб запобігти подібним випадкам у майбутньому, представники бюрократичної школи давали практичні рекомендації найвищому керівництву США як найкращим чином організувати процес прийняття зовнішньополітичних рішень та їх виконання в умовах гострого міжвідомчого протистояння [145, pp. 14–16].

Г. Аллісон пропонував дослідити процес прийняття зовнішньополітичних рішень у США, поєднуючи три типи моделей: модель раціонального діяча; модель, що відображала прихильність американських зовнішньополітичних установ до стандартних процедур і стереотипів діяльності, а також невідповідність їх роботи; модель урядової політики, у якій враховувалися конфліктуючі інтереси зовнішньополітичних відомств [144].

Дж. Стейнбрюнер, проаналізувавши мотиви, що лежали в основі плану створення багатосторонніх сил НАТО, замість моделі раціонального діяча висунув *кібернетичну модель*, у якій намагався врахувати психологічні аспекти обробки зовнішньополітичної інформації, а також усе пов'язане з її різноманітним сприйняттям і інтерпретацією особи, що приймала рішення [155, 156].

У 70-ті роки у дослідницькій складовій процесу прийняття зовнішньополітичних рішень значне місце почало приділятися застосуванню різноманітних модифікацій концепції *мотиваційно-нормативної спрямованості*. У цій площині активно працювала група авторів США (Р. Абельсон, Р. Аксельрод, Р. Джервіс, Дж. Джейні та інші). Вона вивчала ціннісні орієнтації осіб, які приймали зовнішньополітичні рішення. У деяких випадках вони спробували побудувати моделі процесу прийняття зовнішньополітичних рішень на основі розробленого відомим американським спеціалістом у галузі обчислюваної техніки Р. Шенком лінгвістичного аналізу презентацій (концептів) про зовнішній світ особи, яка приймала рішення. Перша робота такого плану була створена Р. Абельсоном як діалогово-імітаційна модель твердолобого прибічника «холодної війни» Б. Голдуотера у вигляді «найпростішого об'єкту, що легко піддався моделюванню ЕОМ» [156]. І все відбувалося через характерне стереотипне мислення і надто блідий, обмежений запас слів, бачення світу через чорно-білі кольори [157]. Цей метод застосовувався американськими політологами у дещо видозмінений формі

під назвою «аналіз «когнітивних карт»» особи, яка приймала зовнішньополітичні рішення (тут спостерігалось очевидне схрещення або точка перетину методологічних інтересів когнітивістів і мотиваційних нормативістів). Зауважимо, що цей метод використовувався також у роботах «Римського клубу» при побудові моделі світу [158].

Указані напрями вивчення закономірностей процесу прийняття зовнішньополітичних рішень заклали фундамент становлення, об'єктивних рис і перспективних напрямів подальшої активізації та вдосконалення аналітико-прикладної методології дії механізму майбутньої зовнішньополітичної моделі «рейганізму».

ЧАСТИНА В. ПРОФІЛЬ СУТНОСТІ ЗАТОЧЕНОСТІ «РЕЙГАНІЗМУ» НА ЗДІЙСНЕННЯ ВЛАСНИХ СТРАТЕГІЧНИХ НАКРЕСЛЕНЬ. ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ № 3

РОЗДІЛ 3 «РЕЙГАНІЗМ» ЯК НОВА МОДЕЛЬ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ (ІСТОРИЧНИЙ БЕКГРАУНД І ЗАСАДИ ПОТЕНЦІАЛУ НАСТУПНОСТІ)

3.1. Дуалізм конституційних повноважень і практичних рішень президента США в царині зовнішньої політики

Стаття 2 Конституції США, якою в правовому аспекті визначаються функції президентської влади й окремі повноваження глави держави, фактично затверджує дуальність системи президентства. Цю статтю часом закономірно називають найменш визначеною чи найбільш розмитою в усьому тексті Основного закону [1, р. 2], що певним чином позначається на розробленні, ухваленні та реалізації політичних рішень президента. Положення Конституції містять політичний компроміс між запереченням авторитаризму через встановлення де-юре вирішальної ролі Конгресу, з одного боку, і затвердженням конгресменами фактичним верховенством президента США при ухваленні й реалізації стратегічних рішень – з іншого. Адже по глибинній суті чисто президентська модель державного правління суперечить суспільній демократії, якою її бачили та уявляли батьки-засновники Американської держави і відповідної політичної системи.

Насправді така дуальність, по-перше, виступає початковим фактором розуміння складності американської політичної системи, по-друге, позбавляє аргументів тих, хто її ідеалізує, по-третє, дає підстави вважати її гнучкою в тому розумінні, що на переломних, критичних для внутрішньої стабільності та збереження територіальної цілісності етапах американсько-

го розвитку президент може брати на себе значно більше повноважень, ніж це буває зазвичай. Дуальність у кризовому випадку діалектично розглядаємо саме як гнучкість, оскільки де-юре за будь-яких умов Конгрес залишає за собою право ветувати рішення глави держави, якщо вони міститимуть загрозу національним інтересам і безпеці. Водночас завжди треба брати до уваги не тільки світоглядні особливості конкретного глави Американської держави й рівень його готовності діяти в рамках міжнародного права, конституційності та законності саме в кризових ситуаціях, а й здатність підібрати фахівців вищого рівня на ключові посади в уряді. Як свідчить у спогадах державний секретар США А. Хейг, такими якостями був надзвичайно обдарований Р. Рейган. При цьому він поєднував вміння переконувати із життєвим досвідом і виваженістю [2, pp. 1–19].

Що стосується світоглядної позиції Р. Рейгана, то вона в нього також була позначена дуалізмом. З одного боку, як зазначалося в коментарях читачів консервативного журналу «Коментарі», президент Р. Рейган визначив стратегію вільного світу, коли проголосив, що реальний мир має базуватися на таких наріжних каменях, як права людини й самовизначення [3]. Разом з тим у практичній зовнішній політиці він нерідко відходив від такої позиції, підтримуючи окремі авторитарні режими в тому випадку, якщо вони дотримувалися принципів «хрестового походу проти комунізму» та вписувалися в загальні контури антикомуністичної геостратегії Сполучених Штатів Америки. У таких і подібних випадках президент завжди керувався власним суб'єктивним баченням ситуації в рамках невідповідності національним інтересам США. Треба зазначити, що саме підхід у межах верховенства національних інтересів найкраще уможлиблює подолати вплив чинника дуалізму на сприйняття позиції та дій конкретного глави Американської держави тим чи іншим дослідником зовнішньої політики США.

Продовжуючи тему дуалізму в широкому контексті розуміння розподілу влади в Сполучених Штатах Америки, знову зазначимо, що він простежується вже на рівні конституційного положення, оскільки за вказаною статтею Конституції на президента покладається керівництво виконавчою владою, а далі чітко не подається суть категорії «виконавча влада». Вона обмежена розпливчатим окресленням, що президент мусить взяти на себе турботу за належне виконання законів [4, ch. 2], що більшою мірою вписується в роль президента як глави держави, а не очільника виконавчої влади.

До того ж, з погляду автора монографії, треба брати до уваги при поглибленому політичному аналізі та праксеологічному вимірі особливостей політичної стратегії, політичної ідеології та практичної діяльності 40-го президента США Р. Рейгана таке:

– проблема президентської влади в Сполучених Штатах Америки загалом перебуває в полоні суперечливих уявлень про співвідношення між інститутом президентства та джерелами його влади;

– дуже висока залежність між правовим визначенням функцій і повноважень президента, суб'єктивними підходами конкретного глави держави й рівнем кризовості ситуації всередині держави та у її міжнародних відносинах.

Конституція окреслює та меншою мірою кристалізує базові напрями, за якими поширюється влада президента. Між тим влада сама по собі залежить від взаємозв'язку президента з подіями, що відбуваються у внутрішньому й зовнішньому політичному середовищі, а також від того, як його позиція співвідноситься зі складом думок та цілей тих людей і груп інтересів, на яких ці події можуть вплинути або ж, навпаки, які можуть змінити перебіг подій. У цьому криється чергове джерело дуалізму президентської влади. З одного боку, президент як глава держави має справді високі повноваження щодо розроблення, затвердження й реалізації стратегічних рішень, з іншого – як керівник виконавчої влади він завжди залежний від поточних обставин, урядової команди, груп інтересів і рівня узгодженості геостратегії США з позицією головних опонентів держави на міжнародній арені. Зосереджуючись винятково на розподілі повноважень між гілками влади, легко припуститися фундаментальних помилок в оцінках, положеннях і висновках. Тут треба принципово погодитися з тезою, яку вдало сформулював дослідник постмодерного президентства Р. Роуз. Він розпочинає фундаментальну працю на цю тему твердженням про те, що «подвійний ряд» украй істотно впливає на «центральний інститут американського уряду» [5, р. 1]. Практикологічний підхід дає можливість стверджувати, що американська поведінка на міжнародній арені справді принципово залежить від оцінки ступеня викликів і загроз американській безпеці. Усі інші аспекти займають наступні місця за ступенем впливу на рішення та практичну дію адміністрації. Принагідно зазначимо, що Сполучені Штати Америки є унікальною державою в тому розумінні, що буквально всі головні засади внутрішньої,

зовнішньої та оборонної політики, також економічна стратегія, культурна політика, дво- й багатосторонні відносини тощо закріплюються в цілісному документі під назвою «Стратегія національної безпеки США».

Наведені вище прояви дуалізму влади в США дають змогу аналітикам умовно говорити про існування двох конституцій США, коли йдеться про роль, функції та повноваження президента: писаний документ і неписана практика. Ця особливість перманентно продовжує бути предметом аналізу соціогуманітарних наук. Цим, зокрема, викликано постійне відтворення цієї тематики в наукових дослідженнях США. Цій темі присвячено чи не найбільше великих публікацій під приблизно однією назвою «Американське врядування». Про їх затребуваність свідчить хоча б той факт, що одна з таких фундаментальних праць, уперше видана в 1990 р., перевидавалася ще шість разів тільки до 2002 р. Цікавим видається заключний висновок авторів цієї праці за результатами останнього розділу, присвяченого зовнішній політиці й демократії. Дослідники чітко відстоюють й аргументують таке положення: дипломатія має залишатися «монархом» усіх доступних інструментів зовнішньої політики [6]. Ця теза видається автору цієї монографії особливо значущою з огляду на те, що 40-й президент США, як і його численні попередники й наступники на цій посаді, нерідко вдавався до підміни дипломатії силовим тиском, диктатом, вимогами, які далеко не завжди враховували особливості національної традиції інших акторів міжнародної системи. Та і в усій понад 242-літній історії США відомо чимало прикладів, коли американська влада ухвалювала самочинні рішення без належного дипломатичного розгляду на дво- та багатосторонній основі [7].

Виразним проявом дуальності владних повноважень у США дослідники слушно вважають два рівні влади – загальнодержавний і штатів, які власне формують американську федерацію. У своїй монографії Т. Д. Лоуї, Б. Глінзберг, К. Шепсл називають наслідки такого «дуального федералізму» фундаментальними для американської системи врядування в теорії та практиці [6, рр. 76–77]. Хоча у сфері зовнішньої політики незаперечною є повнота повноважень федерального уряду, уряди штатів постійно прагнуть обмежувати функції національного уряду, а тим самим і президента. У цьому контексті треба зазначити, що переважно впродовж історії США національний уряд був відносно слабким, але поступова відмова амери-

канської влади від політики ізоляціонізму вела до збільшення повноважень Білого дому [8].

Отже, не випадковість і те, що дослідження інституту президентства саме в ракурсі співвідношення «дипломатія – силовий тиск» має доволі давню історію. Початок цьому процесу було покладено фактично одночасно із запровадженням посади президента в США. З того часу в бібліотеки США почали надходити перші друковані матеріали, так чи інакше пов'язані з інститутом президента як вищим органом державної влади, у тому числі в питаннях безпеки й зовнішньої політики. Планомірне вивчення цього феномену стає одним з провідних напрямів окремої наукової галузі – як історичної, так і, особливо, політичної науки, яка почала формуватися в США наприкінці 50-х років ХХ ст. Проте праці на цю тему в той період здебільшого базувалися на засадах емпіричного аналізу з виразними елементами описовості в суміші з апологетикою американської демократії [9]. Окремі з них відповідно до особливостей формального та традиційного етапів розвитку обох зазначених наук було присвячено вивченню правових норм, які регламентували позицію президента в державі та розглядали історичну послідовність еволюції цієї посади [10, pp. 331–335]. Автори таких праць обов'язково вказували на дуальність природи президентства з огляду на розмитість повноважень саме в рамках права [7, p. 216; 11]. Впадають в око ще дві значущі для загального розуміння обставини: обов'язкові періодичні перевидання таких творів та історико-політологічна традиція критичного оцінювання практики президентства.

Незалежно від конституційної невиразності, з погляду американського суспільства загалом і правлячої політичної, ділової та інтелектуальної еліти США зокрема, роль президента в історичному процесі розглядається як центральна. При цьому в дослідників практично не викликає сумнівів факт, що президентська влада діє в рамках розподілу повноважень між гілками влади [12]. Такий підхід і справді має чітке конституційне походження щодо публічного представлення президента засобами масової інформації насамперед як лідера нації, покликаного забезпечити виконання законів і зберегти демократію як основу американської політичної системи й цілісного національного світогляду водночас. Що стосується відхилень, то вони майже завжди пояснюються складними, зокрема кризовими, обставинами і вадами в реалізації повноважень конкретним президентом. Відносно

Р. Рейгана дуже часто застосовується теза про необхідність рішучих дій президента у зв'язку з активізацією в реалізації Радянським Союзом так званої Доктрини Брежнєва [13, р. 722, 727, 773, 788–789].

Незаперечним вважається те, що саме в чіткому розподілі повноважень між гілками влади бере початок і стабільність американської політичної системи. Переважним чином на практиці відстоюючи статус-кво Американської держави як лідера міжнародної системи, господар Білого дому висуває політичні ініціативи, мобілізує сили й потенціал на підтримку існуючого режиму, спрямовує урядове регулювання соціальних та економічних відносин. Де-факто його повноваження в процесі історичної еволюції у формальному вимірі постійно посилювалися, наразі стали дуже широкими: глава держави, керівник уряду, лідер партії, головнокомандувач збройних сил, керівник дипломатії, гілка влади, що має великі можливості щодо законодавчої ініціативи. Крім того, президент має право: відкладати виконання вироків і милувати за злочини проти США (за винятком справ імпичменту); вимагати від вищих посадових осіб кожного з департаментів виконавчої влади письмово висловлювати думки з будь-якого питання щодо їхніх обов'язків на посаді; заповнювати вакансії, які з'являються в період між сесіями сенату, видаючи посвідчення на посади, терміни дії яких закінчуються до кінця наступної сесії; рекомендувати до розгляду Конгресу доцільні, на його думку, заходи у внутрішній і зовнішній політиці; скликати при надзвичайних обставинах одну або дві палати; приймати послів та інших офіційних представників; схвалювати призначення на посади всіх вищих посадових осіб Сполучених Штатів Америки. Але за такого загального підходу, як засвідчують праці видатного історика та політолога А. Шлесінджера-молодшого, обов'язково вказувалося на таку ознаку дуальності президентства, як практична можливість застосування елементів авторитарного тиску глави держави на Конгрес і політичні еліти держави. Названий дослідник також не залишав сумнівів у тому, що президенти використовували надані їм три конституційні механізми – військовий, правовий і дипломатичний – для посилення влади й навіть надання їй «імперських» елементів. Уже на початку монографії А. Шлесінджер вказував на парадокс, який бачив у тому, що такий підхід формувалася у процесі боротьби з європейськими імперіями [14, рр. 1–2].

Від 1980-х років, тобто від періоду президентської каденції Р. Рейгана, президент також виступає як провідний координатор економічної та соціальної політики США, центральна фігура в регулюванні відносин федерації й штатів, головна особа, відповідальна за керування країною в період криз.

Наведені вище прояви дуальності, на думку автора цього дослідження, переважно пов'язані з тим, що на початку американської незалежності межі виконавчої влади США були розмитими; кожний, хто мав ці привілеї, тлумачив їх по-своєму. Певною мірою це дало можливість кожному новому главі держави по-новому тлумачити власні функції та коригувати відносини з Конгресом і громадянським суспільством. Тож саме під впливом діючих президентів цей владний інститут почав еволюційно модифікуватися. Однак окреслена нами дуальність позначалася й на рішеннях Верховного суду США, який теж зазнав часткового впливу від ситуації, у якій перебувала держава. Так, у 1927 р. на піку «золотого десятиліття» в економіці Верховний суд постановив, що привілеї зовсім не захищають виконавчу владу від легітимного розслідування Конгресу. Однак Ф. Д. Рузвельт, маючи високий рейтинг, в умовах «великої депресії» часто з позитивними наслідками реалізації «Нового курсу» застосовував доволі авторитарний тиск на Конгрес. Так, у 1948 р. і Верховний суд фактично підтвердив доцільність закритих сфер у здійсненні виконавчої влади (військові питання, проблеми національної безпеки тощо). Президент також вправі в належній формі відмовити в наданні інформації, яка стосується цих питань. З погляду нашого дослідження, це має особливе значення, оскільки йдеться здебільшого про рішення, пов'язані із зовнішньою політикою, дипломатією, дво- та багатосторонніми відносинами, міжнародною безпекою. Важливо брати до уваги, що сплески авторитарних тенденцій у діях президента США припадали на кризові періоди в історичному поступі держави. Найбільш значущим серед них той же А. Шлесінджер визначав період «Нового курсу» Ф. Д. Рузвельта [15, р. 688].

Закономірною в цьому контексті вважаємо появу концепції дослідника з Фонду Форда Гекло, за якою президентство може мати різні інтерпретації, остаточний вимір яких більшою мірою базується не на рівні відповідності рішень і дій президента законодавчій базі, а на його особистій репутації [16, р. 30].

Принагідно зазначимо, що привілеї виконавчої влади на чолі з президентом розширювалися в умовах загострень «холодної війни» та системного протистояння. Так сталося, зокрема, у 1950-ті роки на тлі корейської війни й антикомуністичної істерії в Америці, що дало змогу президенту Д. Ейзенхауеру (1953–1961) добитися обмежень на подання інформації, яка стосувалася досить гучної справи сенатора-республіканця Д. Маккарті. За таких же гострих обставин у світі, пов'язаних з американо-радянським протиборством, Д. Кеннеді (1961–1963) і Л. Джонсон (1963–1969) запевняли Конгрес у тому, що кожне конкретне використання особливих повноважень здійснюватиметься в межах відповідальності президента. Розбіжності між агітаційними кампаніями під час президентських виборів і подальшими діями в такому контексті ставали повсякденною реальністю, на що вказував відомий дослідник президентства П. Боллер [17].

Президент Р. Ніксон (1969–1974) узагалі дозволяв собі і своїм підлеглим у кризових обставинах діяти самостійно й рішуче, не витрачаючи часу на узгодження з Конгресом. З особливим ентузіазмом Р. Ніксон захищав право президента вимагати інформацію з Конгресу. Безпосередньо Р. Ніксон у мемуарах вказував на складності при ухваленні рішень у безпековій сфері через Конгрес. Він, зокрема, критично оцінював відповідну ситуацію, що склалася у зв'язку з вимогами Г. Трумена (1945–1952) надати військову та економічну допомогу Туреччині й Греції в умовах очевидної загрози радянського втручання та приходу до влади лівих сил [18, рр. 272–273]. Впадає в око виняткова влучність слів, включених до назви мемуарів, якими підтверджується наша концепція залежності рівня повноважень президента від ним же представлених критичних обставин. Це насамперед стосувалося таких тогочасних, як «упіймай момент» і «виклик Америці у світі з єдиною наддержавою».

Тому особливо наголосимо, що поняття «виклик» стає вирішальним у цьому сенсі в умовах системного протистояння та «холодної війни».

У такому ж контексті формулюємо авторське твердження, що президент власними зусиллями створює певний «безпековий» лад, завдяки якому він може стати практично недосяжним для контролю з боку законодавчої та судової гілок влади. Саме безпековий вимір, тобто посилення на вищі інтереси держави, які формулюються як життєві, охороняє президентів від необхідності виступати в ролі відповідача в судових справах, пов'язаних

з його діями як офіційної особи. Якби президенти були змушені давати свідчення в суді у зв'язку з кожним сумнівним щодо законності рішенням чи дією виконавчої влади, то, по-перше, вони перебували б в умовах постійного й навіть нестерпного контролю; по-друге, це призвело б до створення серйозних перешкод для діяльності голови виконавчої влади навіть у тих випадках, коли проти президента висувуються обвинувачення в скоєнні злочину (зокрема, потрібно вирішити, чи може президент сам себе помилювати та наділити імунітетом кримінального переслідування). У зв'язку із цим і з'явилися положення, за якими порушенню карної справи проти президента повинна передувати процедура імпічменту. Конституційно процедура імпічменту може бути ініційована в разі доведення державної зради, хабарництва, неетичної поведінки, злочинів перед державою. Відомі три такі випадки: 1868 р. – проти Е. Джексона за незаконне усунення з посади міністра оборони, 1974 р. – проти Р. Ніксона в контексті так званого Уотергейтського скандалу, 1998–1999 рр. – проти Б. Клінтона у зв'язку з порушенням принципів моралі й етики. Особливо детально цю проблему в концептуальному вимірі було представлено в політологічній праці К. Кемпбелла, який порівнював існуючі форми імпічменту президента в ряді західних демократій, спеціально зосередившись на прикладі процедури імпічменту Б. Клінтона [19, pp. 190–203].

Іншою важливою особливістю формування та розвитку інституту американського президентства є те, що Сполучені Штати Америки стали першою країною у світі, де з'явилася посада президента, яка об'єднувала посади глави держави й керівника виконавчої влади. Першим президентом США в процесі загальних виборів було обрано Д. Вашингтона, видатного політичного діяча та батька нації. Характерно, що Конгрес годинами обговорював саме формулювання назви вищої державної посади в Америці та офіційного звернення. Пропонувалося, зокрема, «Ваша Величність», «Обрана Величність» тощо. На другий термін Д. Вашингтона пропонувалося навіть «Ваша Надзвичайна Величність». Однак Конгрес урешті-решт зупинив вибір на достатньо демократичній категорії «президент» [20, p. 263].

До обрання Д. Вашингтона, тобто на етапі незгасаючої боротьби за незалежність, не тільки законодавча, а і виконавча влада були зосереджені в одному представницькому органі – Конституційному конгресі. Одноособного голови держави на той час не існувало, а Конгрес обирав серед

своїх членів президента, функції якого обмежувалися лише головуванням на засіданнях. Лише в 1787 р. у Філадельфії на Конституційній конвенції, зібраній для ухвалення Федеральної конституції США, було зроблено історичний вибір на користь президентської республіки. Голову федеральної виконавчої влади в США почали іменувати, згідно з Конституцією, президентом Сполучених Штатів Америки. Характерно, що перші президентські вибори в США важко назвати демократичними, оскільки не було ні праймеріз, ні номінаційних партійних з'їздів, ні суперництва кандидатів, ні передвиборних дискусій. Крім того, американський народ не одержав можливості проголосувати за президента. Д. Вашингтона, як справжнього героя боротьби за незалежність, у Філадельфії було обрано главою держави на зібранні Електорального коледжу, який складався з представників штатів. Вони голосували за двох осіб: перший у списку ставав президентом, другий – віцепрезидентом Америки [21].

Однак це не перешкодило американській політичній системі формуватися за такими характерними рисами, як чіткий розподіл влади на законодавчу, виконавчу й судову при президентській формі правління; вирішальна роль двопартійності в організації та проведенні виборів; активна демократична політична культура, базована на високій активності організацій громадянського суспільства. Усі ці елементи чітко усвідомлював і по-своєму тлумачив 40-й президент США Р. Рейган. Його практична позиція в реалізації функцій і повноважень глави держави та керівника уряду в рамках демократії базувалася на особливостях волевиявлення американців, які ще під час президентської кампанії та протиборства Д. Картера з Р. Рейганом чітко ставили питання таким чином: вони нарікали на те, що в роки президентства Д. Картера важко було зрозуміти, що адміністрація США планувала робити і, головне, що робила закордоном [22, pp. 217–218].

І все ж з огляду на обрання Американською державою від самого початку шляху демократичного розвитку важливо завжди зважати на те, що зміцнення президентської влади, у тому числі в епоху Р. Рейгана, відбувалося в рамках Конституції США. Основний закон США базувався на трьох основних джерелах: ідеях французького Просвітництва XVIII ст., британських традиціях парламентаризму, верховенстві закону, свободи людини та на особистому історичному досвіді американських колоній і штатів. Творці Конституції США та батьки-засновники держави одразу

розглядали президента як головну посадову особу в державі. Винятковість його повноважень полягала в тому, що президент поєднував роль глави держави (політична функція) і керівника уряду (переважно господарська функція). Такий статус, з одного боку, наділяв президента безпрецедентною владою, а з іншого – чітко формулював відповідальність і звітність за все, що діється в державі. Що стосується обрання Р. Рейгана, то треба брати до уваги той факт, що він із самого початку дуже вміло поєднував демократичну риторику й посилення на статті Конституції з гаслом, що буде через майже 30 років відтворено Б. Обамою: «Настав час для змін» [22, р. 249].

Р. Рейган, як ніхто інший в американській політичній історії, зумів врахувати таке: попри те що кандидатуру президента висуває партія та саме завдяки її активній передвиборній кампанії він має перемагати на виборах, чинник особистості має не менше значення. Він ішов на вибори з усвідомленням того, що президент – єдина посадова особа федерального уряду, яка обирається виборцями, а тому має дослухатися до їхніх побажань і устремлень. Далеко не тільки в умінні заручитися підтримкою виборців і зберігати її полягає основна сила цього глави Американської держави. Як стверджує відомий дослідник президентства з Національного військового коледжу Т. Дайбел, тут треба насамперед враховувати успішну реалізацію 40-м президентом проголошених цілей зовнішньої та безпекової політики [23, pp. 108–109].

З іншого боку, його можна вважати найбільш радикальним прибічником руйнації комуністичної системи в СРСР, що більшою мірою, ніж будь-який інший вимір його діяльності як головного дипломата на президентській посаді визначає сутність політичної ідеології «рейганізму». У цьому сенсі дуалізм бачиться в позиції аналітиків, у тому числі й українських, які розглядають цю категорію в іншій системі пріоритетів. Для них поняття «рейганізм» є ідентичним категорії «рейганоміка», що, на думку дисертанта, доволі сумнівно. Утім це субтема, яка висвітлюється в наступній частині монографії.

Продовжуючи розглядати проблему дуалізму президентської влади в США, доцільно зазначити, що президент цієї держави уособлює її єдність, є гарантом Конституції, символом нації та правопорядку. Він формує адміністрацію, тобто уряд, призначає вищих посадових осіб, суддів федеральних суддів і генерального прокурора, спрямовує всю діяльність

державного апарату, політичними засобами та законодавчими ініціативами забезпечує зайнятість населення й стабільність економічного зростання, слідкує за дотриманням законності, накладає вето на деякі законопроекти, виступає в Конгресі зі щорічним зверненням «Про становище Союзу» (або «Про стан справ у державі») та іншими урядовими заявами. І щоразу він наштотується на проблему реалізації передвиборних обіцянок, що нерідко надає його діяльності після обрання на вищу державну посаду такого аспекту, як дихотомія «обіцянки – можливості». Тому так важливо при розгляді основної ідеї цього підрозділу, що презентована в монографії, чітко розділяти чи поєднувати президента як особистість і як інститут влади. Принагідно погодимося з оцінкою У. Гроувера, який через застосування структуралістського підходу саме цим проявом дуальності пояснює постійну і високу увагу Конгресу до рішень та дій керівників американської адміністрації [24].

Зазначимо, що погляди на внесок певних індивідуумів власне в інститут президентства та відповідні аналітичні пріоритети в дослідженнях доволі серйозно різняться. Останнім часом в американській історичній і політичній думці помічається загальний консенсус стосовно формальних теоретичних підходів до вивчення національної історії та політики з паралельним й обов'язковим урахуванням особистості глави держави. Але переважає теза про те, що в рамках розподілу владних повноважень президент більшою мірою пов'язаний із зовнішніми подіями та процесами. Від їхнього характеру може залежати зміна курсу чи його тверда однозначність. Коли йдеться про Р. Рейгана, то тут варто погодитися з тезою професора Є. Камінського, за аргументацією якого в 1980-ті роки міжнародна діяльність Білого дому містила в собі такий прояв дуалізму, як жорстка антикомуністична риторика в поєднанні з небажанням призвести до неконтрольованого розпаду Радянського Союзу як державної цілісності: «...і в період Р. Рейгана Вашингтон стримано ставився до вимог оунівських формувань щодо здобуття Україною незалежності» [25, с. 609].

Той факт, що в США президентські вибори проводяться разом з виборами в Конгрес, серед іншого, покликаний замаскувати й навіть заперечити окреслені нами прояви дуалізму в політико-правовому забезпеченні та реалізації президентських повноважень. Але насправді зробити це дуже важко, хоча б ще й тому, що творці американської Конституції, так звані батьки-

засновники США, були переконані, що на думку одних виборців покладатися не варто (до речі, вказана опція саме й обумовила таку дилему демократії, як свідома відмова від прямих виборів президента). Натомість часове обмеження перебування президента при владі стало дійсно важливим правовим бар'єром, який максимально заважає перетворенню президентської влади в багатолітню особисту диктатуру. До того ж дуалізм владних повноважень президента й Конгресу, як ще одна реальність американської політичної системи, долається завдяки вже вище окресленому автором цієї монографії чіткому розподілу повноважень між ними. Так, Конгрес може контролювати дії президента через бюджет, затвердження якого є виключно привілеєм законодавчого органу. З іншого боку, демократія тримається на тому, що президент може «стримати» Конгрес, використовуючи право вето [26].

У межах своїх повноважень Конгрес приймає закони, які стають чинними після підписання їх президентом. Члени Конгресу не можуть займати інші посади, якщо вони на державній службі. Відповідно, особи, які займають ці посади, не можуть бути членами Конгресу, поки перебувають на державній службі. Тиранією більшості назвав таку ситуацію для президента дослідник американського державного устрою Л. Гуйнер. Справа в тому, що кожен конгресмен здебільшого ухвалює ті чи інші рішення на основі власного бажання сподобатися виборцям, аби бути переобраним на новий термін під час наступних виборів. Від самого початку фундаментального дослідження Л. Гуйнер ставить питання таким чином, що існуючі правила визначають поведінку вищих посадовців у США [27, р. 1].

Виконавча влада, що належить президенту, реалізується через особливий структурно-функціональний механізм. Сам президент не в змозі особисто керувати величезним бюрократичним апаратом уряду, здійснюючи загальний контроль і делегуючи частину своїх повноважень різним посадовим особам. У структурі численних проявів дуалізму влади в США доволі своєрідне місце займає віце-президент [28]. Це посада, яка насамперед передбачає зміну глави держави у випадку його хвороби чи інших непередбачуваних обставин. Практично він зобов'язаний бути абсолютно лояльним помічником президента, максимально сприяти реалізації його політики, виконуючи функції радника й представника президента у взаємовідносинах із членами кабінету. Однак відомі випадки, коли віце-президенти активно

займаються політичною діяльністю, яка може виглядати паралельною до того, що робить власне сам глава держави. Найбільш відомим з історії останніх років можна вважати віце-президентство Д. Чейні (2001–2008). За аргументацією дослідника цієї проблеми С. Гейеса, який провів політичний аналіз цієї проблеми із застосуванням елементів праксеології, Д. Чейні трансформував цю зазвичай другорядну посаду в центральний аспект президентської влади, а також способів і механізмів її реалізації [29].

Урешті-решт ще одним максимальним проявом позитивного дуалізму американської політичної системи треба вважати те, що президентська республіка в США передбачає як сильну президентську владу, так і децентралізацію владних повноважень законодавчих та виконавчих органів американських штатів. Американський федералізм настільки потужний, що в Америці відсутній інститут представників президента в штатах. Справа в тому, що федералізм сам по собі обмежує владу на національному рівні наявністю двох суверенів в одній державі – національного уряду та урядів штатів. При цьому американська версія федералізму зазнала істотних змін у процесі еволюції державного устрою. Протягом 1789–1937 рр., на думку дослідників, мав місце «дуальний федералізм», у рамках якого національний уряд (адміністрація США) обмежував свої повноваження переважно зовнішніми справами, зокрема сприянням зовнішній торгівлі, а після 1937 р. розпочалося розширення функцій Білого дому. Однак це істотно не позначилося на повноваженнях урядів штатів, оскільки, згідно з Конституцією США, вирішальним для державного устрою США залишається верховенство представницьких органів [6, р. 74].

Сфера зовнішньої політики належить до важливих справ у діяльності держави, тому роль президента у її здійсненні особливо важлива. Він має практично всю повноту повноважень для ведення міжнародних переговорів за власним бажанням. Водночас на його стратегію та практичні дії у сфері зовнішньої політики істотно впливають лобістські структури [30]. Американська президентська республіка передбачає, що президент попередньо підписує міжнародний договір, однак це не надає цьому документу міжнародно-правової сили. Після цього він обов'язково направляє цей договір на затвердження вищому законодавчому органу або одній з його палат. До того ж для затвердження будь-якого з міждержавних договорів у США Конституція вимагає згоди не менше двох третин присутніх на за-

сіданні членів сенату. Цей процес завершується лише після того, як після затвердження договору сенатом президент підписує ратифікаційні грамоти й обмінюється ними з головою держави-партнера. У деталях з використанням переважно політичного аналізу цю проблему в теоретичному й концептуальному вимірах розробили американські політологи Греб і Кевін [31]. Їм належить фундаментальна праця на тему відповідальності та повноважень президента у сфері національної й міжнародної безпеки. Вони, зокрема, зазначають, що в контексті ведення Америкою силової зовнішньої політики особливо важливим є те, що тільки президент може віддати наказ про використання ядерної зброї або про залучення армії для миротворчих операцій [32, pp. 117–121].

Сучасні дії Сполучених Штатів Америки на світовій арені спонукають до дискусії щодо особливостей практичної реалізації зовнішньополітичних повноважень американського президента, проте не змінюють означеного вище за суттю. Відтак окреслені нами прояви дуалізму властиві американській державі і її президентам тоді, коли ситуація в країні та світі розвивається позитивно й не має кризових проявів. У критичних ситуаціях, у тому числі пов'язаних з фінансово-економічними кризами, президент стає ключовою фігурою в усій системі влади, а Конгрес фактично виконує функцію, пов'язану із внесенням окремих поправок у президентські законопроекти. Р. Рейган вирізнявся ще й тим, що власні ініціативи майже завжди вписував у контекст радянської загрози, що значно полегшувало йому узгодження рішень з Конгресом.

3.2. Контекст інновацій у політичних поглядах Р. Рейгана: дефініції й осмислення

У цій частині монографії виходимо з високого ступеня залежності внутрішньої та зовнішньої політики керівництва певних держав від стану економіки, що робить неминучим і навіть обов'язковим урахування цього чинника при дослідженні міжнародно-політичної доктрини й стратегії США. З погляду автора дослідження, саме цим і деяким послабленням безумовного економічного лідерства Сполучених Штатів Америки більшою мірою, ніж ідеологією антикомунізму визначалися основні стратегічні на-

прями та орієнтири адміністрації Білого дому, яка приступила до виконання своїх обов'язків у січні 1981 р.

З іншого боку, наразі загальним є визнання того, що через ряд причин наприкінці 1970-х років у Сполучених Штатах Америки сталося очевидне зрушення політичного спектра в напрямі поступової радикалізації позицій Республіканської партії на тлі, як вже попередньо зазначалося, помітного поправління поглядів політичних і ділових еліт. Давалися ознаки й поетапні (циклічні) доволі глибокі економічні кризи, які, як здавалося багатьом представникам громадськості, особливо після великої депресії 1930-х років, відійшли в минуле або принаймні знайшли форми протидії їх появі через посилення державного втручання в економіку, торгівлю, бізнес, фінансову систему. Однак кейнсіанська модель почала явно пробуксовувати.

У такій ситуації, яка набувала додаткових ознак критичності після Уотергейтського скандалу, головним винуватцем якого стала республіканська адміністрація на чолі з Р. Ніксоном та «слабких» президентств республіканця Д. Форда й демократа Д. Картера, поставала незаперечна потреба у внесенні серйозних змін у саму модель державного керування. Підтверджуючи такий стан речей, автор монографії тільки частково погоджується з постулатом заступника директора Інституту США й Канади РАН В. Гарбузова, коли він у монографії, яка вийшла наприкінці 2008 р., пише, що тоді «поставала потреба в новій теорії, здатній не лише оживити економіку та змінити традиційний характер управління соціально-економічними відносинами, а й здійснити вплив безпосередньо на духовний стан американської нації, вдихнути в неї нові сили, повернути колишній престиж Америки на світовій арені» [33, с. 151]. Дихотомія такого узалежнення потреби в модернізації керування соціально-економічними відносинами в США падінням престижу Америки на світовій арені безсумнівна. Адже на той час Сполучені Штати Америки залишалися найбільш потужною і впливовою державою на міжнародній арені, яка явно домінувала в суперництві з Радянським Союзом. Крім того, теза про «падіння престижу» США була перманентно присутня в радянській історико-політичній думці, представленій майже винятково російськими дослідницькими центрами. Важко віднайти в повоєнних публікаціях російських дослідників епохи існування СРСР бодай короткий період об'єктивного оцінювання американських впливів і рейтингу США на міжнародній арені.

Ключовою у зв'язку із цим бачиться теза авторів колективної монографії «Сучасні зовнішньополітичні концепції США», що побачила світ у 1979 р. Вони вже тоді на методологічному рівні принципово не сприймали безпосередньо право американської загалом історичної та певним чином політичної науки на власні оцінки, стверджуючи, що американські науковці, які переважно слідують традиціям школи політичного реалізму, «не проявляють прагнення за суспільно-політичними явищами розглянути з необхідною глибиною закономірності соціально-економічного розвитку, класових суперечностей у світі і в окремих країнах. Усе це неминуче позначається і на конкретних прогнозах та концепціях» [34, с. 15–16]. При цьому базові висновки стосовно американського престижу в цій загалом солідній науковій праці будувалися на таких постулатах: а) нездатність США одержати воєнну перемогу в Індокитаї; б) остаточний крах системи колоніалізму; в) загострення міжімперіалістичних суперечностей [34, с. 98–99]. Кожен з них виглядав аргументованим, але, з іншого боку, був далеким від того, щоб мати підстави бути покладеним в основу послаблення американських позицій на міжнародній арені.

На таку ж оцінку заслуговують і тези, пов'язані з констатацією радянськими (російськими) науковцями економічних проблем, зумовлених кризою та інфляцією. Критика ж нової економічної політики Р. Ніксона, базованої на надзвичайних економічних і фінансових заходах [35, с. 206], тільки підтверджувала вимушеність ідеологічної упередженості радянських американістів. Вважаємо так хоча б тому, що де-факто посилення державного регулювання економіки в часи президентства Р. Ніксона мало б знаходити розуміння в СРСР відповідно до існуючої в тій державі економічної моделі. Цитована монографія буквально насичена тезами про те, що в умовах загострення фінансово-економічної ситуації в США у 1970-ті роки уряд США дедалі більше уваги надавав економічним важелям своєї зовнішньополітичної стратегії.

Натомість філософія «рейганізму», як одна з версій консервативної ідеології та політики, справді мала підстави сприйматися в СРСР проявом наростаючого прагнення подолати комуністичну систему.

Спеціально зазначимо, що традицією інститутів міжнародного профілю, які в СРСР існували практично лише в Москві, було підтвердження

«правоти» радянської наукової школи спеціально підібраними збірниками праць американських дослідників [36].

За аргументацією автора цієї монографії, закономірним на окресленому вище тлі упередженості виглядає той факт, що в пострадянській Росії, як уже вказувалося, по-різному тлумачиться поняття «рейганізм». Нам ближчою до точної видається дефініція відомого дослідника А. Мельвіля, який у цьому випадку оцінює суть поняття в таких рамках:

- «загальної стратегічної лінії тих правоконсервативних угруповань, які висунули та провели свого кандидата в президентське крісло»;
- послідовної спроби втілити в життя загальні соціально-філософські концепції й конкретні політичні програми американських консерваторів;
- присутності різних типів консервативної ідеології [37].

Ми приділяємо доволі значну увагу російським тлумаченням «рейганізму» ще й тому, що саме Інститут США і Канади РАН доклав дуже багато зусиль для консолідованого подання цього поняття, на відміну від надто розпорошених, з одного боку, та «економізованих» – з другого, дефініцій, які містяться в американських історичних і політологічних працях. Далі по тексту ми більш детально звернемося до цього напрямку американських досліджень, а наразі зазначимо, що позицію А. Мельвіля поділяє Ю. Солонін із Санкт-Петербурга, який водночас спеціально зупинявся на причинах появи та застосування в політичній дійсності «рейганізму» як прояву консервативної ідеології [38, с. 6–12]. Нам особливо імпонує його позиція, пов'язана з визначенням і визнанням ефективності «рейганізму» в зовнішньополітичному вимірі: «...рейганівська Америка заговорила різкими агресивними ідеологічними гаслами. СРСР як «імперія зла» виявився неспроможним віднайти нові засоби ідеологічної мобілізації, а афганська війна остаточно підірвала його міжнародний престиж. «Рейганізм» блокував міжнародний комунізм. Несподівана за самовпевненістю СРСР заява Р. Рейгана, що у XXI ст. світ увійде без комунізму і СРСР, виявилася підтвердженою. Вражаюче за своєю винятковістю ідеологічне пророцтво, якому ніхто не вірив» [38, с. 13].

Не менш продуктивними й адекватними видаються дефініції російських науковців, для яких «рейганізм» являє собою не просто консерватизм у чистому вигляді – це вихід в цілковито іншу площину, яка не вкладається в чітку теоретичну схему [39, с. 24–25].

У свою чергу, у російській політичній думці нерідко трапляються не менш вдалі визначення «рейганізму» як «специфічної форми державно-монополістичного регулювання» в рамках осмислення економічної складової в геополітиці США 1980-х років. Для нас особливо значущим є те, що автори цитованого тут збірника наукових праць вказували, що «рейганізм» не варто розглядати в рамках історичної випадковості, що насправді він не має кон'юнктурного характеру, виходячи з об'єктивного осмислення й оцінювання існуючих реалій як у самій Америці, так і в зовнішньому світі [40, с. 198–223].

На завершення нашої спроби представити консолідоване бачення «рейганізму» розвинутою російською школою американістики повернімося до узагальненого й актуалізованого визначення згаданого вище В. Гарбузова. Він пише так: ««Рейганізм” став породженням складного переплетення множини найрізноманітніших ідейно-політичних сил і течій, серед яких були і традиціоналізм, і лібертаризм, і неоконсерватизм, і правий радикалізм, але поряд із цим – і партійно-політичні інтереси, і практична доцільність» [33, с. 153].

Автор цієї праці спеціально процитувала це визначення, аби наголосити на тому, що застосування далі в тексті монографії сприйняття «рейганізму» в рамках специфічного прояву консервативної ідеології та правого радикалізму зумовлено міждисциплінарним історичним і політологічним характером нашого дослідження, його тематикою та доведеним нами фактом, що саме в таких рамках здійснювалася зовнішня політика адміністрації 40-го президента США. Вказаними обставинами пояснюємо й те, що інші елементи «рейганізму», насамперед ті, що мають переважно економічний вимір, ми подаємо контекстуально, тобто тоді, коли міжнародно-політичний напрям стратегії Р. Рейгана обумовлювався фінансово-економічними міркуваннями або ж коли його адміністрація застосовувала фінансово-економічний тиск як засіб реалізації тих чи інших політичних цілей на міжнародній арені.

Окремої уваги заслуговують також напрацювання, автори яких убачають у «рейганізмі» фундаментальну основу для подолання економічної кризи й переходу до тривалого розвитку та процвітання. На підтвердження зазвичай подаються публікації американських авторів [41]. Ще один аспект українських версій оцінювання «рейганізму» полягає в авторській концеп-

ції професора Є. Камінського, суть якої в тому, що своєю наполегливістю й наступальністю адміністрація Р. Рейгана та безпосередньо президент у зовнішній політиці відзначалися найбільшою мірою тоді, коли йшлося про знесення економічного потенціалу СРСР або його послаблення для нанесення вирішального удару по комуністичній системі [42].

Автор дослідження загалом схильна до оцінювання та застосування в праці дефініцій, побудованих на концептуальних принципах Б. Глед з Міжнародного товариства політичної психології. Принципова суть бачиться в тому, що цей автор будує власне визначення в межах зовнішньополітичної доктрини й стратегії адміністрації 40-го президента США. Ідеться про такий край значущий аспект політичного радикалізму, як бачення та сприйняття світу Р. Рейганом у чорно-білих кольорах, тобто про його умовний розподіл на позитивну й негативну частини. Кожна з них не просто бореться за власне існування, а й прагне послабити ідеологію опонента та інші складові його сили [43, pp. 33–76].

Насправді, ще в автобіографії він, описуючи одну із своїх ролей у кіно, давав усі підстави для висновку, що для нього світ уже тоді існував саме в таких тонах [44, pp. 4–6]. Ознайомлення з іншими джерелами дає змогу стверджувати, що Р. Рейгана можна початково віднести до категорії людей і політиків, для яких світ поділений на ворогів і друзів. Треба зазначити, що така оцінка властива передусім американським дослідникам на ниві політичної психології. Ще під час першої участі в президентській кампанії в 1976 р., коли він поступився демократові Д. Картеру, Р. Рейган явно виокремлювався прагненням до активізму і відторгненням пасивного споглядання за подіями на міжнародній арені. Він бачив базову функцію президента як головного дипломата держави в тому, щоб впливати на події та змінювати їх у такий спосіб, який найбільше відповідає національним інтересам США в його особистій версії [44, p. 99].

Р. Рейган – як людина, актор і політик – завжди ідеалізував американський спосіб життя, вважаючи Америку втіленням добра, якого до появи цієї держави нового світу людство не знало. Ще в 1968 р. він зазначав: «Ми стоїмо тут на єдиному острові свободи, що залишився у світі... Ми захистимо свободу тут або вона відійде» [45, p. 84]. Треба зазначити, що, за твердженнями дослідників, Р. Рейган ніколи не дозволяв собі критично оцінювати безпосередньо доцільність американської війни у В'єтнамі. Більше

того, він цілком вірив у те, що це була війна для встановлення братства між людьми та добрих відносин між народами [46, р. 260].

Обіймаючи посаду президента, Р. Рейган важко сприймав за даність той факт, що Сполучені Штати Америки час від часу вступали в доволі близькі відносини й навіть у тимчасові союзи з політичними режимами авторитарного чи й навіть диктаторського характеру. Для нього на період допрезидентської кампанії 1980 р. ситуація в цій сфері виглядала таким чином, нібито Америка має право й мусить вступати в союзні відносини, обов'язково враховуючи принцип моральності.

Ставши кандидатом на пост президента, він показав, що чітко розуміє суть посади, на яку претендує. І хоча на словах далі називав неможливим ігнорування відхилень від демократичних принципів державного управління, допускав контакти й домовленості з відповідними режимами в рамках політичної доцільності. Порушення прав людини в союзних державах він після поразки на виборах в 1976 р. виправдовував таким чином: «Нам потрібні друзі для відповіді на радянський виклик» [47, р. 17]. Ще раніше на пресконференції Р. Рейган висловив тезу, яка стала наскрізним елементом його дій на посаді президента. Ішлося про «бажання комуністів до конфронтації зі Сполученими Штатами Америки, коли це їм видається вигідним». В 1977 р. додав: «Розрядка для них є лише механізмом для втілення подальших імперських амбіцій... Для них (СРСР) вона є засобом безпеки. Це означає для них наростаючу потужність Радянського Союзу у світових справах і відповідне послаблення Заходу» [48, р. 17].

Ще до приходу в Білий дім він постійно критикував повоєнні адміністрації США за те, що вони не були належним чином жорсткі стосовно Радянського Союзу. Зокрема, у 1948 р. він різко критикував Г. Трумена за згоду на розділення Берліна та закликав до прямої конфронтації із СРСР. Настільки ж одновимірною була його позиція щодо придушення комуністичного режиму в Північній Кореї [45, pp. 40–44].

Віддавна, а не внаслідок критики за зв'язки з окремими недемократичними режимами, Р. Рейган окреслив для себе єдиного справжнього ворога. Ним із часів маккартизму став Радянський Союз як «втілення зла», що прагне встановити своє домінування на планеті. У 1968 р. Р. Рейган зробив таке узагальнення: «Перед нами найбільш зловісний ворог, якого коли-небудь знало людство на своєму тривалому шляху з драговини до зірок» [46,

рр. 50–55]. Що такою була його позиція завжди, свідчать слова Р. Рейгана про північно-в'єтнамський режим як втілення всіх вад, виголошені ним під час пресконференції 4 квітня 1973 р. Уже на посаді президента він назвав комунізм «сумною, химерною главою в людській історії, останні сторінки якої тепер пишуться» [49, рр. 528–533]. Базовим аспектом критики, який істотно впливав на виборців і зарубіжну громадськість у його оцінках комуністичної ідеології, у роки президентства стало моралізаторство. Щоразу він наголошував, що дії комуністичного режиму в СРСР є аморальними та брехливими [50, рр. 229–242].

Слушними були відомі твердження про прагнення Р. Рейгана вдатися до будь-яких, у тому числі крайніх методів для здобуття перемоги над головним ворогом. При цьому в перші чотири роки президентства Р. Рейган допускав можливість обмеженого обміну ядерними ударами [50].

Звичайно, позиція Р. Рейгана до обрання на вищу державну посаду та після кардинально різниться. Наприклад, під час Карибської кризи пропозиції деяких західних лідерів щодо пошуків компромісу з Москвою він називав проявом «умиротворення», яке «не залишає іншого вибору між миром і війною, крім вибору між боротьбою та прийняттям поразки» [52, р. 311].

Настільки ж жорсткою залишалася його позиція під час участі в першій президентській кампанії в 1976 р. У розмові із сином після поразки в боротьбі з Д. Фордом за номінацію від Республіканської партії Р. Рейган висловив бажання зустрітися з Л. Брежневим і на всі його пропозиції про підписання договору про обмеження стратегічних озброєнь (ОСО-2) сказати російською мовою «нет» [53, р. 53].

Урешті-решт уже як 40-й президент США він був жорстко переконаний у тому, що об'єднані західні союзники у випадку належної мобілізації «неминуче виграють» у боротьбі із СРСР. У нього не було сумнівів у цьому, оскільки, як віруюча людина, Р. Рейган вірив у неминучу перемогу сили добра в протиборстві із силами зла. Відповідно до цього він і будував власні підходи до можливого радянсько-американського конфлікту.

Його конфронтаційна риторика була проявом відповідного виховання. Її не можна вважати випадковістю й тим паче спеціальним набором слів, розрахованим на аудиторію. При цьому Р. Рейган не виступав за те, щоб Сполучені Штати Америки завдали попереднього ядерного удару по во-

рогу, вважаючи, що це зіткнення просто є неминучим. Це була обдумана ідея, якої він позбувся лише тоді, коли в середині 1980-х років переконався, що Радянський Союз настільки ослаб, що вже не може розглядатися як дієздатний ворог. Тільки після цього Р. Рейган прийшов до висновку, що Америка та демократичний захід загалом можуть здобути перемогу над Радянським Союзом й очолюваним ним соціалістичним блоком без жодного пострілу.

На міжнародній арені, тобто в зовнішньополітичній сфері, як відомо, американський президент має доволі широкі повноваження, які дають йому змогу ухвалювати самостійні рішення. Інституційні та політико-правові обмеження не є достатніми важелями стримування глави держави й головнокомандувача збройних сил у критичних ситуаціях. Якщо ворог визначений і приступає до конкретних дій проти Америки та її союзників, Сполучені Штати Америки в особі президента можуть вдаватися до рішень для самозахисту. У випадку з президентством Р. Рейгана ситуація склалася так, що в президента постійно існувала можливість ухвалювати кризові рішення. Факт їх провокування безпосередньо американською адміністрацією навряд чи можна вважати серйозним стримуванням, оскільки щоразу в президента США існувала можливість послатися на агресивні плани та поведінку Москви в рамках Доктрини Брежнєва, які доволі легко визначити саме в рамках агресивності. Інший аргумент, яким міг скористатися 40-й президент США, бачиться в тому, що він часто посилався на поступливість свого попередника Д. Картера, унаслідок чого Радянський Союз насправді активізував ідеологічний наступ і фінансову підтримку політичних режимів у частині країн третього світу, у тому числі в Південній Америці. За словами Р. Рейгана, збільшення витрат на потреби Пентагону в 1977–1980 рр. не призвело до відлякування комуністичного режиму, який і далі активно проводив підіривні операції в різних куточках планети.

Маємо враховувати й такий сприятливий для Р. Рейгана момент, як майже повна підтримка його планів, дій і рішень у зовнішньополітичній і безпековій сферах у сенаті американського Конгресу. Одержавши мандат від виборців у кампанії, яка чи не вперше в мирній для Америки історичній ситуації відбулася рівною мірою під гаслами подолання економічної кризи

й перемоги над комуністичною імперією зла, він уміло маніпулював цим фактом у роботі із членами обох палат.

Доцільно завжди брати до уваги й такий аспект у поведінці цього президента, як обов'язкове врахування відповідності поглядів осіб, які призначалися на високі державні посади, пов'язані з безпекою та зовнішньою політикою, оцінкам і світоглядним позиціям глави держави. Цим, з погляду дослідників, він відрізнявся від своїх попередників у Білому домі, починаючи від Ф. Рузвельта та закінчуючи Д. Картером [54, pp. 19–20].

Відтак політичні погляди, практичні позиції та рішення президента США Р. Рейгана неможливо розглядати винятково в рамках впливу зовнішнього фактора. Дихотомія чорно-білого бачення світу здебільшого мала розглядатися як така, що походила від його особистих якостей і релігійного виховання. Треба зважати й на те, що в президента не було належної освітньої підготовки до розроблення, ухвалення та реалізації глобальних рішень у безпековій і зовнішньополітичній сферах. Коли Р. Рейган уперше почав говорити на окреслені теми, він переважно користувався публікаціями консервативних засобів масової інформації, насамперед своїх улюблених видань, якими були «Reader's Digest» і більш радикальний «Human Events». Погляди на Радянський Союз він сформував під впливом свого колишнього соратника по Голівуду Л. Бейленсона. Саме він переконував Р. Рейгана в тому, що СРСР і комуністичний режим – це зло, та водночас відстоював доцільність жорсткої політики адміністрації США для дестабілізації радянської системи і відповідної держави [55, p. 1]. Доречно зазначити, що безпосередньо Р. Рейган уже на вищій державній посаді не забував дякувати своєму колишньому партнерові по акторському ремеслу саме за таке «виховання» [56, pp. 563–567].

Відсутні належні підстави стверджувати те, що нібито президент використовував жорстку риторику, розраховуючи на додаткову політичну підтримку. Справа в тому, що часом, особливо в період маккартистської істерії, він ішов на погіршення відносин з колегами й падіння свого іміджу представника вільного суспільства саме у відстоюванні ідеологічних поглядів та власного тлумачення релігійних позицій. У 1964 р. він активно підтримував заповзятого радикала Б. Голдуотера як кандидата на пост президента, який зайняв справді крайню політичну позицію на засадах антикомуністичної ідеології в поєднанні з елементами істерії.

Щоправда, уже під час президентських кампаній він просто змушений був покладатися саме на радикальне крило в Республіканській партії, коли домагався номінації кандидата на президентську посаду.

Отже, жодних підстав немає для абсолютизації тверджень про те, що Рейган був продуктом впливу оточення, налаштованого проти комуністичної ідеології. Він сам робив певні узагальнення і висновки, доходив до доцільності тих чи інших рішень. Біографи й дослідники політичної спадщини Р. Рейгана на основі документів та особистих свідчень учасників подій дійшли висновку, що на Р. Рейгана вирішальним чином не впливали й агресивні виступи радянських керівників, оскільки він з ними просто не ознайомлювався [57]. Підтверджується цей висновок і жорсткою статичністю в поглядах 40-го президента, починаючи із часів маккартистської істерії в Америці. Він завжди залишався прихильником відомої ідеї *Rax America*. Прагнучи стати президентом США, він був переконаний у тому, що його місією на цій посаді має стати практична реалізація принципів антикомуністичної ідеології. Саме тому так важко звинуватити Р. Рейгана в розходженні між деклараціями та рішеннями, обіцянками та діями.

Напевно саме із цієї причини оточенню президента в Білому домі та Раді національної безпеки довелося докласти чимало зусиль для того, щоб переконати його в доцільності для національних інтересів США входження в переговорний процес із Москвою щодо обмеження стратегічних озброєнь. Зробити це його радникам вдалося лише навесні 1982 р., коли й з'явилися перші ознаки згоди президента. Після цього він почав висловлюватися в тому дусі, що громадяни СРСР не хочуть війни, а тому комуністична верхівка змушена погодитися на справді серйозні й ефективні переговори про обмеження стратегічних озброєнь. Про таку ж готовність 10 травня 1982 р. заявив безпосередньо американський президент [58, р. А1].

З тих пір він починає схилитися до активних переговорів із СРСР, паралельно шукаючи на цьому шляху можливості для внесення деструктивних елементів у радянську політичну систему. Відтак зниження ядерної загрози, як частина його програмної діяльності, щоразу реалізовувалася в сукупності з прагненням показувати світові переваги західної демократії над радянським тоталітаризмом і доцільність та неминучість поразки СРСР у протистоянні із Заходом.

Отже, американська політична система доволі складна, проте відрізняється своєю гнучкістю, наприклад президент у критичних умовах може брати на себе більше повноважень, ніж це буває зазвичай. Але Конгрес за будь-яких умов залишає за собою право вето рішення глави держави, якщо вони нестимуть загрозу національним інтересам і безпеці. Звісно, важливу роль відіграє особистісний фактор конкретного глави Білого дому та готовність його діяти саме в кризових ситуаціях. Такими особистісними якостями був наділений і Р. Рейган, але вони здебільшого проявлялися, коли йшлося про внутрішню політику; щодо зовнішньої, то тут він керувався суб'єктивним баченням ситуації, що не завжди відповідало національним інтересам. Сполучені Штати Америки завжди дуже багато уваги приділяють власній безпеці, оборонній політиці; цікаво, що всі головні засади, які стосуються безпеки й оборони, закріплені у єдиному документі «Стратегія національної безпеки США».

Роль президента в політичному житті – центральна, його повноваження дуже широкі. Саме із часів президентства Р. Рейгана президент – відповідальна особа щодо управління країною в період криз. Зміцнення президентської влади відбувалося в рамках Конституції США. Р. Рейган дуже вмів поєднати демократичну риторику та посилення на статті Конституції.

Американський федералізм – це феномен досить потужний. Доказом цього служить той факт, що в Америці відсутній інститут представників президента в штатах. У критичних ситуаціях, наприклад під час фінансово-економічних криз, президент стає ключовою фігурою в усій системі влади, а Конгрес виконує функцію внесення окремих поправок у президентські законопроекти.

3.3. «Рейганізм» як продовження «ревізійських» підходів до історико-політичних і концептуальних засад зовнішньої політики США

Для кращого розуміння суті та актуалізації наукового знання про еволюцію зовнішньої політики США важливо зважати на те, що одразу після завершення Другої світової війни американська зовнішня політика постійно змінювалася. Адже американські політичні лідери після смерті

Ф. Рузвельта далеко не одразу зробили вибір із широкого спектра можливих післявоєнних політичних курсів. У цій царині тривалий час панувала невизначеність, на що вказують доволі істотні розходження в ставленні до змістової частини стратегій національної безпеки глав Американської держави від Г. Трумена до Р. Рейгана. Вирішальним елементом впливу на таку ситуацію беззаперечно треба вважати відмінні оцінки ступеня, часового й просторового вимірів радянської загрози, а також механізмів запобігання їй чи усунення.

Ще на завершальному етапі в'єтнамської війни США, особливо в 1970-ті роки, почали ставитися під сумнів доцільність й ефективність доктрини та стратегії стримування комунізму. Розряджання міжнародної напруженості, ініційоване адміністрацією республіканця Р. Ніксона, призвело до чергового загострення політологічного дискурсу на тему міжнародної стратегії Сполучених Штатів Америки. Радикальне консервативне крило Республіканської партії вбачало в розряджанні полегшення комуністичного експансіонізму на глобальних теренах. Практична реалізація радянським керівництвом Доктрини Брежнєва, що досягла свого піку агресією в Афганістані, давала консервативним силам Америки додаткові доволі серйозні аргументи на користь змін. Названа відомим дослідником ідеології великодержавності й сучасного імперіалізму світовою політикою (Weltpolitik) зовнішньополітична стратегія Хрущова та його наступника [30, р. 19] викликала у відповідь прагнення американських правих реально ослабити та знесилити Радянський Союз. Головна ідея такого знесилення полягала в тому, щоб ініціювати політико-системні зміни в СРСР із подальшим його втягуванням у спільноту світових демократій. На зміну безпековій домінанті у відносинах Заходу з Москвою і її сателітами в Східній Європі почав виразно приходити так званий демократизаційний імператив, що повною мірою проявилось в різкій активізації ідеологічного й суто пропагандистського механізму Сполучених Штатів Америки, розрахованого на громадян СРСР.

Саме на початку 1980-х років Сполучені Штати Америки на тлі представленої вище системної кризи попереднього десятиліття просто були вимушені шукати нові форми, засоби й механізми досягнення перемоги над головним опонентом євро-американської моделі розвитку, що ним був Радянський Союз. З приходом до влади в США Р. Рейгана зв'язуємо

перенесення такого підходу в основу зовнішньої та безпекової політики. Цьому значною мірою сприяла ідеологічна одновимірність поглядів 40-го президента США, для якого не існувало проблеми альтернативних моделей суспільного розвитку. На відміну від своїх попередників, він був цілковито переконаний у можливості повної реалізації своїх цілей і планів, спрямованих на прискорену деградацію радянської політичної системи.

З іншого боку, дуже важливим є той факт, що специфічна релігійність Р. Рейгана уможливила ряд його заяв як кандидата на пост президента та глави держави про неминучість краху комуністичної моделі розвитку. Разом з тим автор монографії не схильний розглядати відповідні тексти промов Р. Рейгана на початку 1980-х років у контексті пророкування розпаду СРСР. Для нього було більш важливим постійно наголошувати на неминучості розпаду радянської політичної системи та припиненні комуністичного експансіонізму в різних регіонах планети. Кожного разу він говорив про те, що на заході та у світі загалом невдовзі не буде комунізму, а не Радянського Союзу. Він стверджував, зокрема, що «свобода» і демократія розвалить не СРСР, а залишать на попелищі історії марксизм-ленінізм. Це – один із ключових вимірів авторської концепції цього дослідження. Він дає змогу краще усвідомити не тільки зміст і суть причинно-наслідкових зв'язків між діяльністю адміністрації США та подальшим розпадом Радянського Союзу, а й подальший перебіг подій на міжнародній арені, включаючи етап однополюсності міжнародної системи та переходу до формування багатопольсності на заключному етапі президентства Д. Буша-молодшого. Володіючи специфічним поєднанням суб'єктивізму й прагматизму в політиці, Р. Рейган значно частіше, ніж його попередники часів холодної війни діяв самочинно. Це стосується також так званої героїзації М. Горбачова та приписування йому «нового політичного мислення», яке насправді як певний політичний термін має іншого автора (державний секретар Д. Шульц). Невпинне повторення тези про модернізацію М. Горбачовим Радянського Союзу, його економіки й політичної ідеології мало на увазі підігравати розпадові комуністичної моделі розвитку за очевидної відсутності головного, тобто реформ. Адже реальне реформування політичної системи та економічної стратегії СРСР напевне могло зупинити деградацію федеративної держави.

Окремі американські політологи вже доволі активно вказують на те, що початково зовнішньополітична Доктрина Рейгана, як один з різнови-

дів зовнішнього суверенітету – «рейганізму», передбачала розроблення та реалізацію державної стратегії, здатної забезпечити перемогу Заходу в протистоянні двох політичних систем і радикально відмінних ідеологій. Ставка на американську економічну перевагу та використання недоліків і вад радянської економіки розглядалася в адміністрації Р. Рейгана вирішальним засобом дискредитації комуністичної ідеології й моделі розвитку, а не ліквідації СРСР / Росії як цілісної держави. Маємо підстави стверджувати, що саме в ставці на використання слабких і найбільш вразливих складових радянської політичної та економічної дійсності адміністрація Р. Рейгана і він особисто бачили вирішальну перспективу досягнення перемоги в проведенні «хрестового походу» проти комунізму. Усвідомлюючи наявність у радянській системі певних позитивних елементів і переваг над ліберальною моделлю, найбільш освічені та досвідчені представники адміністрації США прийняли рішення взагалі не брати їх до уваги. Саме тому коригування сутнісних аспектів зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки на цьому етапі холодної війни відбувалося з очевидним наголосом на активізації пропагандистської діяльності в розрахунку на громадян СРСР.

Відтак дуже значущою складовою «рейганізму» (або Доктрини Рейгана) у сфері зовнішньої політики й безпеки треба вважати концепцію виявлення і використання найслабших аспектів життєдіяльності Радянського Союзу. Історичний збіг у часі між практичною деградацією радянської економіки та покладенням вказаної концепції в основу політики США щодо СРСР потребує свого спеціального дослідника. Однак не викликає дискусій на тему того, що безпосередній причинно-наслідковий зв'язок тут також не породжує сумнівів відносно самого факту, що СРСР на час президентства Р. Рейгана переживав найскладніший етап у своїй історії мирних часів.

Але найважливішим для офіційного Вашингтону на зламі 1970–1980-х років став пошук відповіді на одвічне питання про ефективні новаторські й навіть революційні механізми реалізації поставленої подвійної стратегічної мети – здобути перемогу в «холодній війні» та забезпечити одновимірне американське лідерство у світових процесах [59, р. 184]. Просте заперечення марксистсько-ленінської версії суспільного розвитку засобами масової інформації вже не вважалося достатнім для збереження її привабливості для частини громадян країн так званого третього світу.

Саме тоді, коли, скажімо, англо-американські відносини здавалися повністю консолідованими та стійкими, закладалися основи для створення потужного альянсу з усією Західною Європою, характеру післявоєнних відносин Сполучених Штатів Америки з Радянським Союзом бракувало потрібної ясності. З одного боку, існували значні надії на потенційне співробітництво з колишніми союзниками: по неформальних або офіційних каналах та за участі чи то «Великої трійки», чи «Великої четвірки» (разом з Китаєм), чи «Великої п'ятірки» (разом із Францією). Водночас післявоєнне виснаження європейських союзників США вкупі з позицією американського Конгресу обмежували первісний оптимізм. Такий же вплив мали й болючі уроки невдалих ізоляціоністських підходів до питань національної безпеки в міжвоєнний період, що, як вважалося, не дали змоги вчасно запобігти агресивним діям нацистської Німеччини. На перший план виходив політичний реалізм, який у тогочасній американській дійсності та міжнародних реаліях штовхав до чергового витка інтервенціонізму. У рамках такого реалізму Радянський Союз найбільше непокоїв усі повоєнні адміністрації США. Однак, починаючи від Г. Трумена й завершуючи Р. Ніксоном, усі вони сповідували та практикували певну форму стратегії стримування, яка переросла в курс на розрядження в першій половині 70-х років і глобальний похід на захист прав людини в часи президентства демократа Д. Картера (1977–1980). Усі вони, з погляду консерваторів, на той час себе вичерпали й були малоефективними.

Зміни, які почалися 21 лютого 1947 р., коли перший секретар Посольства Великої Британії доставив до Вашингтону дві дипломатичні ноти, що повідомляли Білий дім про неможливість подальшого надання Великою Британією фінансової підтримки Греції та Туреччині, де реально існувала загроза радянських впливів, певним чином вплинули на позиції виборців. До влади прийшов республіканець Д. Ейзенхауер з доктриною глобальної відповідальності США. Однак і його дії не привели до помітних зрушень на користь США в системному протистоянні. Негайно визнавши геополітичну важливість усіх країн світу, а також спроможність Сполучених Штатів Америки вплинути на наслідки цієї ситуації, адміністрація Д. Ейзенхауера першою в історії США ввела в політичну термінологію безпосередньо термін «глобальний». Відтак Р. Рейган фактично скористався підходом

цього президента, але вирішально змінив методи й механізми досягнення поставлених цілей.

З іншого боку, залишається не розкритою й не підтвердженою теза про те, що Р. Рейган своєю зовнішньою та безпековою доктриною «рейганізму» нібито повністю заперечив заповіти батьків-засновників Американської держави. Тим часом залишається незаперечним інше: справді повна картина еволюції зовнішньої політики США 40-го президента США неможлива без усвідомлення фундаментальних засад її формування, які беруть початок у розробках і позиціях батьків-засновників Американської держави. Автор цієї праці ставить собі за мету наблизитися до найбільш точного розуміння відповідності чи невідповідності доктрини та стратегії Р. Рейгана напрацюванням політичних діячів епохи становлення державної незалежності Сполучених Штатів Америки.

Найчастіше опоненти цієї тези посилаються на прощальне звернення Д. Вашингтона, яке стало своєрідним заповітом наступним поколінням американських президентів. Перший глава США справді наводив переконливі аргументи проти пов'язування стійкого миру та сталого процвітання Сполучених Штатів Америки з долею Європи [60]. Але його позиція була умовно ізоляціоністською, якщо звернути увагу безпосередньо на факт територіальної експансії як головного засобу поступового розширення американської території. Більше того, при уважному читанні історичних документів стає зрозуміло, що коли йшлося про питання безпеки, то ізоляціонізм чи інтервенціонізм завжди тісно узалежнювався від певної зовнішньої політики в контексті подій у регіоні та світі. Крім того, ізоляціоністська ідея була вигідною у відстоюванні особливості американської політичної системи. Та й безпосередньо Д. Вашингтон був переконаний, що в той час, як торгівлю та зовнішньоекономічні відносини треба заохочувати, необхідно обмежувати воєнно-політичні зв'язки з європейськими експансіоністами. Тобто йшлося про те, що відносно слабка американська держава на початку свого існування просто не могла собі дозволити вступ у такі союзи. Логіка настанов Д. Вашингтона була ясною й зрозумілою для тогочасної епохи, особливо в контексті американської віддаленості від Європи в умовах вкрай слаборозвинутої, за сучасними мірками, транспортної інфраструктури. Він зазначав: «Наше відокремлене та віддалене розташування

запрошує нас до проведення іншого курсу та уможлиблює його... Чому ж не скористатися перевагами такої особливої ситуації?» [61, р. 19].

Разом з тим у черговому президентському щорічному зверненні у 1823 р. Д. Монро офіційно проголосив намір Сполучених Штатів Америки проводити «особливий курс» і реалізовувати політику, яка була б стратегією «уникнення» інших великих держав. З тих пір окремі політичні тенденції в американській поведінці на міжнародній арені змінювалися, але головна логіка та бачення Доктрини Д. Монро, яку не зовсім точно охрестили «ізоляціонізмом», понад сторіччя вважалася й називалася основним принципом американської політики національної безпеки [62]. Авторська позиція щодо критичного погляду на загальноприйняту «мудрість» американського «ізоляціонізму», а також щодо переконливої аргументації на користь того, що буцімто впроваджувана Сполученими Штатами Америки політика радше повинна характеризуватися як «односторонність», полягає в запереченні тотальності таких оцінок. Адже насправді вони, по-перше, стосувалися майже винятково сфери національної безпеки в сенсі збереження територіальної цілісності та незалежної зовнішньої політики; по-друге, стосувалися переважно великих європейських імперій відповідно до логіки американського державотворення на засадах її виборювання в протистоянні з ними; по-третє, часто порушувалися, коли йшлося про власне американський експансіонізм у відносинах із сусідніми державними й нормативно незавершеними територіальними формуваннями.

Упродовж останніх двох десятиліть XVIII і XIX ст. аж до обмеженої участі в Першій світовій війні Сполученим Штатам Америки, які провели величезну кількість воєн, вдавалося загалом уникати прямих зіткнень з європейськими гігантами, якщо не брати до уваги боротьбу за незалежність і війну з Іспанією в 1898 р. за контроль над Кубою, яка разом з Пуерто-Ріко нагадувала американцям про іспанські володіння поблизу кордонів Сполучених Штатів Америки.

У такий спосіб створювався своєрідний міф про Сполучені Штати Америки як чи не єдину велику державу світу, яка заперечує війну як продовження політики іншими засобами, роблячи ставку винятково на захист миру, процвітання та індивідуальних свобод невійськовими засобами. Більше того, у багатьох публікаціях простежується теза, що американська держава вступала в ті чи інші війни лише в критичних ситуаціях, тобто

тоді, коли під загрозою опинялися свобода і євро-американська цивілізація з іманентним їй демократизмом. Однак, за аргументацією видатного американського історика А. Брінклі, ще у XIX ст. США поступово переходили до імперської стратегії на глобальних просторах, базованої на так званому новому провидінні [63, pp. 554–572].

Навіть участь у Другій світовій війні була професійно використана на підтвердження висновку про вимушеність втручання Америки в конфлікти на віддалених територіях. Однак після корейської і в'єтнамської воєн, під час яких було вкрай важко виявити загрозу євро-американській цивілізації, ситуація радикально змінилася. Почалося майже тотальне переосмислення політичної історії США. Перший крок у напрямі такої ревізії з певними підставами можна закріпити за істориком Г. Зінном ⁷ [64]. Тим паче що й сьогодні ця фундаментальна праця залишається найбільш поширеним підручником для американських коледжів, незважаючи на появу десятків нових видань із запереченням колишньої логіки у відстоюванні так званого американського ізоляціонізму.

Альтернативність погляду цього автора, на думку автора монографії, полягає хіба що в представленні ситуації в той спосіб, що американські керівники неодноразово порушували принципи ліберальної ідеології та суспільної демократії в ухваленні рішень про воєнні акції закордоном.

Закономірною треба вважати появу хвилі таких публікацій саме наприкінці 1970-х – початку 1980-х років, тобто напередодні перемоги Р. Рейгана в боротьбі за вищу державну посаду. Авторами «ревізійністських концепцій» стали ті, хто в буремні 1960-ті роки розпочинав роботу над докторськими дисертаціями. Серед них закономірно виділяються соціалізовані «нові ліві історики», серед яких В. Вільямс [65], Г. Колко [66] та ін. Безумовним був вплив на їхні концептуальні позиції відомих «нових істориків» ревізійністського гатунку 1940-х років – Ч. Берда [67] та Г. Барнса [68].

Навіть таку священну сторінку американської історії, як громадянська війна, американські історики-ревізійністи не зводять до відомого концепту боротьби з рабством. Згаданий вище В. Вільямс у «Контурах американської історії» писав, що «ані Лінкольн, ані його команда вступали у війну зовсім не через аболіціонізм» [69, р. 299]. Більше того, у працях цей відомий істо-

⁷ Ми не маємо першого видання його монографії 1980 р. – цим обумовлено посилання на публікацію 2005 р.

рик зазначає, що А. Лінкольн і його прихильники своїми діями заперечили революційне право на самовизначення, що від початку боротьби за державну незалежність стало наріжним каменем американської національно-визвольної війни з європейськими імперіями [70, pp. 111–113].

Отже, історики-ревізіоністи власними публікаціями чітко, хоча й опосередковано доводять, що практично Р. Рейган не мав підстав боятися звинувачень у відході від священних для американського політикуму заповітів батьків-засновників.

Водночас в історико-політичній літературі доволі часто проводиться паралель між ідеологією «вільсонізму» та «рейганізму». Робиться це здебільшого через суб'єктивний аналіз втягування США в Першу світову війну. Закономірно, що стосовно задіяння Сполучених Штатів Америки в Першу світову війну знаний історик Г. Барнс, якого можна віднести до давніх ревізіоністів, ще в 1928 р. вказував на численні складні для розуміння й пояснення міфи, що накопичуються навколо цього питання. Насамперед він визначив як одне з головних джерел нагнітання напруженості в міжнародних відносинах позицію Великої Британії напередодні 1914 р. Другим чинником, з його погляду, стали величезні кошти, надані американськими банкірами європейським державам, які мали проблемні відносини з Німеччиною. Справа в тому, що В. Вільсон явно мав симпатії до британців, але не бажав вступати у війну на європейському театрі бойових дій, розраховуючи, що Англія зможе перемогти завдяки американському фінансовому та іншому сприянню. До того ж президент був обмежений у своїх діях поширенням на той час справді ізоляціоністських настроїв у Конгресі та суспільстві. Тож згодом, продовжує відомий дослідник, В. Вільсон розробив і запропонував нову концепцію, за якою відсутність представників США на міжнародній конференції з мирного врегулювання унеможливить справедливий мир. Відтак було віднайдено ще одну форму прориву ізоляціонізму [71, pp. 98–105].

Видатним продовжувачем «вільсонізму» в поясненнях доцільності американського втручання насправді став Р. Рейган. Але абсолютизації такої оцінки не допомагає той факт, що В. Вільсон виходив з тези, що американське лідерство у світі неможливо забезпечити без вступу у війну [72, р. 77]. Тут треба брати до уваги, що Р. Рейган допускав участь США в малих вій-

нах, загалом заперечуючи доцільність без критичних підстав розв'язувати конфлікт, скажімо, із СРСР.

Інша річ, що при цьому обидва американські президенти (В. Вільсон і Р. Рейган) уміли відстоювати власну позицію через уміле та професійне застосування політичної риторики, що межувала з пропагандою. Урешті-решт В. Вільсон підхопив імперську ідею для Америки, розроблену наприкінці XIX ст., що вже в часи президентства Т. Рузвельта набула ознак офіційної доктрини [73, pp. 166–168]. Для Р. Рейгана ця ідея стала наскрізною.

Імперіалістичними міркуваннями, за визначенням Ч. Берда, насамперед керувався і Ф. Рузвельт, пояснюючи доцільність вступу США в Другу світову війну. На його думку, саме для цього американці спровокували «підставляння» гарнізону в Перл-Харборі під японський напад [73, pp. 180–83]. Справді неперевершеним майстром організації провокацій задля обґрунтування американського втручання, у тому числі без затвердження Конгресом, проявив себе і Р. Рейган.

Урешті-решт остаточне скинення ізоляціоністської маски із зовнішньої політики США припадає на період «холодної війни». Фактично можна говорити про те, що у її перебігу зіткнулися два імперіалізми – американський, спрямований на уніфікацію світу в рамках глобального проекту демократизації та насадження ліберальних принципів господарювання, і радянський, що передбачав глобальне поширення комуністичної моделі державного правління, базованої на принципі однопартійності. Обидві сторони однаково керувалися ідеологічними підходами та міфами в ухваленні рішень про втягування в «холодну війну». Урешті-решт не тоталітарний Радянський Союз, а демократичні Сполучені Штати Америки, що вийшли з воєнних поневірянь економічним лідером, першими застосували атомну зброю в Другій світовій війні, буквально втягнувши знесилена радянську економіку в розроблення адекватної відповіді. Скориставшись відповідним досвідом, Р. Рейган спробував втягнути СРСР у новий виток гонки озброєнь на початку 1980-х років, досягши на цьому шляху очевидних успіхів, головним з яких стало повне виснаження радянської економічної системи.

Стратегія «стримування», запроваджена адміністрацією Г. Трумена, насправді також мала імперські тенденції, базуючись майже на географічних факторах посилення й поширення американських впливів. Це визнають найбільш визнані представники американської школи геополітики [74].

Це підтверджує професор Д. Геддіс на основі аналізу повоєнних планів Д. Рузвельта, критичного оцінювання стратегії стримування у версії Д. Кеннана та резолюції Ради національної безпеки – 68, Доктрини Ейзенхауера – Далласа, відомої під назвою «Новий погляд», стратегії гнучкої відповіді в поданні Кеннеді – Джонсона, стратегії розряджання, запровадженої Ніксоном – Кіссінджером. Завершує власні оцінки відомий політолог міжнародних відносин відповідним твердженням про цілісну зовнішньополітичну Доктрину Рейгана.

Утім з погляду автора цього дослідження, Р. Рейган пішов далі своїх попередників. Вони, замість того аби уникати загроз і викликів через проведення дипломатичних переговорів з Москвою, після війни активно прагнули відтворити баланс сил із забезпеченням незначної переваги Сполучених Штатів Америки. Р. Рейган же поставив за мету розширити ефективність стримування шляхом реалізації цілісної програми послаблення Радянського Союзу, його остаточного знесилення та перемоги в «холодній війні» саме через ліквідацію комуністичної системи. Його «системний» підхід виявився більш ефективним, що великою мірою привело до прагнення Д. Буша-молодшого повторити «рейганізм» у нових умовах через глобальну демократизацію.

Відтак протягом перших 35 років «холодної війни» впроваджувалися різні форми політики національної безпеки США, але її сутність залишалася незмінною: вона зосереджувалася на запобіганні радянському домінуванню в «серці» Євразії та на її країнах. Як чітко стверджував геополітик Д. Майніг, «поствоєнна американська зовнішня політика “стримування” й тогочасна структура альянсів загалом були реалізацією – свідомою чи ні – теорії Спикмена про вирішальне значення окраїнних земель» [75, р. 555]. В ім'я стримування комуністичної експансії на планеті надавалися допомога та радники, формувалися союзи й блоки, а головне – розв'язувалися малі війни. За словами дослідника геополітики Д. Слоуна, така орієнтація зовнішньої політики глибоко вкорінювалася в американській геополітичній теорії [76]. Особливо чітко і виразно представлено домінуючий зв'язок між геополітикою, імперськими амбіціями і воєнним втручанням Сполучених Штатів Америки закордоном у політологічній праці Т. Барнетта про нову карту Пентагону [77].

У будь-якому разі більшість основних президентських зовнішньополітичних доктрин, проголошених у цей період, мали чітке географічне спрямування: Д. Ейзенхауера – на Близький Схід, Л. Джонсона – Південно-Східну Азію, Р. Ніксона – Східну Азію, Д. Картера – Перську затоку. Р. Рейган же зробив геополітику США справді глобальною насамперед у тому розумінні, що ухвалив для себе та адміністрації США радикальне рішення повністю знищити комуністичну систему.

Вказавши на особливості базової геополітичної складової в американських доктринах зовнішньої політики, автор цієї наукової розвідки вважає за доцільне звернутися до підтверджень, базованих на емпіричних складових. У контексті цієї монографії наводимо такі приклади з американської власне національної історії від епохи формування незалежної держави та до завершення президентства Р. Рейгана:

- заяви про невторчання як засіб приховування реальних намірів і планів адміністрацій США, спрямованих на географічну експансію територіального й політико-ідеологічного гатунку;

- поступове втягування в глобальну політику на засадах, близьких до імперіалізму або й суто імперіалістичних;

- стримування радянського ідеологічного наступу на міжнародній арені з активним використанням зовнішньополітичної пропаганди через створення відповідного органу в апараті державного департаменту (Інформаційне агентство США);

- розроблення та практична реалізація доктрини й політичної стратегії остаточного подолання комунізму, у тому числі через співробітництво зі слухняними диктаторськими та авторитарними режимами там, де існувала загроза радянського проникнення й становлення прорадянських форм державного устрою.

Ретельне дослідження цих явищ виявляє важливу й досі переважно ігноровану роль американської геополітики, яка бачиться в паралельному застосуванні прямих, у тому числі силових методів досягнення певних цілей та опосередкованих впливів, які можуть бути як силовими, так і економічними, політичними, політико-культурними, фінансовими тощо. Незважаючи на всю важливість геополітичних факторів, вони були не єдиним джерелом вказаних американських доктрин. Певну роль відігравала також спроможність для Америки чинити впливи прикладом успішної реалі-

зації прав і свобод громадян та досягнення високого рівня якості життя. Для цього адміністрація Р. Рейгана та безпосередньо президент украй уміло застосували політичну риторику антикомуністичного характеру, замішану на реальних фактах, явно переграючи в цьому сенсі головного опонента, яким був Радянський Союз.

Так, геополітика була і є ключовою для пояснення змін в американських зовнішньополітичних доктринах та стратегіях. І саме через зміни у її реальному наповненні й механізмах реалізації можна створити реалістичні уявлення про існуючу дійсність. Особливо це стосується епохи Р. Рейгана, коли виразно пріоритетним елементом американської доктрини відповідних восьми років стала орієнтація на ідеологічні переваги та їх використання для виправдання будь-яких інтервенціоністських кроків адміністрації США.

Високий рівень освіченості президентського оточення, яке займалося зовнішньополітичними справами, забезпечив якісне розуміння «геополітичного навколишнього середовища» та того, яким чином можна на нього впливати. Гарольд і Маргарет Спраути розглядають ці питання у своїй праці, переконливо доводячи, що матеріальний світ, який вони називають «екологією», впливає на людські справи двома головними, але різними способами – сприйняття (перцепція) і дія (функція) [78].

Вочевидь, у зовнішньополітичному відомстві США епохи Р. Рейгана через відповідне знання чи професіональну інтуїцію усвідомлювали концепт Спраутів, який полягав у тому, що в організації впливу на зовнішній світ треба обов'язково брати до уваги фактор «психологічного середовища». Як зазначалося в розділі 2 цієї монографії, для адміністрації Р. Рейгана та американської дипломатії психологічний чинник часто був вирішальним. Стратегію подолання комунізму було сформовано на відповідному усвідомленні, що зумовило розроблення та запровадження справді дієвих механізмів політико-ідеологічної руйнації основ радянської політичної системи.

З іншого боку, маємо достатньо підстав стверджувати, що адміністрація Р. Рейгана будувала свою геополітику з певним знанням чи все з тим же інтуїтивним відчуттям доцільності застосування положень геополітичних концепцій Н. Спідмена. Принаймні таке враження може скластися при порівнянні зовнішньої політики 40-го президента США з геополітичними концепціями цього дослідника. Ідеться про те, що наявність безпосередніх

чи гіпотетичних загроз тій чи іншій державі призводить до потреби в постійному підтримуванні потужних збройних сил, що були б здатні й спроможні захистити її від зовнішнього втручання. Н. Спикмен у класичній праці пояснював це відсутністю колективного органу безпеки, який би міг взяти на себе відповідну функцію: «Міжнародна спільнота не має уряду, не має центрального органу влади, який би підтримував законність і порядок. Тому вона не гарантує країнам-членам ані територіальної цілісності, ані політичної незалежності, ані їхніх прав відповідно до міжнародного права. Таким чином, держави існують насамперед завдяки власній могутності або силі іншої держави-захисника. Отже, щоб не втратити незалежність, країни повинні зберегти або поліпшити власну «силову» позицію на міжнародній арені. Це головне завдання їхньої зовнішньої політики. Країни, які відмовляються від силового змагання та цілеспрямовано обирають безсилля, втраять вплив на міжнародні відносини і ризикуватимуть тим, що врешті-решт їх поглинуть могутніші сусіди» [79, р. 17].

У такий спосіб ми знаходимо логічне пояснення зовнішньої (формальної) дихотомії між курсом 40-го президента США на зміцнення потенціалу Пентагона укупі зі спробами послабити й навіть знесилити Радянський Союз. Адже, таким чином, можливості реалізації силової позиції на міжнародній арені ставали для Сполучених Штатів Америки безпрецедентними. Силова позиція певної держави щодо ефективності і створення переваг вимірюється не тільки потужністю її збройних сил, а й відносною ідеологічною та психологічною перевагою над безпосереднім, потенційним чи просто визначеним противником. Для практичного підтвердження зазначимо, що політику Р. Рейгана у світі підтримувала тоді й підтримує досі переважна частина американців, водночас Доктрина Брежнєва стала одним із факторів істотного послаблення підтримки зовнішньої політики СРСР громадянами тодішньої ще великої держави.

Тому в концептуальному вимірі маємо підстави розглядати й програму «зоряних воєн» Р. Рейгана під двома кутами зору – власного посилення і, відповідно, знесення ворога.

Хоча деякі американські політики повоєнного періоду також визнавали проблеми у сфері політики національної безпеки, пов'язані з існуванням ядерної зброї та міжконтинентальних балістичних ракет, і шукали різні шляхи виправлення ситуації, в офіційній політиці та оперативних пла-

нах до Р. Рейгана продовжувало панувати традиційне мислення в рамках балансу сил і запобігання війні. Лише в епоху президентства 40-го глави Американської держави в США на вищому політичному рівні почали шукати механізми, спроможні забезпечити безумовну перевагу Сполучених Штатів Америки. Певною мірою саме в епоху Р. Рейгана почав уже не просто визрівати, а й безпосередньо запроваджуватися в політику концепт однополюсного світу під американським гегемонізмом. У цьому аспекті найважливішими були різноманітні зусилля, спрямовані як на політико-системну модифікацію СРСР, так і водночас на зв'язування Радянського Союзу та інших країн договорами в галузі контролю над озброєннями.

Проголошений у серії визначних промов 40-го президента США, насамперед у цитованому вище виступі президента США в Лондоні (1983 р.), а згодом сформульований у кількох офіційних доповідях цей підхід до національної безпеки, що отримав назву «Доктрина Р. Рейгана», ґрунтувався на визнанні посилення взаємозалежності. Замість того щоб уникати потенційних небезпек з боку СРСР або їх збалансовувати, адміністрація Р. Рейгана ухвалила для себе рішення ліквідувати ідеологічну основу радянської агресивності. Відповідні зусилля було спрямовано на залучення ідеологічно модифікованого Радянського Союзу («нове мислення») та «перебудова» із цієї причини можуть розглядатися як певний наслідок вказаного курсу США) до структури міжнародного співтовариства – у військовій, політичній, економічній і культурній царинах – для взаємного обмеження його можливостей та втягування в демократичну спільноту націй. Цей стратегічний підхід спирався на ясне усвідомлення внутрішніх проблем на теренах головного опонента і ворога. В адміністрації Р. Рейгана вирішили, що курс на збалансування (баланс сил) в умовах ядерного протистояння системно протилежних великих держав уже недостатній. Натомість в умовах, коли сьогодення та майбутнє США розглядалися в рамках пов'язаності з іншими країнами за умов наростаючої цілісної взаємозалежності, адміністрація президента США Р. Рейгана вибрала альтернативну стратегію щодо СРСР. Найбільш влучно її характеризує термін «ідеологічне зв'язування», тобто така уніфікація політичних систем, яка позбавляє сторони принципового каталізатора взаємної ворожнечі. Сформульована таким чином Доктрина Рейгана репрезентує рішучий концептуальний відхід від Доктрини Г. Трумена й стратегії стримування та, звичайно, різко відрізняється від

тенденцій ізоляціонізму. Р. Рейган де-факто назавжди зробив Доктрину Д. Монро надбанням істориків. Основана на ширшій, глобальній перспективі його стратегія втягування СРСР у світове співтовариство демократичних держав включала комплекс складових політики, серед яких варто виділити знесилення противника мирними засобами, ідеологічний наступ і позбавлення СРСР впливів в інших регіонах і країнах світу. Акцентуючи на ідеологічному вимірі національної безпеки та застосуванні, де це тільки можливо, комплексу таємних операцій, адміністрація Білого дому успішно привернула на свою сторону великі держави, що були прямими чи потенційними противниками Радянського Союзу.

Хоча дехто й може дотримуватися думки про суто риторичний і політично вмотивований характер політики, запровадженої адміністрацією Р. Рейгана, однак це, вочевидь, був новий підхід до проблем безпеки, особливо щодо головного супротивника та потенційних загроз. Ключове завдання бачилося в ідеологічній деградації фундаменту існування радянської політичної системи, а не в стримуванні чи ізоляції. Часи змінилися, так само змінилася й американська політика. Сполучені Штати Америки вже не мали планів співіснувати з комуністичним опонентом в умовах балансу сил.

Адміністрація визначила стратегічні цілі та національні інтереси значно ширше, ніж Г. Трумен, і вийшла далеко за ті межі, які могли собі бодай уявити батьки-засновники. Американська зовнішньополітична стратегія вже не обмежувалася певною нацією, континентом, півкулею чи «вільним світом»: тепер усі американські інтереси, серед яких стабільність, мир і процвітання, стали глобальними за масштабами. Безліч тогочасних заяв і документів містять посилення на такі властивості, як «глобальна безпека», «глобальна економіка» та «глобальне середовище», а також на такі поняття, як «права людини», «безпека людини». Водночас американська адміністрація у 1980-ті роки, тобто ще до розпаду СРСР, запроваджувала загальнолюдську риторіку, яка була підхоплена М. Горбачовим.

Перелік загроз очолювали СРСР і КНР, причому перший планувалося спонукати до радикальних політико-системних змін насамперед з огляду на фактичний паритет із США у воєнній сфері, а також через ідеологічну агресивність Москви на світових просторах. Припускаємо, що до уваги брався і такий фактор, як наростання в Радянському Союзі незадоволення

населення соціально-економічним становищем, а також зародження державницького мислення в неросійських республіках.

Спостерігалася чітка безсумнівна схильність адміністрації Р. Рейгана до застосування всього комплексу механізмів держави для знищення ідеологічних основ, на яких тримався Радянський Союз. Однією з головних ознак підходу Р. Рейгана було збільшення економічної переваги США. Президент не лише безперестанно говорив про економічні підвалини національної безпеки, а й пильно стежив за формуванням нової економічної стратегії, яка увійшла в історію під гучною назвою «рейганоміка».

Вищезазначене не означає, що головні особи в адміністрації Р. Рейгана не усвідомлювали потенційної корисності військових засобів або були неготові до їх використання при виникненні такої необхідності. Навпаки, група високопосадовців щонайменше чітко розуміла важливість військового виміру. Ініціювавши збільшення витрат на оборону і воєнну готовність, адміністрація Р. Рейгана підтримувала максимальні можливості національних збройних сил, а також прагнула розширити участь європейських союзників США у фінансуванні потреб НАТО. Інакше кажучи, Сполучені Штати Америки ставили за мету підтримати високий рівень військових можливостей і включили цей ядерний та звичайний потенціал до гнучкої доктрини, яка акцентувала двоспрямований підхід до оцінювання загроз і їхньої протидії – запобігання та повне подолання.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що багатий емпіричний матеріал підтримує концепт, за яким Сполучені Штати Америки намагалися змінити свою стратегію та перейти від балансу сил до поступового «зв'язування» СРСР міжнародними угодами, послаблення радянської політичної системи, внесення ідеологічного розмаїття в соціалістичну спільноту і врешті-решт перетворення «комуністичної імперії» в державу європейського зразка.

У цьому контексті важливим є питання: чому в момент виникнення значених нових можливостей Сполучені Штати Америки обрали саме таку стратегію, а не якусь іншу, саме такого президента, а не якогось іншого? Чому Америка не продовжила політику стримування СРСР, а надала перевагу курсу на остаточне звільнення світу від комуністичної загрози?

Справа в тому, що Р. Рейган базував власні підходи на тих історико-політологічних концептах, автори яких вважали, що тільки ідеологічний колапс найбільшого та першочергового супротивника відкриє перед Спо-

лученими Штатами Америки грандіозні можливості для становлення ідеологічно ближчого світу, що мало різко знизити рівень існуючих загроз. З іншого боку, безпосередньо президент, а не його оточення на практиці, тобто незалежно від певного знання, виходив з того, що тільки політико-ідеологічна уніфікація світ-системи спроможна позбавити людську цивілізацію від постійної загрози великих і руйнівних воєн. На шляху до такої уніфікації було визначено першого противника. Ним став Радянський Союз і керована ним так звана соціалістична система. На той час усі інші загрози і виклики сприймалися й подавалися як такі, що їх легше буде подолати після перемоги в «холодній війні», в основі якої лежало саме політико-ідеологічне протистояння.

Сорок третій президент Сполучених Штатів Америки Д. Буш-молодший, як свідчить його зовнішньополітичний курс, узяв на себе місію продовжити розпочате кумиром. Перебіг подій, пов'язаних з терористичними актами 2001 р., – це достатні підстави в цьому контексті розглядати каталізатором стратегії, спрямованої на здобуття остаточної перемоги в боротьбі з новими ворогами євро-американського типу суспільної демократії та ліберальної економіки. На думку автора презентованого дослідження, такий збіг обставин – обрання президентом Америки особи, яка декларувала себе прихильником «рейганізму», та поява нового серйозного ідеологічного ворога в образі ісламського фундаменталізму – якраз і міг викликати численні спекуляції навколо безпосередньо походження міжнародного тероризму. Одним з аргументів у цих спекуляціях обрано той факт, що в системному протистоянні з Радянським Союзом американська адміністрація на чолі з Р. Рейганом доволі активно співпрацювала із силами авторитарного гатунку, визначаючи їхнє місце у власній політиці на основі ступеня готовності включитися в боротьбу з поширенням комуністичної ідеології.

3.4. Актуалізація позиції 40-го президента США в питанні національної і міжнародної безпеки

Головним принципом авторського підходу в цьому підрозділі монографії виступає елемент актуалізації «рейганізму», тобто спроби визначити та сформулювати постійні чинники моделі національної безпеки Сполуче-

них Штатів Америки, які, практично, не піддаються сумнівам, незалежно від того, представник якої політичної сили приходить до влади в цій державі. «Рейганізм» у його зовнішньополітичному й безпековому вимірах досі залишається об'єктом не тільки політико-ідеологічних спекуляцій, а також проблемою для формування чіткої історичної та політологічної версії про розроблення, прийняття й реалізацію стратегій національної безпеки США саме в рамках залучення ідеологічних пріоритетів особи президента глобальної держави. У цьому переконує спільна публікація 2009 р. працівників апарату Білого дому і відомого політолога А. Лаффера про «рейганізм» як проєкт дії, яка виписана в праксеологічному вимірі [80].

З погляду автора презентованого дослідження, це додатково змушує ставити питання в контексті актуалізації оцінок сучасних американських акцій на міжнародній арені та виявлення постійних і плінних чинників у підходах до розроблення відповідних документів. У такий спосіб ставимо за мету сприяти розробленню постійного концепту української дипломатії в американському напрямі.

Уперше особисте розуміння національної стратегії безпеки Р. Рейган виявив як номінований кандидат від Республіканської партії на з'їзді партії 17 липня 1980 р. [81].

Здійснюючи праксеологічне вимірювання тексту номінаційної промови, звертаємо увагу на те, що в першій же фразі Р. Рейган окреслив власне оцінювання Сполучених Штатів Америки як «великої держави», визначивши позицію Республіканської партії на міжнародній арені такою, що базується на критеріях і цінностях розвитку, які він подав у такому порядку: родина, робота, сусідство, мир і свобода. Серед базових завдань уже обраний делегатами кандидат на пост президента назвав відновлення «американського духу та усвідомлення мети». Загрози цим критеріям і цінностям Р. Рейган визначив як такі, що ставлять під сумнів саме існування Американської держави. Базуючись на такій оцінці, наступними – після наведення ладу в економічній сфері – у порядку цільових пріоритетів він визначив зміцнення оборони та енергетичної політики.

Цього, як видається, досить для того, щоб побачити постійність таких факторів, як критерії соціально-економічного розвитку, захист територіальної цілісності та забезпечення енергетичними ресурсами. Кожний наступний президент США, незалежно від партійної належності, дотримувався

саме такого фундаментального підходу, доповнюючи його лише певними акцентами. У зовнішній і безпековій політиці, наприклад, Д. Буш-старший наголошував на первинності нового світового порядку під лідерством західних демократій [82], Б. Клінтон – на недопущенні ядерного статусу нових незалежних держав, які здобули його внаслідок розпаду СРСР [83, с. 13–62]. Д. Буш-молодший виходив з того, що основною загрозою для національної безпеки США є міжнародний тероризм [84, pp. 283–332]. Здобувши перемогу під гаслом змін, 44-й президент США Б. Обама вбачав ключовим аспектом своєї діяльності на міжнародній арені віднайдення засобів і механізмів вирішення всього комплексу найгостріших питань сучасності дипломатичними методами [85]. Д. Трамп, 45-й президент США, також намагався підлаштувати відновлення величі Америки під власне розуміння цього гасла, не гребуючи при цьому постійними посиленнями на успішний досвід знову-таки Р. Рейгана [86].

Як республіканець, Р. Рейган, безумовно, не допускав жодної можливості сприйняття Америки державою, яка вже пройшла свій «зеніт». Згодом номінований кандидат знову повернувся до взірцевості американських цінностей і критеріїв побудови політичної системи й державного устрою, визначивши їх тим базовим поняттям та ідеологією, що не дадуть змоги Сполученим Штатам Америки відмовитися від лідерства в боротьбі за ліпший світ. Відтак термін «віра в американську перспективу», а не в якусь особистість чи партію має всі підстави оцінюватися ще одним із ключових аспектів «рейганізму». У рамках такої перспективи незаперечно вирішальною складовою також окреслено індивідуальні свободи і верховенство права.

Отже, в оцінках постійних чинників курсу США на міжнародній арені треба керуватися невідворотністю нав'язування саме такого стратегічного курсу іншим державам в суто американському розумінні. Наведені в попередній частині монографії відхилення від такої позиції через підтримку відносин з тими чи іншими авторитарними режимами Р. Рейган розглядав лише як тимчасові тактичні аберації, які не ставили під сумнів стратегічну парадигму формування та реалізації інтересів США у світі. Але саме такі аберації притаманні більшій частині американських президентів повоєнного періоду, що дає змогу стверджувати про доволі несподівані повороти

і в зовнішньополітичній стратегії, і в конкретних діях як 44-го президента США Б. Обами, так і, особливо, його наступника Д. Трампа.

Що стосується енергетичної стратегії Сполучених Штатів Америки, то кандидат на пост президента також не бачив у ній чітких проявів постійності. Вони полягали в тому, що Америка мала знизити залежність від експорту енергоресурсів, зокрема через нарощування власного виробництва вугілля і ядерної енергії. Основою для просування американських цінностей на глобальних просторах і захисту національних інтересів Р. Рейган жорстко визначив міцну економіку.

Для розуміння принципових підходів республіканського кандидата на пост президента США, які не зазнали істотних змін під час його президентства, як вельми важливих розглядаємо подання ним головних прорахунків діючої на той час адміністрації Д. Картера, серед яких він назвав:

- появу бригади збройних сил СРСР на Кубі, у 90 милях від кордонів США;
- радянську окупацію Афганістану, що загрожує життєвим інтересам Америки на Близькому Сході;
- відносну перевагу СРСР в оборонному потенціалі;
- наростання радянської загрози американським союзникам у Європі;
- захоплення американських заручників тощо.

Керуючись такими оцінками загроз, Р. Рейган сформулював головну мету майбутнього президента на міжнародній арені – це сила і твердість. Дотримання обов'язку лідера західного світу, за його словами, потребує реалістична оцінка зовнішнього світу. Він поставив питання саме в межах ефективності дій, тобто забезпечення можливості реалізації будь-якого плану при обов'язковості курсу на мирне розв'язання існуючих проблем засобами дипломатичних переговорів, спрямованих на зменшення міжнародної напруженості. При цьому кожна фраза майбутнього президента супроводжувалася посиланнями на висловлювання видатних американських державних діячів епохи державотворення й громадянської війни, а також спеціальною згадкою про великого демократа Ф. Рузвельта.

Відіравшись від тексту, Р. Рейган послався на провидіння, яке створило вільну Америку, тим самим зобов'язавши її захищати переслідуваних за «залізною завісою» в Південній Азії, на Кубі та Гаїті, а також «борців

за свободу» в Афганістані. І саме в цій промові майбутній глава американської держави вперше використав термін «хрестовий похід».

Таким чином, авторський підхід дослідниці вирізняється двома особливостями в межах виявлення причинно-наслідкових зв'язків між деклараціями, планами й діями адміністрації Р. Рейгана. Перша полягає в тому, що загалом 40-й президент США власними діями демонстрував постійну еволюцію американської стратегії у світі від просторово обмеженого ізоляціонізму до активного інтервенціонізму, друга – у тимчасових абераціях, які мали місце не тільки в епоху Р. Рейгана, а й не втратили доцільності після радикального послаблення Радянського Союзу та його розпаду. Ідеться про подальше застосування потенціалу й можливостей спецслужб для реалізації політико-ідеологічних проєктів далеко за межами американської території.

Акцентуючи увагу на впливі міжнародної стратегії Р. Рейгана на радянсько-американські відносини та національну безпеку двох наддержав тогочасного світу, ми в цьому підрозділі спеціально виокремлюємо аспект зв'язку між двома головними складовими «рейганізму» як державної доктрини: а) безпековою й зовнішньополітичною; б) економічною щодо фінансово-економічних збитків, на «які пішла адміністрація Р. Рейгана» задля реалізації цілей, поставлених щодо Радянського Союзу. Метод політичного аналізу в цьому випадку дає змогу розглядати національну безпекову стратегію саме як певний елемент цілісної політекономічної системи Сполучених Штатів Америки.

Під час інавгураційної промови 20 січня 1981 р. [87] було вперше зроблено відповідну заяву новим главою держави. Елемент актуалізації тут також має для авторки цієї монографії практично вирішальне значення в цій частині дослідження. Справа в тому, що Р. Рейган, як і Б. Обама та певною мірою Д. Трамп, приступав до виконання обов'язків в умовах доволі серйозної економічної кризи, позначеної диспропорціями економічного розвитку й негативними впливами на соціальний стан населення в умовах, коли держава і її громадяни перебували в стані тотальної залежності від заборгованості, що позначалася на бюджетному дефіциті та неспроможності або складності сплачувати кредити [88]. Вирішальною проблемою президент назвав надто великий державний апарат, який не справлявся з управлінськими завданнями через громіздкість та елітарність. Р. Рейган

ввів до кола особливих завдань своєї адміністрації встановлення контролю за діями спеціальних груп інтересів за паралельного створення великої кількості нових робочих місць. Базовою складовою його доктрини в цьому контексті став ідеалізм як серцевина американської політичної системи й міцності Американської держави.

У зовнішньополітичному й безпековому напрямі він знову виразно визначив пріоритетами розвиток відносин із союзниками, які поділяють американське ставлення до такого критерію суспільного розвитку, як свобода. Таким державам він в інавгураційній промові гарантував невтручання у їхні суверенні справи. Що стосується ворогів свободи, тобто потенційних суперників США, то 40-й президент пообіцяв їм переговори та жорстку готовність Америки понести жертви задля зміни ситуації. Він повністю заперечив можливість відступу нової адміністрації від таких дій, оскільки, за його словами, ішлося про захист національної безпеки. Для цього він брався забезпечити належну силу, яка б гарантувала американське домінування на глобальному рівні.

Однак автору монографії видається вирішальною в цій промові така складова «рейганізму», як застосування морального впливу на зовнішній світ і демонстрація переваг американського способу життя. Настільки ж чітко інавгурований президент окреслив намір довести плани своєї адміністрації до логічного завершення. Утім впадає в око, що, хоча Р. Рейган у своїй промові жодного разу прямо не згадав Радянський Союз, питання публічного визначення головного ворога не переносилося в часі. Адже кожним словом під час передвиборної кампанії і в перших публічних виступах він не залишав сумнівів у тому, що таким вбачає власне не СРСР, а його політичну систему й зовнішню політику, основу на ідеологічній експансії, яка загрожує інтересам Заходу.

Загалом же це можна класифікувати як два ключові напрями політики нового президента у сфері національної безпеки, що представлені в інавгураційній промові:

- перебудова збройних сил для зміцнення їхніх можливостей;
- запобігання радянському авантюризму у світі.

Одразу стало зрозуміло, що до влади у Сполучених Штатах Америки прийшов прихильник жорсткої лінії та більш агресивної зовнішньої політики щодо головного суперника США в міжнародній системі. Більша частина

дослідників погоджується з тим, що ці обидві складові зовнішньої та безпекової політики США були повністю реалізовані адміністрацією Р. Рейгана. Маючи різні оцінки наслідків такого курсу для Америки і світу, вони, однак, не мають жодних сумнівів у тому, що запланованого результату було досягнуто. Незначні винятки із цього правила соціогуманітарних наук [89] стосуються здебільшого оцінювань економічної політики 40-го президента, тобто «рейганоміки».

Автор цієї наукової розвідки буде власний принциповий підхід на дискусійності категоричних – негативних або позитивних – висновків, оскільки в такий спосіб кожний дослідник починає керуватися певними ідеологічними пріоритетами, неминуче приходячи до суб'єктивних тлумачень. Тому ми прагнемо вийти за межі ідеологічного суб'єктивізму, віддаючи перевагу саме питанню ефективності, тобто відповідності поставлених завдань досягнутим результатам. За іншого підходу неминуче довелось б обмежити політичний аналіз і праксеологічне вимірювання досліджуваної проблеми абстрактними міркуваннями на тему відповідності чи невідповідності інтересам людства такого наслідку боротьби адміністрації США з комуністичною ідеологією, як розпад СРСР, замість планованого включення цілісного СРСР до світових демократій.

Керуючись принципом актуалізації як базовим для цього розділу монографії, дослідниця все ж періодично та контекстуально застосовує такий інструмент політичного аналізу, як окреслення й оцінювання альтернативних шляхів подальшої еволюції міжнародної системи в разі одновимірної реалізації плану Р. Рейгана припинити ідеологічну експансію комуністичної ідеології та сприяти переходу Радянського Союзу до демократичної політичної системи. При цьому ми допускаємо, що саме в такий спосіб полегшується перспектива визначення впливу змін у зовнішній і безпековій політиці адміністрації Р. Рейгана на внутрішній розвиток власне Сполучених Штатів Америки, з одного боку, та на міжнародну систему – з іншого. Однак автор цієї праці не бере на себе функцію прогнозування майбутнього залежно від того, що результатом «хрестового походу» США проти комунізму могла стати демократизація СРСР, збереженого у формі цілісної держави хоча б тому, що вбачає в такому підході відхід від паспорта спеціальності «07.00.02-Всесвітня історія» та претензію на філософське осмислення майбутнього.

Отже, курс Р. Рейгана на нарощування витрат на оборону базувався як на історичних, так і політологічних тлумаченнях 1970-х років (див. розділ 2 цієї монографії), під впливом яких адміністрації Р. Ніксона і Д. Форда фактично заперечували таку доцільність. Після піку воєнних видатків під час в'єтнамської війни США аж до 1977 р. мало місце щонайменше замороження обсягів фінансування Міністерства оборони. І тільки з приходом до влади адміністрації Д. Картера, як уже раніше зазначалося, ситуація почала змінюватися [90, pp. 3–18]. Однак це не завадило дослідникам визначити саме президентство Р. Рейгана епохою переозброєння США внаслідок того, що 40-й президент США не просто нарощував видатки на оборону, а зробив ставку на радикальне технологічне оновлення озброєнь. Справа ще в тому, що загалом у 1970-ті роки відсоток витрат на оборону відносно ВВП знизився від 7,9 до 5,1% [91, p. 597].

Особливо значущим є той факт, що безпосередньо Р. Рейган оцінював таку ситуацію в рамках різкого зниження американського оборонного потенціалу та його здатності захищати життєві інтереси Сполучених Штатів Америки. Цитований вище Д. Сміт підтримує такий підхід і для прикладу наводить, як доконаний факт, неможливість забезпечення такої складової Доктрини Д. Картера, як реалізація стратегічних цілей Америки в регіоні Перської затоки. Однак інші автори спеціально вказують, що йшлося насамперед про фінансування розвитку звичайних озброєнь, менше позначившись на стратегічному потенціалі США [90, pp. 17–18]. У рамках підтримки цього аспекту «рейганізму» обов'язково додається такий фактор, як істотне нарощування воєнного потенціалу СРСР. Усе це подається як незаперечне підтвердження логіки в реалізації адміністрацією Р. Рейгана різкого збільшення видатків на оборону.

Крім того, для цього дослідження значущим є те, що й Р. Рейган вважав, що в «поств'єтнамський період» саме відносно падіння американської переваги у сфері озброєнь призвело до активізації радянського ідеологічного наступу на міжнародній арені, у тому числі в зоні так званої американської відповідальності. Вирішальним фактором впливу на таку оцінку президента Сполучених Штатів Америки стала агресія СРСР в Афганістані. З іншого боку, 40-й президент США був переконаний у тому, що Москва скористалася епохою «розрядження» і певним пом'якшенням у міжнародних відносинах 1970-х років для забезпечення певної переваги над Аме-

рикою. З його погляду, СРСР жодним чином не реагував на попередження про порушення принципів «розрядження», що розглядалося ним як ще одна підстава для втягування радянського керівництва в непосильну для соціалістичної економіки гонку озброєнь. Урешті-решт саме курсом на часткове запобігання радянському авантюризму [92, р. 12] частково й справді можна пояснити той незаперечний факт, що адміністрації Р. Рейгана не вдалося повною мірою реалізувати свої плани в економічній сфері.

Отже, ми представили більшість мотивів і спонук для проголошення Р. Рейганом Радянського Союзу «імперією зла» та проведення «хрестового походу» проти комунізму. Уже на початку першого президентства Р. Рейгана в історичній і політичній науці з'явилося чимало суперечливих оцінок такої рішучості глави держави в протистоянні із СРСР та відповідних прогнозів. З погляду спроби актуалізації «рейганізму» автор цієї праці не вважає можливим погодитися з тими науковцями, які розглядають відповідну ідеологію й доктрину зовнішньої політики та безпеки важливим, але тимчасовим відхиленням від основ американської зовнішньої політики [89, рр. 254–256]. Тут не варто акцентувати увагу винятково на антикомуністичній складовій Доктрини Р. Рейгана. Праксеологічний підхід дає змогу стверджувати, що цей президент США цілком міг обрати ідентичний курс у випадку гіпотетичного протистояння Сполучених Штатів Америки з іншою глобальною державою, в основу політичної системи якої, скажімо, було б покладено ідеологію фашизму чи нацизму. Принаймні відсутні адекватні емпіричні дані, що могли б спростувати таку оцінку автором цієї монографії.

Ми більше схильні погодитися з тими дослідниками, які взагалі відмовляються розглядати зовнішньополітичні стратегії великих держав застиглими та ідеологічно одновимірними [87, рр. 3–7]. Не заперечуючи впливу конкретних подій у тогочасному світі на формування нових складових у безпековій і зовнішній політиці США, маємо аргументи для висновку, що «рейганізм» у цьому контексті базувався на принципових критеріях суспільного розвитку в традиційній американській версії. Власне реакцію самого Р. Рейгана на реальні дії Москви в різних регіонах світу не можна втискувати у якісь постійні рамки. Їх мінливість підтверджується оцінками, окресленими в попередній частині монографії, а саме доволі радикальною зміною в позиціонуванні Р. Рейгана щодо СРСР з приходом до влади

в Москві М. Горбачова. Тут, вочевидь, більш доцільним виглядає багатовимірний і багатоаспектний підхід при розгляді Американської держави як доволі жорстко структурованої системи, яка складається з автономних компонентів. Причому головним елементом структурованості системи виступає цільова парадигма, яка проявляється у високому ступені стабільності оцінювання стратегічних національних інтересів США різними адміністраціями. Коли допускаються певні зрушення ситуативного характеру, то йдеться не стільки про цілі та інтереси, скільки про методи й механізми їх реалізації та захисту. У цьому розумінні 40-й президент США допускав особливо велику кількість відходів від методів і механізмів, нібито іманентних американській демократії, вбачаючи в цьому можливість прискорити досягнення базової мети, якою була визначена ліквідація комуністичної «імперії зла».

Відтак варіативність методів і механізмів, які застосовувалися цим вищим державним керівником Америки, визначалася переважно суб'єктивними підходами та оцінками особисто президента. Однак уявлення не будуть повними, якщо не вказати на адекватний президентському суб'єктивізму підбір кваліфікованих кадрів на вищі посади в уряді, що зумовило не тільки прискорення в часі, а й загальне підвищення ефективності в реалізації поставлених цілей. Дипломатична команда Р. Рейгана була цілісною й зосередженою на досягненні завдань, визначених президентом та РНБ.

У глобальному дуумвіраті – США та СРСР – останнього етапу епохи «холодної війни» виразно визначилися такі три первинні елементи впливу на вибір методів і механізмів державної дії на міжнародній арені:

1. Баланс воєнної сили.
2. Економічна перевага США.
3. Відносно вища політико-ідеологічна консолідація євроатлантичної спільноти порівняно з так званим соціалістичним табором.

З огляду на це адміністрація Р. Рейгана прагнула застосувати власну перевагу по другому й третьому пунктах таких дій для досягнення переваги за рівнем і якістю озброєнь. У такому контексті ми й розглядаємо, наприклад, прагнення Білого дому нав'язати Радянському Союзові новий виток гонки озброєнь у рамках Стратегічної оборонної ініціативи (далі – СОІ), яка завдала непоправного удару по радянській економіці [91].

Американські ресурси, базовані на конкурентній перевазі капіталістичної моделі розвитку, виявилися значно потужнішими, що не було враховано керівництвом СРСР. Крім того, як слушно зазначав американський дослідник Т. Кусак, гнучкіша система державного управління в США давала можливість діяти більш оперативно й концентровано в реалізації рішень вищих органів державної влади [93].

З погляду автора цього дослідження, така перевага американської політичної системи істотно доповнювалася практичним збігом підходів до системного протистояння із СРСР серед громадян західних держав у той час, як, скажімо, у соціалістичних країнах Східної Європи на початок 1980-х років накопичився значний потенціал опору радянському домінуванню. Однак звідси йшли додаткові сигнали для стимулювання ще більшого рівня напруженості у дво- та багатосторонніх відносинах по осі «Схід – Захід», «соціалізм – капіталізм». З огляду на такі оцінки Р. Рейган постійно докладав організаційних зусиль для внесення дисидентських настроїв у громадську думку не тільки країн Східної Європи, а і власне СРСР. Мобілізація ж громадської думки в державах євроатлантичної спільноти проти комуністичної «імперії зла» давала змогу президентові та його адміністрації заручатися підтримкою Конгресу при розробленні й прийнятті чергових державних бюджетів, насамперед у питаннях фінансування потреб Міністерства оборони.

У такій схемі механізмів реалізації базової мети адміністрація Р. Рейгана справді доклала зусиль для того, щоб американо-радянські відносини вийшли на стан критичної напруженості, а кооперативний дух, що запроваджувався під час президентства Р. Ніксона, швидко відійшов у минуле. З іншого боку, саме така зовнішньополітична стратегія адміністрації США призвела до наростання бюджетного дефіциту, який досі залишається одним з постійних аргументів проти економічного «рейганізму», який здобув назву «рейганоміка». Світогляд 40-го президента настільки чітко будувався на антикомуністичній ідеології, що можливість збереження «розрядження» у двосторонніх відносинах виглядала примарною. Цим була викликана практична відмова від політики стримування СРСР та перехід до масштабного і всеосяжного наступу на радянську модель розвитку.

Але тут закономірно постає питання про те, наскільки слушними є закиди президентові США в сповідуванні екстремістських поглядів і готов-

ності піти на крайнощі для досягнення стратегічної мети, що полягала в зупиненні комуністичної експансії та спонуканні Москви до політико-системних змін у напрямі демократизації суспільних відносин?

Зазначимо, що така постановка питання базується на продовженні спекулятивних оцінок зовнішньополітичної доктрини й безпекової стратегії адміністрації Р. Рейгана. При цьому такі оцінки знаходять підтвердження в реальних, у край гострих і часом справді радикальних висловлюваннях 40-го президента США, які практично не мали аналогів в історії повоєнних американо-радянських відносин зі сторони Вашингтону. У чомусь ці висловлювання відтворювали відомі радикальні погрози багаторічного керівника КПРС і Радянського Союзу М. Хрущова. Своїми заявами Р. Рейган провокував і постійно посилював, по суті, злісну ідеологічну реакцію Москви, чим підштовхував радянське керівництво до включення в гонку озброєнь. Після досягнення мети, яка полягала в знесиленні радянської економіки, президент США показав спроможність погоджуватися на кооперування з Радянським Союзом у багатьох питаннях міжнародного співіснування. Цим особливо чітко й категорично заперечується теза про внутрішньоіманентний Р. Рейганові радикалізм у підходах до забезпечення національної безпеки. З другого боку, такий висновок підтверджує, що Р. Рейган насправді був політичним радикалом у постановці цілей, але не допускав екстремістських крайнощів у виборі методів і механізмів. Протилежні висновки базуються не стільки на політичному аналізі конкретних дій президента, скільки на його політико-ідеологічній риторичності. Цього явно замало для повернення політологічних оцінок, положень і висновків у русло тверджень про порушення Р. Рейганом американської історичної традиції. Починаючи від свого другого президентства, він більшістю дій і зміною риторики демонстрував здатність бути гнучким, навіть готовим до прямого кооперування з Радянським Союзом у ряді значущих проблем гарантування міжнародної безпеки.

Що ж стосується відданості Р. Рейгана як нібито прямого виразника інтересів американського ВПК гонці озброєнь, то автор монографії вважає за доцільне звернутися до праксеологічного вимірювання воєнних витрат США та СРСР аналізованого періоду в заданому політологічному контексті.

По-перше, за ядерним арсеналом і порівняльними показниками звичайних озброєнь Сполучені Штати Америки та Радянський Союз були приблизно рівні, що було чи принаймні могло бути об'єктивним каталізатором зваженості у воєнних витратах, а також зниження ступеня ворожості в ставленні однієї держави до іншої. Але в такий спосіб неможливо повністю оцінити причинно-наслідкові зв'язки між цією реальністю та постійною загрозою нових витків гонки озброєнь. Вирішальним елементом тут виступало взаємне політико-ідеологічне заперечення системного характеру. Протистояння політичних ідеологій призвело до прагнення кожної зі сторін постійно нарощувати воєнні витрати. Обидві сторони, у зв'язку із вказаним ідеологічним неприйняттям одна одної, говорили про загрозу власним інтересам і збурювали взаємну недовіру. Р. Рейган у цьому контексті представляв одну зі сторін, оскільки від радянського керівництва неодноразово надходили не менш радикальні, ніж оцінки Р. Рейгана комунізму, звинувачення капіталістичної системи в розпалюванні ворожнечі між народами. Справді, ми відслідковуємо серйозний стрибок в оборонних видатках адміністрації США від 1981 р. [90, pp. 3–18]. Але варто зазначити, що ця зміна йшла від представленого вище політико-системного та ідеологічного взаємозаперечення.

Однак існує й певна особливість, на яку також доцільно звернути увагу. Ідеться про те, що Р. Рейган своїми указами й розпорядженнями посилив повноваження бюрократії Міністерства оборони [94, р. 357] у рамках бюджетного процесу, посиляючись на реальну радянську дію у формі агресії в Афганістані. Унаслідок цього впродовж війни Сполучені Штати Америки одержували постійні аргументи для посилення воєнного потенціалу держави. Середній щорічний приріст воєнних видатків становив з 1981 до 1988 р. включно 5,6%. Але й тут впадає в око момент, що підтверджує висновок про зміни в позиції Р. Рейгана та його спроможність еволюціонувати після досягнення певної мети. Ідеться про те, що в перші роки його президентства вказаний приріст був вищим. Найбільш показові приклади такого еволюціонування позиції 40-го президента США одержуємо в останні роки його перебування на посаді глави держави.

У цьому сенсі вбачаємо істотну відмінність між позиціями Р. Рейгана та Д. Буша-молодшого, який неодноразово називав себе ідейним спадкоємцем «рейганізму». За часів адміністрації 43-го президента США

збільшення воєнних видатків відбувається практично незалежно від зміни ситуації на міжнародній арені. Навіть при тривалій відсутності терористичних атак на американській території, що після подій 11 вересня 2001 р. стали основним аргументом для американської воєнної політики і визначення відповідних бюджетних видатків, Д. Буш-молодший постійно продовжував їх. Розпочавши практично неаргументовану війну проти режиму С. Хусейна, він де-факто одержав додаткові підстави для висунення вимог перед Конгресом про постійне збільшення асигнувань на потреби Пентагону. Цим, до речі, було зроблено спробу дати ідеологічне обґрунтування такому підходу з певною аналогією до позиції Р. Рейгана, який посилався на радянську агресію в Афганістані. Однак насправді загрози ідеологічного характеру від режиму С. Хусейна не могли визначитися аналогічними для американської політичної системи діями, що мали місце в роки «холодної війни» й системного протистояння.

Повною мірою таку оцінку відносимо й до реальної воєнної загрози, яка йшла від СРСР чи Іраку. Вважаємо, що Р. Рейгану були значно менше властиві перебільшення викликів і небезпек, ніж, скажімо, 43-му президентові США. Радянський воєнний бюджет досі неможливо точно визначити з огляду на те, що значна його частка приховувалася в суто цивільних статтях бюджету. Зрозуміло одне: він постійно й нестримно збільшувався, досягши мінімуму в 2,7% на всьому вже пострадянському просторі тільки в 1992 р.

Отже, у головному історичному контексті цієї монографії автор зазначає, що збільшення воєнних видатків не було самоціллю президента Р. Рейгана. Для нього це був засіб недопущення переваги Радянського Союзу та його ослаблення в гонці озброєнь. Справа в тому, що в 1970-ті роки обома сторонами було погоджено курс на досягнення фактичного паритету в озброєннях між США та СРСР, що не відвернуло Москву від збільшення воєнних видатків і рішення розпочати війну в Афганістані. Саме в роки «розрядження» Радянський Союз спробував відірватися від Америки за кількістю і якістю озброєнь, що також спонукало Р. Рейгана до адекватної відповіді на дії головного суперника на міжнародній арені. Принаймні американські аналітики, вочевидь, переконали президента в тому, що Москва діяла саме в такий спосіб, а тому Вашингтон має дати належну відповідь.

Представлені в монографії досягнення й здобутки адміністрації Р. Рейгана в системному протистоянні із СРСР і світовою соціалістичною системою подаються винятково в контексті прагнення до об'єктивності. Відтак авторські оцінки максимально позбавлені ідеологічних уподобань і базуються на зіставленні планів, які ставила перед собою команда 40-го президента США, та рівнем їх реалізації у відповідній інтерпретації американської влади. У цьому розумінні спеціально наголошуємо, що саме цей президент США повернув американській нації почуття впевненості, частково втрачене і високою мірою підірване на тлі поразки у в'єтнамській війні, Уотергейтського скандалу, невдач попередніх кількох адміністрацій у спробах розв'язати проблему політико-системного протистояння через так зване розрядження міжнародної напруженості, проведення кампаній на захист прав людини тощо.

Показово, що Р. Рейган залишив Білий дім у січні 1989 р. безпосередньо напередодні революційних змін у Східній Європі та на хвилі деградації державного управління в Радянському Союзі. Впадає в око, що із Сполучених Штатів Америки на батьківщину повернулося чимало колишніх дисидентів, які свого часу вимушені були виїхати на Захід. Опосередковані дані дають підстави бачити певний зв'язок між такими фактами й реалізацією стратегічного завдання адміністрації США, яке полягало в серйозності наміру довести до повної деградації та розпаду радянську систему. Р. Рейган не просто усвідомив слабкі сторони Радянського Союзу, а й на рівні певної форми віри повірив у свою місію. Він не просто побачив, що СРСР вирішальним чином програє в економічному протиборстві двох систем, а й доклав надзвичайних зусиль для того, щоб на цьому тлі втягнути Москву в непосильний виток гонки озброєнь, чим ще більше послабив і так одряхлілу радянську економіку. Адміністрація США тим самим спричинилася до неймовірно потужного сплеску товарного дефіциту в СРСР, у тому числі й товарів масового вжитку. Планованим наслідком таких дій стало масове невдоволення громадян Радянського Союзу своїм соціальним становищем. І тільки за цим бачимо наступний уже незапланований елемент впливу на розпад СРСР, тобто посилення настроїв населення союзних республік до виходу із складу радянської наддержави.

Отже, загалом політична філософія Р. Рейгана не вирізнялася особливими труднощами. Вона базувалася на особистому віруванні в те, що СРСР

представляє собою певне суспільне зло, у той час як Сполучені Штати Америки та західна модель розвитку містять у собі іманентні порівняльні переваги. Р. Рейгану та його команді з різних причин вдалося створити в більшості громадян і навіть серед правлячих еліт соціалістичних країн враження про те, що тільки через ліберальні реформи можливо вийти на високий рівень та якість життя. Моралізаторство 40-го президента США й базована на цьому пропаганда відіграли не менш значущу роль у досягненні перемоги над світовим «комуністичним злом», ніж традиційні складові зовнішньої й безпекової політики великих держав. Коли оцінюємо Р. Рейгана та наслідки його президентства для міжнародної системи, маємо обов'язково брати до уваги, що він вирізнявся не стільки освітою й знаннями, скільки своєрідним вмінням відокремлювати зло від добра, погане від хорошого. Можна висловлювати різні погляди на конкретні складові політичної Доктрини Р. Рейгана, але відсутні адекватні підтвердження того, що її практична реалізація виявилася повністю ефективною з погляду організаторів «хрестового походу» проти комунізму.

Сороковий президент США випадково чи закономірно врахував у своїй зовнішній політиці той факт, що радянська політична система тривалий час трималася завдяки наявності на Заході доволі популярних ідей про те, що СРСР має ряд порівняльних переваг. Причому такі ідеї нерідко відстоювали авторитетні особистості, що посилювало вплив на масову свідомість.

Прагнення до актуалізації дослідження зовнішньополітичного й безпекового феномена, що ним беззаперечно є «рейганізм», обумовлює авторське порівняння загальної ситуації для міжнародної системи наприкінці 1980-х років з перспективою реалізації концепту Б. Обама, відомого під назвою «перезавантаження» американо-російських відносин. З нашого погляду, тут можна провести умовну паралель з використанням адміністрацією Р. Рейгана термінів «перебудова» та «нове політичне мислення». Справа в тому, що 44-й і 45-й президенти Сполучених Штатів Америки в планах здійснення вказаного «перезавантаження» не відмовляються від ключової концептуальної ідеї всіх американських президентів повоєнної епохи, яка полягає в забезпеченні американського гегемонізму на міжнародній арені. Не вдаючись спеціально до оцінок ефективності її реалізації для стабільності та миру в світі, зазначимо, що проблема ефективності міжнародного курсу

як Б. Обами, так і Д. Трампа в майбутньому оцінюватиметься саме в руслі забезпечення провідної ролі Сполучених Штатів Америки на міжнародній арені. Із цієї причини дослідження сучасного курсу США на міжнародній арені й безпекової стратегії цієї держави має обов'язково здійснюватися з використанням порівняльного аналізу тогочасної політики адміністрації Р. Рейгана щодо Радянського Союзу.

Відтак, з огляду на те що сучасне російське керівництво намагається поставити себе як єдиного реального опонента Сполучених Штатів Америки в рівні забезпечення національної й міжнародної безпеки, такий порівняльний вимір отримує додаткові імпульси ще й тому, що нинішня американська влада та політикум цієї держави дотримуються тези про те, що Кремль епохи правління В. Путіна й Д. Медведєва, а потім знову В. Путіна багато в чому відтворює антидемократичні тенденції радянської епохи.

Результати проведеного історичного й політичного аналізу із застосуванням напрацювань прагматології уможливають такі висновки:

1. Суб'єктивні оцінки й підходи Р. Рейгана не мали більше вирішального впливу на позицію його адміністрації в питаннях гарантування національної та міжнародної безпеки, ніж реалії зовнішнього світу, пов'язані з конкретною дією радянського керівництва (спроба скористатися «розрядженням» для забезпечення переваги над Америкою та Заходом загалом, війна в Афганістані тощо).

2. Політико-ідеологічна риторика і взаємне політико-системне заперечення соціалізму й капіталізму відігравали первинну роль в аргументації доцільності гонки озброєнь обома вирішальними сторонами протистояння та конфлікту.

3. Адміністрація 40-го президента США показала можливість співробітництва й навіть кооперування зусиль із СРСР для відвертання війни на знищення: Р. Рейган на середину 1980-х років усвідомив, що продовження наступальної безпекової політики у відносинах із СРСР може призвести до деструктивних наслідків для обох сторін і світу загалом.

4. У десятиліття перед перемогою Р. Рейгана на президентських виборах Москва спробувала порушити важко досягнутий паритет в озброєннях, що додатково спонукало 40-го президента США до збільшення частки Пентагону в державному бюджеті Сполучених Штатів Америки.

5. Не можна звужувати розгляд проблеми гонки озброєнь у 1980-ті роки лише до спроби Білого дому економічно знесилити СРСР, оскільки з боку радянського керівництва відповідне збільшення витрат на оборону виглядало обов'язковим у контексті Доктрини Брежнєва, яка передбачала радянське втручання для надання підтримки соціальним революціям і їхнім організаторам повсюдно у світі.

Таким чином, базові особливості зовнішньополітичної складової Доктрини Р. Рейгана, полягають у такому:

- високий ступінь ідеологізації та одновимірність, оснований на тотальному запереченні комуністичної ідеології;
- чітке й знову-таки політично та ідеологічно одновимірне оцінювання й подання викликів і загроз національним інтересам Сполучених Штатів Америки;
- глобальний підхід до оцінювання радянської загрози як вирішальної й такої, що може проявитися в будь-якому регіоні світу;
- помітний рівень суб'єктивізму в оцінках зовнішнього світу та розгляд політико-системного протистояння в рамках «холодної війни» вирішальним зіткненням сил добра й зла;
- наявність концепту економічного виснаження Радянського Союзу разом з активізацією зовнішньополітичної пропаганди, розрахованої на громадян СРСР;
- прагнення забезпечити Сполученим Штатам Америки не тільки ідеологічну та економічну, а і воєнну перевагу в протистоянні із СРСР епохи «холодної війни»;
- очевидне бажання довести всі антикомуністичні постулати Доктрини Р. Рейгана до логічного завершення.

Разом з тим у документованій частині Доктрини Р. Рейгана відсутні:

- підтверджена подальшими практичними діями готовність не тільки застосовувати всі традиційні методи й механізми зовнішньої та безпекової політики, а і виходити за рамки таких традицій, вдаватися до використання можливостей та потенціалу спецслужб без відповідного затвердження Конгресом;
- реалізований у міжнародній практиці курс на підтримку відносин з авторитарними режимами, які декларували відданість антикомуністичній ідеології;

– план сприяння розпаду Радянського Союзу та підтримки сепаратистських настроїв у більшій частині неросійських республік, за винятком трьох країн Балтії.

Отже, під час дослідження базових проблем, що порушувалися в монографії, було вирішено такі взаємообумовлені конкретні завдання:

1. Систематизація і вивчення документів зовнішньої політики 1980-х років дають можливість стверджувати про доцільність пріоритетного вибору методу політичного аналізу в сукупності з праксеологічним підходом до вивчення доктринальної спадщини адміністрації Р. Рейгана. У такий спосіб наростає ефективність застосування порівняльного виміру й уточнення змісту збігу та розходжень між політичними деклараціями й державними рішеннями, з одного боку, та практичними діями американського президента й керованих ним урядових інститутів – з іншого. Переважне й концентроване використання тільки наукової літератури не дає змоги вийти на цілісне розуміння «рейганізму» як певної політичної ідеології. Водночас принциповий вибір для аналізу тільки документів зовнішньої політики обмежує дослідника стосовно застосування новітніх концептуальних і методичних оцінювань як ще одного істотного фактора ефективності політологічного дискурсу.

2. Авторське уточнення існуючих дефініцій «рейганізму» з наголосом на зовнішньополітичному вимірі Доктрини 40-го президента Сполучених Штатів Америки дало змогу розробити такі положення: «рейганоміка» та зовнішньополітичний «рейганізм» є водночас двома відмінними і взаємозв'язаними складовими цієї Доктрини; економічна перевага Сполучених Штатів Америки була для Р. Рейгана одним з елементів реалізації антикомуністичного «хрестового походу», а успіх у політико-ідеологічному протистоянні із СРСР розглядався фундаментом для подальшого нарощування американського лідерства в економічній сфері.

3. Центральні й принципові ідеї, практичні складові Доктрини Р. Рейгана полягали в руйнації ідеологічної основи радянської політичної системи та зупиненні ідеологічного наступу СРСР у так званому третьому світі. Сороковий президент США не сумнівався в тому, що радянське керівництво планувало ідеологічну експансію для послаблення західних демократій, розколу між ними та забезпечення «російського» гегемонізму на глобальних просторах. Тим самим глава США дійшов висновку щодо доцільності

концентрації всіх легітимних і нелегітимних методів та механізмів у протидії комуністичній експансії.

4. Популярна в історії та в політології міжнародних відносин теза про обов'язковість для всіх президентів США дотримання демократичних заповітів батьків – засновників Сполучених Штатів Америки у сфері міжнародної стратегії не може бути абсолютизована. Своїми діями на міжнародній арені Р. Рейган показав у край високий ступінь суб'єктивізму в президентських оцінюваннях зовнішнього світу та можливість ситуативних рішень, які виходять за рамки євро-американської демократії при порушенні декларованої традиції. Доктрина й стратегія цього президента США в практичному вимірі не можуть бути адекватно відображеними й зрозумілими без урахування емоційного ресурсу та психологічного чинника, а також особливостей їх прояву в особистій позиції Р. Рейгана.

5. Зовнішня політика адміністрації Р. Рейгана у її основному зрізі – курсі на знищення комуністичної системи та її експансії на країни третього світу, а також поширення євро-американської моделі демократії на інші регіони світу – була відносно ефективною. Адже насправді президент США ставив перед собою і своєю адміністрацією мету, яка полягала в демократизації радянської політичної системи без підтвердженого документами й заявами курсу на розчленування «радянської імперії». Ішлося про ліквідацію політичної системи, побудованої на ідеології марксизму-ленінізму, чим підтверджується логічність занепокоєння наступного республіканського президента США Д. Буша-старшого перспективою розпаду СРСР як єдиної держави, чітко виявлене в його промові в Києві 1 серпня 1991 р.

6. Демократизація зовнішнього світу була для президента Сполучених Штатів Америки Р. Рейгана вторинною порівняно з подоланням комуністичної експансії, що підтверджується підтримкою відносин і наданням допомоги окремим авторитарним режимам у Латинській Америці, Азії та Африці.

7. Спроба адміністрації Д. Буша-молодшого (2001–2008) відтворити ключові аспекти зовнішньополітичного «рейганізму», базуючись на умовній і часом прямій аналогії між комуністичною загрозою та міжнародним тероризмом, виявилася невдалою через штучність порівняння, радикальну відмінність між міжнародними системами епохи «холодної війни» і початку XXI ст., відносними перевагами Р. Рейгана в умінні підбирати урядову

команду та мобілізувати її на виконання центральної мети. З іншого боку, притаманна адміністрації Д. Буша-молодшого декларація про готовність будь-що реалізувати поставлену стратегічну мету аналогічно з позицією Р. Рейгана виявилася неефективною через стратегічно помилковий і навіть згубний вибір механізмів реалізації. Це особливо чітко підтверджується втягнуттям США у військову операцію проти політичного режиму Іраку, яка разом з іншими помилками 43-го президента призвела до поширення анти-американських настроїв у світі.

ЧАСТИНА Г. ПРОФІЛЬ АКТИВІЗМУ І НАСТУПАЛЬНОСТІ СИЛОВОЇ СКЛАДОВОЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ МОДЕЛІ «РЕЙГАНІЗМУ». ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ № 4

РОЗДІЛ 4 ДОКТРИНАЛЬНИЙ І ПЕРСПЕКТИВНИЙ КОНТЕКСТИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ Р. РЕЙГАНА

4.1. Історико-аналітичний і праксеологічний виміри антикомуністичного активізму Р. Рейгана (на прикладі підтримки нікарагуанських контрас)

Консервативні перетворення в Сполучених Штатах Америки 1980-х років чи «Рейганівська революція» досі привертають увагу дослідників різних країн. Не викликає сумнівів, що головною причиною є очевидна дискусійність оцінок історичного, політичного й економічного процесу, який мав місце в Америці та на глобальних просторах. Опинившись після неоднозначних спроб розрядити міжнародну обстановку та демократизувати світ у доволі глибокій економічній, політичній і духовній кризі, Сполучені Штати Америки в епоху Р. Рейгана здійснили консервативні реформи, які радикальним чином вплинули на міжнародну систему. Адже саме в 1980-ті роки завершився історичний період перетворення США в глобальну державу, значення, впливи й престиж якої були визнані всіма акторами міжнародних відносин.

Хоча світова історична й політична наука, політична економія далі продовжують відстоювати тезу, що неоконсервативна модель «рейганізму» відноситься здебільшого до зміни економічного курсу через посилення функцій і ролі держави, історично більш значущим вважаємо те, що внаслідок організованого Білим домом остаточного мирного зіткнення із соціалізмом і радянською системою радикально змінилася й міжнародна система.

«Холодна війна» становить особливий етап історії світової політики та міжнародних відносин. Вона диктувала свої правила поведінки держав на міжнародній арені, які істотно впливали на формування зовнішньої і внутрішньої політики країн по обидві сторони «залізної завіси». Унаслідок цього як у радянському таборі, очолюваному СРСР, так і в таборі країн вільного світу, очолюваному США, у повоєнний період постала особлива політика взаємного протистояння, яка з приходом до влади нового керівництва в кожній з наддержав передавалася в спадок із внесенням певних коректив. З огляду на це період президентства Р. Рейгана в США особливо відзначився непримиренністю відносно «комуністичної імперії» – Радянського Союзу. Зовнішня політика Р. Рейгана була доволі проста: виступати проти СРСР у будь-який час і будь-де. Як він сам зазначив: «Радянський Союз лежить в основі всього зла. Якби він не був зайнятий грою в доміно, то не було б жодних гарячих точок на планеті» [1].

Урешті-решт він назвав Радянський Союз «імперією зла». Крім того, уже на першій пресконференції як глава держави 29 січня 1980 р. Р. Рейган заявив: «Із часів російської революції й дотепер радянські лідери підтвердили, що їхньою головною метою є поширення світової революції аж до створення однієї світової соціалістичної чи комуністичної держави» [2].

Очоливши глобальну державу, Р. Рейган не переписував доволі декларативну стратегію США, сформовану його попередником, а приступив до новаторських ініціатив на власний розсуд. Він збільшив бюджетні асигнування на оборону на 0,3 трлн дол., щоб, як твердить значна частина дослідників, знесилити СРСР у гонці озброєнь. Нова адміністрація також продовжила активно підтримувати афганських повстанців, щоб примусити Радянський Союз надовго загрузнути в Афганістані й тим самим відсторонити його від активної задіяності в інших регіонах світу, зокрема в районі Перської затоки. До цього додалася ще й системна криза в соціалістичній Польщі, яка особливо загострилася в 1981 р. Постала загроза виходу Польщі з ОВД. СРСР, слідуючи так званій Доктрині Брежньєва [3, 4], проголошеній у листопаді 1968 р. на V Конгресі Польської об'єднаної робітничої партії, не міг дати дозвіл вийти із соціалістичного табору жодній країні, а тому і вжив відповідних заходів стосовно ситуації в Польщі. Це дало підстави США вже вкотре звинуватити Москву в діях, спрямованих проти розвитку демократії.

Узагалі ж можна погодитися із цитованим вище професором з Москви В. Гарбузовим, коли він розглядає «рейганізм» і Доктрину Рейгана в рамках конкретного зрушення вправо, що мало місце в Сполучених Штатах Америки від кінця 1970-х років і розвивалося упродовж цілого десятиліття. У «рейганізмі» та людях, які реалізовували відповідну політику, а також в ідейних течіях, суспільних рухах і політичних інститутах, які його втілювали, це зрушення тільки акумулювалося [5, с. 152].

З погляду автора монографії, тут потрібне одне доповнення чи уточнення: «рейганізму» був також притаманний активізм і наступальність із використанням усіх доступних засобів та механізмів реалізації поставлених цілей. Особливе місце відводилося втягуванню СРСР у нестримну гонку озброєнь для повного знесилення основного опонента Америки в «холодній війні». На 23 березня 1983 р. у США було оголошено про розгортання програми СОІ, або «зоряних війн», що, згідно з публічними заявами, допомогло б захистити американську територію від імовірного ядерного удару з боку Радянського Союзу. Оскільки ця програма була дуже дорогою та високотехнологічною, СРСР не міг собі дозволити такої розкоші, а тому і всіляко прагнув перешкодити її впровадженню в США. Крім того, Вашингтон пішов далі саме в контексті протистояння з Радянським Союзом. Детальніше ми розглянемо суть оголошеної в 1985 р. Доктрини Р. Рейгана [6] далі, а наразі зазначимо, що, згідно з документальними підтвердженнями, американська місія бачилася її творцям у тому, щоб гарантувати й захищати свободу та демократію у світі. Як зазначив щодо цього Б. Слантчев, «це мало такий підтекст, що американці повинні були підтримувати існуючі прозахідні режими від Афганістану до Нікарагуа, щоб таким чином кинути виклик Радянському Союзу та забезпечити права “борців за свободу”» [1].

Логіка авторського концептуального й методологічного підходу спонукає звернути увагу на те, що у світовій політичній думці історики, аналітики й політичні активісти здебільшого поділяють зовнішньополітичні доктрини за критеріями «лівизни» та «правизни». На цьому тлі і з'явилася виокремлена доктринальна ідея «політичного центрizmu». На практичному рівні такий базовий підхід сформувався в часи французької революції, а саме в процесі протистояння прихильників монархізму та парламентаризму. При цьому вважаємо закономірністю той факт, що відповідної основи побудови політичних доктрин найбільше дотримуються дослідники політичних

культур, а також політичних інститутів і процесів. Перші виходять з того, що боротьба між лівими й правими завершується стратегічною перемогою однієї з двох політичних ідей залежно від національного світосприйняття та особливостей формування певної національної держави більшою мірою, ніж, скажімо, від стану економіки. Другі базуються на емпіричному аналізі, який на певному історичному матеріалі також уможлиблює такі висновки, хоча й допускають відхилення.

З іншого боку, обом вказаним напрямам в історії та політології міжнародних відносин властиве принципове відстоювання концепту залежності успішності доктринальної моделі державного будівництва від ступеня розвитку парламентаризму як механізму формування такої законодавчої бази, яка не дасть змоги перемогти радикальним політичним силам як лівого, так і правого спектра. Причому архітектура парламентів та національні особливості їхньої дії обумовлюються в цьому випадку традиціями й актуальними тенденціями розвитку національних культур [7].

Дослідники, які вивчають конкретну історію політичних інститутів і процесів, останнім часом дедалі виразніше прагнуть до подання цієї проблеми загалом у рамках боротьби прихильників двох версій забезпечення соціальної стабільності всередині держави: одна з них відстоює можливість повної соціальної рівності в суспільстві, інша прагне довести утопічність такого підходу [8].

Принципова позиція Р. Рейгана, як виразного прибічника правої політичної ідеології, вирізняється жорстким неприйняттям і повним запереченням комуністичної ідеології не просто як утопії та форми побудови політичних систем й організації державного устрою, що повністю відкидають право людини на власний вибір і самореалізацію, а як породження темних сил, що має бути знищено. У цьому, з одного боку, вбачалася формальна сутність Доктрини Р. Рейгана, а з другого – причина потужної зосередженості його адміністрації на активній зовнішній політиці, що мала відкинути на «смітник історії небезпечне відхилення від магістрального шляху розвитку людства», яким було визначено комунізм.

Принагідно зазначимо, що президентське бачення повністю відповідало американській політико-культурній традиції як цілісності надто в умовах жорсткого системного протистояння комуністичної (лівої) та капіталістичної (правої) ідеологій.

Аналіз дискурсу фахівців із цієї проблематики дає змогу визначити таке: представників різних дослідних шкіл об'єднує принципове твердження, за яким справді серйозний вплив на формування традиційних аспектів зовнішньої політики США мало колоніальне минуле країни, проходження етапу номінальної національно-державної незалежності. Практично всі відомі аналітики при цьому акцентують увагу на високому ступені адаптивності міжнародної політики Сполучених Штатів Америки, у тому числі відносно тиску й диктату ззовні.

Так, професор політичної історії Північно-Каролінського університету в м. Чейпл-Хілл М. Хант наголошує: «Зовнішньополітичні доктрини США з'явилися як відповідь на окремі політичні проблеми в Латинській Америці, Східній Азії та Європі, що, однак, не дає підстав відносити їх до категорії ситуативних» [9, р. 6].

Не менш принципове значення в оцінках планів і дій 40-го президента в рамках обраної ним зовнішньополітичної доктрини має врахування вкрай високого ступеня ідеологізації міжнародних відносин в умовах біполярності. Можна стверджувати, що в той час, коли керівництво СРСР діяло в рамках Доктрини Брежнєва, яка мала на меті невпинне поширення комуністичної ідеології у світі та застосування будь-яких засобів для захисту adeptів соціальних революцій, адміністрація Р. Рейгана боролася не стільки за знищення Радянського Союзу як держави, скільки за політико-системні зміни в колишній комуністичній наддержаві. Як прихильник лібералізму, президент США щиро відстоював право громадян усіх держав світу на індивідуальні свободи, обмежений уряд, недоторканність приватної власності і вільного ринку, громадянські свободи, убачаючи в цьому фундамент соціальної гармонії та запоруку стабільності й миру на планеті. Уніфікацію світ-системи він вважав і називав базовим засобом запобігання великим війнам, оскільки виходив з того, що в умовах «холодної війни» вони можуть бути розв'язані насамперед представниками «злочинної» комуністичної ідеології.

Що стосується поняття «перспективний контекст», то автор монографії вкладає в нього такий зміст: своїми планами та діями адміністрація Р. Рейгана радикальним чином змінила міжнародну систему, чим вплинула на подальшу перспективу розвитку людства.

Дослідниця в межах реалізації поставлених цілей і завдань та визначених методологічних підходів вважає найбільш ефективним засобом

історико-аналітичний, політичний і праксеологічний вимір планів та дій адміністрації Р. Рейгана в конкретних регіонах світу. Незаперечним був також той факт, що тоді одним з головних об'єктів протистояння стала південноамериканська держава Нікарагуа, де повною мірою проявилися особливості антикомуністичної стратегії Р. Рейгана.

Названа американськими істориками та політологами зовнішньополітичною доктриною «рейганізму» стратегія зовнішньополітичної діяльності адміністрації Р. Рейгана пройшла кілька етапів і реально визріла тільки на 1985 р. Її суть виглядає елементарною та простою в тому сенсі, що глава Білого дому виходив з доцільності «ставити» на тих, хто в різних країнах світу – від Афганістану до Нікарагуа – стримував радянські підступи, спрямовані на те, щоб забезпечити постійну ідеологічну експансію комунізму в різних куточках планети. З іншого боку, зовнішньополітична доктрина «рейганізму» – як стратегія – мала наступальний характер у тому розумінні, що передбачала не стримувати СРСР і його сателітів від «небезпечних підступів» у різних частинах планети, а була запроваджена насамперед для того, щоб їх відкинути, завдати остаточної поразки. Урешті-решт незалежно від ступеня відповідності американським законам і міжнародному праву після ухвалення певного рішення про втручання для зупинення комуністичної загрози адміністрація 40-го президента США завжди прагнула доводити заплановане до логічного завершення засобами й механізмами таємної дипломатії та спецслужб [10, р. 237]. При цьому треба зазначити, що, власне, до ситуації в Нікарагуа частково призвело запровадження Доктрини Р. Рейгана в той час, коли антикомуністичні повстанці, відомі як контрас, виступили проти сандиністського режиму, який революційним шляхом прийшов до влади в 1979 р.

Водночас ми виходимо з того, що практично вся діяльність адміністрації Р. Рейгана на міжнародній арені була скерована на докорінне «ламання» міжнародної системи та недопущення відтворення в інших регіонах світу політичних систем і політичних режимів, базованих на радикальній комуністичній ідеології. Авторський концепт також базується на теоретичному висновку про нелінійний характер політики, яка завжди має певні цикли в розробленні та реалізації тих чи інших цілей. Власне циклічність за конкретного підходу до історичного й політичного аналізу Доктрини Р. Рейгана ми розглядаємо в контексті включення нових чинників на різних етапах

застосування дипломатичних і воєнно-політичних механізмів. Таким чином, якщо на певному етапі (циклі) нікарагуанської політики адміністрації 40-го президента США могла здійснюватися одна мета, то це не означає, що вона ставала постійною. Більше того, на різних етапах відповідно до оцінки ситуації застосовувалися специфічні методи й механізми. Унаслідок цього змінювалися як мотивації американської політичної дії, так і задіявані в неї структури й сили. У процесі таких змін у мотивації та задіяних силах до процесу залучалися нові управлінські структури й управлінці, конгресмени та Конгрес, громадськість й окремі активісти неурядових організацій як цілісність та окремі його підрозділи. Їхня роль і впливи оцінюються нами в презентованій праці залежно від рівня повноважень і відповідальності, коли йдеться про американську сторону. В епоху Р. Рейгана завжди вирішальною була роль Білого дому та урядових інстанцій. Далі за значенням ставимо зовнішньополітичне відомство та Конгрес. На індивідуальному рівні після президента в нікарагуанському контексті ставимо членів групи національного безпекового планування: директора ЦРУ (В. Кейсі), державного секретаря (А. Хейг), помічника президента з питань національної безпеки (Р. Аллен), міністра оборони (К. Уайнбергер). Причому роль В. Кейсі одразу стала визначальною в обґрунтуванні й публічних поясненнях доцільності підвищеної уваги до ситуації в Нікарагуа. Першим актом такого роду стало подання керівником ЦРУ документа з доведенням факту незаконних поставок зброї з Нікарагуа до Ель-Сальвадору. З відповідними обґрунтуваннями він виступив у профільних комітетах американського Конгресу [11, р. 237].

Варто спеціально зазначити, що, крім пропозицій штатних радників, президент США періодично користувався порадами штатних співробітників Центрального розвідувального управління. З одним тільки Ч. Пітерсом, який прослужив у цьому управлінні 14 років, Р. Рейган з такою метою провів три неформальні зустрічі [12, pp. 118–119]. Примітні слова з назви монографії, у якій подається відповідна інформація, «Зловживання розвідувальних агентств Америки». В іншій частині цієї фундаментальної наукової праці вказується на те, що 40-й президент США дослуховувався також до порад «принципів темноти» з Міністерства оборони США [12, р. 278].

Орієнтація на потенціал ЦРУ в протидії поширенню комунізму на глобальних просторах не була випадковою. Принаймні вона простежувалася

ще під час передвиборної кампанії 1980 р. Так, 4 жовтня 1980 р. директор ЦРУ разом з трьома своїми радниками вищого рівня відвідали тоді ще кандидата на пост президента Р. Рейгана й упродовж години вели з ним закриту бесіду, яка, радше, являла собою доповідь і поради фахівців з таємних операцій. У центрі доповіді керівника ЦРУ адмірала Тернера було близькосхідне питання, зокрема відносини між Іраном та Іраком, а також проблема ставлення до С. Хусейна. На це пішла четверта частина бесіди. Наступні 15 хв було присвячено радянській окупації Афганістану та підтримці афганських моджахедів засобами Центрального розвідувального управління. Експерт з Близького Сходу Б. Еймс зосередився на ситуації в Саудівській Аравії та позиції аятоли Хомейні. Це зайняло ще чверть години. На той час обізнаність Р. Рейгана про можливості й потенціал ЦРУ була досить обмежена, але заслуханих доповідей майбутньому президентові вистачило, аби зробити вибір: він ухвалив рішення призначити наступним директором ЦРУ одного з керівників власної передвиборної кампанії В. Кейсі, який у свій час працював у Лондоні керівником представництва Управління стратегічних служб (попередник ЦРУ) [13, р. 375].

Одним з наслідків цього призначення стало те, що у своїй практичній діяльності в Овальному кабінеті Білого дому президент орієнтував ЦРУ на організацію та проведення операцій у країнах третього світу, забезпечення поставок зброї Іранській революційній гвардії, фінансування воєнних акцій у Центральній Америці з очевидними порушеннями правових норм. Усе це обумовлювалося одним завданням, однією метою – послаблення свого головного ворога [13].

Посилення загрози міжнародного тероризму, постійні захоплення заручників, убивства американських послів в інших країнах, які стали майже постійними на початку 1980-х років, додатково спонукали президента до застосування механізмів таємних операцій. Фактично одразу після інавгурації Р. Рейгана координатор антитерористичних операцій Куейнтон одержав телефонне розпорядження від державного секретаря, у якому він зобов'язувався доповісти главі держави про свою діяльність. На зустрічі були присутні також віцепрезидент, директори ЦРУ і ФБР, кілька інших членів Ради національної безпеки. Схоже, що саме внаслідок цієї зустрічі держсекретар Хейг заявив, що діяльність «брудних терористів» координується з Москви. В. Кейсі висловив згоду з такою оцінкою і взявся за по-

шуки підтверджень. Однак експертам ЦРУ не вдалося досягти успіху в цій справі. Тоді ЦРУ за особистою участю В. Кейсі підготувало фальшивку. У такий спосіб, як стверджує Т. Вайнер, початково було зроблено неправильні висновки про походження й природу тероризму на Близькому Сході [13, р. 388].

Однак саме на таких засадах 1 вересня 1982 р. 40-й президент США проголосив велику стратегію трансформації Близького Сходу, про яку знало всього кілька осіб, включно з представником ЦРУ Б. Еймсом [13, р. 390; 14].

Тим часом створена восени 1981 р. спеціалізована обмежена за кількістю учасників міжвідомча група також включала в себе представника ЦРУ Д. Кларіджа і високих посадовців з Міністерства оборони, що свідчило про початкову готовність адміністрації застосувати спеціальні та силові операції стосовно Нікарагуа [14, р. 242]. І саме цій групі із шести осіб було доручено підготувати спеціальний документ та організувати появу окремих фактів з нього в засобах масової інформації, за якими поставала однією з альтернатив політики щодо Куби та Нікарагуа пряма воєнна інтервенція, а також пояснювалася доцільність співробітництва з аргентинськими воєнізованими групами в справі боротьби із сандиністським режимом [15, р. А2]. І тільки після появи таких професійних документів і пояснень доцільності втручання в Нікарагуа до процесу активно підключився вже на публічному рівні політики сам президент [16, pp. 274–275].

Разом з тим зовнішньополітична Доктрина Рейгана, практична суть якої нам бачиться в здійсненні глобального «хрестового походу» проти комунізму, у вітчизняній політичній думці переважно сприймається крізь призму прямого й конкретного протистояння між СРСР і США, у якому нібито на карту було поставлено саме існування двох наддержав. Концептуальна відмінність підходу автора цієї монографії полягає в тому, що насправді в цьому протистоянні переважала боротьба за глобальний і регіональний впливи для насадження ідеологічних критеріїв розвитку в певних регіонах і державах у баченні однієї зі сторін протиборства. З іншого боку, паралельно спостерігалися прояви взаємного стримування. Такий підхід зумовив вибір методів: політичний аналіз антикомуністичної риторики, планів і діяльності адміністрації Р. Рейгана на глобальному рівні із застосуванням напрацювань розробників праксеологічної теоретико-методологічної пара-

дигми, коли йдеться про принциповий (філософський) контекст дії Білого дому на міжнародній арені.

Висока значущість дослідження саме в такому ракурсі оцінювання антикомуністичного походу США пояснюється й тим, що вже в першій інавгураційній промові в січні 1981 р. Р. Рейган не стільки акцентував увагу на внутрішній ситуації в СРСР та житті його громадян, скільки визначив головним аспектом докладання зусиль своєї адміністрації стримування «радянського експансіонізму». Власне, розроблення його міжнародної доктрини й стратегії поведінки у світі розпочалося з ідеї надання масштабної допомоги антикомуністичним повстанцям у країнах третього світу. Ішлося про повалення існуючих режимів марксистсько-ленінського гатунку, у тому числі й без прямого прив'язування до їхніх зв'язків з Москвою. Але й на цьому також не можна будувати цілісне сприйняття зовнішньополітичного аспекту «рейганізму». Без урахування плану тогочасного американського державного керівництва створити дружнє для США оточення в різних регіонах планети розуміння не було б повним. У цьому вимірі стратегічне і водночас перспективне значення (у часовому розумінні та в сенсі спрямованості на чітке виокремлення постійного в зовнішній політиці США) у цьому випадку мало доволі відносний рівень залежності тогочасних американських рішень від характеру політичної системи, політичного режиму й особливостей державного управління в певній країні, якщо вона була потрібна Америці для забезпечення її національних інтересів.

Доволі широке розмаїття складових зовнішньополітичної Доктрини Р. Рейгана в сукупності з поступовою корекцією позицій президента призвели до затягування в часі її виразного оформлення. Власне, поняття «завершена “Доктрина Рейгана”» (малась на увазі Доктрина зовнішньополітичного «рейганізму») з'являється в політичній лексиці десь на початку другого президентства, тобто після перемоги на виборах 1984 р. Завершальним акордом стала така концептуальна складова Доктрини, як готовність усіляко підтримувати будь-яку політичну силу, що протистоїть радянському ідеологічному і воєнно-політичному наступові, серед яких доволі далекі від підтримки принципів лібералізму та суспільної демократії афганські повстанці й нікарагуанські контраст. Р. Рейган 4 лютого 1986 р. у щорічному зверненні про стан держави вже в рамках пояснень своєї реально існуючої Доктрини проголосив: «Америка надасть моральну чи матеріальну під-

тримку вашому праву не лише боротися і вмерти за свободу, а і вибороти та здобути свободу... в Афганістані, Камбоджі та Нікарагуа. Це був великий моральний виклик усьому вільному світу» [17, р. 139]. Промовистим виявився й завершальний акорд цієї промови: «Сподівання світу покладаються на Америку, надії Америки покладені на вас. Так що давайте просуватися до творення нашого завтрашнього світу у вірі, єдності та любові» [17, р. 140]. Тут були поєднані ключові елементи зовнішньополітичної Доктрини Рейгана, включно зі спрямованістю на майбутнє міжнародної системи та очевидним моралізаторством.

Від самого початку президентства Р. Рейган надав нікарагуанському вектору реалізації власної Доктрини подолання комунізму вирішального значення. Попри гігантський скандал щодо незаконності й нелегітимності допомоги антикомуністичним повстанцям, контраст, адміністрація 40-го президента США ніколи так і не відмовилася від інтервенціоністського курсу. Фактично можна стверджувати, що впродовж усіх восьми років президентства недопущення перемоги й приходу до влади в Нікарагуа прокомуністичної політичної сили, відомої під назвою «сандіністи», затмарювало або переносило на другий план інші аспекти політики США в регіоні та на глобальних просторах. Це особливо помітно стало в роки другого президентства, коли з приходом у Москві до влади М. Горбачова, підписанням двосторонніх договорів з проблематики стратегічних озброєнь і демонстрацією готовності вивести радянські війська з Афганістану помітно згас запал у безпосередньому політико-системному протистоянні між США й СРСР⁸.

Отже, оцінюючи сутнісні характеристики Доктрини Рейгана та її вплив на подальший перебіг подій у світі (перспективний контекст), обов'язково треба зважати на те, що саме на нікарагуанському векторі вони простежуються найкраще.

Перед тим як перейти до праксеологічного виміру цієї складової глобального хрестового походу проти комунізму, зазначимо, що історики, політологи та фахівці з міжнародних відносин допустяться помилки, якщо розглядатимуть окреслені вище складові зовнішньої політики адміністрації

⁸ Ідеться про взаємні закиди щодо вад радянської та американської політичних систем, звинувачення, з одного боку, у порушеннях елементарних прав людини, а з другого – про експлуатацію трудящих тощо.

Р. Рейгана у відриві від рішень Конгресу. Про це доводиться стверджувати з огляду на певну популярність тези про те, що 40-й президент США був схильний до суб'єктивних й емоційних рішень. Для підтвердження наводяться приклади саме з нікарагуанської політики Білого дому. Однак у переважній більшості ситуацій глава США формально дотримувався принципу розподілу влади, визначеного в Конституції. Загалом, він насправді і виконував конституційні обмеження на рішення та дії виконавчої влади, хоча з посиланнями на критичність перебігу подій і необхідність швидких рішень, аналогічно до спадщини Ф. Рузвельта, виходив за рамки законодавчих обмежень. Зазвичай Р. Рейган у таких випадках посилався на актуальні загрози американським цінностям і перспективу революцій у просторово близьких або стратегічно значущих для Сполучених Штатів Америки країнах світу.

Особлива роль в аргументації тих чи інших планів і дій відводилася команді президента. Разом з радником з питань національної безпеки Р. Макфарлейном [18, р. 425] А. Хейг, як перший державний секретар в адміністрації США на чолі з Р. Рейганом [19, pp. 129–130], саме такими обставинами пояснював доцільність застосування потенціалу спецслужб чи й силового втручання. При цьому порушення окремих принципів і традицій здійснення американської зовнішньої політики пояснювалися саме правом адміністрації активно діяти в кризових умовах, що загрожують життєвим інтересам Сполучених Штатів Америки [20, pp. 22–24]. Відтак спостерігалася наступальна позиція у відносинах з Конгресом: конгресмени не стільки просили, скільки ставили перед уже здійсненим фактом.

Принагідно ще раз наголосимо, що найбільш яскравим підтвердженням окресленої вище принципової позиції Доктрини Рейгана та моделі його поведінки є достатні підстави вважати підтримку антикомуністичних повстанців у Нікарагуа. Саме від березня 1981 до грудня 1982 р. і якраз в нікарагуанському напрямі з'явилися перші найпомітніші та найактивніші прояви формування нової для Америки зовнішньополітичної Доктрини [10, р. 239].

Якщо адміністрація Д. Картера витратила на проведення таємних операцій у цій країні близько 1 млн дол., то його наступник у Білому домі підняв планку витрат десь удвічі. На той час під впливом наростаючого радянського активізму у світі в рамках Доктрини Брежнєва неоконсерва-

тивне крило в Республіканській партії чітко визначилося з планом провести певне тестування Р. Рейгана на предмет його реальної рішучості зупинити наступ прокомуністичних сил у третьому світі. Крім Куби й Нікарагуа, до цієї категорії держав було віднесено Анголу, Ефіопію, Південний Ємен, Камбоджу, Афганістан, Мозамбік та ін. Однак, за словами помічника президента з питань національної безпеки Р. Макфарлейна, саме в Нікарагуа Доктрині Рейгана судилося було пройти головне випробування на міцність, а безпосередньо президентові – на вміння доводити справу до логічного завершення. Пояснення тут бачиться простим. Воно мало суто просторовий характер, тобто пов'язане з територіальною близькістю Нікарагуа до кордонів США, що давало змогу стверджувати про безпосередній зв'язок дії у відповідь на підступи Москви з життєвими інтересами Америки.

На рівні середньої ланки державного управління й експертів уряду вважалося, що будь-яка невдача в боротьбі із сандиністами дасть підстави Москві активізувати свій ідеологічний наступ на третій світ у межах Доктрини Брежнєва. Доречно зазначити, що й сам ключовий радник президента Р. Макфарлейн розглядав ситуацію в Нікарагуа в рамках радянського та кубинського підривного проєкту, а тому не допускав можливості відступу для адміністрації Р. Рейгана [18].

І саме Р. Макфарлейн у співробітництві й навіть під певним тиском державного секретаря А. Хейга радив Р. Рейгану від самого початку операції проти сандиністів продемонструвати силу, рішучість і непоступливість. У спеціальній доповіді на тему можливих варіантів поведінки США в Нікарагуа Р. Макфарлейн вказував на можливість і доцільність прямого воєнного удару по кубинських кораблях, літаках та блокування нікарагуанських портів [21, р. А2]. Утім інші радники Р. Рейгана, включно з віцепрезидентом Д. Бушем-старшим і міністром оборони К. Уайнбергером, змогли відмовити президента від реалізації плану прямої воєнної інтервенції, посилаючись на перспективу «нового В'єтнаму», а також явно побоюючись провалу з ухваленням відповідного рішення Конгресом США [19, pp. 129–130].

Отже, рішення вдатися до проведення таємної операції не було випадковим.

Першим конкретним проявом нової Доктрини зовнішньої політики США щодо Нікарагуа стала рішучість повністю відмовитися від будь-якої допомоги «марксистському» урядові Нікарагуа. Іншим аспектом виступало

застосування моралізаторства в тому сенсі, що такою відмовою від допомоги насправді начебто здійснювалася підтримка нікарагуанського народу в його прагненні створити вільну й незалежну державу попри той факт, що такі заяви та дії часто викликали неоднозначну реакцію серед громадян країн Центральної Америки [22, р. А1].

Зовнішньополітичному «рейганізму» було також притаманне прагнення дотримуватися даних обіцянок. Проявом цього стали швидкі рішення про припинення допомоги Нікарагуа, яку обіцяли під час передвиборної кампанії. Ще в часових межах перших 100 днів президентства на засіданні групи планування національної безпеки було вироблено та затверджено план надання серйозної підтримки опозиційним силам безпосередньо в Нікарагуа й повстанцям, які на той час зібралися на території Гондурасу. Водночас ми маємо справу з першим проявом реалізації таємної програми, прихованої від американського і світового суспільства. Ідеться про підписаний президентом указ від 6 березня 1981 р. виділити на нікарагуанський проєкт 19,5 млн дол. У документі зазначено, що для виправдання американської поведінки в Центральній Америці треба застосовувати весь потенціал пропагандистської війни [23, р. 34].

Звернення до потенціалу ЦРУ для здолання сандиністів насамперед відображало жорстку антикомуністичну переконаність Р. Рейгана на тлі нелегітимності будь-якої військової операції та політичних обмежень на ухвалення рішення направити війська в Нікарагуа. Крім того, маємо підстави стверджувати, що тим самим Р. Рейган чи не вперше продемонстрував свою готовність виконувати дані обіцянки, незалежно від обставин й об'єктивних обмежень. Більше того, за умов так званого в'єтнамського синдрому в американському суспільстві й політикумі, ще до приходу Р. Рейгана до влади в США, почала складатися традиція залучення ЦРУ для проведення зарубіжних операцій з малоймовірним провалом та низькою інтенсивністю воєнної протидії з боку об'єкта агресії. Починаючи від повалення уряду Арбенца в Гватемалі в 1954 р. та невдалої спроби повалити режим Ф. Кастро на Кубі в 1961 р., ЦРУ стає чи не головним інститутом реалізації антикомуністичних планів адміністрації США. Для цього активно застосовувалися економічні санкції та ембарго, операції з дестабілізації національних економік, психологічні операції спеціального призначення, дипломатичний тиск, пропагандистська війна тощо. Де-факто на час приходу Р. Рейгана в Білий

дім у керівництві ЦРУ виросло ціле покоління фахівців з проведення спеціальних операцій таємного характеру. Стосовно ставки на нікарагуанських контраст бралось до уваги, що вони були найбільш придатні для того, щоб довести до краху й так слабку економіку країни. З іншого боку, прогнозувалося, що підривна діяльність, здійснювана контраст на нікарагуанській території, могла приховати від громадськості факт причетності ЦРУ та не допустити звіту перед Конгресом.

Значущим елементом прояву Доктрини Рейгана стосовно Нікарагуа вважаємо тезу директора ЦРУ Р. Гейтса, який доволі несподівано зазначив, що адміністрація не мала чітко визначених цілей своєї політики в Центральній Америці. Позиції членів Ради національної безпеки (далі – РНБ), до складу якої входив і керівник ЦРУ, різнилися в ставленні до базових підходів, серед яких ключовими були відновлення статус-кво та стримування. Однак під тиском президента було ухвалено рішення провести «напіввійськову» операцію. Промовистою є назва монографії П. Родмана на цю тему: «Цінніше за мир: “холодна війна” і боротьба за третій світ» [24, р. 237]. Окремі члени РНБ сумнівалися навіть у самій можливості реалізації таємної операції США в Нікарагуа, спрямованої на підтримку тамтешніх контраст засобами спецслужб США. Відверто «за» висловлювався згаданий директор ЦРУ, водночас міністр оборони К. Уайнбергер та окремі помічники президента з конкретних безпекових питань пропонували уникати прямого військового втручання, а державний секретар А. Хейг виступив з ідеєю заміни не зовсім чіткого плану щодо Нікарагуа прямою операцією проти Куби [23, ch. 2].

У результаті президент підписав директиву щодо проведення таємної операції в Нікарагуа лише 17 листопада 1981 р. У ній містилося доволі широке обґрунтування доцільності, насамперед це посилення на масштабну кубинську підтримку не тільки сандиністського режиму, а й прихильників комуністичних революцій в інших країнах Центральної Америки. Через два тижні Р. Рейган підписав указ про фінансування відповідної програми, поклавши відповідальність за її реалізацію на спеціальний підрозділ ЦРУ з 500 осіб, а контроль за здійсненням – безпосередньо на Білий дім. Публічні пояснення зводилися до тверджень про намір натиснути на сандиністський режим, щоб відвернути його від ідеї соціальної революції. За-

слуговує на окрему увагу теза Р. Гейтса: «Ніхто не говорить про повалення кого-небудь» [16, pp. 274–275].

За лічені місяці ЦРУ приступило до реалізації поставлених завдань у формі допомоги, підтримки й порад антикомуністичним повстанцям з використанням аргентинських та гондураських військових, а згодом і безпосередньо власними силами. Зазнавши серйозних ударів, сандиністський режим оголосив надзвичайний стан, тотальну мобілізацію, увів заборону на засоби масової інформації [13].

Державний департамент, щоб відвернути увагу від неправомірних дій ЦРУ і безпосередньо президента, організував дипломатичне прикриття операції у формі різного роду ініціатив та декларації готовності розпочати переговори з урядом Нікарагуа. У цій ситуації розгорталися дипломатичні ініціативи латиноамериканських країн, спрямовані на віднайдення шляхів мирного розв'язання проблеми. Особливо активізувалися вони після жорсткої заяви нового радника президента з питань національної безпеки У. Кларка, згаданого вище директора ЦРУ та групи представників Пентагону про недоцільність і неможливість для демократичної Америки йти на переговори з комуністичними заколотниками [25]. З іншого боку, далися взнаки критичні виступи окремих членів Конгресу, які гостро заперечували проведення таємних спецоперацій за кордоном, пов'язаних із спробами використати ЦРУ для подолання неслухняних політичних режимів чи лідерів. Профільний комітет палати представників виступив з публічними звинуваченнями на адресу ЦРУ за порушення спеціального акта, згідно з яким спецслужбам США заборонялося використовувати надані їм фінансові можливості для усунення зарубіжних урядів. Утім протистояння в Конгресі завершилося поправкою, якою практично уможлиблювалося проведення операції в Нікарагуа як виняток [26, p. 87].

Протягом двох наступних років (1983 і 1984 р.) конгресмени неодноразово вказували на те, що не дадуть дозволу президентові проводити політику щодо Нікарагуа без будь-якого контролю. На руку американському президентові було й те, що так звані контрас, незалежно від рівня наданої їм допомоги, готові були щиро та самовіддано воювати для знищення сандиністського режиму.

У відповідь на критику, яка дедалі більше посилювалася, сам Р. Рейган звернувся до Конгресу із запевненнями про відсутність у Білого дому плану

повалення нікарагуанського режиму. «Наш інтерес, – зазначав він, – полягає в тому, щоб переконатися, що він заражає своїх сусідів експортом підривної діяльності та насилля. Наша мета... запобігти перетоку зброї до Ель-Сальвадору, Гондурасу, Гватемали і Коста-Рики» [27, р. 4]. Р. Рейган не дав конгресменам жодної обіцянки змінити свою стратегію в Центральній Америці, тим паче відмовитися від використання спеціальних методів і таємних операцій. На допомогу йому щоразу приходив директор ЦРУ В. Кейсі, доповідаючи про нарощування військових загонів контрас, які виражають волю більшої частини нікарагуанців [28, р. 125].

Урешті-решт тільки втручання Конгресу змусило адміністрацію відмовитися від подальшого нарощування фінансового забезпечення суто підривної операції ЦРУ в Нікарагуа, яка, по суті, повністю суперечила законодавству США. Палата представників 28 липня 1983 р. проголосувала за поправку Боланда – Заболоцького, якою перекривалося фінансування підтримки чи провійськової діяльності в Нікарагуа. Однак контрольований Р. Рейганом сенат не підтримав своїх колег з нижньої палати американського Конгресу. Натомість було прийнято акти, згідно з якими відновлювалася можливість у критичних ситуаціях фінансувати відповідні витрати, коли йдеться про недопущення підтримки сандиністами й кубинськими революціонерами різного роду повстанців у регіоні, незаконне постачання ними зброї та усунення можливості для нікарагуанського режиму підбурювати населення сусідніх держав до революційних дій. Як тільки виконавча влада надавала чергові докази таких дій, профільний комітет Конгресу одразу ж добивався відновлення фінансування чи його продовження.

Однак із часом позиції опонентів міцнішали, що призвело до того, що в державному бюджеті на 1985 р. була відсутня стаття про фінансування будь-яких таємних операцій у Нікарагуа.

Втративши можливість добиватися від Конгресу затвердження власних пропозицій щодо Нікарагуа, президент і його адміністрація часто йшли на конфлікти та ініціювали гострі протистояння із членами обох палат Конгресу. За визначенням згаданого вище Р. Макфарлейна, президент жорстко відстоював доцільність подальшої підтримки контрас і демонстрував готовність робити для цього все можливе й навіть неможливе. Відповідним чином він налаштовував своє оточення на лобювання в Конгресі фінансових засобів на нікарагуанський проєкт [29].

Справа дійшла до того, що Доктрина Рейгана опинилася під прямою загрозою, оскільки без затвердження Конгресу вона мало чого вартувала. У такій ситуації та за такого перебігу подій виконавча влада докладала всіляких зусиль для відновлення Конгресом положення про законність надання допомоги нікарагуанським контрам. Для цього було організовано пропагандистську кампанію, спрямовану на створення позитивного іміджу повстанцям. Паралельно представники уряду публічно виступили з ідеєю формування нової цивільної влади в Нікарагуа за участі лідерів контрам, яких змальовували як прихильників демократичних принципів державного правління в поданні батьків-засновників США. Заяви такого змісту від імені лідерів контрам А. Робело та А. Калеро було надруковано в провідних американських газетах. Щоб вплинути на результати голосування Конгресу, було проведено конференції, круглі столи, пресконференції на цю тему, був ряд публікацій [28, р. 191]. Начебто під тиском громадськості Р. Рейган удвічі збільшив запит на фінансування допомоги контрам, паралельно виступивши за початок переговорів між ними та сандиністами. Заступник державного секретаря Л. Мотлі назвала такі ідеї президента спробою уникнути нового В'єтнаму.

Конгрес із реакцією не забарився. Її суть полягала в суто гуманітарному характері допомоги контрам без включення до неї зброї і військового спорядження. Р. Рейган пішов на такий компроміс, що вилилося в підтримку сенаторами президентського запиту. Однак палата представників залишилася непохитною, після чого президент звинуватив конгресменів у підтримці марксистсько-ленінського уряду в Західній півкулі [30, pp. 74–77]. Несподівано Р. Рейган і його оточення одержали опосередковану підтримку в боротьбі за голоси конгресменів від сандиністів. Справа в тому, що якраз у ці дні нікарагуанський лідер Д. Ортега зібрався відвідати Москву для консультацій. З огляду на це демократична більшість у палаті представників повторила голосування й затвердила 27-мільйонний пакет цивільної допомоги контрам. Оскільки в резолюції Конгресу заборонялася участь в операціях ЦРУ та Пентагону, при держдепартаменті було створено спеціальне управління гуманітарної допомоги нікарагуанцям [31, р. 251].

Однак ситуацію не треба спрощувати, оскільки Конгрес фактично було усунуто від контролю за діяльністю органів виконавчої влади та спецслужб у нікарагуанському напрямі. Більше того, на початку 1986 р. Білий дім

знову подав запит на фінансування допомоги контрас, цього разу на суму 100 млн дол. і включно із затвердженням військової підтримки та участі ЦРУ в операціях у Нікарагуа. Державний секретар США Д. Шульц особисто займався лобіюванням у Конгресі відповідного рішення, звинувативши сандиністів у відмові від переговорів для мирного залагодження конфлікту [32, р. 39]. Відомі випадки прямого тиску уряду на конгресменів, яких звинувачували в підтримці комуністичних заколотників [33]. Урешті-решт запит адміністрації було затверджено обома палатами Конгресу. В американській історичній і політичній думці прийнято називати дату голосування в палаті представників (17 жовтня 1986 р.) завершенням формування зовнішньополітичної Доктрини Рейгана, яку ми визначили ще як і зовнішньополітичний «рейганізм» [10, р. 252].

За рамки монографічного дослідження виходить розгляд скандалу в 1987 р. стосовно незаконності рішень та дій адміністрації США в Нікарагуа й Ірані, оскільки він безпосередньо не стосується розуміння суті зовнішньополітичної Доктрини Рейгана та його стратегічної позиції, базованої на недопущенні поширення комуністичної ідеології в третьому світі й розширенні кола американських сателітів у зовнішньому світі. Виокремимо два значущі моменти. Перший полягає в тому, що таємну операцію ЦРУ в Нікарагуа за розпорядженням Р. Рейгана засудив навіть радикальний сенатор-республіканець Б. Голдуотер, другий – саме у вказаному році ініціатива в розробленні рішень зовнішньополітичного характеру переходить від адміністрації до Конгресу. Промовистою є назва журналістської статті на цю тему з цитуванням Б. Голдуотера, який був тоді головою сенатського Комітету з розвідки: «Симпатія, а не підтримка» [34].

На більш ретельну увагу заслуговує перебіг подій у Конгресі та реакція президента на них. Так, демократами час від часу ставилося питання про те, що адміністрація Р. Рейгана здійснила насилля над міжнародним кодексом поведінки держав, провівши спеціальні операції ЦРУ в Нікарагуа. Як тільки в 1984 р. з'явилися перші повідомлення про підтримку контрас Центральним розвідувальним управлінням за кошт державного бюджету, контрольована тоді демократами палата представників розгорнула активні дії, спрямовані на припинення таких операцій. У відповідь Білий дім направив у Гондурас свого посланця для того, щоб переконати сандиністів, що президент Р. Рейган «залишається відданим» ідеї їх усунення від влади

в Нікарагуа, а його адміністрація й надалі спостерігатиме за тим, чи достатня допомога, що надається повстанцям [41].

Наступним кроком Р. Рейгана стало надання уповноваження Раді національної безпеки створити сурогатну (змішану) мережу центрів і фондів для постачання зброї та проведення навчання загонів контрас. Було призначено спеціальних посередників від американської виконавчої влади для забезпечення таких центрів і фондів фінансами, матеріалами тощо [36]. На час прийняття поправки Боланда, яка забороняла прямі й непрямі поставки нікарагуанським контрас, вказана мережа вже активно діяла, що дало змогу адміністрації обійти заборони конгресменів. Кошти для її фінансування надходили від Саудівської Аравії, Ізраїлю, Південної Кореї, Сінгапуру. Участь у забезпеченні окремих елементів допомоги брали праворадикальні американські організації гуманітарного характеру, а також різного роду напіввійськові організації в США.

Важко сказати, наскільки безпосередню участь у цій діяльності брав президент Р. Рейган, але його обізнаність не викликає сумнівів. Про це свідчать матеріали слухань і документи РНБ, звідки йшли відповідні звернення по допомогу до вказаних вище країн. Зокрема, Ізраїль постачав зброю, а Саудівська Аравія щомісяця виділяла 1 млн дол. на контрольований контрас рахунок у банку на Великих Кайманових Островах [37, pp. 1118–1128]. Невдовзі на особисте прохання Р. Рейгана саудівське керівництво подвоїло вказану суму, яка остаточно становитиме понад 24 млн дол. [38, p. 458]. Від адміністрації США забезпечував поставки контрас генерал Р. Секорд, якого вважали спритнішим, ніж усе ЦРУ разом узяте. У грудні 1984 р. підлеглі Р. Секорда почали скуповувати гігантські арсенали автоматичної зброї, гранат, амуніції, ракет і вибухівки в Португалії та Польщі. Поставки здійснювалися з використанням фальшивих документів, наданих, зокрема, гватемальськими військовими [39]. Протягом 1985–1986 рр. через Ель-Сальвадор і Гондурас було поставлено в розпорядження контрас близько 800 т зброї. Для цього, як згодом свідчив Р. Секорд, були залучені міжнародний аеропорт у Сан-Сальвадорі та підпільна смуга в Коста-Риці, яка забезпечувала заправку транспортним літакам [37, p. 1123].

Усе це робилося під гаслом «Проект демократія», що засвідчує походження стратегії глобальної демократизації, здійснюваної адміністрацією Д. Буша-молодшого вже на початку XXI ст.

Але адміністрація Р. Рейгана не бажала постійно діяти в рамках утаємниченості, роблячи все від неї залежне для того, щоб повернути підтримку Конгресу. Головним засобом стала пропагандистська кампанія, під час якої робилися спроби виставити контрас борцем за свободу проти комуністичного свавілля. Внутрішній меморандум РНБ США засвідчує існування масштабного державного плану підтримки нікарагуанського руху опору. Президентові пропонувалося постійно виступати із засудженням нікарагуанської тиранії і вимогами надавати гуманітарну допомогу народові цієї країни, який бореться за свободу й незалежність. Активно залучалися розробки та рекомендації аналітиків й експертів [40, р. 887].

Практично такий перебіг подій тривав аж до завершення другого президентства Р. Рейгана. Робилося це без жодної спроби встановити діалог із законним урядом Нікарагуа. Так, у січні 1988 р. після надання сандиністами згоди на ведення переговорів з контрас президент Нікарагуа Аріас звернувся до американського конгресу з проханням відкинути черговий запит Білого дому на допомогу контрас. Р. Рейган знову розгорнув справді масштабну кампанію на тему комуністичної загрози для Центральної Америки та радянської підтримки сандиністів [41, рр. 32–34]. У контексті політичного аналізу зовнішньополітичної Доктрини Рейгана із застосуванням праксеологічного підходу як способу дослідження історичної й політичної дії зазначимо, що, незалежно від гострих дискусій з Конгресом і численних скандалів навколо підтримки контрас, адміністрація Р. Рейгана практично до завершення своєї другої каденції на чолі виконавчої влади продовжувала активну фінансову та інші види допомоги нікарагуанській озброєній опозиції.

Впадають в око визнання, зроблені в останній рік перебування Р. Рейгана при владі, стосовно повної нездатності загонів контрас самостійно протистояти нікарагуанській армії. «Іронія долі» полягає в тому, що подібні визнання робили самі лідери антикомуністичних повстанців, яких окремі американські організатори допомоги контрас у приватних бесідах називали негідниками, брехунами, борцями за владу, а не за свободу. Для багатьох з них війна стала бізнесом з очевидними проявами корупції, зловживань і відвертих злочинів з порушеннями прав людини.

Особливості методологічного підходу автора монографії до уточнення суті глобальної Доктрини Рейгана через політичний аналіз рішень і прак-

сеологічний вимір конкретної дії дають змогу стверджувати, по-перше, про величезні труднощі, які доводилося долати президентів Сполучених Штатів Америки для реалізації власних планів подолання комуністичної загрози та недопущення її поширення на нові регіони й країни. По-друге, це підтверджує авторське положення про те, що радикальні особливості та складові зовнішньополітичної Доктрини Рейгана наштовхувалися на серйозні перешкоди в Конгресі як інституційній основі американської демократичної системи. Змістовно Доктрина 40-го президента США в представленій нами частині передбачала обов'язкове застосування можливостей і потенціалу ЦРУ.

Коли настав останній рік президентства Р. Рейгана, повалення сандиністського режиму залишалося домінуючою складовою зовнішньої політики 40-го президента США. Попри численні й гучні скандали щодо нелегальної підтримки контраст і гострих дискусій на тему подальшого контролю над зарубіжною допомогою США, адміністрація Білого дому так і не відмовилася від нарощування інтервенціонізму. Де-факто всі інші аспекти зовнішньополітичного курсу США затьмарилися діями проти сандиністів. Навіть радянська агресія в Афганістані знаходила переважно ідеологічну протидію з елементами надання конкретної допомоги повстанцям, з яких у майбутньому постане відомий нині режим Талібану.

4.2. Боротьба з прокомуністичними режимами в регіонах і державах третього світу (на прикладі Анголи)

Наскрізний елемент американської зовнішньої політики повоєнної епохи видатний американський дослідник Д. Ікенберрі визначив як принципове формування, що базувалося на двох головних доктринах ⁹: реалістській, в організаційному контексті якої домінувало стримування і відкинення (комуністичного та інших недемократичних режимів), з одного боку, та підтримці глобального балансу сил (балансуванні) – з іншого [42, р. 44]. Незаперечною також була і є теза про те, що вирішальною спонукою для такого доктринального й стратегічного вибору став небезпечний,

⁹ Використовуємо термін у його поданні доктором політичних наук М. Рижковим.

з погляду американських адміністрацій, ідеологічний експансіонізм Радянського Союзу одразу після завершення Другої світової війни з «черговими погрозами» та конкретними випадками прямого воєнно-політичного втручання. Адміністрацією Г. Трумена було ухвалено рішення, що з виразним послабленням гегемоністського потенціалу Британської імперії і в умовах стратегічної доцільності функцію стримування сталінізму могли взяти на себе тільки Сполучені Штати Америки. Ми згодні з доктором політичних наук М. Рижковим [43], коли він пише про домінуючу роль Доктрини й стратегії стримування в контексті послаблення здатності СРСР поширювати сферу впливів. За всіх нюансів світовий порядок по війні почав будуватися на засадах двополюсного балансування між Заходом і Сходом, США і СРСР, а міжнародна стабільність базувалася на ядерному залякуванні.

Тільки в 1989–1991 рр. стримування та балансування відійшли в минуле. Час першого президентства Р. Рейгана – це був вирішальний період у двополюсному системному протиставленні. У другу каденцію цього глави Білого дому, особливо з приходом М. Горбачова на посаду Генерального секретаря ЦК КПРС, почався процес глобального *diminuendo* (втрати домінації) феномену біполярності. Сталося це на тлі помітного послаблення радянського економічного потенціалу та деградації управлінського потенціалу гігантської держави. Водночас впадає в око той факт, що адміністрація США в другій половині 1980-х років виявила готовність до активного співробітництва з Москвою, попри збереження головних елементів комуністичної ідеології та авторитаризму.

Вирішальне значення для змін усе ж таки мав радикалізм Р. Рейгана. Для прикладу зазначимо, що його обрання на посаду президента привело до істотного оновлення порядку денного й цілей діяльності ООН у світовій політиці. Причиною стала жорстка відмова лідера однієї з двох на той час глобальних держав біполярного світу від принципів і механізмів діяльності попередньої адміністрації США. Сороковий президент Америки ще під час передвиборної кампанії демонстрував переконаність у тому, що «поств'єтнамський синдром» буквально паралізував здатність американських адміністрацій давати належну відсіч експансіонізму Москви, який у рамках Доктрини Брежнєва полягав у збудуванні соціальних революцій у зоні відповідальності США та насаджуванні радикальних прорадянських режимів у країнах третього світу [44, рр. 356–364].

Аби зупинити такий перебіг подій, нова адміністрація США знову-таки обрала курс на підтримку й надання практичної допомоги антикомуністичним рухам і повстанським загонам.

По-своєму оцінив таку ситуацію й такі підходи адміністрації Р. Рейгана автор класичної монографії про «холодну війну» Т. Нейлор. Спочатку він дав таку загальну оцінку Доктрині Рейгана: «Інтервенція США в третьому світі в 1980-ті роки базувалася на Доктрині Рейгана, яка передбачала, що Сполучені Штати Америки мають право на втручання в будь-якій країні, де існувала можливість боротьби з Радянським Союзом чи комунізмом. У рамках Доктрини Рейгана загарбання Гренади, воєнна допомога контраст у Нікарагуа та бомбування Лівії були цілком виправдані. І щоразу Доктрина Рейгана стояла над Об'єднаними Націями і міжнародним правом». Після цього він же окреслив, що «гнучкість» Доктрини давала змогу президентові США організувати війну з тероризмом у Лівії і водночас запросити в Конгресу 100 млн дол. на «експорт тероризму» до Нікарагуа через своїх клієнтів, нав'язувати власні форми правління буквально кожній країні світу, що врешті-решт не дало можливості офіційній владі США конвертувати свої дії в розвиток свободи й демократії [45, р. 156].

Тим часом упродовж усієї епохи постбіполярності в значній частині наукових публікацій прийнято вважати невід'ємною частиною зовнішньої й безпекової політики США просування демократії для поступової уніфікації політичних систем як засобу утримування стабільності та миру на міжнародній арені. Це справді так, якщо керуватися винятково зовнішніми атрибутами в оцінках та аналізі. Адже насправді для цього формуються численні програми зарубіжної допомоги, включаючи пряму фінансову й технічну підтримку у створенні демократичних інститутів влади, підготовку політиків, правознавців, лідерів політичних партій, організацій громадянського суспільства та профспілок, обмін студентами, надання грантів науковцям, освітянам, діячам культури.

У роки «холодної війни» та після її завершення американські урядові інститути на кшталт Агентства міжнародного розвитку (USAID), а також приватні фундації і фонди, серед яких особливу роль покладено на Національну фундацію демократії та Фундації Азії і Євразії, різними методами та з використанням великої кількості спеціально розроблених механізмів серйозно діяли у вказаному напрямі по всьому світу. Час від часу адміні-

страції США після розпаду СРСР здійснюють акції демократизації силовими методами з прямим застосуванням воєнних операцій під приводом прямої загрози національним інтересам США у випадку приходу до влади в тій чи іншій країні світу радикальних політиків, екстремістів чи диктаторів.

Неважко зрозуміти причини того, чому в американській історичній і політичній науці в дослідженні питань демократизації зарубіжних країн здебільшого замовчуються роль та конкретна діяльність дипломатів. Адже у випадку відкритості такої інформації та публічного проголошення таких актів Сполучені Штати Америки постійно знаходилися б під загрозою звинувачень у порушенні міжнародного права. Зрозуміло, що далеко не всі американські дипломати безпосередньо виконують функції, пов'язані з демократизаційними впливами, контактами з опозицією країн представництва, впливами на громадську думку. Більше того, такі функції не виписані в різного роду регламентуючих документах політико-правового характеру. Інша річ, що практично кожний дипломатичний представник США дотично чи під впливом традиції зовнішньої політики своєї держави так чи інакше вважає моральним обов'язком допомагати розвитку демократії. Робиться це за лаштунками з використанням методів, які не дають можливості звинувачувати американську сторону в організації підривних дій силами дипломатії. Здебільшого ні журналісти, ні аналітики не можуть знайти прямі підтвердження таких дій дипломатів. Утім час від часу вже після завершення демократичних змін у тій чи іншій країні в засобах масової інформації трапляються визнання так званого опосередкованого й завжди позитивного впливу американських дипломатів на ситуацію в цій країні.

І якраз із окреслених вище причин у головному контексті цієї монографії та згідно з оновленими критеріями паспорта спеціальності «Всесвітня історія – 07.00.02» видається значущим встановлення історико-аналітичних рівнів причетності дипломатичних представників США до зміни політичних режимів і політичних систем на теренах інших держав у напрямі лібералізації. Проблема для дослідження дуже складна з погляду емпірики і водночас делікатна в поданні положень та висновків, а тому буквально диктує застосування історичного й політичного аналізу переважно дотичних фактів і праксеологічного виміру документів Білого дому, РНБ, державного департаменту, Конгресу США, заяв керівників та представників цих інститутів влади, а також оцінки наслідків процесу демократизації

на певній території. Причому треба враховувати, що результати діяльності американських дипломатів і представлених вище владних та неурядових інститутів далеко не завжди виливаються в налагодження доброзичливих відносин із зміненою державою. Таких результатів політична історія та історія міжнародних відносин оприлюднює дуже мало. Це викликано якраз утаємниченістю такого виду діяльності дипломатів, що ускладнює часто потрібний для успіху тиск на політичні режими задля їх лібералізації. До того ж цей процес украй рідко проходить швидко. Часовий же елемент майже завжди накладає певні обмеження на сприяння демократизації, оскільки в більшості відомих випадків різні складові поточного національного інтересу США в країні – об'єкти впливу переважають над завданням її демократизації.

Цим пояснюється поширення таких ситуацій, коли американські владні структури підтримували авторитарні режими й навіть відвертих диктаторів, які демонстрували налаштованість на дружні відносини з Америкою. Такі режими частіше (ніж демократичні) бувають слухняними, вбачаючи в цьому перспективу самозбереження, що теж обумовлює позицію Вашингтону. Найбільш масштабно така позиція адміністрації США, з нашого погляду, проявилася та була застосована в часи президентства Р. Рейгана. Президент і його оточення в адміністрації сповідували підхід, який полягав у тому, що стабільність у країні, на яку спрямовано увагу американців, сприймається більш важливою, ніж послаблення авторитарних режимів з подальшою дестабілізацією, яка потребуватиме американського втручання, витрат і втрат.

Історії відомо дуже багато фактів, коли політичні й державні діячі США йшли на кооперативні відносини з авторитарними режимами саме для стабілізації ситуації в певній державі, розлад і хаос у якій може дати негативні наслідки для американської безпеки. На завершальному етапі «холодної війни», що прийшовся на епоху президентства Р. Рейгана та покладення в СРСР Доктрини Брежнєва в основу зовнішньої політики цієї екстержави, дихотомія по лінії «демократизація – співробітництво з авторитарними режимами» проявлялася в міжнародному курсі й зовнішньополітичній діяльності США доволі часто. І щоразу перекошування до співробітництва обґрунтовувалося потребами національної безпеки Сполучених Штатів Америки. Головною серед них для Р. Рейгана, як уже зазначалося в третьо-

му розділі монографії, була перемога в боротьбі з комуністичною ідеологією і її глобальним поширенням.

За такої мотивації тогочасної американської влади отримуємо серйозний аргумент на користь того, що національний інтерес США в баченні певного президента в переважній частині відомих подій перевищував мету демократизації. Інший аспект висновку наразі подаємо як авторську гіпотезу, яка полягає в тому, що саме завдяки такій дихотомії та кооперації зі слухняними авторитарними режимами адміністрації Р. Рейгана вдалося остаточно перемогти в «холодній війні». Складовою нашої гіпотези, яку ми спробуємо далі вивести на рівень доконаного концепту, виступає таке припущення: 40-й президент США, ідучи на кооперацію з авторитарними режимами і відступаючи від курсу на глобальну демократизацію, був повністю непоступливим у цьому напрямі стосовно Радянського Союзу. Його версія демократизації, тобто знищення комуністичної системи, була ідеєю фікс для Р. Рейгана та адміністрації Білого дому загалом. Від цього курсу вони не відхилялися ніколи, дещо послабивши тиск після досягнення запланованих результатів в американо-радянських переговорах з безпекової тематики в 1985–1986 рр. І тут щоразу перемагав суто прагматичний погляд на верховенство національних інтересів. Адже у Вашингтоні не приховували, що побоювалися неконтрольованого розпаду СРСР як ядерної потуги з невідомими наслідками для світової стабільності.

Попередник Р. Рейгана у Білому домі Д. Картер формально заперечував можливість співробітництва та дружніх відносин з диктаторами й авторитарними режимами. Однак де-факто і він проводив політику щонайменше примирення із чилійським режимом Піночета, нічого істотного не зробив для організації тиску на авторитарну владу Філіппін і Південної Кореї. Р. Рейган же на початку президентства був далеким від того, щоб ставити перед собою таку мету, як тиск на авторитарних союзників, коли бачилася альтернатива їх використання в протиборстві із СРСР як стратегічно більш вигідна й адекватна поточним інтересам американської держави та її керівників.

Автор цієї дослідницької розвідки повністю згодна з американськими дослідниками Д. Адесніком і М. Макфолом [46, р. 7], коли вони стверджували, що на Р. Рейгана щодо цього чинила потужний вплив стаття Д. Кіркпатрік «Диктатури і подвійні стандарти» [47], що згодом переросла в со-

лідну монографію [48]. Саме цим названі автори пояснюють призначення професора Джорджаунського університету Д. Кіркпатрік, відому, як це непарадоксально, симпатіями до демократичної партії США і відсутністю управлінського та дипломатичного досвіду, на високу посаду посла США в ООН. Це означало її сходження до рівня міністра уряду.

Д. Кіркпатрік у наукових працях здійснила спробу аргументовано довести, що припинення дружніх відносин і підтримки дружніх диктаторів стало б стратегічною помилкою Сполучених Штатів Америки, позбавивши їх лояльних союзників. Інший аргумент професора з Вашингтону будувався на тезі про те, що такий підхід вніс би елемент дестабілізації в реалізацію зовнішньополітичних цілей США, тому що на заміну слухняним диктаторам довелося б обирати помірковані репресивні режими, які постійно мали проблеми з утриманням влади або ж витрачати непомірні сили й ресурси для просування до влади демократичних сил.

Р. Рейган і справді у вказаних публікаціях Д. Кіркпатрік знайшов для себе наукове пояснення доцільності використання авторитарних режимів і диктатур для протидії комуністичній експансії. Більше того, свою дипломатичну діяльність як глава держави він фактично розпочав з прийняття в Білому домі південнокорейського диктатора Ч. Духвана через кілька тижнів після інавгурації. Потім співрозмовником Р. Рейгана став майбутній президент-диктатор Аргентини генерал Р. Віола. Треба зазначити, що тільки напад аргентинських збройних сил на британські Фолклендські Острови та політична доцільність для їх «повернення» під юрисдикцію Буенос-Айресу змусили адміністрацію Р. Рейгана відвернутися від аргентинського диктатора й стати на бік Лондона. Це було першим серйозним випробуванням для такої складової Доктрини 40-го президента США, як кооперативні відносини з авторитарними режимами, позиція яких вписувалася в зовнішньополітичну стратегію американської адміністрації. Такий крок президента призвів до активного сплеску антиамериканізму в Південній Америці, що стало додатковим тестом для Білого дому.

Для воєнного режиму Аргентини позиція офіційного Вашингтону відіграла в цьому випадку негативну роль, попри той факт, що адміністрація Р. Рейгана сама кілька разів фактично провокувала антидержавні заколоти в інших країнах і регіонах світу, а також підтримувала відносини з антирадянськими диктаторськими режимами. Вибір між базовим стратегічним

союзником США, яким на той час стала Велика Британія, та Аргентиною було зроблено на користь першої. Так сталося, попри те що в американських дослідних центрах на той час відбувалися гострі дискусії між прихильниками латиноамериканського та англійського пріоритетів, а тому прораховувалися альтернативи, позитиви й негативи для США від підтримки однієї зі сторін конфлікту.

У праці «Взаємозалежність і конфлікт інтересів. США і Латинська Америка (друга половина ХХ ст.)» російський дослідник В. Сударев пише: «На початку 80-х років плацдармом для формування американо-аргентинського воєнно-політичного альянсу стала Центральна Америка. У 1981 р. аргентинські воєнні радники з'явилися у Сальвадорі... За умов, коли Аргентина дедалі активніше втягувалася в центральноамериканський конфлікт і претендувала на активнішу й більш самостійну роль, заволодіння архіпелагом мало на меті зміцнити ці претензії, вийти на рівень стратегічного союзника США в Південній Атлантиці» [49, с. 3–11].

Посередництво, запропоноване американською стороною, провалилося у зв'язку з небажанням аргентинського режиму йти на компроміси, незважаючи на те що пропозиції Білого дому й Пентагону враховували інтерес Буенос-Айресу в тому, що на островах мала зберегтися місцева адміністрація території під спільним контролем органу влади, створюваного спільно британцями, аргентинцями й американцями. Остаточне врегулювання мало здійснюватися на основі врахування позицій місцевого населення.

Після провалу зусиль американської воєнної дипломатії Р. Рейган 15 квітня 1982 р. визначив конфлікт між двома західними країнами «трагедією» [50]. Консерватор Р. Рейган шукав підтримки в консервативного лідера Великої Британії М. Тетчер. І тільки тоді, коли британсько-аргентинські переговори зайшли в глухий кут, адміністрація США приєдналася до економічних і воєнних санкцій проти Буенос-Айресу, введених Європейським економічним співтовариством.

Це ще більше загостило відносини США з окремими латиноамериканськими країнами, і не лише з Нікарагуа та Кубою, а й з найбільшою державою Південної Америки Бразилією, яка побоювалася британського домінування в регіоні.

Сполучені Штати Америки утрималися при голосуванні за резолюцію консультативної наради міністрів закордонних справ Організації американ-

ських держав, яка вимагала від Лондона негайного припинення воєнних дій. Точно так само вони вчинили й при голосуванні за другу резолюцію ОАД, яка вимагала відміни санкцій проти Аргентини та припинення американської допомоги Великій Британії.

Парадоксальним наслідком цього стало посилення латиноамериканського центрризму в позиції Аргентини, що вилилося у створення інтеграційного союзу «Меркосур». З іншого боку, в Аргентині на тлі невдоволення неефективною дипломатією воєнного режиму розпочався процес демократизації суспільних відносин.

Певний вплив на формування вказаної складової міжнародної політики адміністрації Р. Рейгана справили події в Ель-Сальвадорі, що сталися впродовж першого року його президентства. Брутальні порушення прав людини владою цієї держави під приводом боротьби з комуністичною загрозою просто змусили Р. Рейгана під тиском світової громадськості відмовитися від надання воєнної підтримки сальвадорській хунті. Утім і в такій ситуації адміністрація шукала можливості зберегти проголошений доктринальний вибір. Для цього було здійснено спробу скористатися згодою хунти на проведення всенародних виборів у березні 1982 р. Американські політики й засоби масової інформації розгорнули пропагандистську кампанію, суть якої полягала у відстоюванні доцільності та необхідності підтримки молодій демократії в Ель-Сальвадорі, але, по суті, не сталося й радикального розколу у відносинах із самою хунтою.

Особисто Р. Рейган сприйняв тамтешні вибори як виняткову нагоду для прямої підтримки позицій США в цій латиноамериканській країні. Факт призначення виборів публічно дуже активно подавався як моральна перемога адміністрації США, але разом з тим це змусило Р. Рейгана вдатися до суто іміджевих заяв про те, що Америка більше націлена на підтримку демократичних змін, ніж дружніх авторитарних режимів [48].

Улітку 1982 р. у контексті вже проведених виборів в Ель-Сальвадорі Р. Рейган виголосив, можливо, найбільш гучну за всю кар'єру промову на тему просування демократії на глобальних просторах. Виступаючи в парламенті Великої Британії, він назвав уроки подій в Ель-Сальвадорі та аргентинсько-британську війну поштовхом до розроблення нових підходів до перемоги в «холодній війні». Категорію «свободи» він визначив як невід'ємну частку людського буття, що не має залежати від суспільного

статусу людини. Зіславшись на Універсальну декларацію ООН про права людини, він повернувся до початкової тези своєї міжнародної Доктрини. Це проявилось в проголошенні активної дії та навіть масштабного і всеохоплюючого хрестового походу за свободу й демократію, що мало б завершитися відкиненням марксизму-ленінізму на попелище історії [51]. Попри доволі скептичні оцінки цього заклику і відсутність ентузіазму в таборі американських союзників президент США подальшими заявами й конкретними практичними діями підтвердив, що вважає власну позицію єдиною правильною та непорушною.

Приблизно на цей час припадає прихід на пост державного секретаря Д. Шульца. Більш закономірно, ніж випадково він став однією з ключових осіб в організації та підтримці хрестового походу, зробивши за майже сім років перебування на цій посаді дуже багато для практичного затвердження згаданої вище дихотомії «підтримка демократичних режимів – співробітництво зі слухняними авторитарними режимами».

Перед Р. Рейганом у зв'язку із цим постала ще одна дилема: як поєднати ці два протилежні напрями міжнародної політики без втрати авторитету в Америці та світі. Тим паче що на цей час уже стало зрозуміло, що «підтримка борців за свободу, які протистоять комуністичній ідеології», стала органічною складовою Доктрини Рейгана. Поразки прокомуністичних заколотників в Афганістані, Анголі й Камбоджі додали впевненості президентові. Успіх зовнішньополітичної Доктрини Рейгана набув практичних ознак, що було дуже важливо для сприйняття будь-якої політичної стратегії.

Американський курс на підтримку так званих борців за свободу, які боролися з прорадянськими режимами в країнах третього світу в рамках Доктрини Рейгана, – це істотна новація в зовнішній політиці Сполучених Штатів Америки. Цей курс глибоко змінив сутнісні виміри стратегії стримування, яка реалізовувалася в перші кілька повоєнних десятиліть. Його ефективність була частковою, що проявилось в Афганістані та Камбоджі. Прихильники «рейганізму» вже після відходу Р. Рейгана з поста глави держави найчастіше посилалися на успішне сприяння національному примиренню в Анголі ¹⁰. У зв'язку із цим вони закликали нового президента

¹⁰ Ідеться про підписану в Нью-Йорку 22 грудня 1988 р. тристоронню угоду, чи Браззавільський протокол, у рамках якої війська ПАР виводилися з Анголи та організовувався круглий стіл на тему незалежності Намібії в обмін на виведення кубинських військ з ангольської території.

США Д. Буша-старшого далі підтримувати режим Савімбі, попри підписання пакту про примирення [52, р. 1556]. Вони закликали наступника Р. Рейгана в Білому домі надавати матеріальну й технічну допомогу повстанцям [53]. Щоразу така аргументація базувалася на доцільності поширення американського лідерства на весь третій світ з огляду на його зростаючу значущість у світових справах [54, р. 68].

Вважаємо за доцільне окремо та спеціально зупинитися на ангольському векторі реалізації Доктрини Рейгана, ставлячи за мету довести, що «хрестовий похід проти комунізму» не обмежувався південноамериканським континентом, як про це часом стверджується. Що Доктрина і, відповідно, такий хрестовий похід мали глобальний характер та підпорядковувалися ідеї посилення американських впливів у третьому світі, свідчить чітка аргументація відомого дослідника міжнародних систем і глобального розвитку Р. Такера. Застосувавши методика реалістів, він переконливо кваліфікував такий цільовий вимір зовнішньополітичної стратегії адміністрації Р. Рейгана, подаючи її сутність саме в такій двоаспектній версії. Наскільки важливими були міркування саме цього відомого дослідника, можна судити з того, що його стаття про зовнішню політику Р. Рейгана відкривала спеціальний випуск журналу Ради зовнішньої політики США «Зовнішні справи», присвячений проблемі «Америка і світ» через аналіз подій, процесів, явищ у світовій політиці 1988 р., тобто останнього року перебування 40-го президента США в Білому домі [55].

Впадає в око також інша тенденція, пов'язана з розв'язанням ангольської проблеми. Ідеться про те, що адміністрація США ухвалила рішення активізувати свої дії на африканському континенті, спрямовані на послаблення радянських впливів у зв'язку із висуненням і запровадженням у політичній діяльності Москви так званого «нового мислення».

Проведений автором цієї монографії історичний і політичний аналіз разом із цілісним праксеологічним оцінюванням ситуації навколо Анголи, кубинської військової присутності та дій у відповідь з боку південноафриканського режиму не дають змоги погодитися з первісним узагальненням іншого відомого американського дослідника міжнародних систем і глобального розвитку М. Макфола. Воно полягає в тому, що залагодження проблеми сталося не завдяки, а всупереч Доктрині Рейгана. Справа в тому, що американський політолог відмовляється бачити прямий зв'язок між

постійними зусиллями спеціального відповідального за залагодження конфлікту заступника державного секретаря Ч. Крокера та змінами на краще ситуації на півдні Африки. Його аргументи такі: зміни сталися внаслідок модифікації внутрішньої та зовнішньої політики ангольського керівництва, у зв'язку з новим мисленням у СРСР і поліпшенням військового балансу в Південній Африці [56, pp. 99–100].

Натомість наша аргументація базується на діалектичному зв'язку між реалізацією ключових постулатів Доктрини Рейгана та певними змінами на краще в конфліктній Південній Африці. Такому висновкові додає аргументованості відмова від обраного Р. Такером методологічного пріоритету, запозиченого з арсеналу всесвітньої історії. Досліджуючи в такий спосіб розгортання конфлікту в Анголі від 1961 р. у рамках протистояння Фронту національного визволення Анголи й Народного руху за визволення Анголи, він просто констатує, що обидві організації виступили проти португальського імперського домінування, після чого всередині руху опору сталися внутрішні конфлікти. Унаслідок цього постала політична організація УНІТА (від португальського «єдність»), яка й очолила боротьбу з прокомуністичним режимом у Луанді за підтримки в Південній Африці. Мовляв, саме південноафриканський політичний режим і призвів до дестабілізації в регіоні у 1981 р., унаслідок чого кубинський уряд ухвалив рішення допомогти ангольським соратникам. Погоджуючись із фактичною стороною аргументації Р. Такера, ми виходимо з того, що досягнення примирення у 1988 р. між трьома сторонами конфлікту в Південній Африці було неможливе без активної й цілеспрямованої політичної дії Вашингтону та Москви.

Бажання державного керівництва двох глобальних центрів сили біполярної системи міжнародних відносин прямо вплинуло на ситуацію. Скажімо, Москва в рамках «нового політичного мислення» впливала на позицію режиму Ф. Кастро, а Вашингтон, керуючись базовими положеннями Доктрини Рейгана, докладав усіляких зусиль для впливу на південноафриканських учасників подій. Відтак сама Ангола робила вибір під прямим тиском і під впливом американської та радянської дипломатії.

Насправді ж, як виразно підтверджується праксеологічним підходом, на ситуацію первинно вплинула пріоритетна мета Доктрини Рейгана, яка полягала в постійному послабленні зв'язку між прокомуністичними політичними режимами в країнах третього світу й керівництвом СРСР,

жорсткій відмові США від одновимірного проведення політики в рамках стримування, а також у загальному прагненні відкинути поширення комуністичної ідеології. Хоча досі відсутні повністю адекватні й підтвержені докази на користь того, що Р. Рейган мав плани застосувати військову силу для порятунку повстанців у критичних для них ситуаціях, по суті, його Доктрина в практичній площині визначалася ефективністю підтримки антикомуністичних рухів. Особливість позиції щодо Анголи, серед іншого, полягала в тому, що президент США розглядав цей напрям у контексті сприяння самовизначенню країн третього світу. Підтвердження знаходимо і в тому, що в цей час Р. Рейган надавав особливого значення проведенню публічних акцій у рамках резолюції Конгресу від липня 1959 р. про тиждень поневолених народів (англ. Captive Nations Week) [57].

Маємо всі потрібні аргументи для твердження про те, що Доктрина Рейгана здебільшого відповідала базовим підходам до проведення певного курсу в рамках плану врегулювання ситуації в Анголі та навколо Анголи. По-перше, існував конкретний план повалення «нелегітимного» ангольського режиму. По-друге, Сполучені Штати Америки надавали істотну морально-психологічну й пропагандистську підтримку повстанцям. По-третє, кожний акт американського сприяння організації УНІТА супроводжувався її реальною активізацією. По-четверте, Сполучені Штати Америки своїми санкціями та ембарго істотно стримували кубинське керівництво від розширення підтримки ангольським революціонерам.

Але це ще не все. На противагу положенням і висновкам професора Р. Такера, політика адміністрації США в Анголі ставила за мету не просто повалення прокомуністичного режиму, а й створення на його місці режиму прозахідного, що врешті-решт вдалося.

Знову-таки автор аналізованого дослідником матеріалу сам визнає наявність широкого спектра механізмів, які застосовувалися американською владою в ангольському напрямі. Р. Такер через посилання на інші джерела підтверджує, що ангольська економіка зазнавала істотних недоліків через американські обмеження, які призводили до нестачі в країні зарубіжних валют для фінансування війни з представниками УНІТА [58, р. 4].

На відміну від висновку, який робить Р. Такер, автор монографії вважає, що реалізація цілей адміністрації Білого дому в Анголі набула додаткової ефективності завдяки лобістським акціям у Конгресі, які привели, щонай-

менше, до відсутності серйозної протидії з боку конгресменів планам і діям виконавчої влади. Безумовно, впливали на ангольських лівих радикалів і зустрічі керівника УНІТА у Вашингтоні не тільки з високими посадовцями уряду Сполучених Штатів Америки, у тому числі з державним секретарем і міністром оборони, а й з керівниками профільних комітетів обох палат американського Конгресу. Якщо додати до цього доволі істотну фінансову допомогу, яку через кілька місяців після відвідання США одержала УНІТА [59, р. 66], то твердження про непричетність чи слабкий вплив адміністрації США на розвиток подій в Анголі взагалі починають сприйматися як прояв певної упередженості чи то безпосередньо до Доктрини Рейгана, чи до механізмів і способів її реалізації в ангольському напрямі.

Не треба забувати про факти, які уможливають більшу точність оцінювання ефективності вказаного напрямку зовнішньополітичних зусиль адміністрації Р. Рейгана, застосування потенціалу ЦРУ.

І все ж американські автори найбільше суперечать власній аргументації проти Доктрини Рейгана, коли роблять суто критичні висновки щодо дій американської дипломатії в Анголі та ангольському питанні. Адже в такий спосіб явно недооцінюється ефективність човникової дипломатії, здійснюваної державним департаментом через постійні переговори помічника державного секретаря з африканських справ Ч. Крокера з урядовим кабінетом, сформованим Народним рухом за визволення Анголи. Причому дипломатичні зусилля США були постійними й цілеспрямованими. Інша річ, коли стикаються різні політико-ідеологічні оцінки цілей, які при цьому ставилися. Тут треба брати до уваги, що державний департамент переслідував таку мету, як «відривання» Анголи та Мозамбіку від радянських впливів і недопущення їх потрапляння в соціалістичний блок. Але в таких оцінках водночас зважаємо й на те, що радянська сторона, зі свого боку, прагнула зробити протилежне. Саме так визначалася суть біполярної міжнародної системи. Урешті-решт кожна з двох глобальних держав керувалася власним баченням своїх інтересів на міжнародній арені, зокрема в країнах третього світу. Принагідно зазначимо, що Держдепартамент США відмовлявся класифікувати ангольський і мозамбікський варіанти політичного режиму як комуністичні, аби тим самим наголосити на нелегітимності радянської спроби нав'язати двом народам свій режим [60, pp. 235–236].

Говорячи про часову перспективність такого підходу з погляду американської влади, маємо зважати на те, що саме адміністрації Р. Рейгана належить застосування терміна «конструктивна задіяність» (engagement) стосовно держав, які не входять до євроатлантичної спільноти. Тож включення цього поняття до назви офіційної Стратегії національної безпеки США адміністрації Б. Клінтона у 1994 р. якраз і засвідчує таку версію перспективності планів і дій Р. Рейгана. Значущим аспектом човникової дипломатії у виконанні держдепартаменту і Ч. Крокера, безумовно, є її формальна відмінність від інтервенціоністської риторики безпосередньо президента США. Власне, 40-річний Ч. Крокер постійно наголошував на тому, що Америка не прагне повалити жодний африканський уряд, про що свідчать переговори з ангольським урядом і розвиток економічних відносин з різними режимами. Навіть у спеціальних розслідуваннях дій США в Анголі, що проводилися незалежними комісіями вже в епоху президентства Д. Буша-молодшого, досі наголошується на відсутності первинності політичних цілей у відповідній Стратегії адміністрації Р. Рейгана та конкретних діях зовнішньополітичного відомства Сполучених Штатів Америки [61, р. 4]. Підтвердженням відповідності такої позиції реальним діям виступає, з точки зору автора монографії, безпосередньо факт кількарічних переговорів, які в 1988 р. завершилися підписанням тристоронньої угоди між Анголою та Південною Африкою [62].

Беззаперечно, слабким місцем в американській дипломатії в Південній Африці виглядає суперечність між співробітництвом з прокомуністичними силами та підтримкою УНІТА. Але ж безпосередньо Ч. Крокер визнавав, що американська підтримка Савімбі ставила за мету здійснення додаткового тиску на ангольський уряд для його спонукання до переговорів і підписання тристоронньої угоди. За його словами, при цьому не йшлося про повалення діючого політичного режиму. Для Держдепартаменту УНІТА була лише інструментом у рамках переговорної стратегії. Після галасу в засобах масової інформації у зв'язку з візитом Савімбі до Вашингтону Ч. Крокер ще раз визнав підтримку лідера УНІТА, але в межах пошуку компромісу, спрямованого на досягнення угоди щодо виведення кубинських військ. Промовистим є той факт, що наступні адміністрації продовжували надавати значну фінансову й технічну допомогу ангольському урядові [61, р. 6].

Можна критикувати такі оцінки і вбачати в них певну підступність, але залишається незаперечним аспект ефективності відповідних дій.

Навіть радянська історико-політична наука змушена була визнати, що всі проблеми на півдні Африки «були успішно трансформовані в справедливе полагодження конфлікту» [63, с. 4].

Будь-яка критика позиції США в питанні, що розглядається, щоразу наштовхується на проблему ефективності мирного розв'язання проблеми. Факт успішних переговорів між Анголою, Кубою та Південною Африкою не залишає сумнівів у тому, що американська дипломатія досягла бажаного в цьому контексті і водночас не дала Москві можливості реалізувати власні плани в Південній Африці. Крім того, ще за президентства Р. Рейгана в Анголі розпочалися зміни економічної стратегії в напрямі запровадження лібералізму як основи для розвитку економічних відносин із західними демократіями [64, р. 6].

Найбільш істотним наслідком американської стратегії в Анголі, з погляду автора монографічного дослідження, треба вважати вказане вище «полагодження» через тристоронню угоду у взаємозв'язку з національним примиренням в Анголі. За американської участі та сприяння було створено належні умови для історичної зустрічі ангольського президента Д. Сантоса з керівником УНІТА Савімбі (Заїр, 22 червня 1989 р.), що стало початком мирного залагодження багаторічного конфлікту [65, р. А1, А 4]. Не можна недооцінювати й такого наслідку підписаної за посередництва американської дипломатії тристоронньої угоди, як можливість для ангольської влади припинити багаторічну участь у воєнних діях.

До того ж вихід південноафриканських військ з Анголи й Намібії створив передумову для переговорів між УНІТА та діючим ангольським урядом, чому, щоправда, заважала загроза продовження громадянської війни силами Народного руху за визволення Анголи після повернення кубинських військ на батьківщину. Президент Д. Сантос мав специфічні проблеми, пов'язані саме із загрозою відновлення діяльності повстанців на рівні підпільних та інших підіривних операцій. Аналогічні проблеми насправді постали й перед організацією УНІТА, яка з підписанням тристоронньої угоди втратила можливість одержувати допомогу від Південної Африки. Однак нова атмосфера, пов'язана з розгортанням загального переговорного процесу між різними ангольськими політичними групами, давала підстави

для оптимізму на основі вже практично спільної позиції двох глобальних держав в останні роки «холодної війни» та системного протистояння. Позиція регіональних держав Африки просто змушувала американську сторону припинити надання допомоги воєнним формуванням УНІТА. Кожна із сторін внутрішнього конфлікту в Анголі за таких умов одержувала можливість перейти до переговорів замість продовження руйнівного збройного конфлікту.

Утім щодо позиції організації УНІТА, то далися взнаки персональні амбіції Савімбі, який закликав до проведення виборів на багатопартійній основі зі своєю участю прагнув до розділення владних повноважень з іншими учасниками протистояння. Відомий фахівець із цієї проблематики Д. Маркум аргументовано доводив, що суб'єктивізм учасників подій став фундаментальною перешкодою на шляху до остаточного розв'язання проблеми [56, р. 131].

Єдине, у чому можна повністю погодитися з професором М. Макфолом, на думку автора монографії, це теза про те, що адміністрації Р. Рейгана не вдалося реалізувати таку мети, як повалення діючого в Анголі політичного режиму. Однак на тлі реалізації базової мети, якою було відкинення комуністичної загрози і встановлення на півдні Африки прорадянського режиму, цей аспект виглядає доволі другорядним. І хоча М. Макфол відзначає відносність відкинення комунізму в Анголі, посилаючись на дотичне формування націоналістами політичного марксистського спрямування в Намібії [56 р. 131], у перспективному (у часі) вимірі комуністичну загрозу та, головне, створення платформи для радянського домінування в Африці було відкинуто щонайменше на десятиліття.

Не можна недооцінювати й побічного ефекту практичного запровадження зовнішньополітичної Доктрини Рейгана. Ідеться про сприяння появі в СРСР «нового мислення», яке проявилось і в налагодженні прагматичних відносин з Анголою. Москва визнала проблемність просування на міжнародній арені комуністичних режимів і фактично змушена була визнати поразку своїх принципів стосовно країн третього світу. Серйозно це проявилось не тільки в ставленні до подій на півдні Африки. Головним у цьому сенсі незаперечно треба визначити рішення про виведення радянського військового контингенту з Афганістану.

Автор монографії не повністю погоджується з висновками М. Макфола, які стосувалися впливу Доктрини Рейгана або зовнішньополітичного «рейганізму» на подальше радянсько-американське суперництво в третьому світі, особливо з урахуванням того факту, що свою статтю американський дослідник писав ще до розпаду біполярної системи міжнародних відносин. Утім цікавими є ці висновки з огляду на їхню структуру, бо це уроки для прийдешніх поколінь американських державних діячів і політиків. Відкидаючи ту частину висновків-рекомендацій професора, яка стосується безпосередньо тогочасних подій на півдні Африки, дослідниця виводить з його суджень такі опосередковані попередження для владних структур великих держав і воєнно-політичних союзів.

По-перше, існує фундаментальна доцільність для державних керівників і політичних лідерів США, Росії, НАТО, інших значущих акторів міжнародних відносин більше дослухатися до результатів цілісного аналізу ситуації в тих чи інших конфліктних регіонах з тим, аби не допустити небезпечних наслідків на перспективу (саме так сталося у зв'язку з агресією США в Іраку у 2003 р. або з погрозами нанести ядерний удар по територіях США і їхніх союзників з боку очільника КНДР на початку 2018 р.).

По-друге, перед ухваленням рішень про втручання в певному конфліктному регіоні чи державі щоразу обов'язково треба зважено й цілісно оцінювати рівень загроз, які йдуть від представників тих чи інших політичних ідеологій для певного регіону, де переважають країни, що розвиваються, з нестабільними політичними системами та режимами. Їх оцінювання в межах залежності від іншої великої держави чи воєнно-політичного союзу має будуватися на точних положеннях, аргументації та прогнозах.

По-третє, перед ухваленням остаточного рішення про втручання варто розробити та порівняти альтернативні стратегії, тактичні підходи й конкретні плани, щоб уникнути непомірних фінансових та інших витрат, а також людських втрат, щоб не допустити наслідків, які мають місце до сьогодні, скажімо, в Афганістані та Іраку.

4.3. Дихотомія «відносини з авторитарними режимами – проєкти глобальної демократизації» та акціоналізм зовнішньополітичної моделі «рейганізму»

У попередній частині праці ми дотично зачепили й окреслили проблему відносин Сполучених Штатів Америки з авторитарними режимами та політичними диктатурами в контексті дихотомії «просування демократії за кордоном – національний інтерес США». Наразі зазначимо, що ця проблема потребує спеціального розгляду у зв'язку із складністю дослідження, а також численних випадків використання антиамериканістами різних держав для дискредитації американської моделі демократизації зовнішнього світу.

Насамперед зазначимо, що американські стратегії глобальної демократизації доволі часто і, з погляду автора цієї монографії, не зовсім точно асоціюються винятково з розробленням та реалізацією першої Стратегії національної безпеки США постбіполярної епохи, відомої під назвою «Стратегія задіяності і розширення», затвердженої в 1994 р. [66, р. 29]. Констатуючи тільки певну неточність, дослідниця має намір наголосити, що просування демократії, як ідеї, постало ще в основоположних документах американського державотворення, водночас власне механізми реалізації справді почали розроблятися та запроваджуватися в міжнародну практику, у прямому розумінні поняття, лише з розпадом біполярної системи міжнародних відносин. Такими механізмами стали різноманітні програми зарубіжної допомоги, особливо ті, що здійснюються для підтримки реформування урядових агентств та інших інститутів влади, проведення перепідготовки правників, журналістів, лідерів політичних партій і громадських організацій, профспілок. Окреме місце в постбіполярній системі посідає в демократизаційному контексті пряме й опосередковане фінансування організацій громадянського суспільства, а також програми обміну студентами та надання можливостей працювати з іноземцями, які навчаються в американських університетах.

Спеціальні підпрограми містяться в програмах Агентства США з міжнародного розвитку (АМР), а також проєктах численних неурядових організацій, що нерідко фінансуються з фондів АМР, Національної фундації за демократію, а також Фундацій Азії і Євразії. Причому діяльність вказаних і неназваних інститутів Американської держави та громадянського сус-

пільства побудована таким чином, що їхні учасники й активісти переважно віддані ідеї демократизації настільки, що практично завжди підтримують будь-які кроки американської держави в ім'я підтримки чи порятунку демократії в інших державах світу. Майже всі вони чітко переконані в тому, що авторитаризм і диктаторські режими прямо або опосередковано загрожують національним інтересам Сполучених Штатів Америки.

З іншого боку, праксеологічний підхід автора цієї розвідки дав змогу вийти на ще один попередній висновок, який полягає в тому, що з кожним проєктом глобальної демократизації офіційна влада США наштовхується на проблему виконання зобов'язань, які давалися опозиційним силам у тій чи іншій державі – об'єкті демократизації після їх приходу до влади. Моральні зобов'язання переростають у фінансові, безпекові тощо. Більше того, повоєнній всесвітній і політичній історії відомі факти, коли Американська держава просто змушена була після повалення за своєї участі або за підтримки певного диктаторського чи авторитарного режиму брати на себе відповідальність за формування демократичної влади, що диктує потребу в розробленні нових механізмів дво- та багатостороннього співробітництва із зовнішнім світом. Очевидно, буде правильно назвати першими такими випадками сприяння формуванню демократичної влади в переможених Німеччині і Японії, пізніше – у Домініканській Республіці та Південному В'єтнамі, тепер – в Іраку й Афганістані. Констатуємо, що кожна наступна акція такого роду ставала дедалі складнішою з огляду на неготовність і небажання значної частини держав ісламського світу сприймати та запроваджувати євро-американську модель демократії.

Окремими методами демократизації володіє американська дипломатія, традиційно включена до відповідних проєктів.

В епоху Р. Рейгана до реалізації демократизаційних проєктів почали залучатися спеціальні служби США, насамперед Центральне розвідувальне управління. Принагідно зазначимо, що неурядові організації вкрай обмежені в можливостях безпосередньо працювати з опозицією, аби не вступати в прямий конфлікт з діючими політичними режимами авторитарного ґатунку, реакція яких може бути жорсткою й деструктивною безпосередньо для демократії.

Відтак дуже важливим аспектом відповідних проєктів демократизації виступає дихотомія по лінії «формування опозиції й усунення від влади

диктаторів і авторитарних режимів – побудова демократичних форм і механізмів державного управління та їх кадрове, інституційне і правове забезпечення». Труднощі, які йдуть від цієї дихотомії, радикально проявилися під час так званих трансформаційних проєктів демократизації, пов'язаних з формуванням пострадянських політичних режимів. Державний секретар в адміністрації Д. Буша-молодшого К. Райс запровадила навіть специфічний термін «трансформаційна дипломатія», до механізмів якої включила:

- застосування потенціалу інфраструктури державного департаменту та інших служб, які займаються зовнішньою політикою, для впливу на владу й політичні сили держав, які перебувають у стані трансформації;
- цілісне цільове застосування механізмів зарубіжної допомоги;
- посилення так званої публічної дипломатії;
- цільові зміни в діях державного департаменту та інших урядових інституцій [67, pp. 3–5].

Що стосується безпосередньо поняття «трансформаційна дипломатія», то, з погляду К. Райс, воно означає спільні зусилля з партнерами США на міжнародній арені, спрямовані на «побудову й підтримку демократії добре керованих держав відповідно до потреб своїх народів і відповідальною поведінкою в міжнародній системі» [68, р. 2]. Пропозиція К. Райс включала «переведення людей і посад» з Вашингтону і Європи до «стратегічних країн», запровадження посади директора зарубіжної допомоги тощо.

Далі у свідченнях з питань бюджетного фінансування державного департаменту вона визначила п'ять базових цілей трансформаційної дипломатії:

- мир і безпека;
- справедливе та демократичне управління;
- інвестування в людей;
- економічне зростання;
- гуманітарна допомога.

Адміністрація Р. Рейгана у сформульованому, але історично давньому вимірі – застосування трансформації дипломатії – вирізнялася рішучістю й навіть крайньою активністю з елементами прямого диктату. Безпосередньо президент і його оточення з державного департаменту виходили з того, що «теплі відносини» з певними владними структурами в інших державах, розвиток з ними торгівлі, пропозиції й реалізація інвестиційних проєктів

далеко не завжди могли дати позитивні наслідки у формі демократизації суспільних відносин. Американські фахівці посиленнями на історичні події також доводили, що вказаний підхід дуже рідко буває ефективним. Натомість, писали вони, «пряма задіяність включає в себе використання закритих зв'язків з режимом і здійснення ефективного тиску задля політичної лібералізації». На їхню думку, «будучи запущеною в дію лібералізація починає розвиватися без зупинки» [69, р. 8].

Далі йде парадоксальна, але принципова теза про те, що в стратегічному вимірі і в контексті максимального сприяння національним інтересам США існує закономірність, яка полягає в тому, що «позиції уряду США особливо потужні в країнах, якими правлять диктатори, дружньо налаштовані до Вашингтону» [69, р. 9]. Справа в тому, що таким режимам Америка потрібна для здобуття легітимності у світі, забезпечення можливості купувати зброю та одержувати допомогу, навіть безпекові гарантії. Помилковим вони вважають підхід тих дипломатів, які концентруються на вадах, проблемах і вразливих місцях у планах та діях таких режимів.

Робляться узагальнення в тому плані, що часто доцільною буває пряма кооперація з «дружніми» диктаторськими режимами, яка подекуди подається чи не єдиним шляхом реалізації тих чи інших цілей на ниві регіональної й глобальної безпеки в рамках національних інтересів США. У деяких випадках ставиться під сумнів безпосередньо доцільність досягнення такої мети, як сприяння демократизації таких режимів, яка наразі визначається віддаленою стратегічною метою на перспективу. Якщо в часи «холодної війни» такий варіант зовнішньої й безпекової політики пояснювався необхідністю консолідації спільних можливостей протистояння загрозі поширення комуністичної ідеології, то в постбіполярній системі міжнародних відносин знайдено інший аргумент: безпекова, енергетична та фінансово-економічна доцільність.

У рамках мети й завдань цього монографічного дослідження автор спеціально зупинявся на історико-політичному аналізі подолання визначеної в назві підрозділу дихотомії адміністрацією Р. Рейгана. Для цього існує потреба повернутися до ситуації, що склалася в Латинській Америці внаслідок американської підтримки позиції Великої Британії у її конфлікті з Аргентиною за право володіння Фолклендськими островами. Таке рішення адміністрації Р. Рейгана викликало майже тотальну хвилю обурення серед

латиноамериканських лідерів і громадськості. У такій ситуації Білий дім ще більше впевнився в необхідності контактування з антикомуністичними диктатурами регіону, тільки які і виявили готовність підтримати позицію глави американської адміністрації в питанні аргентино-британського конфлікту, бо їх самозбереження залежало від підтримки офіційного Вашингтону. Послідовність такої тенденції доволі швидко поширилася по Західній півкулі. Так, у вересні 1982 р. президент США позитивно відгукнувся на організацію державного візиту філіппінського диктатора Ф. Маркоса до США в рамках політики розширення підтримки американського курсу на міжнародній арені.

І все ж найбільш виразно вказана тенденція кооперування з диктаторськими режимами проявляла себе саме на теренах відносин США з латиноамериканськими державами. Історико-порівняльний вимір спонукає до згадки про те, що незадовго до британсько-аргентинського конфлікту в керованому військовою хунтою Ель-Сальвадорі виникли можливість і потенціал проведення вільних загальнонаціональних виборів у рамках стратегії недопущення подальшого поширення впливів Радянського Союзу. Однак якраз на перший рік президентства Р. Рейгана в цій центральноамериканській державі політичну діяльність активізували ті самі сальвадорські воєнні знову-таки під приводом протидії поширенню комуністичних режимів. У країні відзначалися масові порушення елементарних прав людини урядовими інститутами, однак державний департамент США робив вигляд, що нічого серйозного не відбувається. Поясненням такої позиції служила формальна згода хунти провести вибори в березні 1982 р., що офіційно було представлено в Америці як прояв доброї волі й перспектива народження нової демократії в Західній півкулі.

Промовистою в цій ситуації стала позиція безпосередньо американського лідера, який спробував скористатися ситуацією в Ель-Сальвадорі для піднесення власного рейтингу як політика, відданого демократизації та правам людини. Р. Рейган практично не звертав уваги на те, що активісти організацій громадянського суспільства та засоби масової інформації разом з окремими конгресменами від демократичної партії активно розвінчували фактичну підтримку Білим домом антидемократичної хунти. У відповідь на критику пропрезидентські сили скористалися успішним проведенням виборів у Ель-Сальвадорі для демонстрації відданості ад-

міністрації США ідеї демократизації. Впадає в око, що саме через кілька місяців після проведення виборів у цій країні та у їх контексті президент США виголосив відому й часто цитовану в науковій літературі та ЗМІ промову в приміщенні парламенту Великої Британії. Р. Рейган скористався нагодою (візит до Лондону) для того, щоб представити свою новаторську позицію стосовно подальшої перспективи здобуття перемоги Заходу в «холодній війні» та системному протистоянні із соціалістичним блоком на чолі з Радянським Союзом. Близьке підготовлений фахівцями текст промови 40-го президента США містив справді гучні слова про універсальні права людини, відданість відповідній Декларації ООН з акцентом на проведенні вільних виборів. Але найголовнішою стала його теза про розроблений адміністрацією США далекосяжний план відкинення марксизму-ленінізму на попелище історії задля розвитку майбутніх поколінь [70].

Професор університету штату Вашингтон М. Коттум переконливо доводила, що для Р. Рейгана існувала не дихотомія між демократією та фактичною підтримкою диктаторських режимів, а лише спрощена дилема світобачення і світосприйняття в таких приблизно межах: «центр – це добре, ліве – це погано». Коли йшлося про інший вимір дилеми, скажімо, підтримку антидемократичного режиму в Ель-Сальвадорі чи нікарагуанських контраст, певних режимів і політичних груп у Гватемалі, Панамі чи Гондурасі з їхніми далекими від демократії принципами діяльності, то під виглядом політичного плюралізму й демократизації насправді головним завданням завжди залишалося викорінення лівих сил і протидія радянському проникненню в зону відповідальності Сполучених Штатів Америки за неписаними канонами «холодної війни» [71, pp. 120–125, 128–130].

Непересічне значення має той факт, що Р. Рейган цілковито вірив у святість своїх запевнень, ідей і цілей. Аналогічною була позиція його найближчого оточення в зовнішньополітичному відомстві США [72, pp. 971–972, 972], очолюваному на той час уже новим керівником, яким став Д. Шульц. Попри той факт, що ми вже аналізували позицію цього державного секретаря в іншому контекстуальному вимірі, у цьому підрозділі монографії існує потреба спеціально вказати на подвійний і навіть дихотомічний характер американської дипломатії від кінця 1982 р. до завершення перебування Р. Рейгана в Білому домі. Ідеться про те, що Д. Шульц доклав особливих зусиль для налагодження міждержавної кооперації з багатьма

новими акторами міжнародних відносин, незалежно від стану демократії у відповідних країнах. Головна мотивація базувалася на визначенні позиції того чи іншого демократичного чи авторитарного керівника щодо поширення комунізму. Питання ставилося не в розрізі «демократ – не демократ», а по лінії «комуніст – антикомуніст».

Доволі показовим у цьому контексті є те, що більша частина американських дослідників, у тому числі з когорти лідерів політичної науки, акцентують увагу переважно й навіть винятково на діяльності адміністрації Р. Рейгана, спрямованій на поступ демократії у світі, знаходячи аргументи для такого висновку не в оцінці поточних подій епохи 40-го президента США, а в стратегічній перемозі над «комуністичним злом» [73, р. 73, 148].

Очевидною вершиною такої позиції стала масштабна і всебічна, у тому числі фінансовими вливаннями та зброєю, допомога афганським моджахедам тільки тому, що вони, сповідуючи власні погляди, які були вкрай далекими від демократії, боролися з радянським контингентом. Саме так аргументує власний висновок відомий дослідник становлення й просування імперської ідеології США на міжнародній арені Н. Фергюсон [74, р. 119].

Для багатьох доволі хитких диктатур у різних кінцях земної кулі така позиція глобальної держави та лідера західних демократій означала продовження свого існування. Це стосується не тільки названих вище країн (наприклад, Філіппіни чи Південна Корея), а й хунти Піночета в Чилі, яку протягом майже 10 років після силового захоплення влади в Америці піддавали буквально нищівній критиці. Утім можна погодитися з тезою дослідників про те, що перемога Заходу в «холодній війні», яка стала очевидною вже в другій половині 1989 р., на певний час відвернула увагу від сумнівних зв'язків Білого дому епохи Р. Рейгана з виразно диктаторськими політичними режимами [75].

Фахівець із латиноамериканської проблематики Р. Пастор зі свого боку відзначає, що в ставленні до тих чи інших політичних режимів і в протидії революціям на Кубі, Гренаді та Нікарагуа Сполучені Штати Америки керувалися винятково фактором їх зв'язку з Радянським Союзом. З його погляду, жодне з пояснень американської позиції та ставлення до тих чи інших версій соціального розвитку не має логіки поза рамками протидії поширенню комуністичних впливів [76, р. 65].

У більш конкретному вимірі проблеми, яка аналізується в цьому підрозділі, вважаємо доцільним зазначити, що під час візиту філіппінського диктатора Ф. Маркоса до США було налагоджено дружні відносини його родини із сім'єю Р. Рейганів. Президент США не надто вагався у виборі між осудженням порушень прав людини на Філіппінах і використанням можливостей диктатора протистояти поширенню комунізму. При цьому він не відмовлявся від демократичної риторики, що давало змогу реальним прибічникам глобальної демократизації в його адміністрації, зокрема П. Волфовітцу та Р. Армїтеджу, організовувати демократизаційні акції за кордоном, що призвело до відчуження Ф. Маркоса, незалежно від ставлення президента США до контактів з ним [77, pp. 3–30].

Проблемність орієнтації на диктаторів в організації та проведенні «хрестового походу» проти комунізму виразно проявилася саме на філіппінському напрямі. У серпні 1983 р., частково базуючись на демократичній риториці офіційного Вашингтону, зі США до столиці Філіппін повернувся лідер опозиції Б. Акіно, якого вбила уже в аеропорту служба безпеки диктатора. У зв'язку із цим Р. Рейган скасував свій візит до Маніли. Однак зовсім не йшлося про розрив з філіппінським диктатором з огляду на розміщення на території цієї країни дуже важливої військової бази США. Попри все це масові протести у зв'язку з убивством Б. Акіно стали причиною побоювань Вашингтону щодо майбутнього Ф. Маркоса.

У рамках своєї Доктрини, базованої на концептуальних розробках Д. Кіркпатрік, розглянутих автором цієї праці вище, адміністрація США ухвалила рішення далі підтримувати Ф. Маркоса, з тим щоб не допустити до влади маоїстські формування, можливості яких були насправді вкрай обмежені.

Принагідно зазначимо, що дуже схожою, навіть аналогічною була ситуація в Нікарагуа в часи президентства Д. Картера, коли було вбито лідера опозиції П. Х. Чаморро. Оцінюючи цю історію, президент Р. Рейган, напевне, керувався словами Сомоси, який попередив Д. Картера, що в разі поразки нікарагуанського диктатора до влади в країні прийдуть комуністи. Д. Картер, вважає Р. Рейган, припустився серйозної помилки, так і не надавши допомоги диктаторові-союзникові.

У рамках такого розуміння адміністрація 40-го президента США просто змусила Ф. Маркоса провести незначну лібералізацію, щоб уникну-

ти повалення диктаторського режиму. Ф. Маркос починає застосовувати демократичну риторику в публічних виступах, проголошує й затверджує проведення парламентських виборів у 1984 р. Хоча законодавча влада на тогочасних Філіппінах не мала можливості контролювати уряд і президента, значущим для оцінювання ситуації в контексті нашого дослідження виступив той факт, що вибори показали посилення впливу опозиції [78].

Під американським тиском у рамках окресленої нами дихотомії в позиції адміністрації США Ф. Маркос на кілька місяців переносить дату президентських виборів, водночас застосовуючи закриті механізми для внесення розколу в опозиційний табір. Американське посольство в Манілі, базуючись на демократичній риторичі Р. Рейгана, у такій ситуації прагне консолідувати опозицію навколо кандидатури дружини покійного лідера опозиції Б. Акіно. Крім того, уже суто в рамках демократизаційної складової зовнішньополітичної Доктрини Рейгана організовується армія (500 тис.) членів моніторингових груп, що, вочевидь, непокоїть Ф. Маркоса. Зарубіжні оглядачі, яким вдалося одержати робочі візи для відвідання Маніли, повідомляють про масові зловживання з боку влади. (Доречно буде зазначити, що серед оглядачів були такі відомі на той час політики, як сенатори Д. Керрі та Р. Лугар). Попираючи реалії, Ф. Маркос оголошує себе переможцем на виборах. Повернувшись на батьківщину, Р. Лугар розповів Р. Рейгану про реальну ситуацію на Філіппінах, після чого президент розділяє провину за зловживання на виборах порівню між диктатором й опозицією – знову-таки в рамках вказаної дихотомії. Однак під тиском громадської думки через кілька днів він акцентує провину винятково на Ф. Маркосі, який, однак, зрозумів ситуацію належним чином: як фактичну відмову Білого дому в будь-який спосіб реально підтримувати філіппінську опозицію.

Однак мільйони протестуючих філіппінців активно вимагали відставки Ф. Маркоса, на що він відповів силовими акціями. З огляду на це за дорученням Р. Рейгана його друг сенатор П. Лакзалт зателефонував до філіппінського диктатора та запропонував йому відмовитися від влади, після чого американський військовий літак вивіз його на Гаваї. У такий спосіб американській адміністрації вдалося зберегти свої воєнні бази. Стратегічним наслідком стало рішення адміністрації США навесні 1986 р. про первинність стратегії підтримки демократії як окремої мети й механізму протидії комунізму.

Паралельно з подіями на Філіппінах загострилася і внутрішня ситуація для ще одного диктатора-союзника США. Ідеться про Південну Корею, де радикально налаштовані студенти виступили проти диктатури Чуна, засуджуючи Білий дім за його підтримку. Дихотомія знову створила пастку для президента США.

Державний департамент планував повторити досвід Філіппін у Південній Кореї. Головну функцію взяли на себе згаданий К. Волфовітц, помічник держсекретаря в справах Південної Азії Г. Сігур та новопризначений посол США в Південній Кореї Д. Ліллі, який змінив на цій посаді попереднього посла, відомого симпатіями до південнокорейського диктатора. Американська дипломатія зуміла переконати диктатора в необхідності призначити всенародні вибори. Далі ситуація повторилася аналогічно до філіппінської: застосування сили, сотні вбитих опозиціонерів, обрання нового президента.

Характерні особливості дихотомії зовнішньополітичної стратегії США проявилися і в чилійському напрямі. У цій латиноамериканській країні на момент приходу Р. Рейгана до влади вже майже вісім років правив генерал А. Піночет, якого не випадково вважали найбільш відданим Америці латиноамериканським диктатором. До речі, своїм приходом до влади та утриманню її впродовж 17 років він значною мірою зобов'язаний Центральному розвідувальному управлінню США. Не існує сумнівів, зазначається у визнаннях ЦРУ Конгресові вже після завершення «холодної війни», що управління було причетне до окремих серйозних порушень прав людини. Зокрема, було публічно проголошено, що керівник чилійської спецслужби полковник М. Контрерас був платним агентом ЦРУ і зустрічався з керівниками управління у Вашингтоні через два роки після державного замаху в 1973 р. М. Контрерас проявив себе як організатор терористичних акцій і був, очевидно, причетним до організації вбивства О. Летельєра, колишнього посла Чилі часів правління С. Альєнде [13, р. 316].

У серпні 1981 р. до чилійської столиці з візитом відправилася автор концепції підтримки дружніх диктатур Д. Кіркпатрік, попередньо пояснивши свою поїздку потребою в нормалізації відносин із Чилі. До та після візиту вона активно добивалася зняття обмежень на воєнну та економічну допомогу Чилі, рішення про яку було ухвалено адміністрацією Д. Картера. Однак і в цьому випадку всі дії Білого дому наштовхувалися на масовий протестний рух чилійців за демократичні реформи. У чилійському напрямі

реакція офіційного Вашингтону була швидшою. Справа в тому, що, як писав держсекретар Д. Шульц, американські дипломати й фахівці розуміли А. Піночета, але він не розумів їх і не прислуховувався до їхніх аргументів [72, pp. 971–972].

За таких умов американська дипломатія, якій було доручено вести чилійський напрям практично самостійно, ініціювала кілька проєктів резолюцій ООН з критикою А. Піночета та його політики. Було призначено нового посла США в Чилі Г. Барнеса, якому було доручено спонукати чилійську диктатуру до демократичних реформ і проведення відкритих та чесних виборів. У відповідь А. Піночет нагадав своїм американським союзникам про боротьбу між демократією і марксизмом, хаосом і демократією, а також паралельно звинуватив Вашингтон у втручанні у внутрішні справи суверенної держави [72, p. 972].

І все ж далось взнати американське верховенство у визначенні остаточних позицій, що змусило А. Піночета проголосити плебісцит на 1988 р. Його результати вражаючі: 43% чилійців просили диктатора залишитися на посаді. Але цього разу знову під тиском Вашингтону А. Піночет вступає в переговори з опозицією, і наступного року на всенародних виборах президентом Чилі стає представник християнських демократів П. Алівін.

З приходом до влади Р. Рейгана вже повною мірою переходить у русло практичної міжнародної стратегії ідея американської винятковості. Ідейно-політичний наступ стає ще однією принциповою рисою його президентства. Професор Гарварду Р. Пайпс стверджував під впливом такого повороту про доцільність і перспективність того, щоб «військово-морські сили США панували у Світовому океані, а їхні військово-повітряні сили в небі, щоб США володіли необмеженими можливостями в космосі» [79, p. 119], а американський бізнес одержав контроль над життєво важливими джерелами сировини, енергоресурсів тощо в країнах Латинської Америки, Азії й Африки. Численні американські експерти рейганівського періоду констатують, що йдеться вже не просто про «місіонерську роль Америки» в ідеологічному розумінні, а насамперед про форми її реалізації через демонстрацію американської сили закордоном, рішучість Америки підтримувати свій глобальний вплив і посилювати американський тиск на світовий розвиток.

Відтак перебіг подій, пов'язаних з підтримкою тих політичних сил і державних керівників закордоном, які демонструють готовність зайняти

активну позицію в боротьбі з поширенням радянських впливів та комуністичної ідеології на глобальних просторах, уможливило стверджувати:

– суть Доктрини Рейгана або «рейганізму» у її зовнішньополітичній частині може бути визначена в рамках примітивного політичного концепту, пов'язаного з первинністю протидії головному ідеологічному опонентові – Радянському Союзу – над усіма іншими складовими процесу;

– Доктрина Рейгана в заданому напрямі мала доволі обмежену мету – призвести ззовні до радикальних реформ радянської політичної системи, не допускаючи при цьому хаотичного розпаду СРСР;

– ідея глобальної демократизації, у рамках практичної реалізації Доктрини Рейгана, була тривалий час підпорядкована більш важливій меті, яка полягала в недопущенні до влади чи усуненні від влади представників її adeptів марксистської ідеології;

– практичні дії американської адміністрації на підтримку антикомуністичних повстанців у різних регіонах і країнах третього світу, де реально існувала перспектива соціальних революцій, доволі часто суперечили міжнародному праву й американським законам;

– паралельно з традиційними засобами демократичного впливу на зовнішній світ, представленими в тексті розділу, адміністрація 40-го президента США активно застосовувала механізми таємних операцій з арсеналу спецслужб, насамперед ЦРУ;

– найбільш виразно проявився абсолютний пріоритет ідеології антикомунізму в міжнародній стратегії Р. Рейгана в діях його адміністрації щодо Нікарагуа, Анголи, Ель-Сальвадору, Чилі, Південної Кореї, Філіппін;

– Доктрина Рейгана і відповідна зовнішньополітична стратегія позначені дихотомією між сприянням демократизації зовнішнього світу й доцільністю кооперування з тими диктатурами, авторитарними режимами, політичними силами та різного роду повстанцями, які заявляли про повну відданість боротьбі з комунізмом, незалежно від того, що самі вони переважно були запеклими ворогами демократичного устрою.

ПІСЛЯМОВА

Базові особливості зовнішньополітичної складової моделі «рейганізму» 40-го президента США Р. Рейгана полягали в такому:

- високий ступінь ідеологізації та одновимірність, оснований на тотальному запереченні комуністичної ідеології;

- чітке й знову-таки політично та ідеологічно одновимірне оцінювання й подання викликів і загроз національним інтересам Сполучених Штатів Америки;

- глобальний підхід до оцінювання радянської загрози як вирішальної та такої, що може проявитися в будь-якому регіоні світу;

- помітний рівень суб'єктивізму в оцінках зовнішнього світу й розгляд історико-політичного та системного протистояння в рамках «холодної війни» вирішальним зіткненням сил добра й зла;

- наявність концепту економічного виснаження Радянського Союзу разом з активізацією зовнішньополітичної пропаганди, розрахованої на громадян СРСР;

- прагнення забезпечити Сполученим Штатам Америки не лише ідеологічну та економічну, а й воєнну перевагу в протистоянні з СРСР епохи «холодної війни»;

- очевидне бажання довести всі антикомуністичні постулати зовнішньополітичної Доктрини «рейганізму» до логічного завершення.

Разом з тим у документованій частині зовнішньополітичної Доктрини Рейгана відсутні:

- підтверджена подальшими практичними діями готовність не тільки застосовувати всі традиційні методи й механізми зовнішньої та безпекової політики, а й виходити за рамки таких традицій та вдаватися до використання можливостей і потенціалу спецслужб без відповідного затвердження Конгресом;

– реалізований у міжнародній практиці курс на підтримку відносин з авторитарними режимами, які декларували відданість антикомуністичній ідеології;

– план сприяння розпаду Радянського Союзу та підтримки сепаратистських настроїв у більшій частині радянських республік, за винятком трьох країн Прибалтики.

У процесі дослідження було розв'язано такі взаємообумовлені конкретні завдання:

1. Систематизація і вивчення документів зовнішньої політики 1980-х років дають змогу стверджувати про доцільність пріоритетного вибору методу історичного й політичного аналізу в сукупності з праксеологічним підходом до вивчення доктринальної спадщини адміністрації Р. Рейгана. У такий спосіб наростає ефективність застосування порівняльного виміру й уточнення змісту збігу та розходжень між політичними деклараціями й державними рішеннями, з одного боку, та практичними діями американського президента й керованих ним урядових інститутів – з іншого. Переважне й концентроване використання головним чином наукової літератури не дало змоги вийти на цілісне розуміння «рейганізму» як певної політичної ідеології. Водночас принциповий вибір для аналізу переважно документів зовнішньої політики відчутно обмежував дослідника щодо застосування новітніх концептуальних і методологічних оцінювань як ще одного істотно фактора ефективності історичного й політологічного дискурсу.

2. Авторське уточнення існуючих дефініцій «рейганізму» з наголосом на зовнішньополітичному вимірі Доктрини 40-го президента Сполучених Штатів Америки дало змогу розробити такі положення: «рейганоміка» та зовнішньополітичний «рейганізм» є водночас двома відмінними і водночас взаємозв'язаними складовими цієї президентської Доктрини; економічна перевага Сполучених Штатів Америки була для Р. Рейгана одним з елементів реалізації антикомуністичного «хрестового походу», а успіх у політико-ідеологічному протистоянні із СРСР розглядався фундаментом для подальшого нарощування американського лідерства в економічній сфері.

3. Центральні та принципові ідеї й практичні складові зовнішньополітичної Доктрини Рейгана полягали в руйнації ідеологічної основи радянської політичної системи та зупиненні ідеологічного наступу СРСР

у так званому третьому світі. Сороковий президент США не сумнівався в тому, що радянське керівництво планувало ідеологічну експансію для послаблення західних демократій, розколу між ними та забезпечення власного, радянського гегемонізму на глобальних просторах. Тим самим глава Американської держави дійшов висновку про доцільність концентрації всіх легітимних і нелегітимних методів та механізмів у протидії комуністичній експансії.

4. Популярна в історії та політології міжнародних відносин теза про обов'язковість для всіх президентів США дотримання демократичних заповітів батьків-засновників Американської держави у сфері міжнародної стратегії не може бути абсолютизована. Своїми діями на міжнародній арені Р. Рейган показав у край високий ступінь суб'єктивізму в президентських оцінюваннях зовнішнього світу та можливість ситуативних рішень, які виходять за межі євро-американської демократії при порушенні декларованої традиції. Доктрина і Стратегія цього президента США в практичному вимірі не можуть бути адекватно відображеними й зрозумілими без урахування **емоційного та дослідницького** чинника, а також особливостей його прояву в особистій позиції Р. Рейгана, при прийнятті важливих стратегічних рішень.

5. Зовнішня політика адміністрації Р. Рейгана у її основному зрізі – курсі на знищення комуністичної системи та її експансії на країни третього світу, а також поширення євро-американської моделі демократії на інші регіони світу – виявилася неочікувано досить ефективною. Адже насправді президент США ставив перед собою і своєю адміністрацією мету, яка полягала в демократизації радянської політичної системи без підтвердженого документами та заявами курсу на розчленування «радянської імперії». Ішлося про ліквідацію політичної системи, побудованої на ідеології марксизму-ленінізму, чим підтверджувалася логічність занепокоєння наступного республіканського президента США Д. Буша-старшого перспективою розпаду СРСР як єдиної держави, яка чітко проявлялася в його промові в Києві 1 серпня 1991 р.

6. Демократизація зовнішнього світу також була для президента Сполучених Штатів Америки Р. Рейгана вторинною порівняно з подоланням комуністичної експансії, що підтверджувалося підтримкою відносин і над-

анням допомоги окремим авторитарним режимам у Латинській Америці, Азії та Африці.

7. Спроби адміністрації республіканців Д. Буша-молодшого (2001–2008) та Д. Трампа (2016–2020), що позиціонували себе як прямих спадкоємців відтворення ключових аспектів зовнішньополітичного «рейганізму», базуючись на умовній і часом прямій аналогії між комуністичною загрозою та міжнародним тероризмом, виявилися невдалими через штучність порівняння, радикальну відмінність між міжнародними системами епохи «холодної війни» й початку XXI ст., відносними перевагами Р. Рейгана в умінні підбирати урядову команду та мобілізувати її на виконання центральної мети. З іншого боку, притаманні адміністраціям Д. Буша та Д. Трампа декларації про готовність будь-що реалізувати поставлену стратегічну мету аналогічно з позицією Р. Рейгана виявилися неефективними через стратегічно помилковий і навіть згубний вибір механізмів їх реалізації. Це особливо чітко і яскраво було підтверджено, зокрема, втягуванням США у військову операцію проти політичного режиму Іраку, яка разом з іншими помилками 43-го і 45-го американських президентів-республіканців і призвела до різкого поширення антиамериканських настроїв у світі вже на початку XXI ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

До передмови

1. Mann J. The Rebellion of Ronald Reagan: A History of the End of the Cold War. New York : Viking Adult, 2009. 416 p.
2. Feuer J. Seeing Through the Eighties: Television and Reaganism. London : British Film Institute, 2008. 182 p.
3. Hutchinson C. Reaganism, Thatcherism and the Social Novel. New York Palgrave Macmillan, 2008. 224 p. <https://doi.org/10.1057/9780230594906>
4. Reagan R. The Executive Collection – The Speeches of Ronald Reagan. Washington : C&C Web Press, 2008. July 4. Simultaneous Device Usage. 484 p.
5. Reagan R. The Reagan Diaries. New York : Harper Perennial, 2009. 784 p.
6. Weisberg J. Ronald Reagan (The American presidents). New York, 2016.
7. Rosenbush J. True Reagan: What Made Ronald Reagan Great and why it matters. New York, 2016.
8. Bair B. Whitney C. Three Days in Moscow: Ronald Reagan and the Fall of the Soviet Empire. New York : William Morrow, 2008. 416 p.
9. Edwards A. The Reagans: Portrait of a Marriage. Audiobook, Lyons Press, 2018.
10. Гарбузов В. Н. Революция Рональда Рейгана. М. : Наука, 2008. 566 с.
11. Камінський Є. Є. Політика США в українському питанні (1917–1990 роки) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02. Київ, 1993. 36 с.
12. Kennedy J. F. Profiles in Courage. New York : Pocket Books Harper Audio, 1957.
13. Schrier R. W. Profiles of American Presidents in the Twenties Century: Merits and Maladies: From Theodore Roosevelt Jr. to William Jefferson Clinton. Washington : B&B Publishers ; First edition (June 29), 2011. 217 p.
14. The Random House Dictionary of the English language. College Editions. New York : Random House, 1978. 1057 p.

До розділу 1

1. Кант И. Основоположение метафизики нравов. Собр. соч. : в 8 т. Т. 4. М., 1994. С. 195.
2. Кант И. Критика практического разума. Собр. соч. : в 8 т. Т. 4. С. 459.
3. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление. Афоризмы житейской мудрости. М. ; СПб., 2005. С. 523.
4. Haynes J. *Sleepwalking Through History: America in the Reagan Years*. N.Y. : Anchor Books, 1992.
5. Lipset S. M. *Revolution and counterrevolution: Change and persistence in social structures*. N.Y., 1968.
6. Американские президенты: 41 политический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона / под ред. Ю. Хайденкинга. Ростов-на-Дону : Феникс, 1997.
7. *Messages and Papers of the Presidents*. Vol. 4. Washington, 1905. 258 p. (microfilm).
8. Merk Fredric. *Manifest destiny and Mission in American History*. With a New Foreword by John Mack Faragher. Cambridge (Mass) : Harvard University Press, 1995.
9. Huntington Samuel P. *The Clash of Civilizations*. *Foreign Policy*. Vol. 72. No. 3. 1993. Pp. 22–49. <https://doi.org/10.2307/20045621>
10. Marshall Darrow Shulman. *The Superpowers: The Dance of the Dinosaurs*. *Foreign Affairs*. Vol. 66. 1988. Pp. 499–506. <https://doi.org/10.2307/20043463>
11. Gaddis J. *The United States and the End of the Cold War. Implications, Reconsiderations, Provocations*. N.Y. : Oxford University Press, 1992.
12. Sarkesian Sam C. *U. S. National Security*. Boulder – London : Lyanne Reiner Publishers, 1995.
13. Morrison David C. *The Intelligence community: time for reform?* 1996. Pp.13–22.
14. Dallek Robert. *The American Style of Foreign Policy: Cultural Politics and Foreign Affairs* Published by. Knorf Alfred A. 1983.
15. Dallek Robert. *Ronald Reagan: The Politics of Symbolism*. With a New Practice – Harvard University Press, 1999.
16. Лафибер Уолтер. Американская историография внешней политики США. *Новая и новейшая история*. 1993. № 1. С. 195–204.

17. Ronald Reagan's Primaries 1980. URL: <http://ronaldreagan.com/1980.html>
18. Reagan Ronald, USSR. URL: <http://ronaldreagan.com/ussr.html>
19. President Reagan's Speech to the House of Commons June 8, 1982. The Crusade for Freedom. URL: <http://reaganwebt-eamone.com>
20. Reagan Ronald. Strategic Defense Initiative. URL: <http://Ronaldreagan.com/sdi.html>
21. Budkley W. Reagan Lives. Gogorow.com./Ronaldreagan.html. 1999. February 6.
22. Ambrose Stephen. Rise to Globalism. American Foreign Policy Since 1938. 6th revised edition. New York : Penguin Books, 1991.
23. Kazin M. Trump and American Populism Old Whine, New Bottles. *Foreign Affairs*. October 6. 2016. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2016-10-06/trump-and-americanpopulism>
24. Gorman Michele. Hillary Clinton Isn't First Politician to Face Criticism Over Speaking Fees. *Newsweek*. URL: <https://www.newsweek.com/hillary-clinton-criticism-speaking-fees-492534>
25. Why Ronald Reagan Was So Successful in The White House. *Newsweek*. 2010. July 8, a special edition, Reagan: The Last Conservative. URL: <http://www.newsweek.com/Ronald-reagan-white-house-republicans-gop442330>
26. Post-Truth, Post-West, Post-Order. PDF. URL: <https://issat.dcaf.ch/Learn/Resource-Library/Policy-and-Research-Papers/Munich-Security-Report-2017-Post-Truth-Post-West-Post-Order>
27. McNeil Elton. B. The Nature of Human Conflict. Englewood Cliffs, NJ.
28. Morgenthau Hans J. In Defense of the National Interest. New York : Knopf, 1951.
29. Kennan G. American Diplomacy. Expanded Edition. University of Chicago Press, 1984.
30. Williams W. A. 2nd ed. The Tragedy of American Diplomacy. Dell, 1972.
31. Gaddis J. Russia, The Soviet Union, and The United States: An Interpretive History. 2nd ed. N.Y. McGraw-Hill. 1990. URL: <https://www.mheducation.com>
32. Garthoff R. Dіtente and Confrontation. American-Soviet Relations from Nixon to Reagan. Wash. : Brooking Institution, 1985.
33. Garthoff R. The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War. Wash. : Brookings Institution Press, 1994.

34. Brands H. W. Reagan: the life. New York : Doubleday, 2016.
35. Peterson C. Ronald Reagan and antinuclear movements in the United States and Western Europe, 1981–1987. Lewiston, N.Y. : The Edwin Mellen press, 2003.
36. Rosebush J. True Reagan: What Made Ronald Reagan Great And Why It Matters. New York : Center Street, 2016.
37. Reagan M. Lessons My Father Taught Me: The Strength, Integrity, and Faith of Ronald Reagan. Humanix Books, 2016.
38. Shirley C. Last Act: The Final Years: and Emerging Legacy of Ronald Reagan. New York : Free Press, 2015.
39. Weisberg J. Ronald Reagan. New York : Time books, 2016.
40. Kengor P. The Crusader: Ronald Reagan and the Fall of Communism/P. Kengor. N.Y. : Harper & Collins, 2006.
41. Schweizer P. Reagan's War: The Epic Story of His Forty Year Struggle and Final Triumph Over Communism. N.Y. : A Division of Random House, 2002.
42. Wilentz S. The Age of Reagan: A Story, 1974–2008. N.Y. : Harper & Collins, 2008.
43. Arquilla J. The Reagan Imprint: Ideas in American Foreign Policy from the Collapse of Communism to the War on Terror. Chicago : Ivan R. Dee, 2006.
44. Ehrman J. The Rise of Neoconservatism: Intellectuals and Foreign Affairs, 1945–1994. L. : New Haven, 1995.
45. Kirpatrick J. Beyond the Cold War. *Foreign Affairs*. Vol. 69. No. 1. 1990. Pp.1–16. <https://doi.org/10.2307/20044284>
46. Morris E. Dutch: a Memoir of Ronald Reagan. N.Y. : Moder Library, 1999.
47. Wallison P. Ronald Reagan. The Power of Conviction and the Success of His Presidency. L. : Westview Press, 2004.
48. Wills G. Reagan's America: Innocents at Home. N.Y. : Penguin, 2000.
49. Superpower Politics: Change in the United States and the Soviet Union / [ed. by M. Puch, P. Williams]. N.Y. : Manchester Univ. Press, 1990.
50. United States – Soviet Relations: the Next Phase / ed. by A. Horelick. L. : Cornell Univ. Press, 1986.
51. Bailey N. The Strategic Plan That Won the Cold War. National Security Decision Directive 75. Virginia : The Potomac Foundation, 1988.

52. Peterson C. Ronald Reagan and Antinuclear Movements in the United States and Western Europe, 1981–1987. N.Y. : The Edwin Melen Press, 2003.
53. Snyder, W. Defense Policy in the Reagan Administration. N.Y. : DIANE Pullishing, 2004.
54. Ehrman John. The eighties: America in the age of Reagan. New Haven : London : Yale univ. press, 2005.
55. Abshire David M. Saving the Reagan presidency: trust is the coin of the realm. Abshire foreword by Richard E. Neustadt. College Station: Texas A&M univ. press, 2005.
56. Knott Stephen F., Chidester Jeffrey L. At Reagan's Side: insiders' recollections from Sacramento to the White House. Lanham, Md. : Rowman&Littlefield, 2009.
57. Brand Karl Gerard. Ronald Reagan and the House Democrats: gridlock, partisanship, and the fiscal crisis. Columbia. London : Univ. of Missouri press, 2009.
58. Gaddis J. L. The Emerging Past Revisionist Synthesis on the Origin of the Cold War. *Diplomatic History*. Vol. 7. No. 3. Summer 1989. Pp. 180–181. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.1983.tb00389.x>
59. Reeves R. President Reagan. The Triumph of Imagination. N. Y. : Simon&Schuster, 2006.
60. Weisberg J. Ronald Reagan. New York : Times books, 2016.
61. Гончар Б. М. «Кризова дипломатія» СССР та США в конфліктах третього світу (70–80-і роки). Київ : Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, 1992.
62. Дашкевич А. На роздоріжжі. Виклики сучасності і парадокси зовнішньої політики США. Київ : Наук. думка, 1996.
63. Дашкевич А. В. Еволюція системи доктринального забезпечення зовнішньої політики США повоєнного періоду : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04. Київ, 1998.
64. Камінський Є. Є. Політика США в українському питанні (1917–1990 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.03. Київ, 1993.
65. Камінський Є., Дашкевич А. Політика США щодо України. Витоки. Концептуальні основи. Київ : Політ. думка, 1998.
66. Канцелярук Б. І. Сучасні виміри політики США до України в умовах постбіполярного світу : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04. Київ, 1998.

67. Потехин А. В. Формирование политики США в отношении государств Восточной Европы после второй мировой войны : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.05. Киев, 1998.

68. Потехин А. В. Дипломатия США в Восточной Европе. Київ : Наук. думка, 1991.

69. Хижняк И. А. США: государство, бизнес и культура (60–70-х годов XX столетия). Київ : Вища шк., 1986.

70. Хижняк И. Парадоксы рок-музыки. Киев : Молодь, 1989.

71. Хижняк И. А. Проблемы социального регулирования сферы культуры США 60–80-х годов XX столетия : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.03. Киев, 1991.

72. Шергин С. А. Эволюция концептуального подхода США к проблемам Тихоокеанской безопасности. 70–80-е гг. : автореф. дис. ... д-ра полит. наук : 23.00.04. М., 1992.

73. Хижняк І. Патронована культура та культурна демократія у США. Культурні процеси в американському соціумі періоду індустріальних і постіндустріальних трансформацій (друга половина XX ст.): соціально-політичний вимір. Київ : Вид-во МВС України, 2001.

74. Дудко І. Д. Критерії і механізми забезпечення міжнародно-політичних інтересів США в нестационарній системі міжнародних відносин : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04. Київ, 2008.

75. Коваль І. М. Концептуальне оформлення східноєвропейської політики США на початку процесу глобальних трансформвань : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04. Київ, 2000.

76. Погорська І. І. США: місія здійснима? Праксеологія творення глобального світу. Київ : Грамота, 2009.

77. Рижков М. М. Доктринальний вимір стратегій зовнішньої політики США: від стримування до глобальної демократизації : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04. Київ, 2007.

78. Овчаренко А. О. Імперативи зовнішньої політики адміністрації Р. Рейгана : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. Київ, 2000.

79. Овчаренко А. О. Зовнішньополітична стратегія адміністрації Р. Рейгана. Київ : Знання, 2000.

80. Овчаренко А. О. Стратегічні наслідки зовнішньополітичного курсу адміністрації Р. Рейгана. Київ : Знання, 2000.

81. Годлюк А. М. Зовнішньополітичний та безпековий феномен рейганізму : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. Київ, 2009.
82. Рудюк О. В. Концептуальні засади політики адміністрацій Р. Рейгана відносно СРСР (1981–1989 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02, Київ, 2010.
83. Сайчук М. Адміністрація президента США Р. Рейгана і газопровід Західний Сибір Європа. *Вісн. Нац. у-ту ім. Т. Шевченка. Сер.: Історія*. 2008. Вип. 94/95. С. 51–58.
84. Сайчук М. М. Енергетичний чинник зовнішньополітичної стратегії адміністрації Р. Рейгана щодо СРСР : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2011.
85. Панченко Ю. В. Історія і практика неоконсерватизму Великої Британії та США часів урядів М. Тетчер та Р. Рейгана : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2008.
86. Олексин Т. Є. «Зоряні війни» Рональда Рейгана: фальшивка чи реальність? *Військовий вісн.* Львів, 2015. Вип. 24. С. 151–164.
87. Романов В. Реформи президентів Ф. Рузвельта та Р. Рейгана: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми державного управління*. Дніпропетровськ, 2002. № 2. С. 34–42.
88. Пасховер А. Любимець публіки. *Новое время страны*. Киев : ООО «Изд. дом «Медиа-ДК». 2016. № 24 (105), 8 июля, 2016. С. 56–59.
89. Камінський Є. Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку ХХІ ст. Київ : Центр вільної преси, 2008.
90. Гарбузов В. Н. Рейгановская модель руководства государством. *США – Канада: экономика, политика, культура*. 1997. № 9 (333). С. 40–53.
91. Коньшев В. Н. Принятие решений о военных интервенциях: отношения президента и Конгресса США (1982–1991 гг.). СПб. : ВИРД, 1999.
92. Картамышева С. Н. Советско-американские отношения в Конгрессе США (1984–1988 гг.). Курск : Изд-во Курс. гос. пед. ун-та, 1997.
93. Зубок В. Н. Конец холодной войны: новые факты и аспекты. Саратов : Науч. кн., 2004.

94. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки : учеб. пособие для студентов / под ред. И. П. Дементьева, А. И. Патрушева. М. : Простор, 2000.

95. Системная история международных отношений в двух томах / под ред. А. Д. Богатурова. Т. 1. События 1918–1945 годов. М. : Культур. революция, 2006.

96. Системная история международных отношений в двух томах / под ред. А. Д. Богатурова. Т. 2. События 1945–2003 годов. М. : Культур. революция, 2006.

97. Васильев В. С. Бюджетные приоритеты республиканцев: от Р. Рейгана до Дж. Буша-мл. США – Канада. *Экономика, политика, культура: науч. и обществ.-полит. журн.* М. : РАН, Ин-т США и Канады, 2007. № 11. С. 3–20.

98. Варивончик И. В. Динамика и особенности становления среднего класса в США: рейгановская революция. США – Канада. *Экономика, политика, культура: науч. и обществ.-полит. журн.* М. : РАН, Ин-т США и Канады, 2010. № 12. С. 41–54.

99. Гриневский О. В. Перелом. От Брежнева к Горбачеву. М. : ОЛМА медиагрупп ; ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2004.

100. Бартенев В. И. Р. Рейган – М. Каддафи: американо-ливийское противостояние в 1980-х годах. *Новая и новейшая история.* М. : РАН, Ин-т всеобщей истории, 2010. № 5. С. 64–84.

101. Хворостяный А. А. Доктрина национальной безопасности администрации Р. Рейгана, 1981–1989 гг. : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.03 / Юж. федер. ун-т. Ростов-на-Дону, 2010.

102. Кикило В. Рональд Рейган, каким он предстал в своих дневниках. *Эхо планеты.* М., 2007. № 24. С. 32–35.

103. Надеждин Н. Я. Рональд Рейган: Я сделал свою работу. Биографические рассказы. М. : Издатель А. И. Осипенко, 2009.

104. Пайпс Ричард. Я жил. Мемуары непримкнувшего / пер. с англ. В. Бровкина. М. : Моск. шк. полит. исслед., 2005.

105. Киссинджер Генри А. Понять Путина. Политика здравого смысла. М. : Алгоритм, 2015.

106. Рейган Р., Тэтчер М. Англосаксонская мировая империя. М. : Алгоритм, 2014. 288 с.

107. Агруляев П. Т. Современные портреты. М. : Лаборатория Книги, 2011.
108. Мэтлок Дж. Ф. Рейган и Горбачев. Как кончилась «холодная война»... и все проиграли / пер. с англ. Т. Кудрявцевой. М. : Р. Валент, 2005.
109. Harold D. Clarke and Marianne C. Stewart. Prospecions, Retrospections, and Rationality: The «Bankers» Model of Presidential Approval Reconsidered. *American Journal of Political Science*. Vol. 38. No. 4. November, 1994. Pp. 1104–1123. <https://doi.org/10.2307/2111734>
110. Cohen Jeffrey E. Presidential Rhetoric and the Public Agenda. *AJPS*. February 1995. Pp. 87–107. <https://doi.org/10.2307/2111759>
111. Hager G. L. and Sullivan T. President-centered and Presidency-centered Explanations of Presidential Public Activity. *AJPS*. November 1994. Pp. 1079–1103. <https://doi.org/10.2307/2111733>
112. Meernick J. Presidential Support in Congress: Conflict and Consensus on Foreign and Defense Policy. *Journal of Politics*. August 1993. Pp. 569–87. <https://doi.org/10.2307/2131989>
113. Stimpson J. A., Michael B. MacKuen, and Robert S. Erikson. Dynamic Representation. *APSR*. September 1995. Pp. 543–565. <https://doi.org/10.2307/2082973>
114. Wlezien C. The Politics of Impoundments. *Political Research Quarterly*, Vol. 47. 1994. Pp. 59–84. <https://doi.org/10.1177/106591299404700104>
115. Potter W. James, and Deborah Levine-Donnerstein. Rethinking Validity and Reliability in Content Analysis. *Journal of Applied Communication Research*, Vol. 27. No. 3. 1999. P. 258. <https://doi.org/10.1080/00909889909365539>
116. Hartmann-Hall, Heather M., and David A. F. Haaga. Content Analysis of Cognitive Bias: Development of a Standardized Measure. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavioral Therapy*. Vol. 17. No. 2. 1999. Pp. 105–114. <https://doi.org/10.1023/A:1023052931259>
117. Iggers G., Wang E. A global history of modern historiography. Harlow ; N.Y. : Pearson Longman, 2008.
118. Gow D. Quantification and Statistics in the Early Years of American Political Science, 1880–1922. *Political Methodology*, Vol. 1. 1985. Pp. 3–14.
119. *Political Methodology*. Vol. 11. 1985. Pp. 1–9.
120. Schuman F. The Study of International Relations in the United States. Contemporary political science: a survey of methods, research and

teaching. UNESCO. 1950. P. 578. URL: http://unesdoc.unesco.org/images/0007/000725/072539_eo.pdf

121. Easton D. A. *Systems Analysis of Political Life*. N.Y. : Random House, 1965.

До розділу 2

1. США – экономика, политика, идеология. 1975. № 12. С. 71–77.

2. *Congress and Foreign Policy – 1975*. Committee on Foreign Relations, U. S. House of Representatives. Wash., 1976. P. 176.

3. США – экономика, политика, идеология. 1977. № 12. С. 6.

4. Schlesinger, J. *Annual Defense Department Report, Fy 1976 and Fy 1977*. Wash., 1975, p. III–33.

5. Rumsfeld D. *Annual Defense Department Report, Fy 1977*. Wash., 1976. P. 121.

6. Schlesinger Jr. A. *Is Liberalism Dead?* *The New York Review of Books*. 1981. January 22. Pp. 30–34.

7. *Independent*. 1975. August. P. 11.

8. Zumwalt E. *On Watch*. A Memoir. N.Y., 1976. Pp. 33–331. <https://doi.org/10.2307/1922170>

9. *The Department of State Bulletin*. 1975. September 29. P. 471.

10. Hilsman R. *The Crouching Future*. *International Politics and U. S. Foreign Policy. A Forecast*. N.Y., 1975. P. 581.

11. *Independent*. 1975. July – August. P. 66.

12. *Foreign Affairs*. 1975. July. P. 665.

13. Hilsman R. *The Crouching Future*. *International Politics and U. S. Foreign Policy. A Forecast*. N.Y., 1975. P. 608.

14. *The Vietnam Legacy* / Ed. By A Lake. N. Y. P. 1976. P. 273.

15. Рейган Р. *Откровенно говоря*. М., 1990. С. 84.

16. Гарбузов В. Н. *Революция Рональда Рейгана*. М., 2008. С. 133.

17. *Stagflation Reaganomics in the Stagflation Economy?* / ed. by F. I. Greenstein. Baltimor & L. 1983.

18. *The Reagan Record: An Assesment of America's Changing Domestic Priorities* / ed. by J. L. Palmer & L. V. Sawhill. 1984. Cambridge (Mass.).

19. Lekachman R. *Greed is Not Enough: Reaganomics*. N.Y. 1982.

20. Barlett B. Reaganomics: Supply Side Economics in Action. Westport (Connecticut), 1981.
21. US News and World Report. 1981. May 18. P. 17.
22. American Federationalist. 1980. August. P. 17.
23. Hand book of Basic Economic Staistics. 1981. May.
24. Fortune. 1981. January 26. P. 10.
25. Social and labour Bulletin, ILO. Geneva, 1980. No. 3. Pp. 279–280.
26. Labor Today. 1981. January. P. 4.
27. AFL-CIO News. 1981. March 14. P. 5.
28. Economic Notes. 1981. March. P. 6.
29. Public Papers of the President Ronald Reagan. Government Printing Office. Washington, DC, 1981. P. 120.
30. Meese III E. With Reagan: The Inside Story. Wash., 1992. Pp. 120–121.
31. Republican Platform Proposed by the Committee on Resolution to the Republican National Convention: Detroit. 1980. July 14. Detroit. P. 31.
32. Мельвиль А. Ю. США сдвиг вправо? Консерватизм в идейно-политической жизни США 80-х годов. М., 1986.
33. Поршаков С. А. Идейно-политическая эволюция республиканской партии. *Проблемы американистики*. М., 1988. Вып. 6. С. 130–132.
34. Савельев В. А. Консервативная модель конца столетия: рейганизм? Вып. 8: Консерватизм в США: прошлое и настоящее. *Проблемы американистики : сборник*. М., 1990. С. 198.
35. Гарбузов В. Н. Революция Рональда Рейгана. М., 2008. С. 198.
36. The Nation. 1978. February 18.
37. Morgentahay H. Politics Among Nations. N.Y., 1973. P. 5.
38. Padelford N. and Lincoln G. The Dynamics of International Politics. N.Y., 1968. P. 6.
39. Wesson R. Foreign Policy for a New Age. Boston, 1977. P. 46.
40. Setting National National Priorities. The Next Ten Years / ed. by H. Owen and Ch. Scultze. Wash., 1976. P. 59.
41. Great Issues of International Politics / ed. by M. Karlan. Chicago, 1974. P. XII.
42. Hoffman S. The Uses of American Power. *Foreign Affairs*. October 1977. P. 27. <https://doi.org/10.2307/20039805>
43. The Center Magazine. 1974. January – February. Pp. 38–39.

44. Wohlstetter A. The Delicate Balance of terror. *Foreign Affairs*. January 1959. Pp. 211–234. <https://doi.org/10.2307/20029345>
45. Kahn H. On Thermonuclear war. Princeton. 1960.
46. Kissinger H. Nuclear Weapons and Foreign Policy. N.Y., 1967.
47. Ikle F. Can Nuclear Deterrence last Out the Century? *Foreign Affairs*. January 1973. Pp. 267–286. <https://doi.org/10.2307/20037978>
48. The Washington Post. 1977. July 6.
49. The New York Time. 1977. July 8, 10.
50. The Nation. 1978. February 18.
51. Fortune. 1978. June 19.
52. The Washington Pos. 1978. Marth 23, April 1.
53. Great Decisions, 78. N.Y., 1978. P. 16.
54. Secretary of Defense H. Brown Annuaul Report. F.Y. 1979. Wash., 1978.
55. The Christian Science Monitor. 1978. April 1.
56. Yergin D. Shattered Peace. Boston, 1977. P. 279.
57. Kennan G. Memoirs 1925–1950. Boston, 1967. P. 322.
58. Eisenhower D. The White House Years. Vol. II. N.Y., 1976. P. 180.
59. Walton R. Henry Wallace and the Cold War. N.Y., 1976. P. 145.
60. Morgenthay H. A New Foreign Policy for the United States. N. Y., 1969. P. 10.
61. Uncertain Greatness. N.Y., 1977. Pp. 217–220.
62. The Washington Post. 1980. January 24.
63. The Washington Post. 1980. Fabruary 5.
64. Business Week. 1980. January 21.
65. The New York Times. 1980. March 1, 4.
66. Матвеев В. А. Трёхсторонняя стратегия и её эволюция. *Мировая экономика и междунар. отношения*. 1977. № 3.
67. Воронцов Г. А. Трёхсторонняя комиссия: теория и практика. *Вопросы истории*. 1979. № 4.
68. Congressional Quarterly Guide to the Presidency. Wash., 1989. P. 643.
69. Stagflation: Hearings defore the Special Study of the joint Economical Committee. Congress of the U.S. 96 th Congress. 1 st Session. April 30, May 7, 1979. Wash., 1979. Pp. 5–12.

70. The Dollarr, Inflation, and U. S. Monetary Policy: Hearings before the Joint Economical Committee. Congress of the U.S. 96 th Congress. 1 th Congress. October 17. 1979. Wash., 1980. P. 5, 8, 11.

71. Special Study on Economic Change: Studies Prepared for the Use of the Special Study on Economic Change of the joint Committee. Congress of the U. S. Wash., 1980. Pp. 86–89.

72. Papers of Donald T. Regan. Transition. Miscellaneous Materials. January 1977 – November 1980. Box 184. Folder 5. The Collections of the Manuscript Division. Library of Congress (Washington, D.C. USA).

73. Лядышев Б. Д. Военно-промышленный комплекс США. М., 1974. С. 102–103.

74. Melman S. Barriers to Conversion from Military to Civilian Industry in Market, Planned and Development Economics. N.Y., 1980.

75. Melman S. The Permanent War Economy: American Capitalism in Decline. Simon & Schuster. New York, 1985. P. 19.

76. Special Study on Economic Change: Studies Prepared for the Use of Special Study on Economic Change of the joint Committee Congress of the U. S. Vol. 9: The International Economy: U. S. Role in a World Market. Wash. 1980.

77. Defence/Space Business Daily. October 13, 1977. P. 1.

78. Forbes. 1979. June 25. P. 56, 58, 60, 62.

79. Statistical Abstract of the United States. Wash., 1966. P. 847.

80. Statistical Abstract of the United States. Wash., 1970. P. 766.

81. Statistical Abstract of the United States. Wash., 1979. P. 851.

82. Monthly Review. 1980. April. P. 10, 9.

83. Fortune. 1979. June 4.

84. Export Policy. Hearing before the Subcommittee on International Finance of the Committee on Banking, Housing and Urban Affairs. Us Senate. 1979. P. 381.

85. The Papers of Donald T. Reagan. – The Collections of the Manuscript Division / The Library of Congress (Washington, D.C., USA), 1985–1988.

86. Stein H. Presidential Economics: The Making of Economic Policy from Roosevelt to Clinton. Wash., 1994. P. 144, 163–164, 379.

87. Impact of War in South-East Asia on the US Economy. Hearings before the Committee on foreign Relations. US Senate, part 1. Wash., 1970. P. 33.

88. Changing National Priorities. Hearings before the Subcommittee on Economy in Government of the Joint Economic Committee. Congress of the United States, part 2. Wash., 1970. P. 68.

89. Report of secretary of Defense James R. Schelesinger to the Congress on FG 1976 and Transition Budgets FG 1977. Authorization, Request and FG 1976–1980 Defense Programs. February 5, 1975. Pp. 1–23.

90. The Carter Record. Prepared by the Public Affairs Department Republican National Committee. 1980. August. The Carter Record. August 1980. Box 158. Folder 15. The Special Collections Library of the University of Tennessee, Knoxville (Tennessee, USA).

91. Transitional Corporations and the Industrialization of Developing Countries. Doc. UNIDO. ID/CONF.4/14. Vienna, 1979. P. 8.

92. The Papers of Howard H. Baker. Political Polls, Reports and Records. 1971–1980. Box 42. Folder 14. The Special Collections Library of the University of Tennessee, Knoxville (Tennessee, USA).

93. Oil and Gas journal. 1979. November 12. P. 112.

94. Historic Documents of 1981. Wash., 1982. Pp. 200–224.

95. Guinter J. Moralists and Managers. Public Interests Movement in America. N.Y., 1976.

96. Bell D. The Radical Right. N.Y., 1964. P. 64.

97. Steinfels P. The Neoconservatives. N.Y., 1979. P. 36.

98. Kissinger H. The Moral Foundations of Foreign Policy. The Atlantic Community Quarterly. Fall, 1975. P. 27.

99. Lefever E. Morality versus Moralism in Foreign Policy. Ethics and World Politics. N.Y., 1972. P. 5.

100. The Public Papers of the Presidents of the United States. Jimmy Carter. 1977. Book 1. Wash., 1978. Pp. 95–154.

101. Free L. How others see US. Critical Choices for Americans. Massachusetts – Toronto – London, 1976. Pp. 28–29.

102. Lerner M. America Agonizes. *Foreign Affairs*. January 1974. P. 287. <https://doi.org/10.2307/20038050>

103. Dahrendorf R. The American Self-Image: Missing Traits and Their Prospects, in «Up the Mainstream. A. Critique of Ideology in American Politics and Everyday life» / ed. by H. Reid. N.Y., 1974. Pp. 11–24.

-
104. Riesman M. The Pragmatism of Human Rights. *The National*. May 7, 1977. Pp. 554–558.
105. Petras J. President Carters and the «New Moralitty». *Monthly Review*. 1977. P. 48. https://doi.org/10.14452/MR-029-02-1977-06_3
106. Carter J. Keeping Faith: Memoirs of a president. Fayetteville, 1995. Pp. 115–129.
107. Ringer R. Restoring the American dream. N.Y., 1979. Pp. 232–233.
108. США – экономика, политика, идеология. 1980. № 9. С. 23.
109. Белявская И. А. Теодор Рузвельт и общественно-политическая жизнь США. М., 1978. С. 80–81.
110. Letter of Howard Barker to President Carter. 1980. February 19. The Papers of Howard H. Baker. Stevens Ned. 1978–1984. Box 3. Folder 71. The Special Collections Library of the University of Tennessee, Knoxville (Tennessee, USA).
111. Reagan R. Speaking My Mind. Selected Speeches. N.Y., 1989. Pp. 22–40.
112. The Washington Post. 1981. January 4.
113. Wirthlin R. Bregio, V. Beal R. Campaign Chronicle. *Public Opinion*. 1981. February – March.
114. The New York time Magazine. 1980. March 30. P. 42.
115. The Gallup Poll. 1980. March 30.
116. The Gallup Poll. 1980. December 14.
117. Ladd E. Conservatism: A. National Review. *Public Opinion*. February – March 1981. P. 19.
118. Judis J. Can Reagan Keep the promise of Liberalism? *The Progressive*. January 1981. P. 22.
119. The Harris Survey. 1981. March 23.
120. Newsday. 1981. February 9. P. 5.
121. Yankelovich D., Kaagan L. Assertive America. *Foreign Affairs*, 3. 1981. <https://doi.org/10.2307/20040814>
122. ABC News – Harris Survey. 1980. November 20.
123. The Harris Survey. 1980. November 20.
124. The Gallup Poll. 1981. March 27.
125. The Gallup poll. 1981. March 26.

126. Schlesinger Jr. A. Is Liberalism Dead? *The New York Review of Books*. 1981. January 22. P. 30.
127. Dougherty J., Pfaltzgraft Jr. R. *Theories of International Relations*. Philadelphia – New York – Toronto, 1971.
128. США – економіка, політика, ідеологія. 1981. № 8. С. 96.
129. Janis I., Mann L. *Decision Making. A Psychological Analysis of Conflict. Choice and Commitment*. N.Y., 1977. P. 128.
130. Janis I. *Victims of Groupthink*. Boston, 1972. P. 3.
131. Lewin K. *Group Decision and Social Change* / ed. by T. Newcomb and E. Hartly. *Readings in Social Psychology*. N.Y., 1947. Pp. 197–211.
132. Possible Soviet Responses to the US Strategic Defense Initiative. Interagency Intelligence Assessment. CIA Historical Review Program. 1983. 12 September. URL: [http:// www.fas.org/spp/starwars/offdocs/m8310017](http://www.fas.org/spp/starwars/offdocs/m8310017)
133. Herman Ch. *Decision on Structure and Process Influences on Foreign Policy* / ed. by M. East, S. Salmore and Ch. Herman. *Why Nations Act*. London, 1978. Pp. 69–103.
134. *Structure of Decision* / ed. by R. Axelrod. New Jersey. 1976.
135. Axelrod R. *The Cognitive Mapping Approach to Decision Making. Structure of Decision*, edited by Fredrickson, J.W. and A. Mathews. New York : Elsevier North-Holland, 1976. Pp. 3–18. <https://doi.org/10.1515/9781400871957-004>
136. Jervis R. Hypotheses on Misperception Ed. By J. Rosenau. *International Politics and Foreign Policy*. N. Y., 1969. Pp. 239–255.
137. Jervis R. *Perception and Misperception in International Politics*. New Jersey, 1976.
138. Georg A. Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political leaders and Decision Making. *International Studies Quarterly*, 13. 1969. Pp. 190–222. <https://doi.org/10.2307/3013944>
139. Schelling T. *The Strategy of Conflict*. Cambridge, Contemporary Theory of International Relations / ed. by S. Hoffman. N.Y., 1960.
140. *Problems of National Strategy* / ed. by H. Kissinger. N.Y., 1965.
141. *The president and the Management of National Security* / ed. by K. Clark, L. Leger. N. Y., 1969.
142. *Contending Theories of International Relations* / ed. by J. Dougherty, R. Pfaltzgraft. N.Y., 1971.

143. Brzezinsky Z. U. S. Foreign Policy: The Search for Focus. *Foreign Affairs*, 4. 1973. <https://doi.org/10.2307/20038014>
144. Allison G. T. The Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis. Boston : Little, Brown and Company, 1971. P. 338.
145. Halperin M. National Security Policy Making. Toronto – London. 1975.
146. Steinbruner J. The Cybernetic Theory of Decision. 1976.
147. Allison G. T., Szanton P. Remaking Foreign Policy: The Organizational Connection. New York : The Free Press, 1976.
148. Morgenthau H. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. N. Y., 1967.
149. Ball G. The Diplomacy for a Crowded World. Boston, 1976. Pp. 52–54.
150. Simon H. Models of Man. Social and Rational. N. Y., 1957.
151. Mingst K. A., Snyder J. L. (Eds.). Contending theories of international relations. Scott, Foresman and Company. Glenview Illinois, USA, 1981. Pp. 331–332.
152. Snyder R., Bruck H., Sapin B. Decisio – Making As an Approach to the Study of International politics. N.Y., 1954.
153. Central Intelligence Agency. The World Factbook. Washington, office of Public and Agency Information. 1995. P. 432.
154. Kennedy R. Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Crisis. N. Y., 1969. P. 95.
155. Steinbrunner J. Beyond Rational Deterrence: The Struggle for New Conceptions. *World Politics*. January 1976. Cambridge University Press.
156. Computer Models of Thought and Language / ed. by R. Schank, K. Colby. Stanford. 1973.
157. Central Intelligence Agency. The World Factbook. 1995. P. 435.
158. Multilevel Computer Model of World System Development. Ed. By M. Mesarovic and E. Pestel. N.Y., 1971.
159. The Economist. Oil, gas and international relations. 1979. January 6. P. 52.
160. Galbraith J. K. The Conservative Onslaught. *The New York Review of Books*. 1981. January 22 (1), 30.

До розділу 3

1. Corwin E. S. *The President: Office and Powers. 1787–1948: History and Analysis of Practise and Opinion.* 3-rd revised edition. New York : NYU Press, 1957.
2. Haig A. M. Jr. *Caveat: Realism, Reagan and Foreign Policy.* New York, 1984.
3. *The Soviet Union. Reader letters.* December 1986. URL: <http://www.Comentarymagazine.Com/viewarticle.cfm/the-soviet-union-15055?search=1>
4. *Constitution for the United States of America.* Washington, 1996. Ch. 2.
5. Rose R. *The Postmodern President. The White Hous Meets the World.* Chatham, N. J., 1988.
6. Lowi T. J., Glinsberg B., Shepsle K. A. *American Government. Power and Purpose.* New York – London, 2002.
7. *Historic Documents of 1981.* Wash., 1982. Pp. 215–224.
8. *The Papers of William A. Rusher. Box 96. Folder 10. The Collection of the Manuscript Division.* The Library of Congress (Washington, D. C., USA).
9. Wills G. *Inventing America: Jefferson’s Declaration of Independence.* New York, 2002.
10. *The Public Papers of the Presidents of the United States. Ronald Reagan.* 1981.
11. *Congressional Quaterly Weekly Report.* 1981. February 21. Pp. 338–340.
12. Brooks J. C. *Committee on the Judiciary of the House of Representatives. United States House of Representatives.* 1992. June 24. URL: <http://www.house.gov/house/Foreword.shtml>
13. Kissinger H. *Diplomacy.* New York, 1994.
14. Schlesinger A. Jr. *The Imperial Presidency.* New York, 2004.
15. Schlesinger A. Jr. *The Coming of the New Deal, 1933–1935. The Age of Roosevelt.* New York, 2003.
16. Hecl H. A. *Government of Strangers: Executive Politics in Washington.* Washington, D.C., 1977.
17. Boller P. F. *Presidential Campaigns, Revised Edition.* New York, 1996.
18. Nixon R. *Seize the Moment. America’s Challenge in One – Superpower World.* New York, 1992.

19. Campbell C. *The U. S. Presidency in Crisis: Comparative Perspective*. New York, 1983.
20. Drew E. *Portrait of an Election: The 1980 Presidential Campaign*. New York, 1981.
21. Robertson C. *The Ghosts of '87: The 1787 Philadelphia Constitutional Convention*. URL: [www.Amazon.Com/Ghosts-87-Philadelphia-Constitutional Convention/dp/Boo18 YXTR8](http://www.Amazon.Com/Ghosts-87-Philadelphia-Constitutional-Convention/dp/Boo18 YXTR8)
22. Stacks J. *Waterseded: The Campaign for the Presidency, 1989*. New York, 1981.
23. Deibel T. L. Why Reagan is Strong. *Foreign Policy*, 62. 1986. Pp. 108–109. <https://doi.org/10.2307/1148799>
24. Grover W. F. *The President as Prisoner: A Structural Critique of the Carter and Reagan years*. Albany, 1989.
25. Камінський Є. Є. *Повоєнна дипломатія Української РСР. Нариси з історії дипломатії України*. Київ, 2001.
26. May C. N. *Presidential Defiance of «Unconstitutional» laws: Reviving the Royal Prerogative*. Westport, 1998.
27. Guiner L. *The Tyranny of the Majority: Fundamental Fairness in Representative Democracy*. New York, 1970.
28. Lott J. *The Warm Bucket Brigade: The Story of the American Vice Presidency*. Nashville, Tennessee, 2008.
29. Hayes S. F. *Chency: The Untold Story of America's Most Powerful and Contraversial Vice President*. New York, 2007.
30. Letter to Senator Bob Packwood from Director Congressional Budget Office Robert D. Reischauer. November 8, 1994. *The Private Collections of Robert Packwood* (Washington, D.C. USA).
31. Grab C. V., Kevin V. M. *Presidents and Foreign Policy-making: From FDR to Reagan*. Baton Rouge, 1986.
32. Edwards G. C., Stephen J. W. *Studying the Presidency*. Knoxville, 1983.
33. Гарбузов В. Н. *Революция Рональда Рейгана*. М., 2008.
34. Трофименко Г. А. *Современные внешнеполитические концепции США*. М., 1979.
35. Шведков Ю. А. *США: внешнеполитический механизм. Организация, функции, управление*. М., 1979.

36. США: консервативная волна / введ. и общ. ред. А. Ю. Мельвиля ; пер. с англ. М., 1984.

37. Мельвиль А. Ю. США: здвиг вправо? Консерватизм в идейно-политической жизни США 80-х годов. М., 1986.

38. Солонин Ю. Н. Философия и социально-политические ценности консерватизма в общественном сознании России (от истоков к современности) : сб. статей / под ред. Ю. Н. Солонина. СПб., 2004. Вып. 1. С. 6–12.

39. Консерватизм как течение общественной мысли и фактор общественного развития. *Полис*. 1995. № 4. С. 24–25.

40. Гаджиев К. С. Американский консерватизм (проблемы типологизации). *Проблемы американистики. Консерватизм в США: прошлое и настоящее*. 1990. Вып. 8. С. 198–223.

41. Фукуяма Ф. Америка на перепутье: демократия, власть и неоконсервативное наследие. *Новая эра : журн.* 2008. 26 дек. URL: <http://inozmi.glavred.info/articles/619.prn>

42. Камінський Є. Є. Політика США в українському питанні (1917–1990) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія». Київ, 1993. 36 с.

43. Glad B. Black-and-White Thinking: Ronald Reagan's Approach to Foreign Policy. *Political Psychology*. Vol. 4. No. 1. 1983. Pp. 33–76. <https://doi.org/10.2307/3791173>

44. Richard G. H. Where' the Rest of Me? The Autobiography of Ronald Reagan. New York : Karz Pubs Duell, Sloan and Pearce, 1981.

45. Hobbs C. D. Ronald Reagan's Call to Action. Nashville, 1976.

46. Reagan R. The Greative Society: Some Comments on Problems Facing America. 2nd ed. Old Greenwich, 1981.

47. Cannon L. Ronnie and Jesse: Political Odessey. Garden City, N. J., 1969.

48. Reagan R. Human rights and the Soviet challenges. *Los Angelles Times*. 1977. June 23.

49. Reagan R. Adress at the commencement exercises at the University of Notre Dame, May 17, 1981. *Weekly Compilation of Presidential Documents*. Washington. Pp. 528–533.

50. Regan R. Interview with Walter Cron Kite, March 3, 1981. *Weekly Compilation of Presidential Documents*. Washington. Pp. 229–242.

51. Gwertzman B. President says U.S. should not waiver in backing Saudis. *The New York Times*. 1981. October 18.
52. Reagan R. *Where's the Rest of me?* New York, 1965.
53. *Newsweek*. 1980. July 21. P. 53.
54. Pfifner J. P. The Carter-Reagan transition: Hitting the ground running. Paper delivered at the American Political Science Association Convention. Denver : Personal material as Manuscript. 1982.
55. Scheer R. Nuclear war a real prospect to Reagan hard-liners. *Chicago Sun Times*. 1981. October 4. P. 1.
56. Reagan R. Address at the commencement exercises at the United States Military Academy, May 27, 1981. *Weekly Compilation of Presidential Documents*. Washington. Pp. 563–567.
57. Marantz P. Prelude to dītente: doctrinal change. *International Studies Quarterly*. Vol. 19. 1975. Pp. 501–528.
58. *New York Times*. 1982. May 10. P. A1.
59. Kanter A., Brooks L. E. *Policy for the Post Cold War World. New Challenges and New Reponses*. New York – London, 1994.
60. First Inaugural Address of George Washington / The City of New York, April 30, 1789. URL: https://Avalon.law.yale.edu/18_th_century/wash1.asp
61. Brockway T. P. *Basic Documents in United States Foreign Policy*. New Jersey, 1957.
62. Nordliner E. *Isolationism Reconfigured: American Foreign Policy For a New Century*. Princeton, 1995.
63. Brinkley A. *American History*. 8th ed. New York, 2003.
64. Zinn H. A. *People's History of the United States*. New York, 2005.
65. Williams W. A. *Reader: Selections From His Major Historical Writings*. Chicago, 1992.
66. Gabriel K. Kolko. *Century of War: Politics, Conflicts, and Society Since 1914*. New York, 1995.
67. Beard C. A. *History of the United States*. Amazon Digital Services, Kindle Edition, 2005. P. 584.
68. Barnes H. E. *Perpetual War for Perpetual Peace*. Torrance, California, 1982.
69. Williams W. A. *Contours of American History*. New York, 1989.

70. Williams W. A. *America Confronts a Revolutionary World: 1776–1976*. New York, 1976.
71. Barnes H. E. *In Quest of Truth and Justice: De-Bunking the War-Guilt Myth*. Chicago, 1972.
72. Cohen W. I. *The American Revisionists: The Lessons of Intervention in World War I*. Chicago, 1967.
73. Leighton G. R. *Beard and Foreign Policy. Charles A. Beard: An Appraisal* / Howard K. Beale (Ed.). New York : Farrar, Straus and Giroux, 1976. 312 p.
74. Gaddis J. L. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of National Security Policy During the Cold War*. New York, 1982.
75. Meignig D. W. Heartland and Rimland in Eurasian History. *Western Political Quarterly*. Vol. 9. No. 3. September 1956. P. 555. <https://doi.org/10.2307/444454>
76. Sloan G. R. *Geopolitics in United States Strategic Policy, 1980–1987*. New York, 1988.
77. Barnet Thomas P. M. *The Pentagon's New Map*. Esquire. 2003.
78. Sprout H. *The Ecological Perspective on Human Affairs*. Princeton, 1965.
79. Spykman N. J. *America's Strategy in World Politics: The United State and the Balance of Power*. New York, 1942.
80. White House Staff, Arthur B. L. *President Ronald Reagan's Initial Actions Project*. New York, 2009.
81. Republican National Convention Acceptance Speech 7/17/80. URL: <http://www.reagan.utexas.edu/archive/reference/7.17.80.html>
82. Epperson A. R. *New World Order*. New York, 1990.
83. США в новом мире: пределы могущества. М., 1977.
84. Bamford J. *A Pretext for War: 9/11, Iraq, and the Abuse of America's Intelligence Agencies*. New York, 2004.
85. Levitt M. *Obama's National Security Vision Confronting Transnational Threats with Global Cooperation. Policy Focus*. No. 107. October 2010. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/media/3382>
86. Donald J. Trump. *Donald J. Trump Foreign Policy Speech*. 24 April 2016. URL: <https://www.donalds/trump.com/press-releases/donald-j-trump-foreign-policy-speech>

87. Inaugural Adress, January, 20. 1981. URL: www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1981/12081a.htm
88. Nickanen W. A. Reaganomics: An Insider's Account of the Policies and the People. New York, 1988.
89. Bunch W. Tear Down This Myth: How the Reagan Legacy Has Distorted Our Politics and Haunts Our Future. New York, 2009.
90. Korb L. J., Brady L. P. Reaming America. *International Security*. Vol. 9. 1984–1985. Pp. 3–18. <https://doi.org/10.2307/2538585>
91. Smith D. L. Reagan's National Security Legacy: Model-Based Analyses of Recent Changes in American Policy. *The journal of Conflict Resoulution*. Vol. 32. No. 4. 1988. P. 597. <https://doi.org/10.1177/0022002788032004001>
92. Hoffman S. Requiem. *Foreign Policy*. Vol. 42. 1981. P. 12. <https://doi.org/10.2307/1148217>
93. Cusak T. R. Governmental budgetary processes. *CLOBUS Model: A Computer Simulation of Worldwide Political and Economic Developments* / Bremer S. A. (Ed.). Frankfurt, 1987. Pp. 325–458.
94. Fisher G. W., Kamlet M. S. Explaining presidential priorities: the competing aspiration levels model of macrobudgetary decision making. *American Political Science Review*. Vol. 78. 1984. <https://doi.org/10.2307/1963369>

До розділу 4

1. Slantchev B. L. National Security Strategy: Evil Empire, 1980–1991. URL: <http://www.polisci.ucsd.edu/~bslantch/courses/nss/lectures/20-evil-empire.pdf>
2. First Inaugural Address. January 29, 1981 / Ronald Reagan, First Inaugural Address. URL: <http://www.bartleby.com/124/pres61.html>
3. Brezhnev Doctrine. URL: http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/uniimogbackgr.html
4. Minutes № 64 an expanded meeting of PZPR CC Secretariat of held on june 5, 1989 document No. 57. Secret. URL: <http://www.edy/~nsarchiv/news/19991105/Doc.-57.htm>
5. Гарбузов В. Н. Революция Рональда Рейгана. М. : Наука, 2008.
6. Reagan Doctrine. URL: <http://www.reagan.dk/newreadoc.htm>

7. Goodsell C. T. The Architecture of Parliaments: Legislative Houses and Political Culture. *British Journal of Political Science*. Vol. 18. No. 3. 1988. Pp. 287–230. <https://doi.org/10.1017/S0007123400005135>
8. Bobbio N. *Left and Right: The Significance of a Political Distinction*. Chicago : University of Chicago Press, 1997. 148 p.
9. Hunt M. H. *Traditions of American Diplomasy: from Colony to Great Power in American Foreign Relations Reconsidered 1890–1993*. London, 1994.
10. Scott J. M. Interbranch Rivalry and the Reagan Doctrine in Nicaragua. *Political Science Quarterly*. Vol. 112. No. 2. 1997. Pp. 237–260. <https://doi.org/10.2307/2657940>
11. Pastor R. A. *Condemned to Repetition: The United States and Nicaragua*. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1988. 448 p.
12. Bamford J. *A Pretext for War: 9/11, Iraq, and the Abuse of America's Intelligence Agencies*. New York : Doubleday, 2004.
13. Weiner T. *Legacy of Ashes. The History of the CIA*. New York : Doubleday, 2007.
14. The U. S. Intelligence Community: Organization, Operations and Management, 1947–1989. URL: <http://38.202.78.21/ipinto.htm>
15. CIA's Nicaragua Role. *New York Times*. 1982. 17 March. P. A2.
16. Persico J. E. *Casey: From the OSS to the CIA*. New York : Viking Penguin, 1990. 576 p.
17. Reagan Ronald. State of the Union Address. *Weekly Compilation of Presidential Documents*. 1986. March.
18. LeoGrande W. M. The United States and Nicaragua. *Walker Thomas W. Nicaragua: The First Five Years*. New York : Praeger, 1985. Pp. 425–446.
19. Alexander M. Haig Jr. *Caveat: Realism, Reagan, and Foreign Policy*. New York, 1984.
20. Ripley R. B., Grace A. F. *Congress, the Bureaucracy, and Public Policy*. 5 th ed. Pacific Grove, CA : Brooks/Cole, 1991.
21. *Los Angeles Times*. 1985. March 3. P. A2.
22. Riding A. Central Americans Split on U. S. Voting. *New York Times*. 1980. August 4. P. A1.
23. Report of the Congressional Committees Investigating the Iran-Contra Affair with Supplemental, Minority, and Additional Views, 100th Congress, 1st session. Washington, DC : U.S. GPO, 1987.

24. Rodman P. *More Precious than Peace: The Cold War and the Struggle for the Third World*. New York : Scribner's, 1994.
25. Riding A. Mexican Officials Obtain U. S. Plan for Region. *New York Times*. 1982. August 16.
26. United States Congress, House Committee on Foreign Affairs, Congress and Foreign Policy, 1982. Washington, DC : GPO, 1983.
27. Reagan Ronald. Central America: Defending Our Vital Interests: Address before a Joint Session of Congress, April 27, 1983. *Department of State Bulletin*. 1983. June. P. 4.
28. Arnson C. *Crossroads: Congress, the President, and Central America, 1976–1993*. University Park : Pennsylvania State University Press, 1993.
29. United States Congress, House Select Committee to Investigate Covert Arms Transactions with Iran and Senate Select Committee on Secret Military Assistance to Iran and the Nicaraguan Opposition, Testimony at Joint Hearings before the House Select Committee to Investigate Covert Arms Transactions with Iran and Senate Select Committee on Secret Military Assistance to Iran and the Nicaraguan Opposition, 100 th Congress, 1 st sess / Government Documents. URL: http://www.archive.org/stream/reportofcongress287unit/reportofcongress287unit_djvu.txt
30. U. S. Department of State. Economic Sanctions against Nicaragua. *Department of State Bulletin*. 1985. July. Pp. 74–75.
31. Potter A. L. *The Battle Over Nicaragua*. Washington, DC : U. S. Library of Congress, Congressional Research Service, 1987. 419 p.
32. Shultz G. Nicaragua: Will Democracy Prevail? Statement before the Senate Foreign Relations Committee, February 27, 1986. *Department of State Bulletin*. 1986. April. P. 39.
33. Buchanan P. The Contras Need Our Help. *Washington Post*. 1986. March 5.
34. Sympathy, but No Support. *Time*. 1984. April 23. URL: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,923644,00.html>
35. Kornbluh P. Machiavellian obsession: Reagan's effort to undermine Nicaragua. *The San Jose Mercury News*. 1987. May 3.
36. Perry R., Borger B. Reagan's Shadow CIA. *The New Republic*. 1986. November 24.

37. Kornbluh P. Test Case for the Reagan Doctrine: The Covert Contra War. *Third World Quarterly*. Vol. 9. 1987. Pp. 1118–1128. <https://doi.org/10.1080/01436598708420018>
38. Tower J. Commission Report. New York : Times Books, 1987. 550 p.
39. New York Times. 1986. December 6.
40. Kornbluh P. What North might have wrought. *The Nation*. 1987. June 27. P. 887.
41. Reagan Ronald. Peace and Democracy for Nicaragua: Address to the Nation, 2 February 1988. *Department of State Bulletin*. 1988. April. Pp. 32–34.
42. Ikenberry G. J. America's Imperial Ambition. *Foreign Affairs*. Vol. 81. Issue 5. Sep/Oct. 2002. Pp. 44–60. <https://doi.org/10.2307/20033268>
43. Рижков М. М. Grand Strategies: Актуалізація американського досвіду стратегічного планування. Київ, 2006.
44. Freedom, Security, and Global Peace: Message of the President to the Congress. *Weekly Compilation of Presidential Documents*. 1986. March 17. Pp. 356–364.
45. Naylor T. The Cold War Legacy. Toronto : Lexington Books, 1991. 237 p.
46. Adesnik D., McFaul M. Engaging Autocratic Allies to Promote Democracy. *The Washington Quarterly*. Vol. 29. No. 2. 2006. 163 p. <https://doi.org/10.1162/wash.2006.29.2.7>
47. Kirkpatrick J. J. Dictatorships and Double Standards. *Commentary*. 1979. November. URL: <http://www.commentarymagazine.com/viewarticle.cfm/dictatorships-double-standards-6189>
48. Kirkpatrick J. J. Dictatorships and Double Standards: Rationalism and Reason in Politics. New York : Simon & Schuster, Inc., 1983. 270 p.
49. Уткин А. И. Внешняя политика СССР глазами американской элиты. *США: экономика, политика, идеология*. 1989. № 5. С. 3–11.
50. DeThomas J. M. The next American century. *National War College*. 1990. April 15. URL: <http://www.uctc.net/papers/325.pdf>
51. Reagan Ronald. Address to the British Parliament / June 8, 1982. URL: <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1982/60882a.htm>
52. Fenton J. U. S. Still Will Back Savimbi Despite Cease Fire Pact. *Congressional Quarterly*. Vol. 47. No. 25. 1989. Pp. 1555–1556.

53. Bush to Continue Aid to Rebels on Angola. *New York Times*. 1989. January 13. P. A5.
54. David S. R. Why the Third World Matters. *International Security*. Vol. 14. No. 1. 1989. P. 68. <https://doi.org/10.2307/2538765>
55. Tucker R. Reagan's Foreign Policy. *Foreign Affairs*. Vol. 68. No. 1. 1989. Pp. 1–27. <https://doi.org/10.2307/20043881>
56. McFaul M. Rethinking «Reagan Doctrine» in Angola. *International Security*. Vol. 14. No. 3. 1989. Pp. 99–135. <https://doi.org/10.2307/2538933>
57. US Department of State Bulletin / Captive Nations Week, Oct, 1986. URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1079/is_v86/ai_4549740/?tag=conten;coll
58. Gunn G. The Angola Economy: A Status Report. *CSIS Africa Notes*. No. 58. 1986. P. 4.
59. Wolpe H. Seizing Southern African Opportunities. *Foreign Policy*. No. 73. Winter 1988–1989. P. 66. <https://doi.org/10.2307/1148877>
60. Menges C. C. Inside the National Security Council: The True Story of the Making and Unmaking of Reagan's Foreign Policy. New York : Simon & Schuster, 1988.
61. Toward an Angola Strategy: Prioritizing U.S. – Angola Relations. Report of an Independent Commission Sponsored by the Center for Preventive Action. Washington : Council on Foreign relations, 2007.
62. Gunn G. A Guide to the Intricacies of the Angola-Namibia Negotiations. *CSIS Africa Notes*. No. 90. 1988. September 8. Pp. 1–16.
63. Правда. 1988. 27 нояб. С. 4.
64. Brooke J. Angola Inches Toward Capitalism. *New York Times*. 1989. February 20. P. 6.
65. Noble K. B. Angolas Agree to a Truce Under Neighbors Pressure After 14 Years of Civil War. *New York Times*. 1989. June 23. P. A1, A4.
66. A national security strategy of engagement and enlargement. Washington, D.C. : White House, 1994. 29 p.
67. Nakamura K. H., Epstein Susan B. Diplomacy for the 21 Century: Transformational Diplomacy. Washington, DC : Congressional Research Service, 2007. 32 p.
68. Written Budget Testimony of Secretary of State Condoleezza Rice Submitted for the Record to the Senate. *Foreign Relations Committee*. 2006. Tuesday, February 14. P. 2.

69. Adesnik D., McFaul M. Engaging Autocratic Allies to Promote Democracy. *The Washington Quarterly*. Vol. 29. No. 2. 2006. P. 8. <https://doi.org/10.1162/wash.2006.29.2.7>

70. Ronald Reagan. Address to the British Parliament / June 8, 1982. URL: <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1982/60882a.htm>

71. Cottam M. L. Images & Intervention. U. S. Policies in Latin America / Cottam Martha. Pittsburgh, London : Pittsburgh University Press, 1994. 226 p.

72. Shultz G. Turmoil and Triumph: Diplomacy, Power, and the Victory of the American Ideal. New York, 1995.

73. Nye J. S. The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go to It Alone. New York, 2002.

74. Ferguson N. Colossus. The Price of America's Empire. New York, 2004.

75. Coll S. Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afganistan, and Bin Laden, From the Soviet Invation to September 10, 2001. New York, 2004.

76. Alternative to Intervention. A New U.S. – Latin America Security Relationship / R. J. Bloomfield, Gregory F. Treventon (Ed.). Boulder, London, 1990.

77. Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Polical Change / Judith Goldstein, Robert Keohane (Eds.). Ithaca, N. Y., 1993.

78. Bjornlund E. Beyond Free and Fair: Monitoring Elections and Building Democracy. Baltimore, 2004.

79. Pipes R. Survaval is Not Enough: soviet Reality and American's Future. New York, 1984.

ФОТОДОКУМЕНТИ

ФОТОДОКУМЕНТИ

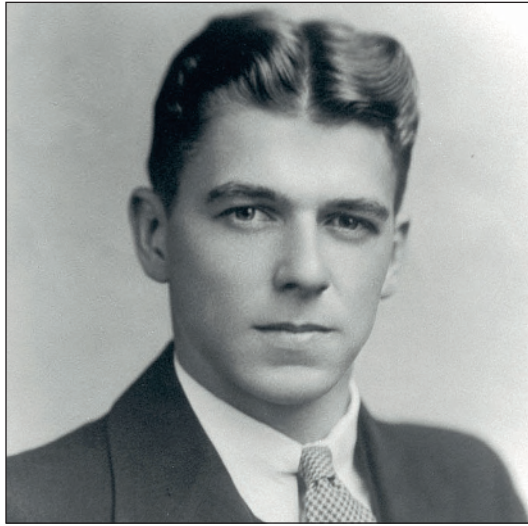
«Зелені роки»

Р. Рейган з батьками та старшим братом Нейлом. Фото зроблено на Різдво. 1914 р. (дата неточна)

Юний Р. Рейган у Діксоні. 1922 р.

Перший день студента Р. В. Рейгана в коледжі Юрика. 1928 р.

Р. Рейган на щорічнику в старшій школі

У коледжі Юрика, штат Іллінойс.
Р. Рейган капітан і тренер команди
з плавання

Диктор на радіо. 1934–1937 рр.

На змаганнях з плавання серед приватних коледжів штату Іллінойс. 1930 р.

Р. Рейган – рятувальник у парку Лоуелл. Діксон, штат Іллінойс. 1927 р.

Р. Рейган – спортивний коментатор на радіо «WHO» в штаті Айова.
1932–1933 рр.

Р. Рейган на радіостанції в штаті Айова під час коментування гри бейсбольної команди Chicago Cubs. 1932 р.

Р. Рейган у Голлівуді

Б. Девіс і Р. Рейган у фільмі «Перемогти темряву». 1939 р.

О. Брадн та Р. Рейган у фільмі «Інтернаціональна ескадра». 1941 р.

Р. Рейган у фотостудії. 1947 р.

Р. Рейган як актор. 1950-ті роки

I'M SENDING CHESTERFIELDS to all my friends.
That's the merriest Christmas any smoker can have —
Chesterfield mildness plus no unpleasant after-taste

Ronald Reagan

see RONALD REAGAN
starring in "HONG KONG" a Fine-
Thomas Paramount Production
Color by Technicolor

CHESTERFIELD Buy the beautiful
"Christmas-card carton"

www.whitehouse.org elsaburu.ru

Р. Рейган у рекламі сигарет «Chesterfield» («Найкращий подарунок до Різдва»). 1952 р.

«Закон і порядок». 1953 р.

Ковбойський плакат Р. Рейгана

Сцена з фільму «Закон і порядок»

Р. Рейган із дружиною Ненсі подає документи на посаду губернатора. 1966 р.
Фотографія Б. Хайта, надана бібліотекою UCLA (фотографічний архів газети
«Los Angeles Times»)

Значки «Рейган на посаду губернатора» з документів Д. Бродера.
Бібліотека Конгресу, відділ рукописів

Рональд і Ненсі Рейгани – з програми інавгурації губернатора Р. Рейгана. 1967 р.

Р. Рейган із дружиною Ненсі, донькою Патті та сином Роном. 1967 р.

Р. Рейган виступає перед натовпом під час губернаторської кампанії в Лейквуді, Каліфорнія. 1966 р.

Р. Рейган і Н. Рейган на святкуванні перемоги Р. Рейгана на виборах губернатора Каліфорнії (готель «Biltmore Los Angeles»). 1966 р.

Р. Рейган із своєю сім'єю та Джордж і Барбара Буш із своїм сином Джорджем на національному з'їзді республіканців. Липень 1980 р.

Р. Рейган і Н. Рейган на балі з нагоди інавгурації губернатора в Сакраменто, Каліфорнія. 5 січня 1967 р.

Р. Рейган на посаді губернатора. Січень 1967 – січень 1975 р.

Перебування в Білому домі

Президент Р. Рейган і перша леді Н. Рейган під час інавгураційного параду у Вашингтоні. 20 січня 1981 р.

Р. Рейган склав присягу як 40-й президент Сполучених Штатів Америки. 20 січня 1981 р.

Президент Р. Рейган, Н. Рейган, М. Тетчер, Д. Тетчер прибувають на державний обід для прем'єр-міністра Великої Британії М. Тетчер. 26 лютого 1981 р.

Президент Р. Рейган залишає готель «Washington Hilton» 30 березня 1981 р.
Фото зроблено безпосередньо перед замахом на його життя

Президент Р. Рейган під час перебування в лікарні Д. Вашингтона. 8 квітня 1981 р.

У супроводі Н. Рейган і доньки Патті президент Р. Рейган залишає лікарню Д. Вашингтона після замаху

Президент Р. Рейган і віцепрезидент Д. Буш. 16 липня 1981 р.

Зустріч президента США Р. Рейгана та прем'єр-міністра Ізраїлю М. Бегіна в Білому домі.
21 липня 1982 р.

Президент Р. Рейган і президент Єгипту А. Садат. 1981 р.

Президент Р. Рейган висловлює свої зауваження щодо страйку диспетчерів повітряного руху в Рожевому саду. 3 серпня 1981 р.

Президент Р. Рейган, Г. Шмідт, П. Трюдо, Ф. Міттеран і М. Тетчер беруть участь у ІV загальній сесії Економічного саміту в Шато Монтебелло в Оттаві, Канада. 20 липня 1981 р.

Р. Рейган працює над своєю першою промовою в Овальному кабінеті. 1982 р.

Р. Рейган і Х. Мубарак, президент Єгипту (1981–2011). 1983 р.

Королева Єлизавета II і принц Філіп з Рейганами на ранчо (Rancho del Cielo). 1983 р.

Королева Єлизавета II відпускає жарт про жахливу каліфорнійську погоду, а президент Р. Рейган сміється. На обіді в музеї Сан-Франциско. 3 березня 1983 р.

Президент Р. Рейган і перша леді Н. Рейган спілкуються з принцом Чарльзом та принцесою Діаною в Білому домі на урядовому обіді. 9 листопада 1985 р.

Президент Р. Рейган складає присягу, офіційно розпочавши свій другий президентський термін. Поруч стоїть перша леді Н. Рейган. 20 січня 1985 р.

Президент Р. Рейган виступає з промовою під час державного візиту прем'єр-міністра Японії Накасоне Ясухіро до Білого дому. 3 серпня 1985 р.

Президент Р. Рейган і Н. Рейган вітають прем'єр-міністра Канади Б. Малруні та М. Малруні на державній вечері в Північному портику Білого дому. 18 березня 1986 р.

Президент Р. Рейган звертається до нації з приводу суперечки Іран – контрас в Овальному кабінеті. 4 березня 1987 р.

Президент Р. Рейган з Папою Іваном Павлом II у музеї Віскайя в Маямі, Флорида.
10 вересня 1987 р.

Президент Р. Рейган звертається до жителів Західного Берліну біля Бранденбурзьких воріт (Берлінська стіна) на відзначення 750-ї річниці Берліну. 12 червня 1987 р.

Р. Рейган із дружиною Ненсі закладають фундамент майбутньої бібліотеки імені Р. Рейгана в м. Сіммі-Валлі, Каліфорнія. 21 листопада 1988 р.

Президент Р. Рейган, Н. Рейган, М. Тетчер і Д. Тетчер під час останнього державного обіду, організованого Рейганом в Білому домі. 16 листопада 1988 р.

Президент Р. Рейган дивиться по телебаченню повтор вибуху космічного човна «Челленджер»

Президент Р. Рейган на південній галявині Білого дому. 1989 р.

Р. Рейган і М. Горбачов. Рейк'явік, Ісландія. 1986 р.

Телефонна розмова президента Р. Рейгана

Р. Рейган у день прощальної промови до американського народу. Січень 1989 р.

Президент Р. Рейган салютує, відлітаючи на борту гелікоптера від Капітолія Сполучених Штатів Америки. 20 січня 1989 р.

Р. Рейган, Н. Рейган спускаються сходами Капітолія. 20 січня 1989 р.

Життя після президентства

Панорамний вид на Ранчо-дель-Сьєло (Rancho del Cielo). Місце, яке стало притулком для 40-го президента Сполучених Штатів Америки після президентства

Візит Р. Рейгана та Н. Рейган до Папи Івана Павла II у Ватикан. 19 вересня 1991 р.

Р. Рейган. 1991 р.

Р. Рейган із дружиною Ненсі та М. Горбачов із дружиною Раїсою. США, 1992 р.

Р. Рейган на власному ранчо. 1999 р.

П'ять президентів США – Д. Буш-старший, Р. Рейган, Д. Картер, Д. Форд,
Р. Ніксон – зібралися разом, щоб сфотографуватися

Р. Рейган біля іменної бібліотеки на березі океану. Штат Каліфорнія

Пам'ятник Р. Рейгану в Будапешті, Угорщина.
2011 р.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І ЛІТЕРАТУРА

I. Опубліковані офіційні джерела документів президента США

1. The Public Papers of the President of the United States. Ronald Reagan 1981. January 20 to December 31, 1981. – Washington, D. C. : U. S. Government Printing Office, 1982.

2. PPPUS. Ronald Reagan 1982 (in two books). January 1 to July 2. 1982. – Washington, D.C. : U. S. Government Printing Office, 1983.

3. PPPUS. Ronald Reagan. 1982 (in two books) / Book 2. July 3 to December 31. 1982. – Washington, D.C. : U. S. Government Printing Office, 1983.

4. PPPUS. 1983. (in two books) / Book 1. January 1 to July 1. 1983. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1984.

5. PPPUS. Ronald Reagan. 1983. (in two books) / Book 2. July 2 to December 31. 1983. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1985.

6. PPPUS. Ronald Reagan. 1984. (in two books) / Book 1. January 1 to June 29. 1984. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1986.

7. PPPUS. Ronald Reagan. 1984. (in two books) / Book 2. June 30 to December 31. 1984. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1987.

8. PPPUS. Ronald Reagan. 1985. (in two books) / Book 1. January 1 to June 28. 1985. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1988.

9. PPPUS. Ronald Reagan. 1985. (in two books) / Book 2. June 29 to December 31. 1985. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1988.

10. PPPUS. Ronald Reagan. 1986. (in two books) / Book 1. January 1 to June 27. 1986. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1988.

11. PPPUS. Ronald Reagan. 1986. (in two books) / Book 2. June 28 to December 31. 1986. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1989.

12. PPPUS. Ronald Reagan. 1987. (in two books) / Book 2. January 1 to July 3. 1987. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1989.

13. PPPUS. Ronald Reagan. 1987. (in two books) / Book 2. July 4 to December 31. 1987. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1989.

14. PPPUS. Ronald Reagan. 1988. (in two books) / Book 1. January 1 to July 1. 1988. – Washington. D.C. : U.S. GPO, 1990.

15. PPPUS. Ronald Reagan. 1988–1989 (in two books) / Book 2. July 2, 1988 to January 19, 1989. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1991.

II. Публічні виступи та офіційні звернення американського президента

1. Ronald Reagan's Primaries 1980. – Mode of access: ronaldreagan.com/president

2. 1980 Campaign and Inaugural. – Mode of access: ronaldreagan.com/1980.html

3. The Re-election. – Mode of access: ronaldreagan.com/reelect.html

4. Reagan Ronald. USSR. – Mode of access: ronaldreagan.com/ussr.html

5. Republican National Convention Acceptance Speech, 7/17/80. – Mode of access: <http://www.reagan.utexas.edu/archives/reference/7.17.80.html>

6. Reagan Ronald. Inaugural Address. 1981, January 21. – Mode of access: townhall.com/PolicyReview

7. Reagan Ronald. First Inaugural Address January 29, 1981. – Mode of access: <http://www.bartleby.com/124/pres61.html>

8. President Reagan's Speech to the House of Commons. June 8, 1982. The Crusade for Freedom. – Mode of access: webteamone.com

9. President Reagan's Speech to the House of Commons / The Evil Empire. – 1982, June 8. – Mode of access: <http://www.mtholyoke.edu/asad/intel/evilemp.htm>

10. Reagan Ronald. Address to the British Parliament. June 8, 1982. – Mode of access: <http://www.Reagan.Utexas.edu/archives/speeches/1982/60882a.htm>

11. Reagan Ronald. Speech at British Parliament. June 8, 1982. – Mode of access: townhall.Com/PolicyReview

12. Reagan Ronald. A Time for choosing: The Speeches of Ronald Reagan, 1961–1982. – Regnery Gateway, 1983

13. Reagan Ronald. Strategic Defensive Initiative. – Mode of access: RonaldReagan.com/sdi.html

14. Reagan Ronald. Reagan, Ronald. at the National Association of Evangelists. March 8, 1983. – Mode of access: townhall.com/PolicyReview

15. Reagan Ronald. America Golden Door. Speech in Fundan University. Shanghai, April 30, 1984. – Mode of access: townhall.com/PolicyReview
16. Reagan Ronald. State of the Union Address. February 6, 1985. – Mode of access: townhall.com/PolicyReview
17. Reagan Ronald. The Titanic Conflict. The Evil of Nazism. Speech at Bitburg Air Base, Federal Republic of Germany. May 5, 1985. – Mode of access: townhall.com/policyReview
18. Reagan Ronald. American Heroism. State of the Union address. February 4, 1986. – Mode of access: townhall.com/PolicyReview
19. Reagan Ronald. Speech at Moscow State University. May 31, 1988. – Mode of access: townhall.com/PolicyReview
20. Reagan R. The Executive Collection – The Speeches of Ronald Reagan. – Washington : C&C Web Press, 2008, July 4. – Simultaneous Device Usage. – 484 kb
21. First Inaugural Address of George Washington / The City of New York, April 30, 1789. – Mode of access: http://avalon.law.yale.edu/18_th_century/wash1.asp
22. Speeches of the American Presidents / Ed. By Pdell J., Anzovin S. N.: The N. W. The N. W. Wilson Company, 1988

III. Офіційні документи Конгресу США та його аналітичних підрозділів

1. United States congress, House Committee on Foreign Affairs, Congress and Foreign, 1982. – Washington, DC : GPO, 1983.
2. National Bipartisan Commission on Central America. Report to the President, January 1984. – Washington, DC : U.S. GPO, 1984.
3. Potter A. L. The Battle Over Nicaragua / Potter Anne. – Washington, DC : U. S. Library of congress, Congressional Research Service, 1987.
4. Report of the congressional Committees investigating the Iran-Contra Affair with Supplemental, Minority, and Additional Views, 100 th Congress, 1st session. – Washington, DC : U.S. GPO, 1985.
5. United States Congress, House Select Committee to Investigate Covert Arms Transactions with Iran and Senate Select Committee on Secret Military Assistance to Iran and the Nicaraguan Opposition, Testimony at Joint Hearings

before the House Select Committee to Investigate Covert Arms Transactions with Iran and Senate Select Committee on Secret Military Assistance to Iran and the Nicaraguan Opposition, 100 th Congress, 1 st sess / Government Documents. – Mode of access: http://www.archive.org/stream/reportofcongress287unit/reportofcongress287unit_djvu.txt

6. Brooks J. C. Committee on the Judiciary of the House of Representatives / J. C. Brooks // United States House of Representatives. – 1992. – June 24. – Mode of access: <http://www.house.gov/house/Foreword.shtml/>

7. Written Budget Testimony of Secretary of State Condoleezza Rice Submitted for the Record to the Senate // Foreign Relations Committee. – 2006. – Tuesday, February 14.

IV. Опубліковані матеріали президента і Конгресу США. Інформаційні довідки і огляди спеціалізованих організацій, що працюють при Конгресі США

1. Reagan R. Interview with Walter Cronkite. March 3, 1981 // Weekly Compilation of Presidential Documents. – Washington, D. C. : Government Printing Office. – Pp. 229–242.

2. Reagan R. Address at the commencement exercises at the University of Notre Dame. May 17, 1981 // Weekly Compilation of Presidential Documents, Washington, D.C. : Government Printing Office. – Pp. 528–533.

3. Reagan R. Address at the commencement exercises at the United States Military Academy. May 27, 1981 // Weekly Compilation of Presidential Documents. – Washington, D.C. : Government Printing Office. – Pp. 563–567.

4. Reagan Ronald. State of the Union Address // Weekly Compilation of Presidential Documents. – 1986. – March.

5. Freedom, Security, and Global Peace: Message of the President to the congress // Weekly Compilation of Presidential Documents. – 1986. – March 17.

6. Congress and the Nation / Vol. VI. 1981–1984. A Review of Government and Politics. – Washington, D.C. : Congressional Quarterly, Inc., 1985.

7. Congress and the Nation / Vol. VII. 1985–1988. A Review of Government and Politics. – Washington, D.C. : Congressional Quarterly, Inc., 1990.

8. Congressional Quarterly Almanac. 97th Congress. 1st Session. 1981 / Vol. XXXVII. – Washington, D.C. : Congressional Quarterly, Inc., 1981.

9. Congressional Quarterly Almanac. 97th Congress. 2st Session. 1982 / Vol. XXXVIII. – Washington, D.C. : Congressional Quarterly, Inc., 1982.
10. Congressional Quarterly Almanac. 98th Congress. 1st Session. 1983 / Vol. XXXVIX. – Washington, D.C. : Congressional Quarterly, Inc., 1983.
11. Congressional Quarterly Almanac. 98th Congress. 2st Session. 1984 / Vol. XL. – Washington, D.C. : Congressional Quarterly, Inc., 1984.
12. Congressional Quarterly Almanac. 99th Congress. 1st Session. 1985 / Vol. XLI. – Washington, D.C. : Congressional Quarterly, Inc., 1985.
13. Congressional Quarterly Almanac. 99th Congress. 1st Session. 1986 / Vol. XLI. – Washington, D.C. : Congressional Quarterly, Inc., 1986.
14. Congressional Quarterly Almanac. 99th Congress. 100^{ed} Congress. 1st Session. 1987 / Vol. XLIII. – Washington, D.C. : Congressional Quarterly, Inc., 1987.
15. Congressional Quarterly Guide to the Presidency / Ed. By M. Nelson. – Washington, D.C. : Congressional Quarterly, Inc., 1989.
16. Fenton J. U. S. Still will Back Savimbi Despite Cease Fire Pact / John Fenton // Congressional Quarterly. – 1989. – Vol. 47. – № 25.
17. Congressional Quarterly Weekly Report. – Washington, D. C. : Congressional Quarterly, Inc., 1981–1988.

V. Службові документи, тематичні добірки і звіти державного департаменту та урядових установ, відповідальних за зовнішню політику США

1. Congressional Budget Office, Economic and Budget Outlook. December 1990; Budget of the U. S. Government, Fiscal Year 1997. Tables. (microfilm). Department of State Current Policy. – 1981. – Sept. 21. – № 314. (microfilm).
2. Reagan Ronald. Central America: Defending Our Vital Interests: Address before a Joint Session of Congress. April 27, 1983 // Department of State Bulletin. – 1983. – June. – P. 4.
3. U. S. Department of State. Economic Sanctions against Nicaragua // Department of State Bulletin. – 1985. – July. – Pp. 74–77.
3. Shultz G. Nicaragua: Will Democracy Prevail? Statement before the Senate Foreign Relations Committee. February 27, 1986 / Shultz George // Department of State Bulletin. – 1986. – April. – P. 39.

4. US Department of State Bulletin / Captive Nations Week. Oct, 1986. – Mode of access: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1079/is_v86/ai_4549740/?tag=conten;coll

5. Reagan Ronald. Peace and Democracy for Nicaragua: Address to the Nation. 2 February 1988 // Department of State Bulletin. – 1988. – April. – Pp. 32–34.

6. Toward an Angola Strategy: Prioritizing U.S. – Angola Relations / Report of an Independent Commission Sponsored by the Center for Preventive Action. – Washington : Council on Foreign relations, 2007.

7. American Foreign Policy: Current Documents. 1981. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1981.

8. American Foreign Policy: Current Documents. 1982. – October 18. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1982.

9. American Foreign Policy: Current Documents. 1984. April 3. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1984.

10. American Foreign Policy: Current Documents. 1984. April 6. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1984.

11. American Foreign Policy: Current Documents. 1985. February 22. – Washington, D.C. : U.S.GPO, 1985. (microfilm).

12. American Foreign Policy: Current Documents. 1985. January 31. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1985. (microfilm).

13. American Foreign Policy: Current Documents. 1985. October 24. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1985. (microfilm).

14. American Foreign Policy: Current Documents. 1986. July 22. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1986.

15. American Foreign Policy: Current Documents. 1987. September 21. – Washington, D.C. : U.S. GPO, 1987.

VI. Аналітичні, інформаційні і довідкові матеріали Центрального розвідувального управління США

1. The World Factbook 1982. Central Intelligence Agency: Office of Public and Agency Information. – Washington, D.C. 20505, 1982.

2. The World Factbook 1983. Central Intelligence Agency, Attn.: Office of Public and Agency Information. – Washington, D. C. 20505, 1982.

3. The World Factbook 1984. Central Intelligence Agency, Attn.: Office of Public and Agency Information. – Washington, D.C. 20505, 1984.
4. The World Factbook 1985. Central Intelligence Agency, Attn.: Office of Public and Agency Information. – Washington, D.C. 20505, 1985.
5. The World Factbook 1986. Central Intelligence Agency, Attn.: Office of Public and Agency Information. – Washington, D.C. 20505, 1986.
6. The World Factbook 1987. Central Intelligence Agency, Attn.: Office of Public and Agency Information. – Washington, D.C. 20505, 1987.
7. The World Factbook 1988. Central Intelligence Agency, Attn.: Office of Public and Agency Information. – Washington, D.C. 20505, 1988.
8. The World Factbook 1989. Central Intelligence Agency, Attn.: Office of Public and Agency Information. – Washington, D.C. 20505, 1989.
9. The World Factbook 1990. Central Intelligence Agency, Attn.: Office of Public and Agency Information. – Washington, D.C. 20505, 1990.
10. The World Factbook 1995. Central Intelligence Agency, Attn.: Office of Public and Agency Information. – Washington, D.C. 20505, 1995.
11. The U. S. Intelligence Community: Organization, Operations and Management, 1947–1989. – Mode of access: <http://38.202.78.21/impintro.htm>
12. Memorandum of Conversation between M. S. Gorbachev and Karoly Grosz, General Secretary of the Hungarian Socialist Workers Party. Moscow, 23–24 March 1989. Excerpt. Hungarian Workers Socialist Party. Central Committee. Top secret. – Mode of access: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/news>
13. Minutes № 64 from an expanded meeting of the PZPR CC Secretariat of held on June 5, 1989. Document № 57. Secret. – Mode of access: <http://www.gwu.edu/~narchiv/news/19991105/Doc.-57.htm>
14. Possible Soviet Responses to the U. S. Strategic Defence Initiative. Interagency Intelligence Assesment. CIA Historical Review Program. – Mode of access: <http://www.fas.org/spp/starwars/offdocs/m8310017>
15. Kessler Ronald. Inside the CIA: Revealing the Secrets of the WORLD's Most Powerful Spy Agency. – New York : Pocket Books, 1992.

VII. Цільове зібрання архівних матеріалів спеціалізованими установами США

1. Historic Documents of 1980. Washington, D. C. Congressional Quarterly Inc., 1981.
2. Historic Documents of 1981. Washington, D. C. Congressional Quarterly Inc., 1982.
3. Historic Documents of 1982. Washington, D. C. Congressional Quarterly Inc., 1983.
4. Historic Documents of 1983. Washington, D. C. Congressional Quarterly Inc., 1984.
5. Historic Documents of 1984. Washington, D. C. Congressional Quarterly Inc., 1985.
6. Historic Documents of 1985. Washington, D. C. Congressional Quarterly Inc., 1986.
7. Historic Documents of 1986. Washington, D. C. Congressional Quarterly Inc., 1987.
8. Historic Documents of 1987. Washington, D. C. Congressional Quarterly Inc., 1988.
9. Historic Documents of 1988. Washington, D. C. Congressional Quarterly Inc., 1989.

VIII. Документи з особистих архівів провідних політичних селебрітіз епохи Р. Рейгана

1. The Papers of Howard H. Baker, Jr. / The Special Collections library of the University of Tennessee, Knoxville (Knoxville, Tennessee, USA).
2. The Papers of Robert Packwood / The Private collection of Robert Packwood (Washington, D.C. USA).
3. The Papers of Donald T. Regan / The Collections of the Manuscript Division // The Library of Congress (Washington, D.C. USA).
4. The Papers of William A. Rusher / The Collections of the Manuscript Division // The Library of Congress (Washington, D.C. USA).

**ІХ. Путівники з довідкової, періодичної і наукової літератури,
що видається в США**

1. Reader's Guide to Periodical Literature. 1974.
2. Reader's Guide to Periodical Literature. 1975.
3. Reader's Guide to Periodical Literature. 1976.
4. Reader's Guide to Periodical Literature. 1977.
5. Reader's Guide to Periodical Literature. 1978.
6. Reader's Guide to Periodical Literature. 1979.
7. Reader's Guide to Periodical Literature. 1980.
8. Reader's Guide to Periodical Literature. 1981.
9. Reader's Guide to Periodical Literature. 1982.
10. Reader's Guide to Periodical Literature. 1983.
11. Reader's Guide to Periodical Literature. 1984.
12. Reader's Guide to Periodical Literature. 1985.
13. Reader's Guide to Periodical Literature. 1986.
14. Reader's Guide to Periodical Literature. 1987.
15. Reader's Guide to Periodical Literature. 1988.
16. Reader's Guide to Periodical Literature. 1989.
17. Reader's Guide to Periodical Literature. 1990.
18. Reader's Guide to Periodical Literature. 1991.

Х. Преса і періодичні видання США

ABC News Harris-Survey
AFI – CIO News
American Federalist
American journal of Political Science
American political Science Review
Atlantic Community Quarterly
Business Week
Center Magazine Christian Science Monitor
CSIP African
News
Defence/Space

Business Daily
Diplomatic History
Forbes
Foreign Affairs
Foreign Policy
Fortune
Gallup Survey
Independent
International Security
Journal of Conflict Resolution
Journal of Politics
Journal of Rational Emotional & Cognitive Behaviour
Labor Today
Los Angeles Times
National
National Review
New Republic
Newsweek
New York Times Magazine
Monthly Review
New York Times Review of Books
Political Psychology
Political Research Quarterly
San Jose Mercury
News
Washington Post
Washington Quarterly
Western Political Quarterly
U. S. News & World report

XI. Монографії і статті (вітчизняних та зарубіжних авторів), перекладені видання

1. Гаджиев К. С. Американский консерватизм (проблемы типологизации) / Камалудин Гаджиев // Проблемы американистики. Консерватизм в США: прошлое и настоящее. – 1990. – Вып. 8. – С. 198–223.
2. Гарбузов В. Н. Революция Рональда Рейгана / Валерий Николаевич Гарбузов. – М. : Наука, 2008. – 564 с.
3. Камінський Є. Є. Політика США в українському питанні (1917–1990 роки) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Є. Є. Камінський. – Київ, 1993. – 36 с.
4. Камінський Є. Є. Повоєнна дипломатія Української РСР / Євген Камінський // Нариси з історії дипломатії України. – Київ : Альтернативи, 2001. – 713 с.
5. Консерватизм как течение общественной мысли и фактор общественного развития // Полис. – 1995. – № 4. – С. 24–25.
6. Мельвиль А. Ю. США – сдвиг вправо? Консерватизм в идейно-политической жизни США 80-х годов / А. Ю. Мельвиль ; отв. ред. Ю. А. Замошкин ; Ин-т США и Канады АН СССР. – М. : Наука, 1986. – 215 с.
7. Михайлов В. О сущности политических идеалов, или куда пойдет Юлия Владимировна? / Виктор Михайлов. – Режим доступа: <http://www.otechestvo.org.ua/main/20074/328.htm>
8. Монбриаль Т. Действие и система мира / Тьерри де Монбриаль. – М. : РОССПЭН, 2005. – 486 с.
9. Овчаренко А. О. Стратегічні наслідки зовнішньополітичного курсу адміністрації Р. Рейгана. – Київ : Знання, 2000. – 25 с.
10. Овчаренко А. О. Зовнішньополітична стратегія Р. Рейгана (1981–1988) : наук. вид. / наук. ред. І. А. Хижняк ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ : Знання, 2000. – 88 с.
11. Правда. – 1988. – 27 нояб. – С. 4.
12. Рижков М. М. «Grand Strategies»: Актуалізація американського досвіду стратегічного планування / Микола Рижков. – Київ : Алькор, 2006. – 247 с.
13. Солонин Ю. Н. Философия и социально-политические ценности консерватизма в общественном сознании России (от истоков к современ-

ности) // Сб. ст. – Вып. 1 / под ред. Ю. Н. Солонина. – СПб. : Изд-во СПб гос. ун-та, 2004. – С. 6–13.

14. США в новом мире: пределы могущества. – М. : Рос. ин-т стратег. исследований, 1997. – 562 с.

15. США: консервативная волна / пер. англ. ; введение А. Ю. Мельвиля. – М. : Прогресс, 1984. – 309 с.

16. Трофименко Г. А. Современные внешнеполитические концепции США / Кокошин А. А., Шимановский В. В. – М. : Наука, 1979. – 380 с.

17. Уткин А. И. Внешняя политика СССР глазами американской элиты / Анатолий Уткин // США: экономика, политика, идеология. – 1989. – № 5. – С. 3–11.

18. Фукуяма Ф. Америка на перепутье: демократия, власть и неоконсервативное наследие / Френсис Фукуяма. – Новая эра : журн. – 2008, 26 декаб. – Режим доступа: [hhhp://inozmi.glavred.info/articles/619.prm](http://inozmi.glavred.info/articles/619.prm)

19. Шведков Ю. А. США: внешнеполитический механизм. Организация, функции, управление / Бессменных А. А., Валуженич А. В. – М. : Наука, 1979. – 327 с.

20. Adesnik D. Engaging Autocratic Allies to Promote Democracy / David Adesnik and McFaul Michael // The Washington Quarterly. – 2006. – Vol. 29. – No. 2. – 163 p.

21. Alexander M. Haig Jr. Caveat: Realism, Reagan, and Foreign Policy / Alexander M. Haig Jr. – New York : Macmillan Publishing Company, 1984. – 367 p.

22. America Unrivaled. The Future of the Balance of Power / Ed. by G. John Ikenberry. – Ithaca, London : Cornell University Press, 2002. – 317 p.

23. Alternative to Intervention. A New U.S. – Latin American Security Relationship / Ed. by R. J. Bloomfield, Gregory F. Treverton. – Boulder, London : Lynne Rienner Publishers, 1990. – 157 p.

24. Aristotle's Political Theory // First published Wed. Jul 1, 1998; substantive revision Fri Jul 19, 2002. – Mode of access: <http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-politics>.

25. Arnson C. Crossroads: Congress, the President, and Central America, 1976–1993 / Arnson Cynthia. – University Park : Pennsylvania State University Press, 1993. – 369 p.

26. Bamford J. A. *Pretext for War: 9/11, Iraq, and the Abuse of America's Intelligence Agencies* / Bamford James. – New York : Doubleday, 2004. – 420 p.
27. Barack Obama on Foreign Policy. *Barack's Vision of American Security in the 21 st Century*. – Mode of access: <http://search.yahoo.com/search?p=barack+obama+foreign+policy&fr=yfp-t-501-s&toggle=1&cop=mss&ei=UTF-8>
28. Barnes H. E. *In Quest of Truth and Justice: De-Bunking the War-Guilt Myth* / Barnes Harry. – Chicago : National Historical Society, 1972. – 415 p.
29. Barnes H. E. *Perpetual War for Perpetual Peace* / Barnes Harry. – Torrance, California : Institute for Historical Review, 1982. – 723 p.
30. Barnett Thomas P. M. *The Pentagon's New Map: It Explains Why We're Going to War, and Why We'll Keep going to War* / Thomas P. M. Barnett // *Esquire*. – 2003. – Mode of access: <http://www.thomaspmbarnett.com/published/pentagonsnewmap.htm>
31. Baucom D. R. *The Origins of SDI, 1944–1983 (Modern War Studies)* / Baucom Donald. – Kansas City : University Press Of Kansas, 1992. – 296 p.
32. Beard C. A. *History of the United States* / Beard Charles, Mary Beard. – Amazon Digital Services, Kindle Edition.
33. Bialer S. J. *Afferica. Reagan and Russia* / S. J. Bialer // *Foreign Affairs*. – 1982. – Vol. 61. – Pp. 249–271.
34. Bjornlund E. *Beyond Free and Fair: Monitoring Elections and Building Democracy* / Bjornlund Eric. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2004. – 408 p.
35. Bobbio N. *Left and Right: The Significance of a Political Distinction* / Bobbio Norberto. – Chicago : University of Chicago Press, 1997. – 148 p.
36. Boller P. F. *Presidential Campaigns. Revised Edition* / Boller Paul. F. – New York – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 458 p.
37. *Brezhnev Doctrine*. – Mode of access: http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/uniimogbackgr.html
38. Brinkley A. *American History* / Brinkley Alan. – 8th ed. – New York : McGraw Hill, 2003. – 951 p.
39. Brockway T. P. *Basic Documents in United States Foreign Policy* / Brockway Thomas. – New Jersey : D. Van Nostrand Company. Inc., Princeton, 1957. – 191 p.
40. Brooke J. *Angola Inches Toward Capitalism* / James Brooke // *New York Times*. – 1989. – February 20. – P. 6.

41. Buchanan P. The Contras Need Our Help / Pat Buchanan // Washington Post. – 1986. – 5 March.
42. Bunch W. Tear Down This Myth: How the Reagan Legacy Has Distorted Our Politics and Haunts Our Future / Bunch Will. – New York : Free Press, 2009. – 288 p.
43. Bush to Continue Aid to Rebels on Angola // New York Times. – 1989. – January 13. – P. A5.
44. Campbell C. The U. S. Presidency in Crisis: Comparative Perspective / Campbell Colin. – New York : Oxford University Press, 1998. – 272 p.
45. Cannon L. Ronnie and Jesse: A Political Odyssey. – 1st ed. – Garden City, N.J. : Doubleday, 1969. – 340 p.
46. CIA's Nicaragua Role // New York Times. – 1982. – 17 March. – P. A2.
47. Cohen W. I. The American Revisionists: The Lessons of Intervention in World War I / Cohen Warren. – Chicago : University of Chicago Press, 1967. – 252 p.
48. Coll S. Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, From the Soviet Invasion to September 10, 2001 / Coll Steve. – New York : Penguin Press, 2004. – 736 p.
49. Constitution for the United States of America. – Washington, DC : Barnes & Noble Books. – 1996. – Ch. 2. – 128 p.
50. Corwin E. S. The President: Office and Powers. 1787–1948: History and Analysis of Practice and Opinion. – 3rd revised ed. – New York : University Press, 1957. – 313 p.
51. Corwin E. S. The President: Office and Powers. – 5th edition. – New York : NYU Press, 1984. – 587 p.
52. Cottam M. L. Images & Intervention. U. S. Policies in Latin America / Cottam Martha. – Pittsburgh ; London : Pittsburgh University Press, 1994. – 226 p.
53. Cusack T. R. Governmental budgetary processes / T. R. Cusack // S. A. Bremer (ed.) / The GLOBUS Model: A Computer Simulation of Worldwide Political and Economic Developments. – Frankfurt : Campus / Westview, 1987. – Pp. 325–458.
54. David S. R. Why the Third World Matters / Steven David // International Security. – 1989. – Vol. 14. – No. 1. – Pp. 55–85.

55. Deibel T. L. Why Reagan is Strong / Terry L. Deibel // Foreign Policy. – 1986. – No. 62. – Pp. 108–125.
56. DeThomas J. M. The next American century / DeThomas Josef. – National War College. – 1990. – 15 April. – Mode of access: <http://www.uctc.net/papers/325.pdf>
57. Drew E. Portrait of an Election: The 1980 Presidential Campaign / Drew Elizabeth. – New York : Simon & Schuster, 1981. – 459 p.
58. Drew E. Election Journal: Political Events of 1987–1988 / Drew Elizabeth. – New York : William Morrow & Company, 1989. – 368 p.
59. D'Souza D. Ronald Reagan: How an Ordinary Man Became an Extraordinary Leader / Dinesh D'Souza. – New York : Free Press ; Touchstone, 1999. – 304 p.
60. Edwards G. C., Stephen J. W. Studying the Presidency / Georg Edwards. – Knoxville : University of Tennessee Press, 1983. – 312 p.
61. Edwards G. C., III Why the Electoral College Is Bad for America / Georg Edwards. – New Haven, CT : Yale University Press, 2004. – 224 p.
62. Epperson A. R. New World Order / Ralph Epperson. – New York : Publius Press, 1990. – 357 p.
63. Ferguson N. Colossus. The Price of America's Empire / Niall Ferguson. – New York : The Penguin Press, 2004. – 384 p.
64. Feuer J. Seeing Through the Eighties: Television and Reaganism. / Jane Feuer. – London : British Film Institute, 2008. – 182 p.
65. First Inaugural Address. January 20, 1981. – Mode of access: www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1981/12081a.htm
66. Fisher G. W. Explaining presidential priorities: the competing aspiration levels model of macrobudgetary decision making / G. W. Fisher, M. S. Kamlet // American Political Science Review. – 1984. – Vol. 78. – Pp. 357–371.
67. Frazer E. On Politics and Violence: Arendt Contra Fanon / Elizabeth Frazer, Hutchings Kimberly // Contemporary Political Theory. – 2008. – Vol. 7. – Pp. 90–108.
68. Friedman M. The Neoconservative Revolution: Jewish Intellectuals and the Shaping of Public Policy / Murray Friedman. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 303 p.
69. Gabriel K. Century of War: Politics, Conflicts, and Society Since 1914 / Gabriel Kolko. – New York : New Press, 1995. – 576 p.

70. Gaddis J. L. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War* / John Gaddis. – New York : Oxford University Press, 1982. – 484 p.

71. Glad B. *Black-and-White Thinking: Ronald Reagan's Approach to Foreign Policy* / Betty Glad // *Political Psychology*. – 1983. – Vol. 4. – No. 1. – Pp. 33–76.

72. Goodsell C. T. *The Architecture of Parliaments: Legislative Houses and Polical Culture* / Charlez Goodsell // *British Jornal of Political Science*. – 1988. – Vol. 18. – No. 3. – Pp. 287–230.

73. Grab C. V. *Presidents and Foreign Policymaking: From FDR to Reagan* / C. V. Grab, V. M. Kevin. – Baton Rouge : Louisiana State University Press, 1986. – 392 p.

74. Grab C. V., Kevin V. M. *American National Security: A Presidential Perspective* / C. V. Grab, V. M. Kevin. – Baton Rouge : Louisiana State University Press, 1990. – 208 p.

75. Grover W. F. *The President as Prisoner: A Structural Critique of the Carter and Reagan Years* / William Grover. – Albany : State University of New York Press, 1989. – 232 p.

76. Guiner L. *The Tyranny of the Majority: Fundamental Fairness in Representative Democracy* / Lani Guiner. – New York : Free Press, 1970. – 352 p.

77. Gunn G. *The Angola Economy: A Status Report* / Gillian Gunn // *CSIS Africa Notes*. – 1986. – No. 58. – P. 4.

78. Gunn G. *A Guide to the Intricacies of the Angola-Namibia Negotiations* / Gillian Gunn // *CSIS Africa Notes*. – 1988. – No. 90. – September 8. – Pp. 1–16.

79. Gwertzman B. *President says U.S. should not waiver in backing Saudis* / Bernard Gwertzman // *The New York Times*. – 1981. – October 18. – P. A1.

80. Hayes S. F. *Cheney: The Untold Story of America's Most Powerful and Controversial Vice President* / Stephen Hayes. – 1 ed. – New York : HarperCollins, 2007. – 592 p.

81. Hecl H. *A Government of Strangers: Executive Politics in Washington* / Hugh Hecl. – Washington, DC : Brookings Institution, 1977. – 272 p.

82. Hobbs C. D. *Ronald Reagan's Call to Action* / C. D. Hobbs. – Nashville : Thomas Nelson & Sons, 1976. – 222 p.

83. Hoffman S. Requiem / S. Hoffman // *Foreign Policy*. – 1981. – Vol. 42. – Pp. 3–26.
84. Humes J. C. *The Wit & Wisdom of Ronald Reagan* / James Humes. – Washington : Regnery Publishing, 2007. – 222 p.
85. Hunt M. H. *Traditions of American Diplomasy: from Colony to Great Power in American Foreign Relations Reconsidered 1890–1993* / M. H. Hunt. – London, 1994. – P. 6.
86. Hutchinson C. *Reaganism, Thatcherism and the Social Novel* / C. Hutchinson. – New York Palgrave Macmillan, 2008. – 224 p.
87. *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*, eds. Judith Goldstein and Robert Keohane. – Ithaca, N.Y. : Cornell University Press, 1993. – 308 p.
88. Ikenberry G. J. *America's Imperial Ambition* / John Ikenberry // *Foreign Affairs*. – 2002. – Sep/Oct. – Vol. 81. – Issue 5. – Pp. 44–60.
89. Inaugural Address. January 20, 1981. – Mode of access: www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1981/12081a.htm
90. Jessee S. A. *Spatial Voting in the 2004 Presidential Election* / Stephen Jessee // *American Political Science Review*. – 2009. – Vol. 103. – Issue 1. – Pp. 59–81.
91. Joffe J. *Uberpower. The Imperial Temptation of America* / Joffe Josef. – New York – London : W. W. Norton and Co., 2006. – 271 p.
92. Judt T. *Postwar Europe. A History of Europe Since 1945* / Tony Judt. – New York : Penguin Books, 2005. – 933 p.
93. Kennedy P. *The Rise and Fall of the Great Powers* / Paul Kennedy. – Vintage; 1 ed. – 1989. – 704 p.
94. Kirkpatrick J. J. *Dictatorships and Double Standards* / Jeane Kirkpatrick // *Commentary*. – 1979. – November. – Mode of access: <http://www.commentarymagazine.com/viewarticle.cfm/dictatorships-double-standards-6189>
95. Kirkpatrick J. J. *Dictatorships and Double Standards: Rationalism and Reason in Politics* / Jeane Kirkpatrick. – New York : Simon & Schuster, Inc., 1983. – 270 p.
96. Kissinger H. *Diplomacy* / Henry Kissinger. – New York : Simon & Shuster, 1994. – 876 p.

97. Kleinknecht W. *The Man Who Sold the World: Ronald Reagan and the Betrayal of Main Street America* / William Kleinknecht. – New York : Nation Books, 2009. – 324 p.

98. Korb L. J. P. *Rearming America* / L. J. Korb, L. P. Brady // *International Security*. – 1984–1985. – Vol. 9. – Pp. 3–18.

99. Kornbluh P. *Machiavellian obsession: Reagan's effort to undermine Nicaragua* / Peter Kornbluh // *The San Jose Mercury News*. – 1987. – 3 May.

100. Kornbluh P. *Test Case for the Reagan Doctrine: The Covert Contra War* / Peter Kornbluh // *Third World Quarterly*. – 1987. – Vol. 9. – Pp. 1118–1128.

101. Kornbluh P. *What North might have wrought* / Peter Kornbluh // *The Nation*. – 1987. – 27 June. – P. 887.

102. Koskenniemi M. *International Law as Political Theology: How to Read Nomos der Erde?* / Martti Koskenniemi // *Constellations*. – 2004. – Vol. 11. – No. 4. – Pp. 492–511.

103. Leighton G. R. *Beard and Foreign Policy* // Charles A. Beard: *An Appraisal* / Howard K. Beale (ed.). – New York : Farrar, Straus and Giroux, 1976. – 312 p.

104. LeoGrande W. M. *The United States and Nicaragua* // *Nicaragua: The First Five Years* / Thomas W. Walker (ed.). – New York : Praeger, 1985. – 195 p.

105. *Los Angeles Times*. – 1985. – March 3. – P. A2.

106. Lott J. *The Warm Bucket Brigade: The Story of the American Vice Presidency* / Lott Jeremy. – Nashville, Tennessee : Thomas Nelson, 2008. – 260 p.

107. Lowi T. J. *American Government. Power and Purpose* / T. J. Lowi, B. Glinsberg, K. A. Shepsle. – New York – London : W. W. Norton & Co., 2002. – 688 p.

108. Mann J. *The Rebellion of Ronald Reagan: A History of the End of the Cold War* / James Mann. – New York : Viking Adult, 2009. – 416 p.

109. Marantz P. *Prelude to detente: doctrinal change* / P. Marantz // *International Studies Quarterly*. – 1975. – Vol. 19. – Pp. 501–528.

110. Marcum J. *Africa: a continent adrift* / John Marcum // *Foreign Affairs*. – 1989. – Vol. 68. – Special Issue. – Pp. 159–179.

111. May C. N. *Presidential Defiance of «Unconstitutional» Laws: Reviving the Royal Prerogative* / Christopher May. – Westport : Greenwood Press Publishing Group, Inc., 1998. – 232 p.

112. McFaul M. Rethinking «Reagan Doctrine» in Angola / Michael McFaul // *International Security*. – 1989. – Vol. 14. – No. 3. – Pp. 99–135.
113. Meinig D. W. Heartland and Rimland in Eurasian History / Donald Meinig // *Western Political Quarterly*. – 1956. – September. – Vol. 9. – No. 3. – Pp. 553–569.
114. Menges C. C. Inside the National Security Council: The True Story of the Making and Unmaking of Reagan's Foreign Policy / Constantine Menges. – New York : Simon & Schuster, 1988. – 418 p.
115. Naylor T. The Cold War Legacy / Thomas Naylor. – Toronto : Lexington Books, 1991. – 237 p.
116. *Newsweek*. – 1980. – July 21. – P. 53.
117. *New York Times*. – 1982. – May 10. – P. A1.
118. *New York Times*. – 1986. – 6 December.
119. Niskanen W. A. Reaganomics: An Insider's Account of the Policies and the People / William Niskanen. – New York : Oxford University Press, 1988. – 380 p.
120. Nixon R. Seize the Moment. America's Challenge in One-Superpower World / Richard Nixon. – New York : Simon & Shuster, 1992. – 309 p.
121. Noble K. B. Angolas Agree to a Truce Under Neighbors Pressure After 14 Years of Civil War / Kenneth Noble // *New York Times*. – 1989. – June 23. – P. A1, A4.
122. Nordlinger E. Isolationism Reconfigured: American Foreign Policy for a New Century / Eric Nordlinger. – Princeton University Press, 1995. – 352 p.
123. Nye J. S. The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go to It Alone / Joseph Nye. – New York : Oxford University Press, 2002. – 222 p.
124. Palmer J. L. Perspectives on the Reagan Years / John Palmer. – Washington DC : The Urban Institute Press, 1986. – 215 p.
125. Pastor R. A. Condemned to Repetition: The United States and Nicaragua / Robert Pastor. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 1988. – 448 p.
126. Persico J. E. Casey: From the OSS to the CIA / Joseph Persico. – New York : Viking Penguin, 1990. – 576 p.
127. Perry R. Reagan's Shadow CIA / Robert Perry, Brian Borger // *The New Republic*. – 1986. – 24 November.

128. Pipes R. *Survival is Not Enough: soviet Reality and American's Future* / Richard Pipes. – New York : Simon and Schuster. – 1984. – 302 p.

129. *Policy for the Post-Cold War World. New Challenges and New Responses* / Arnold Kanter, Linton E. Brooks (ed.). – New York – London : W. W. Norton and Co., 1994. – 256 p.

130. Pfiffner J. P. *The Carter-Reagan transition: Hitting the ground running.* Paper delivered at the American Political Science Association Convention / James Pfiffner. – Denver : Personal material as Manuscript, 1982. – 21 p.

131. *Reagan Doctrine.* – Mode of access: <http://www.reagan.dk/newreadoc.htm>

132. Reagan R. *Human rights and the Soviet challenges* / Ronald Reagan // *Los Angeles Times.* – 1977. – June 23. – P. 17.

133. *Reagan, In His Own Hand: The Writings of Ronald Reagan that Reveal His Revolutionary Vision for America* / Kiron K. Skinner, Annelise Anderson, Martin Anderson (ed.) ; George P. Shultz (Foreword). – New York : Free Press, 2008. – 576 p.

134. Reagan R. *The Creative Society: Some Comments on Problems Facing America.* – 2nd ed. – New York : Devin-Adair, 1968. – 143 p.

135. Reagan R. *The Creative Society: Some Comments on Problems Facing America.* – 2nd ed. – Old Greenwich, CT : The Devin Adair Company, 1981. – 348 p.

136. Reagan R. *The Executive Collection – The Speeches of Ronald Reagan.* – Washington : C&C Web Press, 2008, July 4.

137. *Ronald Reagan – The Great Communicator.* – Color, DVD-Video, NTSC, 120 min. – 2003.

138. Reagan R. *The Reagan Diaries* / Ronald Reagan. – New York : Harper Perennial, 2009. – 784 p.

139. Reagan R. *Where's the Rest of Me?* / Ronald Reagan, R. G. Hubler. – New York : Duell, Sloan and Pearce, 1965. – 316 p.

140. *Researching the Presidency. Vital Questions, New Approaches* / George C. Edwards III, John H. Kessel, Bert A. Rockman (ed.). – Pittsburgh : Pittsburgh University Press, 1993. – 496 p.

141. Richard G. Hubler. *Where's the Rest of Me? The Autobiography of Ronald Reagan* / Richard Gibson Hubler. – Karz Pubs Duell, Sloan and Pearce, 1981. – 316 p.

142. Riding A. Central Americans Split on U. S. Voting / Alan Riding // New York Times. – 1980. – 4 August. – P. A1.
143. Riding A. Mexican Officials Obtain U. S. Plan for Region / Alan Riding // New York Times. – 1982. – 16 August.
144. Ripley R. B. Congress, the Bureaucracy, and Public Policy / Ripley Randall, Grace Franklin. – 5 th ed. – Pacific Grove, CA : Brooks/Cole, 1991. – 224 p.
145. Robertson C. The Ghosts of '87: The 1787 Philadelphia Constitutional Convention / C. Robertson. – Mode of access: www.amazon.com/Ghosts-87-Philadelphia-ConstitutionalConvention/dp/B0018YXTR8
146. Rodman P. More Precious than Peace: The Cold War and the Struggle for the Third World / P. Rodman. – New York : Scribner's, 1994. – 641 p.
147. Ronald Reagan – The Great Communicator. – Color, DVD-Video, NTSC, 120 minutes. – 2003.
148. Rose R. The Postmodern President. The White House Meets the World / Richard Rose. – Chatham, N.J. : Chatham House Publishers, Inc., 1988. – 349 p.
149. Scheer R. Nuclear war a real prospect to Reagan hard-liners / Reinhard Scheer // Chicago Sun Times. – 1981. – October 4. – P. 1.
150. Scott J. M. Interbranch Rivalry and the Reagan Doctrine in Nicaragua / Scott James // Political Science Quarterly. – 1997. – Vol. 112. – No. 2. – Pp. 237–260.
151. Shultz G. Turmoil and Triumph: Diplomacy, Power, and the Victory of the American Ideal / George Shultz. – New York : Simon and Schuster, 1995. – 1200 p.
152. Slantchev B. L. National Security Strategy: Evil Empire, 1980–1991 / Branislav Slantchev. – Mode of access: <http://www.polisci.ucsd.edu/~bslantch/courses/nss/lectures/20-evil-empire.pdf>
153. Schlesinger A. Jr. The Coming of the New Deal, 1933–1935. The Age of Roosevelt / Arthur Schlesinger Jr. – 1 ed. – New York : Houghton Mifflin Harcourt, 2003. – Vol. 2. – 669 p.
154. Schlesinger A. Jr. The Imperial Presidency / Arthur Schlesinger Jr. – New York : Houghton Mifflin Harcourt, 2004. – 624 p.
155. Sloan G. R. Geopolitics in United States Strategic Policy, 1890–1987. – New York : Wheatsheaf Books, 1988. – 224 p.

156. Smith D. L. Reagan's National Security Legacy: Model-Based Analyses of Recent Changes in American Policy / Dale Smith // *The Journal of Conflict Resolution*. – 1988. – Vol. 32. – No. 4. – Pp. 595–625.

157. Smith H. Burt R. Reagan the Man, the President / H. Smith, A. Clymer, L. Silk, R. Lindsay, R. Burt. – New York : Macmillan, 1980. – 186 p.

158. Sprout H. The Ecological Perspective on Human Affairs / Harold Sprout, Margaret Sprout. – Princeton : Princeton University Press, 1965. – 234 p.

159. Spykman N. J. America's Strategy in World Politics: The United State and the Balance of Power / Nicholas Spykman. – New York : Harcourt, Brace, and Co., 1942. – 500 p.

160. Stacks J. Watershed: The Campaign for the Presidency, 1989 / John Stacks. – New York : Times Books, 1981. – 274 p.

161. Sympathy, but No Support // *Time*. – 1984. – 23 April. – Mode of access: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,923644,00.html>

162. The Future under President Reagan / V. Velys (Ed.). – Arlington House Publishers, 1981. – 194 p.

163. The Reagan Presidency: An Early assessment / F. I. Greenstein (ed.) with contributions by I. M. Destler [et al.]. – Baltimore – London : Johns Hopkins University, 1983. – 197 p.

164. The Soviet Union. Reader Letters. December 1986. – Mode of access: <http://www.commentarymagazine.com/viewarticle.cfm/the-soviet-union-15055?search=1>

165. Tower J. Commission Report / John Tower. – New York : Times Books, 1987. – 550 p.

166. Tucker R. Reagan's Foreign Policy / Robert Tucker // *Foreign Affairs*. – 1989. – Vol. 68. – No. 1. – Pp. 1–27.

167. Weiner T. Legacy of Ashes. The History of the CIA / Tim Weiner. – New York : Doubleday, 2007. – 702 p.

168. Weintraub S. Reaganomics in the Stagflation Economy / Weintraub S., Marvin G. – Philadelphia : Univ. of Pennsylvania Press, 1983. – P. 213.

169. White House Staff, Arthur B. L. President Ronald Reagan's Initial Actions Project. – New York : Threshold Editions, 2009. – 112 p.

170. Williams W. A. America Confronts a Revolutionary World: 1776–1976 / William Williams. – New York : William Morrow, 1976. – 224 p.

171. Williams W. A. *Contours of American History* / William Williams. – New York : W W Norton & Co Inc., 1989. – 520 p.

172. William A. Williams Reader: Selections From His Major Historical Writings / Appleman William. – Chicago : Ivan R. Dee, Publisher, 1992. – 417 p.

173. Wills G. *Inventing America: Jefferson's Declaration of Independence* / Gary Wills. – New York : Mariner Books, 2002. – 432 p.

174. Wolpe H. *Seizing Southern African Opportunities* / Harold Wolpe // *Foreign Policy*. – 1988–1989. – Winter. No. 73. – P. 66.

175. Zinn H. A. *People's History of the United States: 1492 to Present* / Howard Zinn. – New York : Harper Perennial Modern Classics, 2005. – 768 p.

Наукове видання

ГОДЛЮК Альона Миколаївна

**ПРОФІЛІ ІСТОРИЧНИХ ПОРТРЕТІВ «РЕЙГАНІЗМУ»
(ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ)**

Монографія

Редактори *Т. Дубас, Є. Кабаренкова, Ю. Шлапак*
Комп'ютерна верстка *Г. Булахової*

Підп. до друку 03.05.2023. Формат 70x100^{/16}.
Ум. друк. арк. 24,19. Обл.-вид. арк. 15,93.
Наклад 200 пр. Зам. № 8.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, Голосіївський просп., 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.